

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Odesa I. I. Mechnikov National University

**INTERNATIONAL
AND POLITICAL
STUDIES**

**MIZHNARODNI
TA POLITYCHNI
DOSLIDZHENNIA**

Scientific journal
Published semiannually
Issue 37
2024

**Publishing house
Helvetica
2024**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

**МІЖНАРОДНІ
ТА ПОЛІТИЧНІ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

**INTERNATIONAL
AND POLITICAL
STUDIES**

Науковий журнал
Виходить двічі на рік
Випуск 37
2024

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

УДК [32+327]:001.891(051)

Засновник: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:

Даніела Іррера, к. політ. наук (головний редактор); Катанійський університет, Італія;
Ольга Брусилівська, д-р політ. наук (науковий редактор); ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Юлія Узун, д-р політ. наук (відповідальний редактор); ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Міруна Балашин, д-р політ. наук; Бабеш-Бойяї Університет, Клуж-Напока, Румунія;
Роман Бейкер, д-р політ. наук; Університет Миколая Коперника в Торуні, Польща;
Альона Висоцька Гuedес-Віейра, к. політ. наук; Університет Мінью, Брага, Португалія;
Стефан Вульф, д-р політ. наук; Університет Бірмінгема, Великобританія;
Лукаш Донай, д-р політ. наук; Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Польща;
Володимир Дубовик, к. політ. наук; ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Сергій Глебов, к. політ. наук; ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Стефано Гуззіні, д-р політ. наук; Упсальський університет, Швеція; Папський католицький університет Ріо-де-Жанейро, Бразилія; Данський інститут міжнародних досліджень, Копенгаген, Данія;
Ігор Коваль, д-р політ. наук; ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Світлана Коч, д-р політ. наук; ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Тарас Кузьо, д-р політ. наук; Університет Джонса Гопкінса, США;
Ірина Максименко, к. політ. наук; ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Юрай Марушак, д-р політ. наук; Словацька академія наук, Братислава, Словаччина;
Юрій Мацієвський, д-р політ. наук; Національний університет «Острозька академія», Острог, Україна;
Ніколай Петро, д-р політ. наук; Університет Род-Айленд, США;
Всеволод Самохвалов, д-р політ. наук; Університет Льеж, Бельгія; Кембриджський університет, Великобританія;
Поліна Сіновець, к. політ. наук; ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Анджей Шептицький, д-р політ. наук; Варшавський університет, Польща

Рецензійна колегія журналу:

Наталія Антонюк, д-р іст. наук; Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна;
Регіна Геллер, к. політ. наук; Гамбурзький університет, Німеччина;
Маріанна Гладиш, к. політ. наук; Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна;
Бретіслав Данчак, д-р політ. наук; Університет Масарика, Брно, Чехія;
Трейсі Джермен, д-р політ. наук; Кінгс коледж, Лондон, Великобританія;
Анжела Качуєвські, к. політ. наук; Університет Аркадія, Гленсайд, США;
Світлана Льявські-Екелунд, магістр; Лундський університет, Швеція;
Іванка Мавродієва-Георгієва, д-р філос. наук; Софійський університет «Св. Климент Охридський», Болгарія;
Андрій Макаричев, д-р іст. наук; Тартуський університет, Естонія;
Мітчел Оренштейн, д-р політ. наук; Університет Пенсільванія, США;
Ян Хольцер, д-р політ. наук; Університет Масарика, Брно, Чехія;
Джорджіана Цицео-Вальдтраут, д-р іст. наук; Бабеш-Бойяї Університет, Клуж-Напока, Румунія;
Сергій Якубовський, д-р економ. наук; ОНУ імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Ярослав Янчак, д-р політ. наук; Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Польща

З 2019 р. змінено назву та періодичність видання журналу. *Науковий журнал «Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Серія: Соціологія і політичні науки»* з 32-го випуску продовжує видаватися один раз на рік під назвою *«Міжнародні та політичні дослідження. International and Political Studies»* (українською та англійською мовами).

Editorial (Expert's) Board of the journal:

Daniela Irrera, Ph.D. (Political Sciences) (Editor-in-Chief); University of Catania, Italy;
Olga Brusylovska, Prof. Dr. (Political Sciences) (Science Editor); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Yuliia Uzun, Prof. Dr. (Political Sciences) (Responsible Editor); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Miruna Balosin, Prof. Dr. (Political Sciences); Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania;
Roman Bäcker, Prof. Dr. (Political Sciences); University Mikołaj Kopernik in Torun, Poland;
Łukasz Donaj, Prof. Dr. (Political Sciences); Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland;
Volodymyr Dubovyk, Ph.D. (Political Sciences); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Sergii Glebov, Ph.D. (Political Sciences); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Stefano Guzzini, Prof. Dr. (Political Sciences); Uppsala University, Sweden; Pontificia Universidade Católica do Rio de Janeiro (Brazil); Danish Institute for International Studies (Copenhagen, Denmark);
Igor Koval, Prof. Dr. (Political Sciences); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Svitlana Koch, Prof. Dr. (Political Sciences); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Taras Kuzio, Prof. Dr. (Political Sciences); Johns Hopkins University, USA;
Iryna Maksymenko, Ph.D. (Political Sciences); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Juraj Marusiak, Prof. Dr. (Political Sciences); Slovak Academy of Sciences, Bratislava Slovakia;
Yuriy Matsiyevsky, Prof. Dr. (Political Sciences); National University of "Ostroh Academy", Ukraine;
Nicolai Petro, Prof. Dr. (Political Sciences); University of Rhode Island, USA;
Vsevolod Samokhvalov, Prof. Dr. (Political Sciences); University of Liege, Belgium, and University of Cambridge, UK;
Polina Sinovets, Ph.D. (Political Sciences); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine;
Andrzej Szeptycki, Prof. Dr. (Political Sciences); University of Warsaw, Poland;
Alena Vysotskaya Gudez-Vieira, Ph.D. (Political Sciences); University of Minho, Braga, Portugal;
Stefan Wolff, Prof. Dr. (Political Sciences); University of Birmingham, UK

Review's Board of the journal:

Natalia Antonyuk, Prof. Dr. (History); Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine;
Georgiana Ciceo-Waldtraudt, Ph.D. (History); Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania;
Břetislav Dančák, Prof. Dr. (Political Sciences); Masaryk University, Brno, Czech Republic;
Tracey German, Prof. Dr. (Political Sciences); King's College, London, UK;
Marianna Gladyshevskaya, Ph.D. (Political Sciences), Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine;
Regina Heller, Ph.D. (Political Sciences); Hamburg University, Germany;
Jan Holzer, Prof. Dr. (Political Sciences); Masaryk University, Brno, Czech Republic;
Jaroslav Jańczak, Prof. Dr. (Political Sciences), Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland;
Angela Kachuyevski, Ph.D. (Political Sciences), Arcadia University, Glenside, USA;
Svetlana L'nyavskiy-Ekelund, MA (Political Sciences), Lund University, Sweden;
Ivanka Mavrodieva-Georgieva, Prof. Dr. (Philosophy), Sofia University "St. Kliment Ohridski", Bulgaria;
Andrey Makarychev, Prof. Dr. (History), University of Tartu, Estonia;
Mitchell Orenstein, Ph.D. (Political Sciences), University of Pennsylvania, USA;
Sergey Yakubovsky, Prof. Dr. (Economy); Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine

Since 2019, the name and frequency of journal publication has been changed. The *scientific journal "Odesa National University Herald. Sociology and Politics"* (Issue 32) has been published annually under the name *"Mizhnarodni ta politychni doslidzhennia"* (in Ukrainian), *"International and Political Studies"* (in English) since 2019.

ЗМІСТ

МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Вакарчук К. В., Сілукова Д. Д.

Країни БРІКС у російсько-українській війні: позиція, загрози та наслідки ...13

Коротков Д. С.

Концепція нейтралітету як інструментарій міжнародних відносин:
історична ретроспекція та сучасність.....23

Сех Д. А.

«Міжмор'я» – важливий регіональний альянс у процесі
становлення України як європейської держави.....32

Сичова А. О.

Мінілатералізм у фреймах мультилатералізму: синтез тенденцій.....40

Федірко Б. О.

Співробітництво України та Європейського Союзу
у сфері реформування системи місцевого самоврядування.....55

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Garaschuk D. V.

“Truth decay” and populism: eroding democracy in the 21st century.....65

Горло Н. В.

Причини активізації іредентистської риторики у країнах
Центральної і Східної Європи на початку ХХІ століття.....79

Огаренко Є. С.

Парадокс «легальності-нелегальності партизана» К. Шмітта
та його значення для розуміння військових конфліктів
у сучасній світ-системі.....87

Петраков М. О.

Меморіальна політика та деконструкція політичних систем:
епістемологічний та гносеологічний виміри.....97

Попков В. В., Хамід Фуад

Війна як феномен світової історії: філософсько-політичний аналіз.....109

Сирінський Р. А.

Комунікативний поворот у філософії та національне питання:
пошук нових дискурсивних практик.....119

Сніговська О. В., Малахіті А. В.

Лінгвокультурологічний концепт біженець у грецькомовному
суспільно-політичному і медійному дискурсі.....132

Узун Ю. В.

Територіальна політика в багатоскладових системах
як об'єкт теоретико-методологічного аналізу.....151

**ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ В МІЖНАРОДНОМУ,
РЕГІОНАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ КОНТЕКСТАХ**

Абрат С. Б. Співробітництво ЄС та країн-учасниць Східного партнерства у сфері кібербезпеки: виклики та перспективи.....	171
Ворчакова І. Є. Спічрайтинг як невід’ємна складова політичного консалтингу.....	179
Завгородня Ю. В. Краудсорсинг як політична складова кіберконфліктів (концепт кібердій України та агресора).....	186
Острякова В. Г. Військово-морська стратегія Туреччини: геополітичний вплив на безпеку Чорноморського регіону.....	194
Khmel A. O. Hybrid threats based on antisemitism and anti-Israeli propaganda in current Spanish-Israeli relations.....	202
Шаповалова А. М. Перспективи та виклики реінтеграції АР Крим.....	213
Насіківська В. М. Релігійні організації як інструмент нормалізації насильства: приклади Католицької церкви в Руанді та Російської православної церкви.....	222
Poble D. K., Tsyberman A. V. Russia’s propaganda in the middle east or intercultural advantage?.....	238
АВТОРИ.....	249

CONTENTS

INTERNATIONAL MEASURING OF TRANSFORMATION PROCESSES

Vakarchuk K. V., Silukova D. D. BRICS countries in the Russian-Ukrainian war: position, threats and consequences	13
Korotkov D. S. The concept of neutrality as an instrument of international relations: historical retrospection and modernity.....	23
Sekh D. A. “Mizhmorya” – an important regional alliance in the process of the formation of Ukraine.....	32
Sychova A. O. Minilateralism in the framework of multilateralism: synthesis of trends.....	40
Fedirko B. O. Cooperation between Ukraine and the European Union in the reform of the local government system.....	55

THEORY AND HISTORY OF POLITICAL THOUGHT AND PROBLEMS OF POLITICAL DISCOURSE

Garaschuk D. V. “Truth decay” and populism: eroding democracy in the 21st century.....	65
Horlo N. V. Reasons for iridentist rhetoric activation in the Central and Eastern Europe countries at the XXI century beginning.....	79
Ogarenko E. S. The paradox of “legality-non-legality of the partizan” by K. Schmitt and its importance for understanding military conflicts in the modern world-system...87	87
Petrakov M. O. Memorial politics and deconstruction of political systems: epistemological and gnoseological dimensions.....	97
Popkov V. V., Hamid Fouad War as a phenomenon of world history: a philosophical and political analysis...109	109
Syrinskyi R. A. Communicative turn in philosophy and the national question: search for new discussional practices.....	119
Snigovska O. V., Malakhiti A. V. Linguacultural concept of refugee in the Greek-speaking social-political and media discourse.....	132
Uzun Yu. V. Territorial policy in multicomponent systems as an object of theoretical and methodological analysis.....	151

**POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES IN INTERNATIONAL,
REGIONAL AND NATIONAL CONTEXTS**

Abrat S. B. Cooperation of the EU and Eastern partnership countries in the field of cybersecurity: challenges and prospects.....	171
Vorchakova I. E. Speechwriting as an essential component of political consulting.....	179
Zavhorodnya Yu. V. Crowdsourcing as a political component of cyber conflicts (the concept of Ukraine cyber and the aggressor).....	186
Ostriakova V. G. Military and naval strategy of Türkiye: geopolitical impact on the security of the Black Sea region.....	194
Khmel A. O. Hybrid threats based on antisemitism and anti-Israeli propaganda in current Spanish-Israeli relations.....	202
Shapovalova A. M. Prospects and challenges of the reintegration of the Autonomous Republic of Crimea.....	213
Nasikivska V. M. Religious organizations as an instrument of normalization of violence: the examples of the Catholic Church in Rwanda and the Russian Orthodox Church.....	222
Poble D. K., Tsyberman A. V. Russia’s propaganda in the Middle East or intercultural advantage?.....	238
CONTRIBUTORS.....	249

**МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР
ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

**INTERNATIONAL MEASURING
OF TRANSFORMATION PROCESSES**

УДК 327.7:061.1БРІКС]:355.48(470:477)"2022/..."

Вакарчук К. В.

к. політ. наук, доцент,
кафедра міжнародних відносин,
факультет міжнародних відносин, політології та соціології,
ОНУ імені І. І. Мечникова,
к. 32, Французький бул., 24/26,
м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: katiavak30@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7352-5316>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.1>

Сілукова Д. Д.

магістр міжнародних відносин,
факультет міжнародних відносин, політології та соціології,
ОНУ імені І. І. Мечникова,
Французький бул., 24/26,
м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: d.silukova00@gmail.com
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.1>

**КРАЇНИ БРІКС У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ:
ПОЗИЦІЯ, ЗАГРОЗИ ТА НАСЛІДКИ**

У статті проаналізовано політику, реакцію та позицію країн БРІКС щодо російсько-української війни. Підкреслено роль та значення країн членів даного об'єднання у глобальних процесах. Стаття присвячена взаємозв'язку між кількома світовими акторами, Бразилії, росії, Індії, Китаю та ПАР. Розглянута проблема балансу між країнами-членами та принципом невторчання, який враховує глобальні очікування, захищаючи індивідуальні економічні інтереси та дипломатичні міркування. Проведено комплексне дослідження стратегічної реакції всіх п'яти країн-членів БРІКС на їх відповідну зовнішню політику; надано подальший розвиток виявленню чинників, що впливають на формування зовнішньополітичної стратегії держав щодо триваючої війни в Україні. Говорячи про ідеологічне позиціонування, то країн-члени БРІКС, інтерпретують себе як альтернативу існуючому світовому порядку. Зазначено, що вони прагнуть кинути виклик економічному та політичному домінуванню традиційних країн в світі, виступаючи за мультиполярну світову систему. Підкреслено, що входження нових членів у БРІКС, таких як Єгипет, Іран, Саудівська Аравія, ОАЕ та Ефіопія підсилить роль та значення даного об'єднання у різноманітних міжнародних інституціях, зможе посилити утвердження росії на міжнародній арені, її бачення світопорядку. Всі країни БРІКС виступають за багатополарний міжнародний порядок, надаючи гнучкість для різноманітних центрів сили. Оскільки альянс БРІКС має на меті сприяти демократизації глобального управління та інклюзивній багатополарності для встановлення більш гармонійного та справедливого глобального порядку, то розбіжності всередині не можуть існувати. Кожен член БРІКС використовує війну у власних інтересах в економічному та геополітичному плані, та прагнуть захищати свої регіональні та глобальні інтереси. Декларуючи нейтралітет або не приєднуючись до санкцій країни-члени по суті солідаризуються з агресором. Військова співпраця та небажання занурюватись у глибинну сутність конфлікту породжує непорозуміння у питаннях припинення військових дій і несе загрозу для України.

Ключові слова: міжнародне об'єднання, країни БРІКС, російсько-українська війна, позиція, міжнародна політика, загрози, наслідки, нейтралітет.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення росії в Україну, суттєво вплинуло на нинішній глобальний політичний та економічний ландшафт, поставивши світ перед безліччю викликів. Російсько-українська війна, безперечно, змінила динаміку глобальних сил та світовий міжнародний порядок. Оскільки агресія росії триває вже два роки, США та ЄС посилюють економічну та військову підтримку України. Однак є країни, які не висловили підтримку жодній сторін конфлікту, така позиція створила значну прогалину у взаємодії України з країнами БРІКС. Зрозуміло, що члени БРІКС реагують по-різному, на війну, починаючи від засудження росії, і закінчуючи відстоюванням позиції нейтралітету.

Аналіз останніх досліджень. Серед дослідників, які займаються дослідженнями позицій країн БРІКС у світовій політиці, їх ролі та впливу на міжнародній арені, можна виділити роботи представників американської та європейської школи політичних наук. При дослідженні російсько-китайських відносин було використано роботи (Kirchberger, Sinjen, Wörmer 2022). Стаття Р. Нобоа розкриває китайський погляд на російсько-українську війну (Noboa, 2022). Теоретичне підґрунтя дослідження висвітлені в роботах М. Макдональда та І. Валлерстайна (Wallerstein, 2011; Macdonald, 2014). Аналіз позицій об'єднання країн членів БРІКС з економічної точки зору в рамках теорії Валлерстайна висвітлено в книзі Г. Сакса (The Goldman Sachs Group, 2007). Обговорення та пропозиції, які були прийняті під час останнього саміту були розглянуті в роботі П. Кумара (Kumar, 2023). Позиція Індії та її регіональна та безпекова політика проаналізована в роботах К. Мохана (Mohan, 2022). Створення даного об'єднання було обумовлене складною взаємодією економічних, політичних і стратегічних факторів, які відображали розвиток глобального ландшафту.

Так, німецький дослідник Й. Кляйншмідт зазначає, що прихильні країни до росії декламують багатополярність світу. Саме теорія багатогранності світу, і є основою існування БРІКС. Представники країн даного об'єднання, зокрема Бразилії пропонують застосовувати міждержавні консультації та практики врегулювання конфліктів, які були в країнах Латинської Америки (Kleinschmidt, 2023).

Позиція балансування Бразилії викладена у роботі Вакарчук К. В., де детально описуються доктринальні основи зовнішньої політики, та її роль і бажання посередництва у російсько-українській війні (Vakarchuk, 2023).

Метою даної статі є визначення позиції країн БРІКС щодо російсько-української війни, наслідків нейтралітету для міжнародної політики.

Теоретико-методологічна основа дослідження передбачає аналіз економічного, політичного та ідеологічного вимірів реакції країн БРІКС на агресію росії в Україні в контексті глобальної системи. Таким чином, застосування теорії світ-систем Валлерстайна допомагає розкрити складну взаємодію сили, економічних інтересів і глобального позиціонування, що впливає на поведінку держав в умовах міжнародних криз. І хоча всередині групи БРІКС намагаються зберегти видимість солідарності, притаманна їй динаміка влади та різноманітні національні інтереси призводять до різних реакцій на міжнародні проблеми, в тому числі і на російсько-українську війну (Wallerstein, 2011; Macdonald, 2014).

Економічні та політичні відмінності між членами угруповання в поєднанні з їхніми чіткими стратегічними інтересами призводять до складної взаємодії, яка формує їхні колективні та індивідуальні дії на світовій арені. При написанні статті було використано метод порівняльного дослідження, кейс-стаді, метод

архівних та документальних досліджень, метод збору даних із засобів масової інформації та вторинних джерел. Використання порівняльного методу дозволило дослідити події в динаміці та виявити закономірності, тенденції та причинно-наслідкові зв'язки у розвитку позиції та реакції БРІКС на війну в контексті її аналізу в рамках теоретичних підходів. Використання кейс-стаді дозволило проаналізувати та надати вагомі причини реакції країн-членів БРІКС на війну. Метод збору даних із засобів масової інформації та вторинних джерел дозволили вивчити документальну базу.

Виклад основного матеріалу. БРІКС, до складу якого входять Бразилія, Росія, Індія, Китай і Південна Африка, являється глобальним та цивілізаційним об'єднанням. З економічної точки зору, сукупний і торговельний потенціал країн БРІКС є величезною силою, що сприяє економічному розвитку і диверсифікації світової торгівлі. У політичному плані БРІКС кидає виклик традиційному домінуванню західних держав, пропонуючи країнам, що розвиваються нову платформу для самоствердження на світовій арені.

Безумовно, останнє розширення БРІКС 1 січня 2024 року створило інші реалії, коли приєдналися нових п'ять держав: Єгипет, Іран, Саудівська Аравія, ОАЕ та Ефіопія. Ці п'ять країн було запрошено до блоку влітку 2023 року, серед них була ще Аргентина. Однак наприкінці грудня 2023 року новий президент країни Хав'єр Мілей офіційно відмовився від членства в БРІКС. На даний час, більшість членів офіційно дотримуються нейтральної позиції у війні росії з Україною, та не підтримують санкції щодо росії.

Поки що, нові члени БРІКС мають намір використовувати саміти лідерів та зустрічі міністрів закордонних справ, щоб отримати геополітичні переваги та привернути увагу до себе. У царині сучасної міжнародної дипломатії таке стратегічне маневрування є нормальним. До прикладу, президент Бразилії Лула да Сілва підтримує ідею формулювання власних дипломатичних стратегій БРІКС. Оскільки, вже є численні спроби мирних ініціатив для України, включаючи план врегулювання через українську формулу миру, ефективність мирного плану БРІКС виглядає сумнівним і малоімовірним.

Щодо позицій головних країн БРІКС, то останніми роками глобальне значення Китаю зростає, його позиція щодо російського вторгнення в Україну впливає не лише на перебіг кризи, а й на загальний глобальний порядок. Зміцнюючи свої економічні, дипломатичні та військові зв'язки з росією останнім часом, Китай зіткнувся із закликами різних урядів використати свій вплив, щоб зупинити вторгнення. Однак Китай значною мірою відповів стандартними і, здавалося б, відстороненими заявами, зберігаючи те, що дехто вважає проросійським псевдонейтралітетом.

Виникнувши, як відповідь на зміну балансу сил, країни БРІКС прагнули заявити про себе на міжнародній арені. Міністр закордонних справ Китаю зазначив, що Китай не є стороною кризи, і звинувативши певні сили в поширенні дезінформації про причетність Китаю (Kirchberger, S., Sinjen, S., Wörmer, N., 2022).

Китай натякав на свою зацікавленість у тому, щоб відігравати посередницьку роль між росією та Україною, використовуючи свій існуючий зв'язок з росією, щоб отримати визнання в такій ролі (Saine, 2023).

Глобальні економічні наслідки російського вторгнення в Україну поширюються на китайську ініціативу «Один пояс, один шлях», особливо впливаючи

на економічний коридор «Сухопутний міст Нової Євразії». Цей амбітний проєкт спрямований на створення життєво важливих залізничних сполучень, що з'єднують Китай з такими країнами, як Казахстан, Росія, Білорусь і Польща (Hong, 2022).

Успішна реалізація цих проєктів зміцнила б зв'язки Китаю з ключовими зацікавленими сторонами, прикладом чого є участь Польщі у форматі Китаю 17+1 та стратегічні угоди. Китаю певною мірою вдається підтримувати псевдонейтральний імідж, сприяючи продовженню торгівлі з усіма залученими сторонами. Зусилля Китаю позиціонувати себе, як потенційного посередника в конфлікті можуть посилити цей дипломатичний підхід. Російське вторгнення дає цінні уроки як для Китаю, так і для Тайваню, як з точки зору поточної китайської діяльності в регіоні, так і з точки зору гіпотетичного сценарію спроби китайського вторгнення (Noboa, 2022).

З точки зору потенційного політичного виправдання Китаєм гіпотетичного вторгнення, паралелі між Україною та Тайванем можуть бути використані для підживлення китайського націоналізму. І навпаки, якщо Росія зазнає поразки і доведе, що вона помиляється, це може послабити претензії Китаю на Тайвань, хоча, ймовірно, лише у сфері риторики. Однак нинішня ситуація вказує на те, що Китай позиціонує себе як посередник у війні, підтримуючи стабільні відносини з росією, а також певною мірою визнаючи суверенітет України.

Реакція Індії на російське вторгнення в Україну вирізняється з-поміж інших країн та стратегічних союзників США. Незважаючи на своє занепокоєння діями Москви, Нью-Делі обрав свідому публічну позицію нейтралітету щодо росії. Вона утрималася від схвалення резолюцій Ради Безпеки ООН, Генеральної Асамблеї та Ради з прав людини, які засудили російську агресію в Україні (UN General Assembly, 2022). Крім того, Індія уникає відкритого приписування провини росії. Такий нейтральний підхід розчарував багатьох у Сполучених Штатах, у тому числі в адміністрації президента Джо Байдена, оскільки він означає значні розбіжності між Вашингтоном і Нью-Делі щодо фундаментального аспекту глобального порядку, а саме легітимності застосування сили для зміни кордонів і окупації території іншої країни шляхом відкритої війни.

З огляду на різні думки індійських стратегічних еліт щодо витоків і тригерів війни в Україні, існує загальне визнання того, що дипломатичний нейтралітет Індії легко схиляється до промосковської позиції. І це видається особливо суперечливим. З одного боку, Індія діє сліпо щодо кричущої російської агресії в Європі, а з іншого – країна об'єднується зі США спеціально для того, щоб протистояти китайським стратегіям в Індо-Тихоокеанському регіоні (Mohan, 2022).

Особливість позиції Індії можна з'ясувати, вивчивши сприйняття Нью-Делі своїх інтересів. Індія послідовно закликала до «поваги до суверенітету та територіальної цілісності держав», виступала за «припинення насильства та бойових дій», висловлювала жаль з приводу відмови від дипломатичних зусиль та наголошувала на важливості діалогу у вирішенні розбіжностей та суперечок. Міністр закордонних справ Джайшанкар під час парламентських дебатів щодо України тонко розкритикував дії росії, підтвердивши відданість Індії глобальному порядку, заснованому на міжнародному праві, Статуті ООН та повазі до територіальної цілісності та суверенітету держав (Ministry of External Affairs, Government of India, 2022).

Таким чином Індія висловила своє занепокоєння порушенням Москвою міжнародного права, приділяючи непропорційну увагу гуманітарній кризі, спричиненій війною. Підхід Індії до війни в Україні відображає обдуманий, хоча й обмежений вибір Індії. Відмова від публічного засудження Росії ґрунтується не на мрійливих занепокоєннях щодо світового порядку, а на конкретних розрахунках Індії щодо регіональної безпеки (Mohan, 2022).

Також є фактор залежності Індії від Росії у військовій техніці, цей аспект привернув широку увагу з початку війни в Україні. Цей стратегічний підхід є невід'ємною частиною зусиль Індії щодо балансування проти Китаю, стримування Пакистану та створення багатополлярної системи, яка запобігає оточенню надмірно домінуючих держав. Незважаючи на диверсифікацію закупівель зброї у Росії протягом останніх двох десятиліть, країна продовжує розглядати Росію як критично важливого постачальника зброї. Російське озброєння часто вважається еквівалентним або достатньо придатним для оперативних потреб Індії. Отже, Індія цінує свої оборонні відносини з Москвою через нібито вирішальні технологічні та політичні переваги, які вона пропонує (Tellis, 2022).

Однак цей нейтралітет, позиціонує Індію як союзницю з авторитарною російською державою. Це підкреслює непослідовність у зобов'язаннях Індії підтримувати порядок, заснований на правилах, наголошуючи на Індо-Тихоокеанському регіоні. Поза безпосереднім контекстом війни в Україні, небажання Індії критикувати росію, незважаючи на її агресію, відображає ширшу прихильність до захисту її інтересів у прийнятті міжнародних рішень. Головною метою Індії залишається піднесення як глобальної держави, не вступаючи до зобов'язуючих альянсів (Tellis, 2022).

Щодо Бразилії, то під час свого візиту до Китаю в середині квітня 2023 року Луїс Інасіу Лула да Сілва стратегічно позиціонував Бразилію, як нейтральну щодо дій росії в Україні, президент Бразилії критикував Сполучені Штати, стверджуючи, що озброєння України адміністрацією Байдена рівносильне «заохоченню війни» (Paraguassu; Boadle, 2023).

Важливим можна вважати той факт, що Бразилія в межах імплементації своєї зовнішньополітичної стратегії запропонувала своє посередництво у справі, пов'язаній з війною росії проти України. Вона закликала обидві сторони сісти за стіл переговорів, під час яких Україні пропонувалося б, зокрема, поступитися Кримом задля завершення війни. Що ж до позиції Північноатлантичного альянсу (НАТО), то його закликали припинити постачання зброї ЗСУ, адже саме через це, вважають у Бразилії, «затягується війна». Зрозуміло, такі заклики не могли не викликати обурення України. Абсурдність такої ситуації ще й у тому, що Бразилія не припиняє співпрацю з росією. І незважаючи на нинішню доволі скромну за розмірами російську економіку і невеликі двосторонні торговельні відносини, економічний і дипломатичний вплив рф в Бразилії залишається досить помітним. Варто згадати тривожну реакцію численних бразильських сільськогосподарських компаній після вторгнення росії в лютому 2022 р. до України. Адже близько 25% добрив Бразилія імпортує з росії. І якщо припиниться такий імпорт, то бразильські фермери зазнають непоправних збитків. Отож саме тоді міністр закордонних справ Бразилії почав критикувати запроваджені західні санкції проти росії, побоюючись, що вони можуть підвищити ціни на добрива або через непрямий санкційний вплив змусять судноплавні компанії відмовлятися від перевезення такого російського продукту до Бразилії (Vakarchuk, 2023).

У дуже поляризованому ландшафті Бразилії позиція нейтралітету щодо війни в Україні виходить за межі політичних ідеологій. Міністерство закордонних справ України неодноразово запрошувало Лулу відвідати Україну, щоб принаймні спробувати зрозуміти справжнє значення російської агресії та її наслідків для світової безпеки (Libardi, 2023). Хоча бразильську дипломатію можна вважати амбітною та наївною, очевидно, що Захід зараз уважно стежить за дипломатичними амбіціями густонаселеного Глобального Півдня та висловлює стурбованість ними.

Президент Бразилії Лула да Сілва зауважив, що війна «оголила обмеження Ради Безпеки ООН» і підкреслив економічну могутність союзників по БРІКС як показник їхнього глобального значення (Caballero, 2023). Очікується, що рішення про інтеграцію шести нових країн, включаючи Іран та ОАЕ, до блоку ще більше посилить його актуальність і надасть його членам можливість формувати існуючий світовий порядок.

Позиція ПАР щодо війни в Україні також є неоднозначною. Будучи регіональною державою Південна Африка підтримує тісні відносини з РФ, незважаючи на офіційне проголошення нейтралітету. Так, на початку 2023 року ПАР приймала міністра закордонних справ Росії та брала участь у спільних військових навчаннях з Росією. Ці дії спонукали південноафриканських чиновників відстоювати позицію країни. Також було запропоновано провести мирну ініціативу, під час якої африканські лідери відвідали Київ і Москву, провівши зустрічі з президентом України В. Зеленським та президентом Росії В. Путіним.

Однак все ще було незрозуміло, якими були мотиви ПАР, оскільки США звинуватили Преторію в тому, що вона завантажила зброю та боеприпаси на російське судно, яке потрапило під санкції, на військово-морській базі Саймонс-Таун поблизу Кейптауна в грудні 2022 року. Спочатку спростовуючи звинувачення, уряд, зіткнувшись як з місцевим, так і з міжнародним тиском, ініціював незалежне розслідування можливого відвантаження зброї та боеприпасів до Росії на судні. Крім того, Південна Африка запросила Путіна взяти участь у саміті БРІКС. Цей жест відбувся, незважаючи на ордер Міжнародного кримінального суду на арешт Путіна через воєнні злочини його уряду (Eligon, 2023).

Так, незважаючи на критику з боку західних держав, уряд ПАР зберігає позицію позаблоковості, стверджуючи, що це відповідає інтересам країни та підтримує довгострокові перспективи переговорів між Росією та Україною. Цікаво, що з початку війни в Україні російські офіційні особи здійснили численні дипломатичні місії до Африки та Латинської Америки з метою посилення глобального впливу Росії.

15-й саміт саміт БРІКС в Йоганнесбурзі у 2023 році дав кілька вартих уваги результатів. Тема війни в Україні, була винесена на перший план саміту. Війна виявила поглиблення прірви між Заходом, який виступає за міжнародний порядок, заснований на правилах, і протистоїть агресії Росії, і глобальним Півднем. Останні схильні сприймати війну як регіональний, а не глобальний конфлікт, оскільки війна знаходиться далеко географічно, вважаючи її актуальною лише через збої, які вона спричинила їхнім економікам, а також їхнім постачанням продовольства та енергоносіїв (Johannesburg II Declaration, 2023).

Отже, дискусії в Йоганнесбурзі в основному точилися навколо досягнення більшої рівності та справедливості в міжнародній системі. Путін прагнув отри-

мати вигоду з антизахідних настроїв і використати зустріч БРІКС для демонстрації альянсів росії, приписуючи провину за нинішню геополітичну напруженість виключно Заходу. Він брехливо стверджував, що першопричиною важкої кризи в Україні є прагнення окремих країн зберегти свою глобальну гегемонію. Применшуючи вихід росії з Чорноморської зернової угоди та навмисні атаки на портову інфраструктуру України, Путін стверджував, що Росія може компенсувати скорочення експорту українського зерна, надавши безкоштовне зерно 20 африканським країнам із найбільшим попитом (Euronews, 2023).

Зрештою, рішення про розширення БРІКС було одногосним, спочатку запросивши Єгипет, Ефіопію, Іран, Саудівську Аравію, Об'єднані Арабські Емірати та Аргентину як повноправних членів з 1 січня 2024 року. З тих пір остання відхилила запрошення після того, як у листопаді були завершені президентські вибори. Звідси випливає наступне: експансія підкреслює міцні зв'язки країн-членів БРІКС з Єгиптом, ОАЕ, Іраном і Саудівською Аравією, а також вказує на потенційні зусилля Росії та Китаю зі створення геополітичної противаги США. З включенням цих країн БРІКС може становити 30% світової економіки, маючи сукупний ВВП у 30,76 трильйона доларів США та складаючи 40% населення світу. Лідери саміту наголосили на необхідності розширення торгівлі та інвестицій серед членів БРІКС для зміцнення їхніх відносин, прагнучи становити 50% світового ВВП до 2050 року, суттєво змінюючи світову економічну сцену (Kumar, 2023).

Однак є сумніви щодо того, чи саме розширення БРІКС за своєю суттю посилить її вплив на геополітичній арені, чи надасть додаткового значення її членам. Покладання виключно на антизахідні настрої та почуття жертви може не стати достатньо згуртованою силою, щоб об'єднати групу або перетворити БРІКС на згуртовану організацію, здатну задовольнити потреби своїх менш заможних членів. З нинішніми п'ятьма членами БРІКС вже є більш різноманітною, ніж G7, і ймовірність посилення розбіжностей і суперечливих пріоритетів зростає в міру розширення групи.

Також новий формат БРІКС являє собою ще один аспект дедалі складнішого багатостороннього світу. Російсько-українська війна суттєво вплинула на глобальну динаміку сили та національні пріоритети, вплинувши на функціонування, адаптацію та мету багатосторонності. Незважаючи на різні реакції країн-членів БРІКС, починаючи від засудження і закінчуючи позаблоковістю, ці реакції не перетворилися на міцну основу для посилення багатосторонніх дій в рамках БРІКС. На противагу цьому, зусилля України, спрямовані на створення союзників, представляючи свій опір, як боротьбу проти імперіалізму.

Висновки. На початку XXI століття відбулося злиття, здавалося б, розрізнених країн, таких як Бразилія, росія, Індія, Китай і Південна Африка, в міждержавне об'єднання БРІКС. Об'єднані країни і торговельні можливості країн БРІКС є величезною силою, що впливають на економічний розвиток та диверсифікацію світової торгівлі. На політичній арені БРІКС прагне кинути виклик традиційному домінуванню західних держав, надаючи платформу для самоствердження країнам, що розвиваються. На формування цієї коаліції вплинула складна взаємодія економічних, політичних і стратегічних факторів, які відображали мінливий глобальний ландшафт. У відповідь на зміну балансу сил країни БРІКС прагнули утвердити свою присутність на міжнародній арені.

Кожен член об'єднання БРІКС використовує війну у власних інтересах в економічному та геополітичному плані. Наприклад, Індія прагне насамперед захищати свої регіональні та глобальні інтереси, що йде пліч-о-пліч з мовчанням у цьому питанні. Війна в Україні ускладнила і без того напружені відносини Китаю із західними країнами. Південна Африка залишається нейтральною через хибне уявлення про росію, підтримуючи військову співпрацю. Бразилія залежить від торгівлі сільськогосподарською продукцією, особливо щодо добрив. Окрім географічної віддаленості від війни, Бразилія прагне дотримуватися своєї внутрішньої зовнішньої політики неприєднання. Війна в Україні та критика навколо санкцій, запроваджених проти росії, слугують каталізатором для посилення співпраці в рамках БРІКС, потенційно сприяючи глибшій інтеграції всередині. Більше того, останній саміт БРІКС став можливістю для росії продемонструвати стійку міжнародну підтримку своєї політики, тоді як інші країни-члени прагнуть використовувати БРІКС як платформу для протидії критиці Заходу.

Найголовніше, що США та Європейський Союз повинні уважно стежити за рішеннями країн-членів БРІКС та протидіяти будь-яким спробам його членів створити механізми, які ухиляються від санкцій, запроваджених проти росії. Для боротьби з дезінформацією, важливо посилити зовнішні інформаційні кампанії та співпрацювати з країнами членами БРІКС, особливо після приєднання нових членів. Зміцнення діалогу з іншими членами БРІКС також має вирішальне значення для запобігання прийняттю російської точки зору при оцінці витоків і наслідків війни в Україні.

References [Список використаної літератури]

- Caballero, J. (2023). How Russia is fighting for allies among the BRICS countries using “memory diplomacy” [in English]. [Caballero J. How Russia is fighting for allies among the BRICS countries using “memory diplomacy”. URL: <https://theconversation.com/how-russia-is-fighting-for-allies-among-the-brics-countries-using-memory-diplomacy-212130b> (дата звернення: 25.08.2023).]
- Clark, J. (2016). South Africa. Africa's Reluctant and Conflicted Regional Power [in English]. [Clark J. South Africa. Africa's Reluctant and Conflicted Regional Power. *ASPJ Africa Francophonie*. 2016. № 1. P. 30–47]
- Eligon, J. (2023). The US ambassador to South Africa accused the country of providing weapons to Russia [in English]. [Eligon J. The US ambassador to South Africa accused the country of providing weapons to Russia. URL: <https://www.nytimes.com/2023/05/11/world/africa/us-south-africa-russia-weapons.html?searchResultPosition=2> (дата звернення: 11.05.2023).]
- Euronews. (2023). Putin promises no-cost Russian grain shipments to 6 African countries [in English]. [Euronews. Putin promises no-cost Russian grain shipments to 6 African countries. URL: <https://www.euronews.com/2023/07/27/putin-promises-no-cost-russian-grain-shipments-to-6-african-countries> (дата звернення: 27.07.2023).]
- Hong, Yu. (2022). China's ten-year-old BRI needs a revamp [in English]. [Hong Yu. China's ten-year-old BRI needs a revamp. URL: <https://www.thinkchina.sg/future-china-chinas-ten-year-old-bri-needs-revamp?page=0> (дата звернення: 13.09.2022).]
- Jennings, R. (2022). Did China Know Russia Would Invade Ukraine? Answer Will Affect Beijing's Reputation [in English]. [Jennings R. Did China Know Russia Would Invade Ukraine? Answer Will Affect Beijing's Reputation. URL: <https://www.voanews.com/a/did-china-know-russia-would-invade-ukraine-the-answer-will-affect-beijing-s-reputation/6469778.html> (дата звернення: 4.03.2022).]
- Johannesburg II Declaration. (2023). BRICS and Africa: Partnership for Mutually Accelerated Growth, Sustainable Development and Inclusive Multilateralism. *XV BRICS Summit* [in English]. [Johannesburg II Declaration. BRICS and Africa: Partnership for Mutually Accelerated Growth, Sustainable Development and Inclusive Multilateralism. *XV BRICS Summit*. URL: <https://brics2023.gov.za/wp-content/uploads/2023/08/Jhb-II-Declaration-24-August-2023-1.pdf> (дата звернення 23.08.2023).]
- Kirchberger, S., Sinjen, S., & Wörmer, N. (2022). *Russia-China Relations*. Global Power Shift [in English]. [Kirchberger S., Sinjen S., Wörmer N. *Russia-China Relations*. Global Power Shift. URL: <https://library.open.org/viewer/web/viewer.html?file=/bitstream/handle/20.500.12657/57343/978-3-030-97012-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y>].

- Kleinschmidt, J. (2023). The View from the South: Latin American Perspectives on Russia's War of Aggression against Ukraine. *RUSSIAN ANALYTICAL DIGEST*. No. 305. P. 3–5. [in English]. [Kleinschmidt J. The View from the South: Latin American Perspectives on Russia's War of Aggression against Ukraine. *RUSSIAN ANALYTICAL DIGEST*. 2023. No. 305. P. 3–5].
- Kumar, P. (2023). BRICS Summit 2023: Major Outcome and Relevance [in English]. [Kumar P. BRICS Summit 2023: Major Outcome and Relevance. URL: <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/brics-summit-2023-major-outcomes-and-relevance/> (дата звернення 12.10.2023).]
- Libardi, M. (2023). Western reaction to Lula's speech on Ukraine shows the Global South's power [in English]. [Libardi M. Western reaction to Lula's speech on Ukraine shows the Global South's power. URL: <https://www.opendemocracy.net/en/democraciaabierta/russia-ukraine-brazil-lula-global-south-neutrality/> (дата звернення: 20.04.2023)].
- Macdonald, B. (2014). Critical Theory [in English]. [Macdonald B. Critical Theory. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/9781118474396.wbept0226> (дата звернення 18.07.2014).]
- Ministry of External Affairs. Government of India. (2022). Suo-Moto Statement by External Affairs Minister, Dr. S. Jaishankar in the Rajya Sabha on the "Situation in Ukraine". *Media Center* [in English]. [Ministry of External Affairs. Government of India. Suo-Moto Statement by External Affairs Minister, Dr. S. Jaishankar in the Rajya Sabha on the "Situation in Ukraine". *Media Center*. URL: <https://www.mea.gov.in/Speeches-Statements.htm?dtl/34952> (дата звернення: 15.03.2022).]
- Mohan, C. (2022). India and South Asia: The Elusive Sphere of Influence. *ISAS* [in English]. [Mohan C. India and South Asia: The Elusive Sphere of Influence. *ISAS*. URL: <https://www.isas.nus.edu.sg/papers/india-and-south-asia-the-elusive-sphere-of-influence/> (дата звернення: 6.01.2022).]
- Noboa, R. (2022). China's role in the invasion of Ukraine and the consequences of the war for Beijing [in English]. [Noboa R. China's role in the invasion of Ukraine and the consequences of the war for Beijing. URL: <https://www.unav.edu/web/global-affairs/china-s-role-in-the-invasion-of-ukraine-and-the-consequences-of-the-war-for-beijing> (дата звернення: 1.05.2022).]
- Paraguassu, L., & Boadle, A. (2023). Brazil's Lula draws Russian praise, US scorn for Ukraine views [in English]. [Paraguassu L., Boadle A. Brazil's Lula draws Russian praise, US scorn for Ukraine views. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/russias-lavrov-thanks-brazil-efforts-resolve-ukraine-war-2023-04-17/> (дата звернення 18.04.2023)].
- Saine, C. (2023). China Offers to Act as a Mediator in Russian War with Ukraine [in English]. [Saine C. China Offers to Act as a Mediator in Russian War with Ukraine. URL: <https://www.voanews.com/a/china-offers-to-act-as-mediator-in-russian-war-with-ukraine-/7068167.html#:~:text=China%20says%20it%20wants%20to,Diplomatic%20Correspondent%20Cindy%20Saine%20reports>]
- Tellis, A. (2022). «What is in Our interest» and the Ukraine war. *Carnegie Endowment for international peace* [in English]. [Tellis A. «What is in Our interest» and the Ukraine war. *Carnegie Endowment for international peace*. URL: <https://carnegieendowment.org/2022/04/25/what-is-in-our-interest-india-and-ukraine-war-pub-86961> (дата звернення: квітень 2022).]
- The Goldman Sachs Group. (2007). *BRICs and Beyond* [in English]. [The Goldman Sachs Group. *BRICs and Beyond*. URL: <https://www.goldmansachs.com/insights/archive/archive-pdfs/brics-book/brics-full-book.pdf>. 2007. 270 p.].
- UN General Assembly. (2022). Resolution ES-11/1. Aggression against Ukraine [in English]. [UN General Assembly. Resolution ES-11/1. Aggression against Ukraine. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3965290>]
- Vakarchuk, K. (2023). Brazil's Multi-Vector and Balancing Position in Russia's War Against Ukraine. *Bintel*. № 3. P. 78–83. [in English]. [Vakarchuk K. Brazil's Multi-Vector and Balancing Position in Russia's War Against Ukraine. *Bintel*. 2023. № 3. P. 78–83]
- Wallerstein, I. (2011). *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century* (1st ed.). University of California Press. URL: <http://www.jstor.org/stable/10.1525/j.ctt1pnrj9> [in English]. [Wallerstein I. *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century* (1st ed.). University of California Press. 2011. P. 440]

Стаття надійшла до редакції 11.03.2024

Vakarchuk K. V.

Department of International Relations
Faculty of International Relations, Political Science and Sociology
Odesa I. I. Mechnikov National University
r. 32, Frantsuzkyi Blvd, 24/26, Odesa, 65082, Ukraine

Silukova D. D.

Faculty of International Relations, Political Science and Sociology
Odesa I. I. Mechnikov National University
r. 32, Frantsuzkyi Blvd, 24/26, Odesa, 65082, Ukraine

**BRICS COUNTRIES IN THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR:
POSITION, THREATS AND CONSEQUENCES**

Summary

The article analyzes the policy, reaction and position of the BRICS countries regarding the Russian-Ukrainian war. The role and importance of the member countries of this association in global processes are emphasized. The article is devoted to the relationship between several world actors, Brazil, Russia, India, China and South Africa. The problem of balance between the member countries and the principle of non-interference, which takes into account global expectations, protecting individual economic and diplomatic interests, is considered. A comprehensive study of the strategic response of all five BRICS member countries to their respective foreign policies was conducted. Further development is given to the identification of factors influencing the formation of the foreign policy strategy of states regarding the ongoing war in Ukraine. Speaking of ideological position, the BRICS member states interpret themselves as an alternative to the existing world order. It is noted that they seek to challenge the economic and political dominance of traditional countries in the world, advocating a multipolar world system. It was emphasized that the entry of new members into the BRICS, such as Egypt, Iran, Saudi Arabia, the UAE and Ethiopia, will strengthen the role and importance of this association in various international institutions, will be able to strengthen Russia's consolidation in the international arena, its vision of the world order. BRICS countries stand for a multipolar international order, providing flexibility for various centers of power. As the BRICS alliance aims to promote the democratization of global governance and inclusive multipolarity to establish a more harmonious and equitable global order, then divisions within cannot exist. Each member of the BRICS uses the war for its own interests economically and geopolitically, and seeks to protect its regional and global interests. Declaring neutrality or not joining the sanctions, member states are essentially in solidarity with the aggressor. Military cooperation and reluctance to delve into the deep essence of the conflict gives rise to misunderstandings on the cessation of hostilities and poses a threat to Ukraine.

Key words: international association, BRICS countries, Russian-Ukrainian war, position, international policy, threats, consequences, neutrality.

УДК 341.214:327

Коротков Д. С.

к. політ. наук, доцент,
кафедра міжнародних відносин,
політичних наук і практичної філософії,
ХНЕУ ім. С. Кузнеця,
пр. Науки, 9-А,
м. Харків, 61061, Україна
E-mail: Dmytro.korotkov@hneu.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2732-0824>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.2>

КОНЦЕПЦІЯ НЕЙТРАЛІТЕТУ ЯК ІНСТРУМЕНТАРІЙ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКЦІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Стаття присвячена осмисленню феномену «нейтралітету» країни. Проведено науковий аналіз еволюції змісту нейтралітету у міжнародно-правовому просторі. У міжнародному праві існує поняття держав з «нейтральним» статусом. Значимість нейтральної політики особливо зросла в період «холодної війни», коли нейтральні країни стали свого роду «буфером» між західним і східним військовими блоками. Вони грали роль сполучної ланки між цими блоками, вносили значний вклад в процес врегулювання розбіжностей між протиборчими сторонами, будучи невід'ємною частиною світового політичного ландшафту.

Російська агресія викликала до порядку денного питання стосовно зміни чи появи нової міжнародної системи. Світ змінюється. Змінюється і той світовий порядок, до якого ми звикли, який з'явився із закінченням Другої світової війни і трансформувався після поразки СРСР у холодній війні. Відбуваються глибинні зміни в матриці міжнародної системи безпеки, в які опинилися держави, які вважали себе нейтральними, були нейтральними в той чи інший час, з тих чи інших причин.

Аналізуються історичні умови формування нейтрального статусу скандинавських країн – Фінляндії та Швеції. Відзначається, що умови, завдяки яким нейтралітет був прийнятий у політиці, у шведському та фінському різняться. Але російська агресія стала причиною різких змін у громадській думці Фінляндії та Швеції щодо членства в НАТО. Така радикальна трансформація стала результатом реакції населення скандинавських країн на символічний перетин кордонів онтологічної безпеки держави, що зруйнувало відчуття захищеності і порушило питання актуальності статусу нейтральної країни в період небезпеки для європейського континенту з боку РФ.

Ключові слова: національна безпека, нейтралітет, «фінляндизація», зовнішня політика Швеції, зовнішня політика Фінляндії, НАТО, постійний нейтралітет.

Актуальність теми. Міжнародна ситуація XXI століття диктує дедалі нові виклики для суверенних держав з погляду відстоювання національних інтересів і своєї цілісності. Зважаючи на появу нових осередків військової активності в різних регіонах світу, жодна країна не може повністю говорити про свою абсолютну безпеку. При цьому виникають і нові проблеми, які не можуть бути розв'язані деякими країнами самостійно, а потребують їхньої спільної взаємодії з державами свого регіону. Однією з форм підтримання світової безпеки та миру є політика нейтралітету. Історично так склалося, що одним із засобів забезпечення і підтримання міжнародного миру і безпеки є нейтралітет, суть якого в найбільш узагаль-

неному вигляді зводиться до неучасті у війнах і до відмови від вирішення спорів за допомогою війни. При цьому, статус нейтралітету передбачає наявність певних прав і обов'язків, а також обмежень у міждержавних і інших відносинах. У травні 2022 року наступив онтологічний кінець феномену «нейтралітету», коли Фінляндія та Швеція подали заявки щодо вступу до НАТО. В умовах сучасного глобального конфлікту в контексті формування нової міжнародної системи постає питання перспективи практики нейтральності країн. Принцип нейтралітету не перестав залишатися істотним елементом сучасних міжнародних відносин. Однак потенціал політики нейтралітету багато в чому сприймається сьогодні зовсім по-новому. Чи є взагалі перспектива статусу «нейтральної» держави на Європейському континенті маючи у загальному географічному просторі державу-агресора?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми та основні аспекти політики нейтралітету широко розглядаються у роботах різних вітчизняних та іноземних учених. Існуючі публікації розглядають певні аспекти нейтралітету. Варто звернути увагу на роботи Г. Яворської, А. Дмитрієва, що розглядали проблему постійного нейтралітету в системі колективної безпеки в контексті міжнародного права. Окремі аспекти сучасних проблемних питань нейтралітету висвітлюють у своїх працях І. Антонов, В. Вдовенко, А. Дирда, В. Кружков, Д. Пугачова, Н. Мельник, М. Сунгуровський, І. Петров, Г. Перепелиця та ін. Дослідженню скандинавського прикладу реалізації концепції нейтралітету в рамках зовнішньої та безпекової політики присвятили свої публікації К. Вагнсон, Г. Вахканен, О. Грін, Р. Далсьйо, Д. Кафієро, А. Котті, Д. Нагі, Ф. Райно-Ніємі, С. Роблін, С. Саріола, К. Спор, С. Чарні та ін.

Методологічною основою дослідження є міждисциплінарний підхід, адже аналіз здійснений на стику міжнародних відносин, міжнародного права й історії.

Виклад основного матеріалу. У другій половині ХХ ст. нейтралітет являв собою усталене в міжнародно-правовій практиці явище, а нейтралам відводилася особлива стабілізуюча роль у системі міжнародних відносин. Нейтралітет як спосіб вирішення конфліктів через діалог і пошук взаємовигідних рішень визнавався світовою спільнотою як одна з форм зовнішньополітичної стратегії, що сприяла зниженню градусу напруженості між протидіючими силами. Нейтраліти виконували функцію своєрідного буфера, що не дозволяв вилитися неспровокованій агресії.

Слово «нейтралітет» запозичене з німецької мови. Відповідне німецьке слово *Neutralität* походить від латинського *neuter*, що означає «ні той, ні другий». У політичній сфері використовують наступне класичне визначення нейтралітету – це юридичний і політичний статус держави, яка зобов'язується не брати участі у війні між іншими державами, відмовляється від військової допомоги конфліктуючим сторонам, а в мирний час відмовляється від участі у військових блоках (Ткачук, 2013, р. 260).

Необхідно зазначити, що саме поняття «нейтралітет» зародилося задовго до появи системи міжнародних відносин. Якщо розглядати це поняття, перш за все, як явище історичне, його цілком можна вважати ровесником війни та миру. З моменту виникнення перших конфліктів, свідчення про які дійшло до сучасних дослідників завдяки збереженим письмовим джерелам, завжди існували ті, хто з різних причин залишався поза конфліктом.

«Юридизація» поняття «нейтралітет» відбулася в епоху Нового часу. Своєрідним поштовхом до розвитку інституту нейтралітету послужило формування

системності в міжнародних відносинах. Це означало, що державні інтереси, які об'єктивно існували, з певного моменту стали слугувати основою довготривалих політичних союзів, на які орієнтувалися інші держави. Отже, спільно вироблені правила політичного співіснування сприяли інтегруванню нейтральних держав у міжнародні відносини не шляхом примусового втягнення їх у конфлікти, а використовуючи їхні дипломатичні навички та мирні методи забезпечення зовнішніх зв'язків. Для самих нейтралів не зважати на розстановку сил на міжнародній арені та триматися осторонь європейських процесів стало не вигідно, бо держава могла втягнути себе в ситуацію небезпечної ізоляції. В свою чергу, шляхом участі в кожній системі міжнародних відносин, що складалася, нейтралі набували певних гарантій цілісності та незалежності своїх держав. У разі порушення їхніх прав вони могли на законних підставах розраховувати на відновлення свого довоєнного статусу і матеріальну компенсацію з боку агресора.

Значним внеском у розвиток ідеї нейтралітету став знаменитий трактат «Про право війни і миру» (1625 р.) голландського політичного діяча і юриста-міжнародника Гуго Гроція (Klumchuk, 2005). Ця праця являла собою перший систематичний виклад чинного міжнародного права. Завдяки появі цього твору значного поширення набули ідеї про справедливі й несправедливі війни, про правомірність нейтралітету і необхідність мирного вирішення міжнародних спорів.

У ХІХ ст. стала визнаною типізація нейтралітету: постійний, еventуальний і в силу раніше укладеного договору. Яскравим прикладом постійного нейтралітету є Швейцарія. Дійсно, нейтралітет Швейцарії вважається «золотим стандартом» у міжнародних справах, завдяки його статусу як найуспішнішої моделі та найважчого винятку серед небагатьох держав, які намагалися досягти ефективного дипломатичного нейтралітету.

Зазначимо, що завдяки Віденській системі міжнародних відносин стало можливим проголошення постійного нейтралітету Голландії, Бельгії та Люксембургу. У випадку з Бельгією нейтралітет послужив основою її державності. Важливим для розвитку міжнародно-правового поняття «нейтралітет» стало ухвалення 5-ї та 13-ї Гаазьких конвенцій (1899 р. і 1907 р.) (The Hague Conventions of 1899 and 1907), що регулювали права та обов'язки нейтральних держав на суходолі та на морі у воєнний час. Головним підсумком підписання конвенцій став чіткий розподіл усіх держав у разі війни на дві категорії: ті, що воюють, і нейтральні. Уперше в міжнародній практиці нейтралів визначали як особливу групу учасників міжнародного процесу під час воєнного конфлікту. У цей період поняття «нейтралітет» перестає розглядатися винятково як суб'єктивне явище, що було притаманне йому століттями. Щодо нейтралів незалежно від типу нейтралітету, якого вони дотримувалися, стали застосовуватися загальні правила.

Нейтралітет у своєму традиційному розумінні діє лише під час конкретної війни, при дотриманні всіх правил Гаазької конвенції, в той час як поняття постійного нейтралітету, який почав розвиватися в ХІХ столітті, передбачає відмову держави від використання військової сили як інструменту придушення міжнародних суперечок як у воєнний, так і в мирний час. Тут можна однозначно зробити висновок, що постійний нейтралітет є вищою формою розвитку нейтралітету, оскільки не має зв'язку з війною, а також є більш повноцінним і широким курсом ведення зовнішньої політики як у воєнний, так і в мирний час.

Серйозним випробуванням на міцність для правових конструкцій, що регламентували статус нейтральних держав, стала Перша світова війна. Дійсність полягала в тому, що повною мірою забезпечити права нейтралів одні правові акти були не в змозі. На початку ХХ ст., як і раніше, панувало свавілля сильного, який вирішував, якою мірою і чи дотримуватися взагалі тих чи інших правових і моральних імперативів.

Одночасно, як засвідчила практика, нейтралітет не став моделлю справжньої незалежності і для держав, які обрали його як зовнішньополітичну доктрину. Для деяких країн, які використовували його як засіб балансування на політичній арені, він перетворився на непосильну ношу. І досвід Бельгії, Голландії та Люксембургу, чийм нейтралітетом знехтувала Німецька імперія, наочно продемонстрував це.

Напередодні Першої світової війни ставку на нейтралітет зробили і норвежці. На початку ХХ ст. Норвегія була найбіднішою країною Європи і війну їй було не поцягнути. Але навіть неучасть у війні, що трапилася багато в чому завдяки Великій Британії, яка зробила Норвегію співучасником економічної боротьби, і частково Німеччині, яка не включала скандинавську країну в орбіту своїх інтересів, не вберегла норвежців від втрат. Понад дві тисячі моряків загинули на потоплених кораблях, що ходили під нейтральним прапором (Riste, 2001, p. 118).

Зазначимо, що на різних етапах світового розвитку зміст принципу нейтралітету зазнав серйозних змін. Протягом століть розроблялися різні способи самозахисту, формувалася політико-правова база, головним призначенням якої було забезпечення інтересів нейтральної держави від нових загроз, що виникали. Розвиток практики нейтралітету породив безліч варіантів нейтральної політики залежно від конкретних завдань, що стояли перед країнами, і від геополітичної ситуації, яку визначали великі держави. В умовах змін міжнародно-політичної ситуації нейтральні країни змушені були коригувати свою політику, розширюючи набір зовнішньополітичних методів, що давали змогу забезпечувати безпеку. Яскравим прикладом доказу цієї гіпотези є зміст скандинавського нейтралітету в період доби холодної війни. Під час холодної війни скандинавська модель безпеки широко розглядалася як модель освіченого та антимілітаристського суспільства, яке дотримується принципів справедливого розподілу та є морально вищим за дві альтернативні моделі модернізації: Сполучених Штатів та Радянського Союзу.

Необхідно підкреслити, що на міжнародній арені фінські політики заявили про свою позицію щодо нейтралітету з нагоди вступу країни до ООН у 1955 р. та Північної ради у 1956 р. Президент Фінляндії У. Кекконен почав вести політику нейтралітету та компромісу з СРСР. Таке положення Фінляндії призвело до особливо делікатної зовнішньої політики в біполярну епоху: орієнтація на «Захід», підкріплена членством у Північній раді, заснованій у 1952 році, та Європейській зоні вільної торгівлі (ЄАВТ), сформованій у 1960 році, весь час прагнучі уникнути конфлікту з Кремлем за наявності 1300-кілометрового спільного кордону. Яструби холодної війни на Заході звинувачували Фінляндію в «умиротворенні» щодо радянського комуністичного режиму – політично та через тісні торговельні відносини. Консерватори в Західній Німеччині ввели принизливий термін «фінляндизація» – також підхоплений у США – щоб визначати країну, яка була формально незалежною, але на практиці підкорялася своєму могутньому сусіду.

Насправді фіни маневрували, щоб отримати найкраще з обох світів: як важливий гравець у торгівлі Схід-Захід, весь час модернізуючи свою економіку та

зміцнюючи комерційні зв'язки з Америкою та її європейськими союзниками. Нейтралітет Фінляндії був результатом жорсткої реалістичної оцінки політичних фактів після 1945 року та їх значення для малої країни. Через це політика нейтралітету Фінляндії, на відміну, наприклад, від Швеції, ніколи не стала невід'ємною частиною фінської ідентичності. Нейтральність у цьому випадку мала другорядне значення прагматичного інструменту для утримання Фінляндії на західній стороні залізної завіси. Основним пріоритетом був пошук варіантів, які дозволяли б забезпечити якомога більше західноєвропейської інтеграції, відповідно західній ідентичності Фінляндії.

Нейтральність в цьому контексті була небажаною – це факт, який Фінляндія змушена була прийняти геополітичними наслідками холодної війни, і розташуванням Фінляндії в «політично складній зоні між Сходом і Заходом» – але це був найкращий варіант, який був доступний на той час. Із закінченням холодної війни та з розпадом її геополітичної структури, нейтралітет став застарілим, небажаним багажем, оскільки Фінляндія прагнула до членства у Європейському Союзі (ЄС) з 1992 року. Нейтралітет не відповідав іміджу Фінляндії як активному і відданому члену ЄС, і використовувався лише як інструмент для забезпечення інтересів безпеки і національного виживання Фінляндії (Rainio-Niemi, 2016, р. 67). Нейтралітет Фінляндії закінчився з закінченням холодної війни і не відіграє жодної ролі для Фінляндії в контексті нової Європи.

До відкритого російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року громадська думка Фінляндії рішуче виступала за те, щоб не входити в Організацію Північноатлантичного договору (НАТО) (Cafiero, 2023). Але після того, як вибухнула війна в Україні, більшість фінів змінили свої погляди і вважали вступ своєї країни необхідним для максимальної національної безпеки. Така радикальна трансформація стала результатом реакції населення Фінляндії на символічний перетин кордонів онтологічної безпеки держави, що зруйнувало відчуття захищеності. В умовах зміни безпекового простору навколо Фінляндії нейтралітет перестав сприйматися як корисна частина ідентичності. Зі стратегічної точки зору, інтереси Фінляндії і Альянсу зараз добре узгоджуються.

Друга країна, яка після вторгнення агресора та територію України радикально змінила свій статус з нейтрального до активного нового члена НАТО – це Швеція. Чи можемо ми говорити про «шведолізацію» на кшталт «фінляндизації»? Прийняття політики нейтралітету та неприєднання у Швеції випливало з прагматичного усвідомлення, що єдиний шанс уникнути воєн та їхніх руйнівних наслідків, знаходячись в безпосередньому чи опосередкованому сусідстві з великими державами, – зайняти позицію нейтралітету. І незважаючи на те, що нейтралітет виник із реальної політики, він став ключовим елементом шведської ідентичності, і допоміг країні підтримувати відносини, засновані на інтересах, із воюючими сторонами, не беручи участь у жодному військовому конфлікті. І ця гнучка інтерпретація нейтралітету та неприєднання стала міцною рисою шведського нейтралітету. Цей гнучкий нейтралітет, з одного боку, проявився у розвитку та збереженні сильної оборонної армії у ХХ столітті, а з іншого боку, дозволив Швеції сформувану свою зовнішню політику таким чином, щоб вона, безсумнівно, могла стати партнером і частиною західної економічної та політичної інституційної системи. Але до того, як членство в ЄС і поглиблення співпраці з НАТО повільно розміє прагматичне значення шведського нейтралітету, Швеція повністю відмовиться від нього, приєднавшись до НАТО на тлі російського вторгнення в Україну.

Хоча спочатку нейтралітет для Швеції був більш прагматичним рішенням, він перетворився на ідентичність, оскільки зберіг країну від занурення у світові війни та конфлікти біполярного світового порядку в ХХ столітті. Довго плекана ідентичність, двохсотлітня послідовна політика, третій, «шведський шлях», який здавався незмінним протягом багатьох десятиліть, можуть просто змінитися, оскільки загроза російської експансії стала передвісником і реальністю, як ніколи.

Політика активного нейтралітету має глибокі історичні корені в Швеції і завдяки їй країна сприймалася в світі важливим гравцем. Варто відмітити, що шведський нейтралітет має свою специфічну рису: він ніколи не був закріплений документально і проголошувався урядом навмисно, в разі загострення міжнародного середовища або спалахування міждержавного конфлікту. Вірогідно, така позиція була ні чим іншим, як спробою лавірувати між більш впливовими силами в регіоні і світі, що, слід визнати, дало результати.

Після початку Другої світової війни Швеція негайно оголосила про свій нейтралітет і позаблоковість і прагнула створити блок нейтральних, не зобов'язаних країн, включаючи Бельгію, Нідерланди, Данію, Норвегію, Фінляндію та країни Балтії. Але Швеція була змушена негайно змінити свій підхід, після того, як Радянський Союз напав на Фінляндію в листопаді 1939 року. Швеція оголосила себе стороною, що не воює, і почала підтримувати боротьбу фінів проти СРСР зброєю та боеприпасами, крім того, дозволивши більш ніж 8000 шведським добровольцям воювати у Фінляндії. Згідно із задокументованими фактами, навіть шведська авіація брала участь у бойових діях на боці Фінляндії (Ojanen, Herolf, Lindahl, 2000, p. 24). Але з окупацією Данії та Норвегії німцями та битвою Фінляндії з радянськими військами війна підійшла до Стокгольму. Ймовірність військової окупації Швеції стала суворою реальністю. Усвідомлюючи німецьку загрозу, Швеція оголосила суворий нейтралітет, щоб уникнути долі Данії та Норвегії. Це вказувало на те, що ідеологічна та культурна спорідненість або попередня політична співпраця зі скандинавськими державами були нівельовані, коли інтереси безпеки та оборони Швеції вийшли на перший план заради запобігання зануренню країни у війну чи окупації. Після Другої світової війни під час геополітичних змін і консолідації біполярного світового порядку Швеція мала намір знайти своє місце в регіональному контексті та на міжнародній арені. У тіні НАТО та Варшавського договору (ВД) Швеція вирішила залишатися на випробуваній політиці нейтралітету та позаблоковості. Хоча вона також прагнула розвинути відповідний військовий потенціал для протистояння можливій військовій агресії з боку інших країн (переважно з боку ВД). Протягом 1970-х і 1980-х років ХХ ст. шведська політика нейтралітету набула нового і набагато більш ідеологічного значення. Нейтральна позиція в драматичні останні десятиліття холодної війни вважалася морально та ідеологічно вищою за позицію союзників. Дійсно, Швеція утримувалася від приєднання до будь-яких політичних чи військових альянсів та організацій, які, на її думку, могли поставити під загрозу нейтральний статус країни в очах міжнародної спільноти, однак поглиблення зв'язків із США та країнами НАТО чітко прив'язувало її до Заходу. Стокгольм також приєднався до таких організацій і форумів, які, на його думку, могли б узгодити політику нейтралітету. Швеція приєдналася до Організації Об'єднаних Націй у 1949 році, заснувала Північну раду (платформу для міжпарламентської співпраці між скандинавськими країнами) у 1952 році та стала членом Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ) у 1960 році (Eliasson, 2004).

Приєднання до цих організацій свідчить про те, що навіть у той час як Швеція прагнула просувати шведську модель «третього шляху» в біполярному світі, вона

також дала зрозуміти, що ідентичність країни ґрунтується не лише на нейтралітеті, але й на приналежності до Заходу. І ця одностайна ідентичність знаменувала шлях Швеції до західної інтеграції після холодної війни.

Після падіння залізної завіси Швеція мала намір зберегти нейтральну орієнтацію зовнішньої політики та політики безпеки, але економічні, політичні та безпекові зміни на внутрішній, європейській та міжнародній арені схилили країну до обережних, але постійних кроків у відхід від своєї традиції нейтралітету. Нейтралітет Швеції, яка є членом Європейського Союзу, що вносить внесок у підтримку ініціатив у сфері безпеки, оборони та зовнішньої політики, включаючи миротворчі місії ЄС, на практиці викликає серйозні сумніви. Хоча до лютого 2022 року Швеція вважала нейтралітет основою своєї ідентичності, водночас обережні кроки до НАТО повільно розмивали реальність цієї ідентичності, а після російського вторгнення в Україну скандинавський нейтралітет закінчився.

Варто відзначити той факт, що Фінляндія була вимушено залучена в політику нейтралітету. Це було одним із проявів холодної війни. Шведський же нейтралітет був добровільним і сприймався як даність, був визнаний не тільки на політичному, а й на суспільному рівні. Саме тому Швеція негайно оголосила про нейтралітет у повоєнний період. Для неї це був найлогічніший варіант.

Умови, завдяки яким нейтралітет був прийнятий у політиці, у шведському та фінському випадках різняться. Незважаючи на давнішу історичну традицію, лише після Другої світової війни військово неприєднання, поряд із політикою нейтралітету, утвердилося у зовнішній політиці Швеції, яка стала предметом численних дискусій одразу після Другої світової війни. Шведський соціал-демократичний уряд, який активно просував нейтралітет як керівний принцип, виграв внутрішню битву й успішно протистояв тиску і США, і Радянського Союзу. Протягом усього повоєнного часу Швеція послідовно проводила політику нейтралітету. Коли відбувалося найбільше загострення міжнародної обстановки, шведський уряд прагнув займати позицію «об'єктивного судді» в міжнародних справах і зберігати свободу дій, необхідну для того, щоб в кінцевому рахунку домагатися здійснення офіційно проголошеного принципу зовнішньої політики: неучасті в блоках у мирний час зі збереженням нейтралітету в разі війни. Швеція виявляла велику обачність, прагнучи уникнути таких ситуацій, коли великі держави засумнівалися б у щирості її намірів дотримуватися неучасті в блоках. Водночас, держава активно розвивала зв'язки з усіма державами, особливо в торговельно-економічній галузі, брала постійну участь у роботі ООН та інших міжнародних організацій, прагнула співпрацювати і надавати допомогу державам, що розвиваються. У цьому Швеція вбачала найкраще забезпечення свого успішного економічного розвитку та підтримання міжнародного авторитету.

Нейтралітет Фінляндії був результатом жорсткої реалістичної оцінки політичних фактів після 1945 року та їх значення для малої країни. Через це політика нейтралітету Фінляндії, на відміну від Швеції, не стала невід'ємною частиною фінської ідентичності. Нейтральність тут була інструментом утримання місця на західній стороні залізної завіси. Основним пріоритетом був пошук варіантів західноєвропейської інтеграції. Нейтральність в цьому контексті була небажаною, але Фінляндія змушена була її прийняти внаслідок геополітичної ситуації часів холодної війни і розташування між Сходом і Заходом.

Висновки з виокремленням перспектив подальших досліджень. На нашу думку нейтралітет держави, його зміст залежить саме від геополітичної ситуації. Кожна нейтральна країна обирає такий статус, переслідуючи свої цілі.

Наприклад, у Декларації про державний суверенітет України, прийнятій Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 р., було зазначено, що «Українська РСР проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках» (Декларація про державний суверенітет України, 1990). Однак, спочатку спостерігалася певна затримка у набутті статусу постійного нейтралітету, а згодом цей намір було зовсім ліквідовано. Зміну намірів було обґрунтовано новим геополітичним становищем і необхідністю адаптуватися до нових умов. Зазначалося, що заявлена позиція в Декларації не може вважатися перешкодою участі у загальноєвропейській структурі безпеки.

Нейтралітет не може бути маргінальним статусом. Успіх політики нейтралітету лише частково залежить від самої держави і, безумовно, є продуктом взаємної згоди великих гравців світової політики. Це непросте завдання, оскільки такого політичного консенсусу важко досягти навіть формально, а його реальне дотримання в такому міжнародному середовищі, в якому зазвичай не існує вертикальної, прийнятної для всіх системи управління та військової безпеки, є головною проблемою для ухвалення рішень та їхньої реалізації.

Значимість нейтральної політики особливо зросла в період «холодної війни», коли нейтральні країни стали свого роду «буфером» між західним і східним військовими блоками. Вони грали роль сполучної ланки між цими блоками, вносили вклад в процес врегулювання розбіжностей між протидіючими сторонами, будучи невід'ємною частиною світового політичного ландшафту.

Рішення Фінляндії та Швеції приєднатися до НАТО має всесвітньо-історичне значення. У лютому 2022 року, коли Росія почала повномасштабне вторгнення в Україну в цих скандинавських країнах дійшли висновку, що попередньої тісної оборонної співпраці недостатньо, оскільки вона не забезпечує залізних гарантій безпеки з боку партнерів. Сучасний геополітичний процес буде новою міжнародною системою, де статус «нейтральності» може зникнути на фоні російської агресії, коли кожна європейська нейтральна країна має визначитися стосовно свого місця у системі європейської безпеки.

References [Список використаної літератури]

- Cafiero, G. (2023). Finland's long-held neutrality is over. What next? *Aljazeera*. April 6, 2023 [in English]. [Cafiero G. Finland's long-held neutrality is over. What next? *Aljazeera*. April 6, 2023. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2023/4/6/finlands-long-held-neutrality-is-over-what-next> (дата звернення: 13.02.2024)].
- Eliasson, J. (2004). Traditions, Identity and Security: The Legacy of Neutrality in Finnish and Swedish Security Policies in Light of European Integration. *European Integration Online Papers*, 8 [in English]. [Eliasson J. Traditions, Identity and Security: The Legacy of Neutrality in Finnish and Swedish Security Policies in Light of European Integration. *European Integration Online Papers*. 2004. p. 8. URL: https://www.researchgate.net/publication/5014999_Traditions_Identity_and_Security_The_Legacy_of_Neutrality_in_Finnish_and_Swedish_Security_Policies_in_Light_of_European_Integration (дата звернення: 13.02.2024)].
- Klymchuk, Y. (2005). Hugo Grotius' contribution to the formation of the law of war. *Law and Security*, 4, 161–164 [in Ukrainian]. [Климчук Ю. Внесок Гуго Гроція у формування права війни. *Право і Безпека*. 2005. № 4. С. 161–164].
- Rainio-Niemi, F. (2016). Finland's Quest for Security in the Cold War. *Journal of Cold War Studies*. № 18. P. 51–78 [in English]. [Rainio-Niemi F. Finland's Quest for Security in the Cold War. *Journal of Cold War Studies*. 2016. № 18. P. 51–78. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/157586025.pdf>. (дата звернення: 13.02.2024)].
- Riste, O. (2001). *Norway's Foreign Relations: A History*. Oslo: Universitetsforlaget., 308 p. [in English]. [Riste O. *Norway's Foreign Relations: A History*. Oslo: Universitetsforlaget, 2001. 308 p.].
- Ojanen, H., Herolf, G., & Lindahl, R. (2000). *Non-alignment and European Security Policy, Ambiguity at Work*. Finnish Institute of International Affairs [in English]. [Ojanen H., Herolf G., Lindahl R. *Non-*

alignment and European Security Policy, Ambiguity at Work. Finnish Institute of International Affairs. 2000. 273 p.].

On the State Sovereignty of Ukraine: Declaration of 16.07.1990 No. 55-XII. [in Ukrainian]. [Про державний суверенітет України: Декларація від 16.07.1990 № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 13.02.2024)].

The Hague Conventions of 1899 and 1907. *Guide-Humanitarian-Law* [in English]. [The Hague Conventions of 1899 and 1907. Guide-Humanitarian-Law. URL: <https://guide-humanitarian-law.org/content/article/3/the-hague-conventions-of-1899-and-1907/> (дата звернення: 13.02.2024)].

Ткачук, І. (2013). International Legal Aspects of the Institute of Neutrality. International readings on international law in memory of Professor P. Kazansky: materials of the fourth international scientific conference. Odesa. [in Ukrainian]. [Ткачук І. Міжнародно-правові аспекти інституту нейтралітету. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. С. Казанського* : матеріали четвертої міжнар. наук. конф. Оdesa. 2013. С. 560–563].

Стаття надійшла до редакції 28.02.2024

Korotkov D. S.

Department of International Relations, Political Science and Practical Philosophy
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
prosp. Nauki, 9A, Kharkiv, 61166, Ukraine

THE CONCEPT OF NEUTRALITY AS AN INSTRUMENT OF INTERNATIONAL RELATIONS: HISTORICAL RETROSPECTION AND MODERNITY

Summary

The article is devoted to the comprehension of the phenomenon of "neutrality" of a country. A scientific analysis of the evolution of the content of neutrality in the international legal space is carried out. In international law, there is a concept of states with a "neutral" status. The significance of neutral policy especially increased during the Cold War, when neutral countries became a kind of "buffer" between the Western and Eastern military blocs. They played the role of a link between these blocs, made a significant contribution to the process of resolving differences between the warring parties, and were an integral part of the global political landscape.

The Russian aggression has put the question of the change and emergence of a new international system on the agenda, and what will happen next? The world is changing, the world order is changing, the world order that we are used to, which emerged with the end of World War II and was transformed after the defeat of the USSR in the Cold War, no longer exists. There are profound changes in the matrix of the international security system, and these changes have affected states that considered themselves neutral, were neutral at one time or another, for one reason or another.

The article analyzes the historical conditions for the formation of the neutral status of the Scandinavian countries – Finland and Sweden. It is noted that the conditions that led to the adoption of neutrality in politics are still different in the Swedish and Finnish cases. However, Russian aggression has caused dramatic changes in public opinion in Finland and Sweden regarding NATO membership. Such a radical transformation was the result of the reaction of the population of the Scandinavian countries to the symbolic crossing of the borders of the ontological security of the state, which destroyed the sense of security and raised the question of the relevance of the status of a neutral country in a period of danger to the European continent from the Russian Federation.

Key words: national security, neutrality, "Finlandization", Swedish foreign policy, Finnish foreign policy, NATO, permanent neutrality.

УДК 341.176.1.(4:477)

Сех Д. А.

аспірантка,

кафедра міжнародних відносин і дипломатичної служби,

факультет міжнародних відносин,

ЛНУ імені Івана Франка,

вул. Січових Стрільців, 19,

м. Львів, 79000, Україна

E-mail: Darynka_Sekh@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-2963-587X>

DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.3>

«МІЖМОР'Я» – ВАЖЛИВИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ АЛЬЯНС У ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ ЯК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

У дослідженні акцентовано увагу на концепті «Міжмор'я»/«Тримор'я» та можливості участі України в цій ініціативі для збереження національної державності. Роблячи основний акцент на потенційних перевагах, які можуть принести ці геополітичні концепції Україні, дослідження визначає можливість зміцнення та загального розвитку країни. Науково обґрунтовується варіативний вплив об'єднання Центральної Європи на Україну та її можливість збереження суверенітету. В роботі здійснено ретельний аналіз можливостей та ризиків, пов'язаних із потенційною інтеграцією в різноманітні об'єднання, а також оцінюються їхні наслідки для суверенітету України. Аналізуються нові перспективи для України через активну участь Литви у «Тримор'ї». Ключова роль енергетики та співпраця в газовому секторі стали основою для залучення держав, які не є членами ініціативи. Крім того, у статті зазначена можлива участь Фінляндії, враховуючи її географічну логічність та існуючі спільні транспортні проекти із країнами-учасниками «Тримор'я». Серед ключових ініціатив, висвітлених у роботі, зокрема, визначаються плани співпраці української економіки з простором Міжмор'я в межах євразійського континенту, розробка стратегії гарантування безпеки Чорного моря та пошук нових форм співпраці в освітній сфері країн Середньої Європи. Підхід, що представлений у статті, пропонує шлях активізації та розширення співпраці України з сусідніми країнами, в тому числі – задля позитивних змін у їхньому уявленні про неї. Для українських політичних еліт важливо активно працювати над проектами, спрямованими на посилення лідерства серед країн Середньої Європи. Це передбачає розробку методик, цінностей та духовно-культурних основ для формування європейської ідентичності українців, із одночасним збереженням національної самобутності. Детально розкриваються переваги та обмеження членства в Європейському Союзі та НАТО, а також їхній вплив на відносини України з Росією та країнами-сусідами з ЄС. Основною метою аналізу є з'ясування того, чи зможе Україна досягти повного суверенітету, не вирішивши всіх питань, пов'язаних із своїм державним статусом. Дослідження пропонує різноманітні перспективи та альтернативи для України в контексті подальшого розвитку, звертає увагу на можливі шляхи зовнішньополітичної діяльності країни.

Ключові слова: концепція «Міжмор'я», регіональні інтеграційні об'єднання, між-державні відносини, суверенність, національна державність.

Актуальність теми дослідження полягає у вивченні потенційного значення концепції «Міжмор'я», як механізму протидії гегемонії наддержав в сучасному

світі. Завдання дослідження полягає у виявленні взаємозв'язку між великими та меншими державами, а також у визначенні важливості збереження суверенітету для країн із обмеженим потенціалом. Подальше дослідження спрямоване на пошук способів побудови національної державності та зміцнення позицій України в контексті міжнародних відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема сучасної концепції «Міжмор'я» цікавить багатьох українських та іноземних учених, серед котрих Олександр Маслак, Іванка Кондратьєва, Ігор Загребельний, Олена Семеняка, Олег Баган, Едуард Юрченко, Олег Гуцуляк, Роман Кот, Олександр Сич, Андреас Умланд, Томаш Щепаньські, Пйотр Окулевіч, Анджей Іздебські. Концепт «Міжмор'я» користується також суспільною популярністю. Пошукова система Google подає приблизну кількість результатів пошуку «Міжмор'я»: українською мовою 199 000, англійською 7 620 та польською 432 000. Отож, впевнено можна сказати, що концепт є актуальним насамперед в українському та польському наукових середовищах.

Методологічна основа дослідження:

1. За допомогою системного методу «Міжмор'я» розглядається як концепція, що підпорядковується певним закономірностям, та в якій простежуються чіткі взаємозв'язки між учасниками та елементами системи, де кожен з учасників займає визначене місце;

2. за допомогою історичного методу відслідковується у часовому вимірі період створення альянсу держав вздовж східного кордону європейського союзу протягом 1980-х–1990-х років та 2011–2023-х років;

3. функціональний метод дає змогу краще вивчити реальні можливості союзу як самостійного гравця в регіоні, дистанційованого як від Росії, так і, певною мірою, від ЄС.

У роботі також використовуються й інші загальнонаукові методи, такі як синтез, аналіз, індукція, дедукція, узагальнення, порівняння.

Вирішення недосліджуваних раніше аспектів загальної проблеми, якій присвячена стаття, полягає у представленні формату й потенційної зручності концепції, яка не вимагатиме від України значної внутрішньої та зовнішньої адаптації до вимог щодо членства. Особливу увагу приділено ідеї «Міжмор'я» як можливого інструменту протидії гегемонії певних держав, зокрема, зазначено спільні виклики, з якими зіштовхується як Україна, так і Польща зі сходу й заходу. На фоні цього розглядаються проблеми у відносинах між демократичними центрами й молодими демократіями Центрально-Східної Європи, з особливим акцентом на *casus* Польщі та Угорщини. Авторка допускає, що інтеграція держав «Міжмор'я» у форматі давньої Речі Посполитої може бути перспективною, але наразі не є можливою через реалії політичного й економічного характеру. Розглядається співпраця в рамках Люблінського трикутника, як позитивний крок у спільній боротьбі з російською агресією. Також відзначено позитивну роль Польщі та Литви як членів Європейського Союзу та НАТО у підтримці України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів. Який формат може бути? І який формат буде зручним конкретно для України? На нашу думку, потрібний такий формат, який не вимагатиме надто багато внутрішніх та зовнішніх достосувань держави до вимог щодо членства. «Міжмор'я» може бути корисним як інструмент протидії гегемонії

певних держав. Тим більше, що як Україна, так і Польща мають спільні, якщо не загрози, то у всякому випадку виклики. Виклики з боку, перш за все, східного, а також і західних сусідів.

З'являються проблеми у відносинах між центром – Брюсселем/Берліном/Парижем – і молодими демократіями Центрально-Східної Європи. Найкращим прикладом цього є Угорщина й Польща, де до влади прийшли партії націоналістично-популістично-клерикального характеру. Тому виникають розбіжності в підходах лідерів західних і центрально-східноєвропейських держав до трактування демократії. Польща, як і Угорщина, на позір іде демократичним шляхом. Маються на увазі вільні загальні вибори й інші речі, що є ознаками громадянського суспільства. Водночас є суттєві розбіжності в трактуванні реального характеру цих процесів, зокрема представниками правлячих політичних сил у Польщі чи в Угорщині, і європейськими чиновниками з Брюсселя чи Страсбурга. Це різниця підходів до певних процесів держав зі зрілою й молодою демократіями. У цих останніх усе ще відчувається спадщина тоталітарних режимів. Скажімо, в Україні бачимо взірць національної держави, опертої на авторитеті однієї партії й (бажано) одного лідера/вождя, що абсолютно не відповідає концепціям західної демократії.

Якщо б вдалося інтегрувати держави «Міжмор'я» в такому форматі, як давня Річ Посполита, то це могло б бути перспективне об'єднання, позаяк Польща, Литва, Білорусь та Україна мають багато спільних рис. Але наразі це не є можливим, позаяк Білорусь після останніх президентських виборів, придушених протестів опозиції та відкритої підтримки Росії у війні проти України «випала» з євроінтеграційних процесів на близьку, а то й середню перспективу. Оскільки немає шансів, аби вона приєдналася до *Intermarium*, то слід розпочати із співпраці в межах Люблінського трикутника – Польща, Литва, Україна. Перш за все, аби заручитися підтримкою з боку наших найближчих західних сусідів у боротьбі з російською агресією. В 2020 році Україна, Польща та Литва домовилися про партнерство у форматі Люблінського трикутника. Вже через півтора роки, коли Росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, саме Польща та країни Балтії стали найбільш відданими союзниками Києва, надавши найбільше військової та гуманітарної допомоги пропорційно до своїх ВВП. На тлі відносної нерішучості країн Західної Європи та міжнародних організацій здавалося, що Балто-Чорноморський регіон може стати новим центром сили, який буде в стані зруйнувати агресивні плани Москви (Omelchenko, 2023). І Польща, і Литва є членами Європейського Союзу і НАТО, тому їхня позиція в діалозі України з цими двома структурами безумовно буде враховуватись. Отже з ними слід мати добрі відносини, а не погані, як це, на жаль, маємо у відносинах з Угорщиною, що блокує діалог України з НАТО. Хоч у цій ситуації слід брати до уваги значні російські впливи в Будапешті.

Таким чином, коли йдеться про концепції інтеграційних об'єднань, які не створюють надто багато викликів щодо змін внутрішньої й зовнішньої політики, міжнаціональних відносин тощо, а натомість творять структури, що допомагають нам «утримувати рівновагу» на міжнародній арені, підтримуючи належний рівень нашої зовнішньої політики, то виникає однозначне запитання-відповідь: а чому б і ні?

Концепція «Міжмор'я» почала формуватися в XIX столітті на фоні втрати Річчю Посполитою суверенітету й незалежності. Ідея відродження держави була

популярною серед польських еліт, проте не мала підтримки зі сторони інших держав. Відсутність допомоги західних європейських держав значною мірою спричинилася до поразок польських повстань кінця XVIII – середини XIX століття проти Росії та Австрії. У зв'язку з цим, як шлях до повернення втраченої державності, виникла ідея рівноправного союзу народів, які раніше проживали на теренах давньої Речі Посполитої. Остаточо сформулював ідею «Міжмор'я» майбутній очільник Польської держави Юзеф Пілсудський.

Його концепція мала дві форми. Спершу це мав бути союз Польщі, України, Білорусі й Литви, який поступово трансформувався б у конфедерацію (т.зв. «Перше Міжмор'я»). Але після советсько-польсько-української війни 1920 р. та окупації більшовиками більшої частини України й Білорусі, а також після анексії частини Литви II Річчю Посполитою, ідея союзу втратила актуальність. З часом з'явилися нові ідеї союзу між Чорним і Балтійським мор'ями. Спершу це було «Друге Міжмор'я» Ю. Пілсудського, частиною якого теоретично мали стати країни Балтії, Чехословаччина, Угорщина, Румунія та Югославія. Деяко пізніше в 1930-х роках міністр закордонних справ Польщі Юзеф Бек намагався реалізувати союз з Угорщиною і Румунією, а також Італією Беніто Муссоліні, як гарантом безпеки держав-членів союзу на фоні загроз зі сторони ССРСР та Третього Рейху. Дані концепції не вдалося реалізувати у зв'язку з вибухом Другої світової війни. Пізніше про них майже повністю забули у зв'язку з советською окупацією центрально-східноєвропейських країн, що були включені до т.зв. «варшавського блоку».

Підкреслимо, що згадані концепції Міжмор'я мали одну важливу спільну рису. Ідея союзу держав Центрально-Східної Європи виникла в першу чергу з ціллю захистити свою незалежність і суверенітет від російської й німецької загрози. Саме ці дві сили Пілсудський вважав головною загрозою як для Польщі, так і для всього регіону. Як бачимо, його передбачення мали й мають сенс (Труморгія – значennya suchasnoho Mizhmoř'ya dlya Ukrayiny, 2023).

Варто також нагадати, що провідні українські політики й теоретики геополітики віддавна усвідомлювали важливість консолідації Середньої Європи. Вже в добу УНР існував план проведення спільної міжнародної конференції народів і держав цього субрегіону, але через воєнні дії його не вдалося здійснити. Також ідеолог «вольового»/чинного українського націоналізму Дмитро Донцов (1883–1973) ще перед Першою світовою війною говорив про потребу формування блоку держав супроти імперіалізму Росії. Деяко пізніше в праці «Підстави нашої політики» (1921) він сформулював цю думку як імператив геополітичної стратегії майбутньої Української держави. Деяко пізніше провідники ОУН і її теоретики вважали головною умовою постановля Української держави створення «геополітичного муру» у складі країн Середньої Європи перед загрозами з боку Євразії (Bagan, 2018, p. 216).

Нинішня влада України в умовах повномасштабної агресії з боку Росії також підтримує ініціативу «Міжмор'я». Саміт актуальної інтеграційної ініціативи держав середньої Європи – «Тримор'я», що відбувся в Ризі 21–22 червня 2022 р., виявив дві позитивні тенденції. По-перше, «Тримор'ям» зацікавились в Україні на найвищому рівні. В Ризі учасники саміту вислухали відеозвернення президента України В. Зеленського, а в залі за одним столом з главами дванадцяти держав, урядів і керівниками делегацій високого рівня була присутня віцепі-керка Верховної ради О. Кондратюк. Також успішно спрацювала важлива для

сучасного суспільства синергія між органами влади та експертним середовищем, що активно популяризувало тематику «Тримор'я» через публікації, круглі столи, наукові дослідження. По-друге, про Україну активно заговорили в самій Ініціативі. В ході усього саміту тема України піднімалася на усіх тематичних панелях. Починаючи з класичної Президентської панелі, де лідери обмінюються виступами, і закінчуючи вузькоспеціалізованими дискусіями про діджиталізацію чи залізничний транспорт, на яких питання про Україну залишались в топі. Звичайно, підвищений інтерес зумовлений передусім вторгненням Росії. Однак основу початку діалогу між «Тримор'ям» та Україною послідовно закладала саме українська дипломатія. Окрім чинника війни, цьому посприяло також головування на саміті партнерської нам Латвії (Slyvchuk, 2022). Помітним стає тренд, коли головуюча держава залучає треті країни до співпраці, виходячи з власних інтересів та амбіцій.

Завдяки цьому в відносинах між Україною та ініціативою «Тримор'я» (3SI) відбулися засадничі зміни: Україні надали статус держави-партнера в 3SI. Звісно, кінцевою метою є повноправне членство, однак це перший крок до виправлення політичної помилки, через яку Україна не долучилась до ініціативи ще у 2016-му, в рік її заснування. Завдяки цьому Україна стала політично інтегрованою в регіон. Партнерство з Польщею та Литвою є стратегічним, а війна наочно показала нашу близькість з інтересами інших держав Центрально-Східної Європи (Mukhailchenko, 2013). Чому «партнер-учасник»? Даний вид членства створили спеціально для України, яка не входить в ЄС, проте за рівнем інтеграції в проєктах «Тримор'я» вважається його повноцінним членом. Очікується, що з часом кількість партнерів-учасників може збільшитися, йдеться про Молдову, Боснію і Герцеговину та навіть Грузію (Trymorya, 2023).

Окрім них кандидатом на поглиблену участь у «Тримор'ї» може стати й Фінляндія. Залучення Гельсінкі виглядає географічно логічним, адже не змушує змінювати формат на «Ініціативу чотирьох морів», як це було б у випадку з Грецією. Тим більше, Фінляндія має чимало спільних транспортних проєктів із країнами 3SI: залізничну гілку Rail Baltica, автомагістраль Via Baltica, будівництво терміналу СПГ в Палдіскі (Естонія) тощо (Slyvchuk, 2022).

В контексті ідей Інтермаріум, окремо слід згадати про Туреччину та країни Південного Кавказу – Грузію, Вірменію, Азербайджан. Поглиблення всебічної співпраці з цими країнами – повністю відповідає інтересам України, тим паче, що з деякими з цих країн Київ вже має певний досвід створення та функціонування міждержавних об'єднань – ГУАМ з Грузією та Азербайджаном включно (Haidai, 2023).

Нашій державі є що запропонувати «Тримор'ю». Україна зацікавлена у диверсифікації постачання енергоносіїв та вже зараз є учасником проєкту газового коридору Північ-Південь, через який транспортуватиметься норвезький газ. Польща таким чином виступатиме для України транзитером, що фінансово вигідно і для Варшави. Більш того, потенціал національних підземних газосховищ є нашою сильною стороною (Oleksandr Slyvchuk, 2022). На рівні «Тримор'я» активно обговорюється перспективне розширення газового інтерконнектору України з Польщею. Зокрема, йдеться про зв'язок між вузлами Германовичі (Hermanowice) в Польщі та Більче-Волиця в Україні та збільшення пропускної здатності до 8 млрд куб. м. За інформацією ОГТСУ, ГТС України вже має тех-

нічну можливість фізично отримувати з Польщі 6,6 млрд куб. м газу на рік, в той час як Польща може транспортувати до кордону з Україною лише 2 млрд куб. м на рік (Slyvchuk, 2022b).

У транспортній інфраструктурі Україна є учасником логістичного проекту 3SI Viking Train, що з'єднав порт в Одесі з країнами Балтії. Київ також задекларував своє бажання долучитися до транспортного коридору Via Carpathia. Наша участь у Via Carpathia – це можливість швидкісного коридору з території Польщі через західні та центральні регіони України до порту в Одесі. Йдеться також про швидкісний коридор з Польщі (Жешув) через західні області України в напрямку до Румунії (Сучава) та далі на південь (Slyvchuk, 2022).

Усе сказане вище свідчить, що для сучасної України проблема консолідації молодих демократій центральноєвропейського субрегіону є справою найвищого пріоритету. Водночас, на нашу думку, одним з першочергових завдань України в пошуку гідного місця в Європі та світі є збереження національної ідентичності. Український політолог М. Михальченко справедливо зазначає, що стосовно України НАТО і ЄС здійснюють стратегію політичного й економічного тиску (батіг) й дозованої підтримки – гранти, кредити, військова й гуманітарна допомога (медяник). Ця стратегія має за мету не лише прив'язати Україну до Заходу, але й перебудувати її економіку відповідно до західних стандартів (Mykhailchenko, 2013).

Така позиція західних партнерів з одного боку, сприяє захисту українського суверенітету в умовах російської агресії. З іншого – не цілком відповідає національними інтересами України, позаяк гальмує й гальмуватиме зростання економічної могутності нашої держави. Цю політику слід розглядати як свідоме розповсюдження економічних, ідеологічних та культурних впливів США та, особливо, ЄС на Україну, які спираються на ідеологію глобалізму та мультикультуралізму й несуть опосередковану загрозу українській національній державності/ідентичності, як не до кінця сформованій.

Висновки дослідження та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Сьогодні Україна розбудовує свою державність між двома силами – Росією та Європейським Союзом. Уроки політики багатовекторності свідчать про хибність і безперспективність цього шляху. Саме тому пріоритетною видається переорієнтація зовнішньої політики на регіональний рівень. За існуючих обставин створення союзу країн Центрально-Східної Європи, так званого «Міжмор'я» (Балто-Чорноморського союзу), за підтримки Сполучених Штатів Америки може значно посилити мілітарну й енергетичну безпеку цього регіону, сприяти розвитку його інфраструктури і, таким чином, позбавити його статусу буферної зони між Росією та Заходом.

Україні необхідно відмовитися від ролі «бідного прохача» щодо ЄС, до якого ставляться зверхньо. Аби поліпшити відносини з країнами-сусідами, насамперед Польщею й Угорщиною, необхідні нові привабливі ініціативи різного змісту у просторі «Міжмор'я» – господарські, торгівельні, освітні, культурні, військово-стратегічні, інноваційні. Тож слід запропонувати свій план участі економік макрорегіону «Міжмор'я» в торгівельних відносинах на євразійському просторі, свій план безпеки в зоні Чорного моря, який з огляду на війну на Донбасі й окупацію Росією Криму є актуальним, свій план співпраці університетів Середньої Європи задля протидії уніфікаційним процесам у сфері культурно-освітнього й інтелектуального життя, спричинених насадженням ідей глобалізму, космополітизму, універса-

лізму і т. ін. Тільки така Україна – активна, креативна й наступальна, з твердою позицією зможе змінити ставлення сусідів до себе (Kot, 2019).

З огляду на це, українські політичні еліти повинні виховуватися, формуватися та обиратися на керівні посади в контексті вимог політики, спрямованої на якнайшвидше виведення України на одне з провідних місць в регіоні Середньої Європи. Тому нагальними та актуальними є систематичні науково-ідеологічні, інформаційно-пропагандистські проекти з відпрацювання ефективних методик, ціннісних, фактологічних, духовно-культурних основ нації задля формування європейської ідентичності українства, з одночасним збереженням власної самобутності, що мало би включати організацію й проведення наукових конференцій із зазначених проблем, спеціальних книжкових видань, інтернет-сайтів, журналів і т. ін. (Umland, 2016, p. 221).

References [Список використаної літератури]

- Umland, A. (2016, 5 kvitnya). Ukraine's Understandable But Senseless Hope for NATO Membership. *Atlantic Council* [in English]. [Umland A. Ukraine's Understandable But Senseless Hope for NATO Membership. *Atlantic Council*. 2016, 5 April. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraine-s-understandable-but-senseless-hope-for-nato-membership/> (дата звернення: 12.02.2024)].
- Bagan, O. (2018). Crisis in the Mediterranean? or Geopolitical crossroads of Central and Eastern Europe. *The mission of Ukraine and national interests in the globalized world: the vision of nationalists*. Zbirnyk materialiv P'yatykh Banderivs'kykh chytan', Astrolabiya, 210–222 [in Ukrainian]. [Баган О. Криза Міжмор'я? або Геополітичні роздоріжжя Середньо-Східної Європи. *Місія України та національні інтереси в глобалізованому світі: візія націоналістів*: Збірник матеріалів П'ятих Бандерівських читань. Астролябія. 2018. С. 210–222].
- Omelchenko, M. (2023, September 4). Benelux in Central Europe. The project of the "Balto-Black Sea Union": has it become closer during the year and a half of Putin's war? (2023, 4 September). *LRT- Lithuanian National Radio and Television* [in Ukrainian]. [Омельченко М. Бенілюкс у Центральній Європі. Проект «Балто-Чорноморського Союзу»: чи став він ближче за півтора роки війни Путіна? *LRT- Lithuanian National Radio and Television*. 2023, 4 вересня. URL: <https://www.lrt.lt/ua/novini/1263/2066918/beniliuks-u-tsentral-nii-evropi-proiekt-balto-chornomors-kogo-soiuzu-chi-stav-vin-blizhche-za-pivtora-roki-viini-putina> (дата звернення: 12.02.2024)].
- Hayday, V. (2023). Intermarium and Ukraine: can the Baltic-Black Sea Union be a real project? *Comments.Ua* [in Ukrainian]. [Гайдай В. Інтермаріум та Україна: чи може Балто-Чорноморський союз бути реальним проектом? *Comments.Ua*. 2023. URL: <https://comments.ua/ua/blog/intermarium-ta-ukraina-chi-mozhe-balto-chornomorskiy-soyuz-buti-realnim-proektom-2307.html> (дата звернення: 12.02.2024)].
- Kot, R. (2019, 24 lipnya). Ukraine should establish cooperation with the format of the Bucharest Nine states at the institutional level. *Borysfen Intel*. [in Ukrainian]. [Кот Р. Україні варто налагодити співпрацю з форматом держав Бухарестської дев'ятки на інституційному рівні. *Борисфен Інтел*. 2019, 24 липня. URL: https://bintel.org.ua/projects/path_nato_eu/ukraina-ta-mizhmorya/ (дата звернення: 12.02.2024)].
- Mukhalychenko, M. (2013). Ukraine has taken the first step, what's next? *Naukovi zapysky*, 6 (68), 294–301 [in Ukrainian]. [Михальченко М. Україна зробила перший крок, що далі? *Наукові записки*. 2013. 6, вип. 68., с. 294–301].
- Slyvchuk, O. (2022, 25 sichnya). The Three Seas is getting closer: what will help Ukraine in the Central European initiative. *Yevropeys'ka pravda* [in Ukrainian]. [Сливчук О. Тримор'я стає ближчим: що допоможе Україні в центральноевропейській ініціативі. *Європейська правда*. 2022, 25 січня URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2022/01/25/7133066/> (дата звернення: 12.02.2024)].
- Slyvchuk, O. (2022, 5 lyipnya). "Candidate for membership" of the Trimore: how Ukraine can better take advantage of the new status. *Yevropeys'ka pravda*. [in Ukrainian]. [Сливчук О. «Кандидат у члени» Тримор'я: як Україні краще скористатися новим статусом. *Європейська правда*. 2022, 5 липня. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2022/07/5/7142615/> (дата звернення: 12.02.2024)].
- Slyvchuk, O. (2022). Ukraine and the Mediterranean: non-virtual reality. *Christian service in order*. [in Ukrainian]. [Сливчук О. Україна і Міжмор'я: невіртуальна реальність. *Християнська служба порядку*. 2022 URL: <https://crs-center.org/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%> (дата звернення: 12.02.2024)].

Three Seas – the meaning of the modern Mediterranean Sea for Ukraine. (2023, September 6). Printing house (2023, September 6) [in Ukrainian]. [Тримор'я – значення сучасного Міжмор'я для України. (2023, 6 вересня). Друкарня (2023, 6 вересня). URL: <https://drukarnia.com.ua/articles/trimor-ya-znachennya-suchasnogo-mizhmor-ya-dlya-ukrayini-wnZBh> (дата звернення: 12.02.2024)].

Стаття надійшла до редакції 28.02.2024

Sekh D. A.

Department of International Relations and Diplomatic Service
Faculty of International Relations
Ivan Franko National University of Lviv
Sichovyh Striltsiv str., 19, Lviv, 79000, Ukraine

“MIZHMORYA” – AN IMPORTANT REGIONAL ALLIANCE IN THE PROCESS OF THE FORMATION OF UKRAINE

Summary

The study focuses on the concept of «Intermarium»/«Three Seas» and the possibility of Ukraine's participation in this initiative to strengthen and preserve national statehood. Focusing on the potential benefits that these geopolitical concepts can bring to Ukraine, the study identifies the possibility of increasing national statehood and the overall development of the country. Scientifically substantiated variable influence of associations of Central Europe on Ukraine and its ability to preserve the sovereignty of both domestic and foreign policy.

The article considers a thorough analysis of the opportunities and risks associated with potential integration into various associations, and also assesses their consequences for the sovereignty of Ukraine.

New prospects for Ukraine are analyzed through the active participation of Latvia in the «Three Seas». The scientific article highlights the participation of Greece at the 3SI-2021 summit in Sofia, where Bulgaria actively proposed the involvement of Athens in the «Three Seas» because of the possible construction of a gas terminal. The key role of energy and cooperation in the gas sector became the basis for attracting non-member states. In addition, the work notes the possible participation of Finland, taking into account its geographical logic and the existing joint transport projects with the countries participating in the «Three Seas».

Among the key initiatives covered in the article, in particular, are the plans for cooperation between the Ukrainian economy and the Intermarium within the Eurasian space, the development of a strategy for ensuring the security of the Black Sea and the search for new forms of cooperation between the universities of Central Europe.

Such an approach, covered in the article, offers a way to intensify and expand Ukraine's cooperation with neighboring countries, causing positive changes in their perception of it. It is important for Ukrainian political elites to actively work on projects aimed at leadership among the countries of Central Europe. This involves the development of methods, values and spiritual and cultural foundations for creating the European identity of Ukrainians, preserving their own identity.

Details are disclosed the advantages and limitations of membership in the European Union and NATO, as well as their impact on Ukraine's relations with Russia, Poland and Hungary. The main goal is to find out whether Ukraine can achieve full sovereignty without resolving all issues related to its ultimate status as a state. The study reveals a variety of prospects and alternatives for Ukraine in the context of further development and preservation of sovereignty, paying attention to various possible ways of development of the country.

Key words: concept of «Intermarium», regional engagements of associations, interstate relations, sovereignty, national statehood.

УДК 342.22/28

Сичова А. О.

к. політ. наук, докторантка,
кафедра політології,
ХНУ імені В. Н. Каразіна,
Майдан Свободи, 4,
м. Харків, 61000, Україна
E-mail: sychovaanastasiia13@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0273-8469>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.4>

МІНІЛАТЕРАЛІЗМ У ФРЕЙМАХ МУЛЬТИЛАТЕРАЛІЗМУ: СИНТЕЗ ТЕНДЕНЦІЙ

У статті аналізується тенденція переходу до мінілатерального формату домовленостей як більш дієвого механізму розв'язання сучасних геополітичних викликів, порівняно з традиціями мультилатералізму. Регіональні платформи міжнародного економічного співробітництва на кшталт ЄС та АСЕАН поступово витісняються «глобальним» міні-плюратералізмом, а переважна більшість гравців Індо-Тихоокеанського регіону практикують вузькосфокусований мінілатералізм, нарівні з традиційними багатосторонніми інституціями. Хоча міністоронні структури не можуть повністю замінити мультиформатні організації для досягнення «справжнього» глобального співробітництва, вони спроможні доповнити їх активності через створення додаткової платформи дипломатії вузького кола осіб, які поділяють однакові погляди на порядок денний протягом відведеного періоду. Синтезуючи структурний підхід з методом case study, авторка здійснює пошук оптимальних шляхів поєднання преференцій мінілатерального формату з практикою багатосторонніх інституцій через формування колабораційного майданчика спільних дій. У статті конкретизуються випадки мінілатеральних угод в безпековій, інфраструктурній та економічній сферах в країнах ЄС та Індо-Тихоокеанському регіоні, а також зазначаються ризики повної заміни мінілатералізмом: делегітимізація традиційних міжнародних суб'єктів, фрагментація політичних стандартів і норм, неузгодженість національних позицій держав з глобальними зобов'язаннями, зростання рівня напруженості та недовіри між провідними геополітичними акторами. Авторка статті вбачає одним із шляхів виходу раціоналізацію інвестиційних потоків відносно мінілатеральних проєктів, спрямованих, перш за все, на реалізацію спільних заходів, підпорядкованих загальній меті, а не примноження автономних угод і зобов'язань.

Ключові слова: мінілатералізм, міністоронність, багатосторонність, плюралізм, полісуб'єктність.

Постановка проблеми. Непослідовність у глобальному лідерстві низки потужних гравців, зростаюча стратегічна конкуренція за ресурси та посилення реваншистських настроїв, негативно вплинули на стабільність багатопольярного світу, посиливши розриви у структурі міжнародних організацій і загальмувавши процес прийняття рішень та інституційні реформи. Натомість міні-сторонні угоди дозволяють групі учасників зі спільними інтересами та цінностями обійти неактуальні рамки і вирішити питання загального занепокоєння.

Нормативні та інституційні інновації також зазвичай набували «формату концентричних кіл» (Alles & Fournol, 2023, p.7), сфокусованих навколо АСЕАН

(ZOPFAN, ASEAN+3, ARF, ADMM+). Ці домовленості мали на меті сприяти появі регіональної безпекової спільноти на принципах автономії, суверенітету та невтручання як передумов політичної співпраці, при збереженні центральної позиції АСЕАН як ключової структури в архітектурі регіональної безпеки і моделі для інших субрегіональних домовленостей. Такий підхід призвів до розвитку слабко інституціоналізованих арен взаємодії, з широким спектром гравців, які наразі відкрито демонструють суперництво між собою (КНР, рф і США), посилюючи скептицизм щодо дієвості переговорного майданчика. Важливість співпраці у сфері безпеки в Індо-Тихоокеанському регіоні обумовила появу низки міністоронніх угод, таких як Quad, тристоронній діалог Індія-Японія-США та Індія-Франція-Австралія, завдяки яким Індія отримала можливість заявити про себе як потужного геополітичного гравця, не маючи подібної спроможності на таких майданчиках, як Рада Безпеки ООН.

Відповідно, полісуб'єктність сучасної геополітики характеризується «зростаючою залежністю від гнучких, часто спеціально створених груп стейкхолдерів» (Patrick, 2015, p.120), що додає громіздкості та хаотичності класичним багатостороннім платформам. Дана стаття ставить за мету відобразити перехід від суто міжурядових моделей співпраці до нових структур, які можуть бути транснаціональними та поліморфними за своєю природою, а також виокремити оптимальні шляхи співіснування множинних механізмів взаємодії неформального та формального рівнів з їх подальшою інституціоналізацією в умовах конкурентної багатосторонності.

Категорія мінілатералізму: концептуалізація тенденції. Термін «мінілатералізм» приписують М. Наїму, який описав його як «більш цілеспрямований підхід до вирішення конкретної проблеми порівняно з мультисторонністю» (Naim, 2009). Е. Море дотримується позиції, що мінілатералізм базується на коаліціях стейкхолдерів, які «прагнуть та спроможні спільно працювати у вирішенні питань, складних для координації зусиль на багатосторонньому рівні» (Moret, 2016, p.2).

Р. Гаас намагався класифікувати форми міністороннього співробітництва за цільовим призначенням, виокремивши тип «функціональної багатосторонності» (Haass, 2010), коли домовленості, досягнуті мінілатеральною групою, можуть стати фундаментом для більш інклюзивних угод. Д. Дженкінс (Jenkins et al., 2016) досліджував чинники надання переваги мінілатералізму у сфері європейської оборони порівняно з двосторонньою чи багатосторонньою співпрацею, тоді як Н. Хельвіг (Helwig, 2020) пояснював механізм застосування міністоронніх форматів Німеччиною для посилення лідерської позиції в рамках Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС (СПБО).

Низка науковців (Alles & Fournol, 2023; Tirkey, 2021; Urbanovská, 2022) дотримуються позиції, що міністоронні партнерства характеризуються наступними ознаками: 1) невелика кількість учасників; 2) вузька спеціалізованість; 3) результати та зобов'язання мають добровільний характер. Навпаки, багатосторонність визначається як «формальне зусилля більше ніж трьох держав інституціоналізувати сукупність правил і норм для підтримки спільного бачення регіонального або міжнародного порядку» (Patrick, 2015, p.117). Проте вчені зазначають, що фокусування на числовому вимірі не враховує якісний аспект диференціації між мінілатералізмом і мультилатералізмом.

Міністоронні угоди зосереджуються на залученні «критичної маси» учасників, необхідної для конкретної мети, на відміну від широкого та інклюзивного підходу, пов'язаного з багатосторонністю. Для наочності: СОТ презентує багатосторонню структуру для регулювання міжнародної торгівлі, тоді як міністороннім аналогом у галузі торговельної політики виступає Регіональне всеосяжне економічне партнерство (RCEP), угода про вільну торгівлю між країнами Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

Загальною рисою міністоронніх платформ слугує відсутність офіційної інституційної структури на кшталт спеціалізованого секретаріату, що посилює побоювання деяких вчених на рахунок відсутності мінілатеральної інституційної пам'яті, що корелює з багатосторонніми платформами. Демеморизація структурного рівня значно ускладнює відстеження заяв, протоколів зустрічей, виділених коштів і досягнутих результатів. Хоча саме конфіденційний характер міністоронніх переговорів за відсутності обов'язкових протокольних процедур вважається перевагою, оскільки дозволяє учасникам обговорювати питання відкрито, вільно та гнучко.

Міністоронні платформи здебільшого постають «коаліціями бажаних» розв'язати певну проблему або взаємодіяти з конкретним географічним регіоном, не прагнучи імплементувати норми глобального управління. Тим не менш, обговорення нових безпекових питань (доступ до критичних технологій, кібербезпека, стійкість ланцюга поставок) може спричинити розробку нових стандартів між вибраною групою країн, що вказує на формування альтернативного політичного вектору в глобальній політиці. Щоправда, фрагментованість таких норм здатна ослабити глобальний консенсус в певній галузі в довгостроковій перспективі. Тож, майбутній вплив міністоронніх платформ співпраці ґрунтуватиметься на їхній здатності сприяти взаємодії з міжнародних питань, а не призводити до нівелювання механізмів глобального управління.

Практика міністоронніх форматів: галузеві приклади. Розвиток міністоронніх угод у сферах торгівлі, безпеки, фінансів і зміни клімату пов'язаний із неспроможністю традиційних багатосторонніх інституцій досягти глобальної співпраці з найбільш актуальних проблем: підтримка безпеки (ООН), налагодження торговельних відносин (СОТ), координація зусиль під час пандемії COVID-19 (країни здебільшого вирішили діяти самотужки або з бажаними партнерами). Відповідно, зростання мінілатеральних домовленостей подається як вирішення проблеми неефективності полісуб'єктних інституцій.

Індійсько-Тихоокеанський регіон останніми роками перетворився на центр міністоронньої діяльності. Окрім Quad, для посилення безпекової ситуації в регіоні було створено низку тристоронніх угод, таких як Індія-Франція-Австралія, Австралія-Японія-Індія, Японія-США-Індія та Індія-Італія-Японія. Регіональна концептуалізація Індо-Тихоокеанського регіону використовується для усунення недоліків у морській безпеці та інституційній архітектурі, де міністоронні ініціативи можуть посилити рівень прозорості, ситуаційної обізнаності та довіри між гравцями.

Мінілатеральні ініціативи в Індійсько-Тихоокеанському та Азійському регіонах переслідували конкретні геостратегічні цілі. Наприклад, створення Quad розглядається як інструмент протидії політичній, економічній та військовій силі КНР, яка експоненціально зростає завдяки флагманській ініціативі «Один пояс,

один шлях». Китай і РФ, зі свого боку, запропонували створити нові «платформи діалогу з питань регіональної безпеки» (Alles & Fournol, 2023, p.15) на фоні кризи США за формування вузьких кіл блокової конфронтації.

У кращих традиціях міністоронності було налагоджено структуроване співробітництво між членами АСЕАН проти морського піратства (патрулі Малаккської протоки між Індонезією, Малайзією, Сінгапуром і Таїландом), а також тероризму, у складі Індонезії, Малайзії та Філіппін. Індійсько-африканський оборонний діалог, який проводиться кожні два роки з 2020 р., започаткував спільну програму безпеки шляхом запрошення експертів з африканських країн для поглиблення розуміння Індією пріоритетів регіону та поширення відповідних наративів у межах стратегічних комунікацій. Кейси мінілатеральної співпраці презентовані в Таблиці 1.

Таблиця 1*

Мінілатеральні угоди щодо співпраці, 2016–2021 рр.

Ініціатива	Рік створення	Мета	Заходи / результати
Безпека			
Австралія-Японія Індія (АІІ)	2015	Стійкість ланцюга постачання в Індо-Тихоокеанському регіоні	Зустрічі на рівні міністрів. Запуск Ініціативи стійкості ланцюга поставок для досягнення сильного, стійкого, збалансованого та інклюзивного зростання в регіоні.
Індонезія, Малайзія та Філіппіни (ІМРС)	2016	Боротьба з піратством, морським розбоям, екстремізмом і тероризмом	Зустрічі на рівні міністрів закордонних справ, міністрів оборони, начальників оборонних відомств. Військово-морське патрулювання в морі Сулу.
Чотиристоронній безпековий діалог (Quad) Члени: Індія, Австралія, США, Японія	2017	Співпраця в Індо-Тихоокеанському регіоні	Запуск робочих груп з питань зміни клімату і розвитку критичних технологій. Спільні військово-морські навчання (2020).
Австралія-Індія-Індонезія	2017	Співпраця в Індо-Тихоокеанському регіоні	Зустрічі на вищому рівні.
Японія-США-Індія	2018	Співпраця в Індо-Тихоокеанському регіоні	Зустрічі на рівні лідерів на самітах G20.
Тристоронній діалог Індія-Франція-Австралія	2020	Співпраця в Індо-Тихоокеанському регіоні	Діалог міністрів закордонних справ (2020), діалог прем'єр-міністрів (2021).

Продовження таблиці 1

Ініціатива	Рік створення	Мета	Заходи / результати
Афганістан-Туркменістан-США	2020	Політичні, безпекові та економічні питання	На зустрічі 2020 р. учасники взяли на себе зобов'язання щодо мирного процесу в Афганістані та покращення співпраці у сфері безпеки.
Індія-Італія-Японія	2021	Співпраця в Індо-Тихоокеанському регіоні	Зустрічі з керівництвом МЗС.
США-Афганістан-Узбекистан-Пакистан	2021	Регіональна підтримка мирного процесу в Афганістані та пострегулювання	Зустрічей досі не відбулося. Співпраця з метою розширення торгівлі, створення транзитних сполучень і зміцнення зв'язків між підприємствами.
Інфраструктура			
Ініціатива трьох морів (3SI), також відома як Ініціатива Балтійського, Адріатичного та Чорного морів (BABS) Члени: Австрія, Болгарія, Хорватія, Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина та Словенія	2015-2016	Співпраця в економічних питаннях: енергетика, транспорт і комунікаційна інфраструктура	Щорічні саміти з главами держав. У 2019 р. було засновано 3SIIF (інвестиційний фонд ініціативи трьох морів) для цільових інвестицій у критичну інфраструктуру Європи.
Індія-Іран-Афганістан (Чабахарська угода)	2016	Створення транспортно-транзитного коридору	Тристороння угода підписана в 2016 р., перша зустріч відбулася в 2018 р.
Lancang-Mekong Cooperation (LMC) Члени: Китай, Камбоджа, Лаос, М'янма, Таїланд і В'єтнам	2016	Співпраця між прибережними державами річок Ланьцанг і Меконг	Три стовпи співпраці: питання політики та безпеки; економіка та сталий розвиток; соціальна сфера та розвиток людського капіталу.
Індія-рф-Бангладеш	2018	Цивільне ядерне співробітництво	Підписання меморандуму про взаєморозуміння щодо будівництва атомної електростанції Rooppur у Бангладеш.
Мережа Blue Dot (BDN) Члени: США, Японія, Австралія	2019	Розвиток інфраструктури	Координація національних підходів до інфраструктурної дипломатії, зокрема в Індійсько-Тихоокеанському регіоні.

Закінчення таблиці 1

Ініціатива	Рік створення	Мета	Заходи / результати
Індія-Іран-Узбекистан	2020	Торгівля, економіка та зв'язок	Тристороння зустріч щодо спільного використання стратегічного порту Чабахар. Перша зустріч у грудні 2020 р. на рівні високопосадовців.
Партнерство Меконг-США Члени: США, Камбоджа, Лаоська НДР, М'янма, Таїланд і В'єтнам	2020	Розвиток субрегіону Меконгу шляхом співпраці	Співробітництво в питаннях економічної сумісності, енергетичної безпеки, розвитку людського капіталу, управління транскордонними водними та природними ресурсами, некінетичної безпеки.
Афганістан-Туркменістан-Азербайджан	2021	Співпраця з виходу на євразійські ринки	Тристороння дорожня карта для поглиблення співпраці в Лазуритовому коридорі.
Торгівля			
Всеосяжна угода про Транстихоокеанське партнерство (СРТПР). Члени: Австралія, Бруней, Канада, Чилі, Японія, Малайзія, Мексика, Нова Зеландія, Перу, Сінгапур, В'єтнам	2016	Угода про вільну торгівлю між країнами Тихоокеанського регіону	СРТПР набув чинності для Австралії, Канади, Японії, Мексики, Нової Зеландії, Сінгапуру та В'єтнаму.
США-Мексика-Канада (USMCA)	2018–2019	Замінив Північноамериканську угоду про вільну торгівлю (NAFTA)	USMCA базується на NAFTA. Угода отримала схвалення Сенату США.
Угода про регіональне всеосяжне економічне партнерство (RCEP). Члени: Китай, Південна Корея, Японія, М'янма, Таїланд, Лаос, Камбоджа, В'єтнам, Малайзія, Сінгапур, Бруней, Філіппіни, Індонезія, Австралія, Нова Зеландія	2020	Угода про вільну торгівлю заснована на АСЕАН+1FTAs	RCEP набуде чинності після того, як її ратифікують щонайменше шість країн АСЕАН і три країни, що не входять до АСЕАН. Наразі завершили процес ратифікації Японія, Сінгапур, Китай і Таїланд.

* Систематизовано на основі (Turkey, 2021, p.10)

Мінілатеральні домовленості здатні підвищити ефективність багатосторонніх інституцій за рахунок вироблення узгоджених спільних позицій, чіткої ідентифікації зобов'язань і пропозиції цінності для кожного з учасників платформи, а також імплементації вимірних індикаторів результативності. Множинність і варіативність інституцій повніше враховує імперативи різних груп, наприклад, стратегічні альянси між провідними країнами і вразливими економіками гарантуватимуть протікання рівноправного дискурсу, без схилення чаші терезів виключно до інтересів великих держав. Це дозволить розширити можливості для оптимізації переговорів на багатосторонніх платформах і сприяти досягненню ширшої мети міжнародного співробітництва та глобального управління.

Мінілатеральна співпраця у рамках ЄС: кейси Німеччини і Вишеградської групи. Гнучкість, ефективність та інноваційність мінілатералізму розглядається ключовими інституціями та акторами ЄС як шлях «перспективної динаміки у питаннях європейської безпеки» (Moret, 2016, р.1–2). До прикладів міністороннього співробітництва відносяться спільні оборонно-промислові проекти на кшталт розробки модульної безпілотної наземної системи (MUGS) на чолі з Естонією у співпраці з Німеччиною, Бельгією, Фінляндією, Францією, Латвією та Іспанією, у рамках PESCO, або налагодження співпраці між країнами Балтії та Німеччиною і Францією.

Тенденція до міні-стороннього співробітництва в галузі оборони сприймається низкою суб'єктів як потенційна заміна політики згуртування оборонної промисловості ЄС, особливо на фоні заяв окремих країн, зокрема «дискурсу відповідальності» Німеччини (Gauck, 2014) як готовності зайняти більш проактивну позицію в управлінні численними європейськими та міжнародними кризами. Німеччина вже суттєво випереджає будь-яку іншу західноєвропейську країну за кількістю спільних проектів із державами Центральної та Східної Європи. Оцінити, якою мірою Німеччина та країни Вишеградської четвірки вдаються до мінілатералізму в оборонно-безпековій галузі, можна шляхом аналізу взаємної участі в спільних ініціативах.

PESCO. Наразі PESCO є ключовою платформою для міні-ініціатив оборонного сектору. Механізм був запроваджений Лісабонською угодою та активований у межах Глобальної стратегії ЄС з поглиблення оборонного співробітництва між державами-членами (Council of the EU, 2016), які спроможні та прагнуть спільно розвивати оборонний потенціал для участі у військових операціях ЄС (EEAS, 2018). На цій платформі мінілатералізм набув форми «функціональної багатосторонності» Р. Гааса, коли «коаліція бажаючих» взаємодіє у певних аспектах ширшої системи управління безпекою для подолання браку обороноздатності ЄС і перетворення його на надійного безпекового геополітичного гравця.

Серед 47 проектів PESCO Німеччина стала провідною в семи з них (Council of the EU, 2019). Серед країн V4 Польща, зі стратегічних і внутрішньополітичних причин, висловила найбільші застереження щодо PESCO. Згідно з національною довгостроковою стратегією безпеки та оборони, Варшава не підтримує ідею стратегічної автономії, залишаючись прибічницею НАТО та трансатлантичного партнерства. З позиції Польщі, PESCO є дестабілізуючим фактором між ЄС і НАТО у сфері оборони та безпеки, оскільки ініціатив ЄС у рамках СПБО «недостатньо для поглиблення безпекових гарантій» (Visegrád Group, 2020).

Словаччина поки що залишається найактивнішою учасницею не лише в керівництві проектом EuroArtillery, але й через схвалення національної стра-

тегії виконання зобов'язань PESCO. Чеська Республіка взяла на себе відповідальність за створення спільних постійних сил системи РЕБ, балансуючи між оборонною політикою CSDF/PESCO та НАТО, тоді як Угорщина, через обмежені можливості національної оборонної промисловості, перш за все, зацікавлена в просуванні проектів з виробництва технологій подвійного призначення. У таблиці 2 наведено проекти PESCO, які здійснюються Німеччиною, Чеською Республікою, Угорщиною, Польщею та Словаччиною.

Таблиця 2*

**Мінілатералізм між Німеччиною та Вишеградською групою
у рамках PESCO, 2019**

Проекти PESCO	Німеччина	Чехія	Угорщина	Польща	Словаччина	Лідерська позиція
Центр компетентностей Тренувальної місії ЄС (ЄС TMCC)	+	+				Німеччина
Інтегрований європейський навчальний та симуляційний центр (EUROSIM)	+		+	+		Угорщина
Навчально-медичний центр Сил спеціальних операцій (SMTC)			+	+		Польща
Підтримка непрямым вогнем (EuroArtillery)			+		+	Словаччина
EUFOR Центр реагування на кризові ситуації (EUFOR CROC)	+					Німеччина
Європейські дистанційно пілотовані авіаційні системи середньої дальності (MALE RPAS)	+	+				Німеччина
Програма спроможностей та оперативної сумісності систем РЕБ для розвідки, спостереження та рекогносрування (JISR)	+	+				Чеська Республіка

Продовження таблиці 2

Проекти PESCO	Німеччина	Чехія	Угорщина	Польща	Словаччина	Лідерська позиція
Європейське медичне командування	+	+			+	Німеччина
Мережа логістичних центрів у Європі з підтримки операцій	+		+	+	+	Німеччина
Координаційний центр кібер та інформаційної сфери (CIDCC)	+	+	+			Німеччина
Центр координації геопросторової, метеорологічної та океанографічної підтримки (GMSCE)	+					Німеччина

* Council of the EU, 2019

Наразі PESCO виглядає життєздатною платформою для розвитку міністороннього співробітництва між Німеччиною та країнами V4, хоча її потенціал не повністю розкритий. Проте для Вишеградської групи PESCO може виявитися швидше роз'єднуючим елементом, що свідчить про фрагментованість V4 у військово-оборонній галузі.

Бойові групи ЄС. Йдеться про невеликі військові підрозділи у складі близько 1500 осіб для посилення військового потенціалу швидкого реагування ЄС на кризові або конфліктні ситуації (EEAS, 2017). Такі бойові групи були орієнтовані на демонстрацію сумісності рівнів вищого командування та управління, спільної готовності штабних офіцерів до дій, а також слугували доказом взаємної довіри між залученими країнами та їхніми збройними силами.

Проблеми, пов'язані з політичною волею, алгоритмом використання та фінансовими механізмами, перешкодили повноцінному розгортанню бойових груп, незважаючи на їх місію посилення оборонного співробітництва між державами-членами ЄС через сприяння оперативній сумісності збройних сил, зокрема «у сфері швидкого реагування» (EEAS, 2017). Проте бойові групи ЄС виявилися досить плідним майданчиком для міністоронньої співпраці між Німеччиною та країнами V4. Динаміка формування бойових груп наведена в таблиці 3.

Оцінюючи перспективи мінілатерального оборонно-промислового між Німеччиною та окремими країнами V4, варто зауважити наявність низки суперечностей, зокрема з Польщею. Як країна з найбільшою оборонною промисловістю серед учасників Вишеградської четвірки, Польща вельми обережно ставиться до будь-якого додаткового формату взаємодії. По-перше, німецька візія щодо майбутнього європейської оборони не враховувала позицію польського уряду після 2015 р., який розглядав стратегічну автономію ЄС як негативний фактор трансатлантичного співробітництва через його неспроможність захистити східний фланг (Frymark, 2018).

Таблиця 3*

Створення бойових груп між Німеччиною та Вишеградської групою, 2009–2020 рр.

Період становлення	Провідна країна	Інші країни-учасниці
Липень-грудень 2009	Чехія	Чехія, Словаччина (з використанням штаб-квартири Німеччини)
Січень-червень 2010	Польща	Німеччина, Словаччина, Литва, Латвія
Липень-грудень 2012	Німеччина	Австрія, Чехія, Хорватія, Північна Македонія, Ірландія
Січень-червень 2013	Польща	Німеччина, Франція
Січень-червень 2016	Польща	Угорщина, Чехія, Словаччина та Україна (розглядаючи використання штаб-квартири Німеччини)
Липень-грудень 2016	Німеччина	Австрія, Чехія, Хорватія, Ірландія, Люксембург, Нідерланди
Липень-грудень 2019	Польща	Угорщина, Чехія, Словаччина та Хорватія
Липень-грудень 2020	Німеччина	Австрія, Чехія, Хорватія, Фінляндія, Ірландія, Латвія, Нідерланди, Швеція

* Council of the EU, 2019

По-друге, зближення Польщі та США в оборонних питаннях призвели до технологічної неінтегрованості її оборонної галузі в європейські ланцюги поставок. Домінуючий суб'єкт польського ОПК – PGZ – є державною компанією, якою з 2015 р. керує її ключовий замовник, Міністерство оборони Польщі. Проекти закупівель, запропоновані Німеччиною, Великою Британією та Францією, були відхилені саме через прагнення PGZ модернізувати і розробити нові платформи (MBT Wilk) без участі німецької Rheinmetall (Urbanovská, et al., 2022, p.417).

Стосовно Угорщини, Німеччина відіграє роль ключового учасника політики реіндустріалізації («план Іріні»), що супроводжується бумом нових оборонних заводів у країні. У перспективі, Угорщина може залучитися до першої лінії учасників міні- та багатосторонніх оборонно-промислових проектів у рамках ЄС. Проте відкритим залишається питання щодо обсягу та можливостей Німеччина і надалі патрунувати питання внутрішньої оборонної політики Угорщини.

Чеська розробка власного навчально-тренувального бойового реактивного літака (L39NG), лізинг багатоцільових винищувачів Saab Gripen у Швеції та закупівля вертольотів у США, залишають мало простору для потенційної співпраці (Urbanovská, et al., 2022, p.418). Хоча PESCO відкрив для Чехії люфт стати лідером у проекті радіоелектронної боротьби завдяки активних оборонних дослідницьких спроможностям в області радарів, БПЛА, авіації та військових оптичних систем, вона не прагне активно залучатися до партнерства з німецькими компаніями. Водночас такий підхід залишає поза платформою інших

партнерів серед країн V4, оскільки «жодна з них не спеціалізується в цій галузі» (Jenkins, et al., 2016).

Щодо Словаччини, то за винятком проекту EuroArtillery, її взаємодія з Німеччиною в оборонно-промисловому плані була практично відсутня протягом останніх 25 років. Враховуючи неспіврозмірність словацької оборонної промисловості з іншими суб'єктами V4, посилення динаміки у військовій взаємодії залишається відкритим питанням. Отже, до ключових перешкод поглиблення оборонної співпраці між Німеччиною та V4 відносяться:

- Суперечлива природа внутрішньогрупової оборонної співпраці усередині V4, яка ускладнює констеляцію її членів. Проте останні ухвалені стратегічні документи та План дій оборонного співробітництва V4 підтверджують переорієнтацію на зміцнення спільної лінії поведінки (Visegrád Group, 2020).

- Відсутність прагнення Німеччини займати сильну лідерську позицію (Helwig, 2020). Незважаючи на стратегічні розбіжності, Німеччина цілком здатна співпрацювати як з Польщею, так і з Угорщиною в системі оборони.

Перспективи і ризики мінілатералізму. Складність досягнення консенсусу через багатосторонній форум раціоналізує паралельні інвестиції низки гравців у більш «вузькі» домовленості щодо оперативних чи ідеологічних завдань або амбіцій політичного зближення. Гнучкий спосіб координації та обмежена кількість учасників робить мінілатералізм більш дієвим через механізм конкретики цілей, що не обов'язково суперечать амбіціям мультиформатів. У заданому контексті вони можуть навіть презентувати «швидкісну мультисуб'єктність, яка не завжди є синонімом фрагментованих завдань» (Alles & Fournol, 2023, p.12).

Проте міністоронні формати, започатковані незалежно від будь-яких інституційних зв'язків, можуть викликати розбіжності. Їхня критика переважно стосується зміни динаміки і пріоритетів глобальної архітектури безпеки через відстоювання національних зовнішніх інтересів, наприклад, Quad та AUKUS мають власні автономні політичні та стратегічні візії. Лідери Індонезії «негативно відреагували на оголошення про створення AUKUS і плани Австралії придбати атомні підводні човни» (Indonesian Ministry Communiqué, 2021), у такий спосіб висловлюючи стурбованість щодо впливу альянсу на потенційне прискорення гонки озброєнь у регіоні. У південній частині Тихого океану застережливо зустріли ініціативу AUKUS зробити регіон зоною, вільною від ядерної зброї (Договір Раротонга). У своїй заяві прем'єр-міністр Островів Кука назвав таку угоду «дестабілізуючим фактором» (Ministry of Cook Islands Communiqué, 2023).

Мінілатералізм характеризується хаотичністю у підзвітності активностей учасників, що збільшує сумніви відносно результативності вироблених алгоритмів дій. У цьому контексті важко виміряти фактичні якісні та кількісні результати міністоронніх угод, де часто відсутні конкретні зобов'язання, жорсткі дедлайни та чіткі рамки реалізації. Хоча у деяких випадках сторони докладають зусиль для створення фрейму оцінювання майбутніх результатів. Наприклад, у 2021 р. під час діалогу на міністерському рівні тристоронньої індійсько-французько-австралійської групи було зроблено «висновок про досягнення прогресу за трьома аспектами: морська безпека та охорона, морська та екологічна співпраця та багатостороння взаємодія» (Alles & Fournol, 2023, p.17). Індійсько-ірансько-афганістанська тристороння угода щодо порту Чабахар також має конкретну

вимірність, оскільки розвиток міжнародного транзитного коридору залежить від обсягу інвестицій, підписаних контрактів і стану інфраструктури на місцях.

Варто зауважити, що у рамках міністоронніх угод ключовими факторами результативності постають лідерство, політична воля та двосторонні відносини між суб'єктами. Наприклад, у 1999 р. була створена Тристороння група співпраці та контролю (TCOG) між США, Японією та Південною Кореєю у відповідь на інтенсифікацію ядерної програми Північної Кореї. Але угода провалилася через «історично напружені зв'язки між Південною Кореєю та Японією» (Alles & Fournol, 2023, p.21). Зміна політичного керівництва також може вплинути на зовнішньополітичні пріоритети країни та бажання брати участь у мінілатеральних домовленостях. Так, у 2004 р. США, Індія, Австралія та Японія вперше обговорили діалог із безпеки (Quad) для координації гуманітарних зусиль після цунамі в Індійському океані. Однак відставка С. Абе з посади прем'єр-міністра Японії та обрання К. Радда новим прем'єр-міністром Австралії у 2007 р. призвели до провалу Quad 1.0.

Множення арен взаємодії, а також дублювання ними низки дипломатичних і стратегічних зобов'язань в Індо-Тихоокеанському регіоні можуть спричинити «послаблення деліберативних просторів» (Alles & Fournol, 2023, p.5), розпопшення ресурсів і перенасичення порядку денного, особливо щодо ініціатив, функціональна вагомість яких є вторинною по відношенню до стратегічних цілей або конкуренції між регіональними гравцями. До прикладу, посилення ролі Індо-Тихоокеанського регіону серед світових стратегічних пріоритетів супроводжується профіцитом пропозицій, що потребують повторного інвестування. Так, у сфері морської безпеки «вже досягнуто значного прогресу на рівні АСЕАН» (Tan, 2020, p.9), проте вона раз у раз постає предметом структурованих домовленостей про співпрацю на багатосторонньому рівні (включаючи ADMM+, центри злиття інформації в Сінгапурі, Гургаоні та IORA) або на двосторонньому рівні (зокрема з Японією, США, ЄС, Нідерландами та Францією). Пропозиції щодо співпраці в цій сфері, які висувають загальні цілі без розгляду конкретних тем, сприймаються як зайві, залучаючи лише обмежені інвестиції.

Надлишок пропозицій стимулює логіку «forum shopping», посилюючи конкуренцію між векторами дій, зокрема у військовій галузі (військово-оборонні інституції не можуть конструктивно інвестувати у всі спроможності) і зовнішній політиці (дипломати найвищого рівня не мають змоги систематично брати участь у всіх переговорних майданчиках). До пріоритетних стратегічних пропозицій переважно відносять ті, які здатні принести дивіденди у короткостроковій перспективі, або виходять від партнерів, з якими очікується інтенсифікація двосторонніх відносин. Ця логіка знаходить особливе втілення в концепції плюрилатералізму, визначеній міністром закордонних справ Індії С. Джайшанкар як «паралельне прагнення до множини пріоритетів, деякі з яких можуть бути суперечливими» (Jaishankar, 2020). Принцип нейтральності, проголошений, зокрема, Індією, демонструє прагматичний підхід, який віддає перевагу помноженню тактично-оперативних партнерств в поєднанні з явною відмовою від зобов'язуючих альянсів, з одночасним визнанням протиріч, які можуть виникнути. Дотичної позиції дотримується Індонезія, яка розглядає відмову від альянсів як складову своєї міжнародної ідентичності. У ситуації обмежених спроможностей така позиція призводить до фактичного послаблення багатосторонніх механізмів, на яких базується регіональна архітектура безпеки.

Відповідно, аналіз артикуляції багатосторонніх і міністоронніх домовленостей у геополітичному наративі вимагає раціоналізації зобов'язань, що впливають із узгоджених стратегій. Насиченість порядку денного та накладання структур співпраці опосередковано послаблюють регіональну багатосторонність, яка зводиться до множини автономних мінілатералізмів. Ці механізми намагаються відреагувати на передбачувану стратегічну невідкладність, спричинену зростаючою конкуренцією між «новими» світовими гравцями в ключових геополітичних центрах тяжіння.

Тим не менш, інфляція міністоронніх домовленостей, ймовірно, послабить архітектуру безпеки в довгостроковій перспективі, зруйнувавши простір для обговорення, виробництва норм і легітимізації дій. Раціоналізація виявленої тенденції передбачає уникнення додаткових спільних платформ з нечіткими цілями та зменшення ефекту перенасичення. Але варто визнати, що мінілатералізм де-факто є нормою співпраці у сфері регіональної безпеки. Проблема операційної реалізації партнерських візій полягає в тому, щоб пов'язати їх із довгостроковими полісуб'єктивними домовленостями шляхом або надання переваги різношвидкісним форматам (багатостороннє обговорення загальних норм і цілей, міністороння операційна реалізація), або участі в поширенні та закріпленні норм, що посилюють багатосторонню співпрацю.

References [Список використаної літератури]

- Alles, D., & Fournol, T. (2023). Multilateralisms and Minilateralisms in the Indo-Pacific. Articulations and Convergences in a Context of Saturation of Cooperative Arrangements. *INALCO*, 8, 24 [in English]. [Alles D., Fournol T. Multilateralisms and Minilateralisms in the Indo-Pacific. Articulations and Convergences in a Context of Saturation of Cooperative Arrangements. *INALCO*. 2023. Vol. 8, 24, 24 p.]
- Council of the EU (2016). Council Conclusions on Implementing the EU Global Strategy in the Area of Security and Defence, *Press Release*, Brussels, European Union [in English]. [Council of the EU. Council Conclusions on Implementing the EU Global Strategy in the Area of Security and Defence. *Press Release*. Brussels, European Union. 2016. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/11/14/conclusions-eu-global-strategy-security-defence/> (дата звернення: 29.02.2014)].
- Council of the EU (2019). Permanent Structured Cooperation (PESCO)'s Projects: Overview (Brussels, European Union) [in English]. [Council of the EU. Permanent Structured Cooperation (PESCO)'s Projects: Overview (Brussels, European Union). 2019. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/41330/pesco-projects-12-nov-2019-rev.pdf> (дата звернення: 29.02.2014)].
- EDA. (2019). Defence Data 2016–2017, Brussels. *European Defence Agency*, 35 [in English]. [EDA. Defence Data 2016–2017. Brussels, *European Defence Agency*. 2019. Vol. 35. 16 p.]
- EEAS (2017). EU Battlegroups. A Factsheet, Brussels, *European External Action Service*, 23 [in English]. [EEAS. EU Battlegroups. A Factsheet, Brussels, *European External Action Service*. October 9, 2017 URL: https://www.eeas.europa.eu/node/33557_en (дата звернення: 29.02.2014)]
- EEAS (2018). Permanent Structured Cooperation – PESCO, Brussels, *European External Action Service*, 32 [in English]. [EEAS. Permanent Structured Cooperation – PESCO, Brussels, *European External Action Service*, 32. 2018. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/permanent-structured-cooperation-pesco_en (дата звернення: 29.02.2014)].
- Frymark, K. (2018). Germany and the V4: Renewed Cooperation Opportunities in the New Political Context, *Policy Brief Think Visegrád, Prague, Europeum* [in English]. [Frymark, K. Germany and the V4: Renewed Cooperation Opportunities in the New Political Context, *Policy Brief Think Visegrád, Prague, Europeum*. December 28, 2018. URL: <https://europeum.org/en/articles/detail/2472/germany-and-the-v4-renewed-cooperation-opportunities-in-the-new-political-context> (дата звернення: 29.02.2014)].
- Gauck, J. (2014). Germany's Role in the World: Reflections on Responsibility, Norms and Alliances, *speech by Federal President Joachim Gauck at the Opening of the Munich Security Conference*, Munich [in English]. [Gauck J. Germany's Role in the World: Reflections on Responsibility, Norms and Alliances, *speech by Federal President Joachim Gauck at the Opening of the Munich Security Conference*, Munich. 2014. 8 p.]

- Haass, R. (2010). The Case for Messy Multilateralism, *Financial Times* [in English]. [Haass R. The Case for Messy Multilateralism, *Financial Times*. 2010. URL: <https://www.ft.com/content/18d8f8b6-fa2f-11de-beed-00144feab49a>. (дата звернення: 29.02.2014)].
- Helwig, N. (2020). Germany in European Diplomacy: Minilateralism as a Tool for Leadership, *German Politics*, 29 (1), 1–17 [in English]. [Helwig N. Germany in European Diplomacy: Minilateralism as a Tool for Leadership, *German Politics*, 2020. Vol. 29, Is. 1. P. 1–17.]
- Jaishankar, S. (2020). The India Way. Strategies for an Uncertain World, N-Y.: HarperCollins [in English]. [Jaishankar S. The India Way. Strategies for an Uncertain World, NY. : HarperCollins, 2020, 240 p.]
- Jenkins, D., Paoli, G.P., Black, J., Kokkoris, A., & Kepe, M. (2016). Central and Eastern European Countries: Measures to Enhance Balanced Defence Industry in Europe and to Address Barriers to Defence Cooperation Across Europe, Cambridge, *RAND Europe* [in English]. [Jenkins D., Paoli G. P., Black J., Kokkoris A., Kepe M. Central and Eastern European Countries: Measures to Enhance Balanced Defence Industry in Europe and to Address Barriers to Defence Cooperation Across Europe, Cambridge. *RAND Europe. European Defence Agency*. 2016. 184 p. URL: <https://eda.europa.eu/docs/default-source/documents/rr-1459-eda-central-and-eastern-europe-report---technical-annex---final.pdf> (дата звернення: 29.02.2014)].
- Indonesian Ministry of Foreign Affairs (2021). Statement on Australia's Nuclear-powered Submarines Program, *Communiqué* [in English]. [Indonesian Ministry of Foreign Affairs (2021). Statement on Australia's Nuclear-powered Submarines Program, *Communiqué*. September 17, 2021. URL: https://kemlu.go.id/portal/en/read/2937/siaran_pers/statement-on-australias-nuclear-powered-submarines-program (дата звернення: 29.02.2014)].
- Ministry of Foreign Affairs and Immigration of Cook Islands (April 3, 2023). Prime Minister Mark Brown Meets with U.S. Counterparts in Washington D.C., *Communiqué* [in English]. [Ministry of Foreign Affairs and Immigration of Cook Islands. Prime Minister Mark Brown Meets with U.S. Counterparts in Washington D.C., *Communiqué*. April 3, 2023. URL: <https://mfai.gov.ck/news-updates/prime-minister-mark-brown-meets-us-counterparts-washington-dc> (дата звернення: 29.02.2014)].
- Mort, E. (2016). Effective Minilateralism for the EU. What, When and How. *European Union Institute for Security Studies (EUISS)*, Brief 17, Paris [in English]. [Mort E. Effective Minilateralism for the EU. What, When and How. *European Union Institute for Security Studies, EUISS*. June 03, 2016. Brief 17. Paris. 4 p. URL: <https://www.iss.europa.eu/content/effective-minilateralism-eu-%E2%80%93-what-when-and-how> (дата звернення: 29.02.2014)].
- Naim, M. (2009). Minilateralism. The Magic Number to Get Real International Action, *Foreign Policy* [in English]. [Naim M. Minilateralism. The Magic Number to Get Real International Action, *Foreign Policy*. 2009. URL: <https://foreignpolicy.com/2009/06/21/minilateralism/> (дата звернення: 29.02.2014)].
- Patrick, S. (2015). The New “New Multilateralism”: Minilateral Cooperation, but at What Cost? *Global Summitry*, 1 (2), 115–131 [in English]. [Patrick S. The New “New Multilateralism”: Minilateral Cooperation, but at What Cost? *Global Summitry*. 2015. Vol. 1, Is. 2. P. 115–131.]
- Tan, S.S. (2020). ASEAN Defence Ministers' Meeting. Minilateralism in the Indo-Pacific. In *Minilateralism in the Indo-Pacific The Quadrilateral Security Dialogue, Lancang-Mekong Cooperation Mechanism, and ASEAN*. Eds. by Bhubbindar Singh and Sarah Teo. London: Routledge [in English]. [Tan S. ASEAN Defence Ministers' Meeting. Minilateralism in the Indo-Pacific. 1st Edition, 2020 / Minilateralism in the Indo-Pacific The Quadrilateral Security Dialogue, Lancang-Mekong Cooperation Mechanism, and ASEAN. Ed. by Bhubbindar Singh and Sarah Teo. London: Routledge. 26 May 2020. 156 p.]
- Tirkey, A. (2021). Minilateralism: Weighning the Prospects for Cooperation and Governance. *Observer Research Foundation*, 489, 25 [in English]. [Tirkey A. Minilateralism: Weighning the Prospects for Cooperation and Governance. *Observer Research Foundation*. 2021. Issue Brief. No 489. 25 p.]
- Visegrád Group (2020a). The Long Term Vision of the Visegrád Group Countries on Their Defence Cooperation [in English]. [Visegrád Group. The Long Term Vision of the Visegrád Group Countries on Their Defence Cooperation. 2020a. URL: <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements>. (дата звернення: 29.02.2014)].
- Urbanovská, J., Chovančík, M., & Brajerčíková, S. (2022). Minilateral Cooperation in the EU's Post-Brexit Common Security and Defence Policy: Germany and the Visegrád Countries, *Europe-Asia Studies*, 74 (3), 402–425 [in English]. [Urbanovská J., Chovančík M., Brajerčíková, S. Minilateral Cooperation in the EU's Post-Brexit Common Security and Defence Policy: Germany and the Visegrád Countries, *Europe-Asia Studies*. 2022. Vol. 74, Is. 3. P. 402–425.]

Стаття надійшла до редакції 28.02.2024

Sychova A. O.

Department of Political Sciences
Kharkiv V. N. Karazin National University
Maidan Svobody, 4, Kharkiv, 61000, Ukraine

MINILATERALISM IN THE FRAMEWORK OF MULTILATERALISM: SYNTHESIS OF TRENDS

Summary

The article analyzes the tendency of the minilateral agreement format as a more effective mechanism for solving modern geopolitical challenges, compared to the multilateralism traditions. Regional platforms for international economic cooperation such as the EU and ASEAN are gradually being supplanted by “global” mini-plurilateralism, while the vast majority of Indo-Pacific players practice narrowly focused on minilateralism, on par with traditional multilateral institutions. Although mini-party structures cannot completely replace multi-format organizations to achieve “real” global cooperation, they can complement their activities by creating an additional platform for diplomacy within a narrow circle of “willings” who share the same views on the agenda during the allotted period. Synthesizing the structural approach with the case study method, the author searches for optimal ways of combining the preferences of the minilateral format with the multilateral institutions’ procedures through the collaborative platform creation for joint actions. The article specifies the cases of minilateral agreements in the security, infrastructure, and economic spheres in the EU countries and the Indo-Pacific region, and also notes the risks of complete replacement by minilateralism, namely: delegitimization of traditional international actors, fragmentation of political standards and norms, inconsistency of national positions with global obligations, increasing the level of tension and mistrust between the leading geopolitical actors. The author considers the rationalization of investment flows concerning mini-layered projects as one of the optimal ways, firstly, the implementation of joint measures subordinated to a common goal, rather than the multiplication of autonomous agreements and obligations.

Key words: minilateralism, multilateralism, pluralism, polysubjectivity, platform.

УДК 352(477:4)

Федірко Б. О.

аспірант,
кафедра політології та міжнародних відносин,
НУ «Львівська політехніка»,
вул. Бандери, 12,
м. Львів, 79013, Україна
E-mail: bohdan.o.fedirko@lpnu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-5160-1945>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.5>

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

У статті досліджується співпраця України та Європейського Союзу у сфері реформування системи місцевого самоврядування, яка є одним із пріоритетних напрямів двосторонньої співпраці. Розглянуто основні напрями співпраці між Україною та ЄС під час проведення зазначеної реформи. Ключовими визначено: підтримку законодавчих та інституційних змін, розвиток інституцій місцевого самоврядування, розвиток місцевих громад, фінансову підтримку, обмін досвідом. Виділено основні інструменти впливу, які ЄС використовував для контролю успішності проведення реформи це, зокрема політичні, економічні, інвестиційні, важелі впливу через програми економічного та регіонального розвитку, вплив на громадську думку. Розкрито ключові внутрішні та зовнішні виклики й загрози системі місцевого самоврядування в Україні, ключовими є війна з російською федерацією, високий рівень корупції, недостатній рівень кваліфікованого кадрового потенціалу, недостатнє фінансове забезпечення. Після проведеного аналізу надано рекомендації щодо покращення проведеної реформи, підтримка яких європейськими партнерами є ключовою на сучасному етапі. Серед перелічених у статті рекомендацій розвитку важливе місце займає роль ЄС в майбутньому аудиті проведеної реформи. У статті проаналізовано необхідність проведення такої оцінки, а саме визначення стану місцевого самоврядування після проведеної реформи. Для цього, першочергово, запропоновано провести розробку відповідної законодавчої бази, підготовку експертів, визначення основних критеріїв та показників оцінки. Подано короткий список можливих індикаторів та інструментів оцінки. Ці заходи спрямовані на підвищення ефективності та прозорості місцевого самоврядування в Україні, що є важливим кроком на шляху до демократичного розвитку та європейської інтеграції України.

Ключові слова: місцеве самоврядування, децентралізація, ОТГ, Україна, ЄС.

Актуальність теми. Україна обрала курс на інтеграцію до Європейського Союзу, що передбачає виконання великого обсягу реформ, в тому числі й у сфері місцевого самоврядування. Це передбачає адаптацію українського законодавства до стандартів ЄС, що, в свою чергу, вимагає тісної співпраці і підтримки з боку ЄС. Одним з ключових напрямків реформ в Україні є реформа децентралізації, спрямована на передачу більших повноважень і ресурсів від центральної влади до органів місцевого самоврядування. Європейський Союз активно підтримує цей процес через надання фінансової допомоги, експертного супроводу та обміну досвідом. Реформа місцевого самоврядування в Україні має на меті не тільки децентралізацію влади, але й підвищення ефективності місцевих органів влади, покращення надання послуг населенню, збільшення прозорості та підзвітності.

Співпраця з ЄС дозволяє Україні впроваджувати кращі європейські практики та стандарти у цих сферах. Співробітництво з ЄС спрямоване також на підтримку стійкого розвитку громад, зокрема через програми економічного і соціального розвитку, підвищення якості освіти, охорони здоров'я, доступу до якісних публічних послуг (Корул, 2010). У контексті військового конфлікту з російською федерацією, питання реформування місцевого самоврядування та децентралізації набувають особливої ваги з точки зору забезпечення національної безпеки, стійкості регіонів та їх здатності ефективно реагувати на виклики. Європейський Союз надає значну фінансову допомогу Україні для реалізації реформ. Ці ресурси сприяють розвитку і модернізації місцевого самоврядування. Враховуючи вищевикладене, тема співробітництва України та Європейського Союзу у сфері реформування системи місцевого самоврядування є надзвичайно важливою для подальшого розвитку України, зміцнення її демократичних інститутів, економічного зростання та європейської інтеграції (Ткачук, Третяк, 2022).

Аналіз останніх досліджень. Тема співробітництва України та Європейського Союзу у сфері реформування місцевого самоврядування та загалом проблематика реформування місцевого самоврядування в Україні розглянута в працях таких дослідників як О. Батанова, В. Борденюка, М. Баймуратова, І. Балабанова, Р. Войтовича, П. Гураль, М. Гірняк, І. Дробота, І. Дробуша, В. Карпенка, І. Ковалевич, І. Козюри, В. Кравченка, В. Куйбіди, В. Мамонової, О. Петришин, М. Пухтинського, С. Серьогіна. Водночас актуальним залишається розвиток системи місцевого самоврядування, проодовження його успішного функціонування на шляху євроінтеграції України та роль в цих процесах Європейського Союзу.

Теоретико-методологічна основа дослідження. В роботі були використані загальнонаукові методи дослідження синтез та аналіз, індукція та дедукція. Завдяки системному методу вдалось розглянути вплив Європейського Союзу на реформу місцевого самоврядування загалом, а завдяки аналітичному методу було проаналізовано основні наукові напрацювання та матеріали з даної тематики. Прогностичний метод дав можливість запропонувати основні рекомендації задля ефективного продовження реформи місцевого самоврядування та проведення її якісного аудиту.

Метою дослідження є визначення ключових викликів та загроз місцевому самоврядуванню в Україні, вироблення низки рекомендацій задля покращення його стану після проведеної реформи, визначення основних пропозицій для розробки ефективної системи оцінки стану місцевого самоврядування після проведеної реформи та оцінка впливу і ролі ЄС в цих процесах.

Результати дослідження. Успішна реформа місцевого самоврядування та децентралізація є ключовою на шляху євроінтеграції України. Після початку війни місцеві муніципалітети відіграли ключову роль у збереженні стійкості держави та будуть відігравати важливу роль в післявоєнному відновленні країни.

Співпраця між ЄС та Україною в межах реформи місцевого самоврядування здійснюється за багатьма *напрямами*, зокрема:

- фінансова підтримка місцевого самоврядування. Зокрема збільшення розмірів грантової підтримки місцевого самоврядування та окремої фінансової підтримки в умовах війни;
- юридична та консультативна підтримка у сфері управління фінансами та залучення інвестицій;

– співпраця в боротьбі з корупцією та злочинністю. Зокрема в сфері оптимізації функцій держави та місцевого самоврядування, запобігання дублюванню повноважень;

– реформа державного управління. Підготовка законопроектів з покращення функціонування системи місцевого самоврядування та його розвитку;

– прикордонний контроль. Роль місцевого самоврядування та прикордонних територіальних громад в сфері прикордонної безпеки;

– розвиток медичної сфери та громадського здоров'я в межах місцевого самоврядування;

– співпраця в межах транскордонних регіонів та забезпечення сталого регіонального розвитку;

– інформаційна підтримка розвитку місцевого самоврядування;

– співпраця в межах подолання викликів війни, допомоги українським муніципалітетам та післявоєнного відновлення (Kulchiy & Shtepa, 2016).

Європейський Союз враховуючи своє політичне та економічне становище, а також беручи до уваги євроатлантичний курс України, залучає ряд важелів та інструментів впливу задля контролю та успішного розвитку системи місцевого самоврядування в Україні. Серед основних *інструментів впливу ЄС*, варто виокремити:

– економічні та фінансові інструменти задля забезпечення сталого розвитку та підтримки місцевого самоврядування, залучення ЄБРР;

– проведення успішної інвестиційної політики на рівні місцевого самоврядування;

– механізми політичного впливу (зустрічі вищих посадових осіб держав, урядів, міністрів, депутатів; вплив через важіль можливого вступу України до ЄС);

– енергетичні важелі впливу (трансформація енергетичної системи муніципалітетів);

– взаємодія з організаціями громадянського суспільства (проведення міжнародних громадських форумів, платформ тощо);

– ініціативу «Східне партнерство» (система колективного впливу);

– європейську політику сусідства. Вплив через програми транскордонного співробітництва («Interreg NEXТ», «Буг», «Карпати», «Нижній Дунай» тощо);

– міжурядові договори та програми співпраці («U-LEAD»);

– програми розвитку та допомоги місцевому самоврядуванню («Interreg»);

– кліматичні та природоохоронні програми у сфері місцевого самоврядування («Life Programme», «Phoenix»);

– співпрацю в межах міст-партнерів або громад-партнерів та програми прямої співпраці між українськими та європейськими муніципалітетами («Cities 4 Cities/United 4 Ukraine»);

– програми розвитку технологій та інновацій у сфері місцевого самоврядування («Horizon Europe»);

– додаткові важелі: ініціативи, директиви в межах співпраці з розвитку місцевого самоврядування (Milada, 2018).

Варто також зазначити, що частина перелічених вище інструментів впливу успішно застосовуються і українською стороною задля досягнення своїх цілей. А сам процес є взаємовигідним, користь від якого отримують обидві сторони. (Czyzykov, 2016).

Успішне функціонування системи місцевого самоврядування є важливим елементом діяльності держави. Місцеве самоврядування в Україні після проведеної реформи, маючи ряд невіршених проблем додатково зіткнулось з проблемою війни. Враховуючи, що війна триває, гостро виникає проблема відповідної реакції на нові виклики й загрози (Таблиця 1). Загалом варто розділити їх на зовнішні та внутрішні. Зрозуміло, що основним зовнішнім викликом є війна і більшість існуючих загроз виходять саме від неї. (Vesperis & Reshetniak, 2018).

Таблиця 1

**Зовнішні та внутрішні виклики співпраці ЄС та України
у сфері місцевого самоврядування***

Зовнішні виклики	Внутрішні виклики
<ul style="list-style-type: none"> – війна (обмеження фінансово ресурсу територіальних громад; тимчасово окуповані цілі територіальні громади або їх частини). – сепаратистські рухи в Україні, заохочувані сусідніми державами (пряма загроза державному суверенітету в окремих прикордонних громадах). – пошук грантових коштів та партнерство з іноземними громадами (частково ускладнилось через війну, але і збільшились можливості по залученню додаткової допомоги). 	<ul style="list-style-type: none"> – обмеження повноважень органів місцевого самоврядування (державна посилаючись на військовий стан зміцнює управлінську вертикаль, тим самим позбавляючи місцеве самоврядування основної його суті – самоврядування). – інституційна паралельність (військовій адміністрації/місцеве самоврядування). – безпека (пов'язаний з попереднім пунктом, цей виклик потребує постійної уваги як зі сторони держави так і місцевих органів влади). – відновлення публічної влади на територіях, які перебували під окупацією. – фінанси (окрім обмеження фінансового ресурсу, додалися і проблеми релокації бізнесу з прифронтових ОТГ, відтік населення, а відповідно і зменшення податків). – відсутність кваліфікованих кадрів (зменшення кількості кваліфікованих кадрів для виконання поставлених завдань). – інтеграція внутрішньо – переміщених осіб (вимагає залучення великого фінансового, людського та матеріально-технічного ресурсу, який частково лягає на місцеві органи влади). – проблеми з доступом населення до електро та газопостачання. – замороження інфраструктурних проєктів. – казначейські виплати (стосується окупованих територій, де місцевим органам влади, які покинули окуповані території, не завжди вдається вчасно проводити необхідні виплати та здійснювати свої повноваження). – комунікація та координація зусиль (як всередині окремих громад, так і між окремими ОТГ; підготовка спільного плану дій на випадок критичних ситуацій). – корупція (високий рівень корумпованості в Україні, що безпосередньо впливає на якість надання державних послуг, їх необхідний рівень та закордонну підтримку).

* Таблицю взято (Krutiy & Bilous, 2020).

Проведення успішної реформи місцевого самоврядування є лише першим кроком для досягнення відповідного політичного результату. Наступними мають стати підтримка реформи, її оцінка та розвиток, реакція на виклики та загрози, а також контроль за дотриманням як законодавчих норм так і політичних обіцянок. Саме тому підтримка європейських партнерів є важливою складовою впровадження та продовження реформи місцевого самоврядування. Задля її покращення та розвитку доцільним є запровадження низки *рекомендацій*:

- запуск центрів підтримки реформи на обласному рівні (прямий доступ громад до кращих світових практик реформування місцевого самоврядування; можливість вести контролюючу діяльність);
- побудова прямого партнерства між українськими та європейськими муніципалітетами;
- доступ до внутрішніх європейських економічних програм розвитку для українських громад на асоційованій чи частковій участі;
- створення нових програм розвитку для постраждалих від війни громад та контроль за їх виконанням зі сторони ЄС;
- використання програм транскордонного співробітництва для розвитку сусідніх українських та європейських територіальних громад в рамках єврорегіонів;
- запровадження інституту менторства та патронажу для відновлення та розвитку постраждалих від військової агресії РФ українських територіальних громад;
- участь ЄС в проведенні оцінки та аудиту реформи місцевого самоврядування в Україні (допомога в підготовці експертів та системи оцінювання якості та успішності громад);
- залучення європейських експертів до розробки моделі оновлення системи місцевого самоврядування (Lelechenko, 2016).

Ще одним важливим елементом є аналіз стану місцевого самоврядування в Україні після його реформування. Він є необхідним для розуміння розвитку місцевого самоврядування, виявлення недоліків та переваг та бачення майбутнього покращення. Після проведеної реформи потрібно провести аудит громад, дослідити їх успішність та ступінь розвитку, після чого, можливо доведеться провести точкову реорганізацію. Система оцінки, за якою створювалась мережа ОТГ в Україні, зазнала змін. Показники, які брались до уваги при створенні нових ОТГ не є постійними. Тому потрібно провести детальний аналіз та запропонувати нові критерії оцінки, які б гармонізували вже існуючу систему поділу місцевого самоврядування в Україні. Оцінка необхідна не тільки для розуміння спроможності новостворених ОТГ, але й для розуміння якості та успішності влади ОТГ. Оскільки економічно спроможна ОТГ могла не використати свій ресурс через недбалість місцевої влади. Проведення такого аналізу має надати не тільки економічне розуміння спроможності ОТГ для держави, але й для її мешканців. Загальний аналіз допоможе зрозуміти мешканцям, де місцева влада використала отриманий ресурс та спрацювала добре, а де ні. (Vetnyhora & Dovhenko, 2022).

Першочерговим елементом цього процесу є *розробка критеріїв та показників оцінки* місцевого самоврядування та стану, насамперед економічної спроможності, його учасників. Це мабуть найважливіший крок майбутнього процесу. Для проведення якісного та відповідного аналізу необхідне *законодавче підґрунтя*. Необхідно розробити законодавчу базу, яка стане основою процесу. Наступним важливим елементом має стати *формування команди кваліфікованих аудито-*

рів, які б якісно провели оцінку. Україна володіє достатнім людським капіталом для цього процесу, необхідним є лише підготовка та відповідне навчання. Можливою складністю процесу може стати унікальність ситуації в якій на сьогодні перебуває Україна, адже подібного досвіду в подібних реаліях немає жодна європейська держава. *Інструменти та індикатори оцінки* місцевого самоврядування це ще один важливий елемент, який потребує всебічного обговорення та якнайскорішої реалізації перед проведенням аудиту. Україна може використати певний європейський досвід, але українські реалії потребуватимуть якісно іншого підходу до формування матриці оцінки.

До основних *інструментів* варто включити:

- статистичні дані;
- рейтинги (зовнішні та внутрішні);
- дослідження громадської думки;
- галузеві дослідження рівня та якості послуг (фінанси, транспорт і сполучення, публічне управління, освіта, медицина, ринок праці тощо).

До основних *індикаторів* варто включити:

- дані, отримані при проведенні аудиту;
- часові рамки окремих процесів (часозатратність на виконання функцій);
- ефективність (рівень задоволення громадян);
- пріоритезація процесів під час діяльності.

Загалом потрібно розробити ефективну систему оцінки, яка б дала можливість зрозуміти не лише в якому стані перебуває місцеве самоврядування, але й дала чітке бачення майбутнього його розвитку. Для цього потрібно використовувати якісно нові методи оцінки та аналізу, можливо з залученням представників пректного топ менеджменту як українських так і наших європейських партнерів. В процесі оцінки місцевого самоврядування окрім уряду, органів місцевої влади, наукових центрів важливу роль мають відіграти і європейські партнери України, як офіційні урядові організації так і неурядові. Процес є цікавим та корисним для усіх цього учасників, оскільки українські реалії реформи є унікальними в своєму роді та можуть дати доволі корисні та важливі результати для усіх його учасників. Від європейських партнерів очікується допомога із стратегічним плануванням оцінки реформи, розроблення ефективної системи моніторингу для проведення якісного аудиту. Фінансування є ще одним фактором від якого залежить якість оцінки, частину його могли б покрити грантові та партнерські кошти від ЄС (Ukrainian Crisis Media Centre, 2020).

Висновки. Отже, реформа місцевого самоврядування є однією з ключових реформ на шляху європейської інтеграції України. Співпраця в межах проведення реформи місцевого самоврядування здійснюється за багатьма напрямками: фінансовим, політичним, юридичним, безпековим, інституційним, інформаційним. Для ефективного контролю ЄС використовує різноманітні інструменти впливу, основними є: фінансові (програми розвитку, інвестиції), механізми політичного впливу (європейська політика сусідства, саміти, форуми), взаємодія з організаціями громадянського суспільства. Успішне функціонування реформованої системи місцевого самоврядування неможливе без подолання викликів та загроз, які на сьогодні стоять перед ним це війна, обмежене фінансування, корупція, проведення майбутньої оцінки стану реформи. Враховуючи позитивний досвід країн ЄС на шляху реформування місцевого самоврядування можна

виокремити ряд рекомендацій, які можуть суттєво покращити його стан, до ключових варто віднести: запуск центрів підтримки місцевого самоврядування, доступ ОТГ до європейських програм та фондів, використання транскордонного співробітництва для налагодження співпраці між ОТГ, запровадження інституту менторства серед українських та європейських муніципалітетів, проведення оцінки якості та успішності реформи. Для успішного функціонування реформованої системи місцевого самоврядування необхідний якісний аудит. Для його проведення необхідно розробити якісно нову систему механізмів оцінки якості та успішності місцевого самоврядування, визначити команду кваліфікованих експертів, провести відповідне навчання та здійснити законодавче забезпечення процесу. Цей крок є логічним продовженням проведеної реформи і роль Європейського Союзу в ньому буде однією з ключових.

References [Список використаної літератури]

- Czyzykov, V.I. (2016). Regional policy of the European Union. Kyiv: "KNEU" [in Ukrainian]. [Чижигов В. І. Регіональна політика Європейського Союзу. Київ: КНЕУ, 2016. 495 с.].
- European Charter of Local Self-Government [in Ukrainian]. [Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 29.02.2024)].
- Kopyl, V.K. (2010). The experience of the local authority in European Union countries [in Ukrainian]. [Копил В. К. Досвід місцевого самоврядування в країнах Європейського союзу. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2010-4/doc/2/08.pdf> (дата звернення: 29.02.2024)].
- Krutiy, O.M., & Bilous, K.R. (2020). Decentralization reform and local elections at the current stage in Ukraine: risks and prospects. Public administration of the 21st century: a portal of opportunities. Kharkiv: "XX International of Science Congress" [in Ukrainian]. [Крутії О. М., Білоус К. Р. Реформа децентралізації та місцеві вибори на сучасному етапі в Україні: ризики та перспективи. Харків: зб. тез XX Міжнар. наук. Конгресу, 2020. 125 с.].
- Kulchiy, I.O., & Shtepa, A.A. (2016). The formation and advancement of local authority: the experience of European Union countries. Poltava: Electronic journal "Public administration: improvement and development" [in Ukrainian]. [Кульчій І. О., Штепа А. А. Формування та розвиток системи місцевого самоврядування: досвід країн Європейського союзу. Полтава: Електронний журнал Державне управління: удосконалення та розвиток, 2016. 145 с.].
- Lelechenko, A.P. (2016). Foreign experience of organizing of local authority forming: the implementation in Ukraine [in Ukrainian]. [Лелечко А. П. Зарубіжний досвід організації функціонування місцевого самоврядування: імплементація в Україні. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=266> (дата звернення: 29.02.2024)].
- Milada, A.V. (2018). Undivided Europe: democracy, levers of influence and integration after communism. Kyiv: Dim [in Ukrainian]. [Мілада А. В. Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму. Київ: Дім, 2018. 379 с.].
- Tkachuk, A.O., & Tretiak, J.I. (2022) About reconstruction and regional development after the war [in Ukrainian]. [Ткачук А.О., Третяк Ю.І. Про відновлення та регіональний розвиток після війни. URL: <https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennya-ta-regionalnyj-rozvytok-pislya-vijny/> (дата звернення: 29.02.2024)].
- Ukrainian Crisis Media Centre (2020) Evaluation of the effectiveness of local self-government: how and why. According to the materials of the round table [in Ukrainian]. [Оцінка ефективності місцевого самоврядування: як і навіщо. За матеріалами круглого столу УКМЦ, 2020. Київ. URL: <https://decentralization.ua/news/12893> (дата звернення: 29.02.2024)].
- Vakulenko, V.M., & Orlatiy, M.K. (2010). General principles of local self-government in Ukraine: a course book. Kyiv: Feniks [in Ukrainian]. [Вакуленко В. М., Орлатий М. К. Загальні засади місцевого самоврядування в Україні: підручник. Київ: Фенікс, 2010. 375 с.].
- Vetnyhora, A.I., & Dovhenko, J.M. (2022). Statistical assessment of the current state of the level of economic security of Ukraine [in Ukrainian]. [Ветнигора А. П., Довгенко Я. М. Статистична оцінка сучасного стану рівня економічної безпеки України. URL: <https://phm.cuspu.edu.ua> (дата звернення: 29.02.2024)].
- Vesperis, S.Z., & Reshetniak, J.V. (2018). Decentralization: problems of newly formed united territorial communities. *Scientific Journal of the Uzhhorod National University*, 19(1), 46–50 [in Ukrainian]. [Вес-

періс С. З., Решетняк Я. В. Децентралізація: проблеми новосформованих об'єднаних територіальних громад. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 19(1). С. 46–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_19%281%29_13. (дата звернення: 29.02.2024)].

Стаття надійшла до редакції 29.02.2024

Fedirko B. O.

Department of Political Sciences and International Relations
Lviv Polytechnic National University
Bandery str., 12, Lviv, 79013, Ukraine

**COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION
IN THE REFORM OF THE LOCAL GOVERNMENT SYSTEM**

Summary

The article examines the cooperation between Ukraine and the European Union in the field of reforming the system of local self-government, which is one of the priority areas of bilateral cooperation. The main directions of cooperation between Ukraine and the EU during the implementation of the mentioned reform were considered. The following are identified as key: support for legislative and institutional changes, development of local self-government institutions, development of local communities, financial support, exchange of experience. The main instruments of influence that the EU used to control the success of the reform are highlighted, including political, economic, investment, levers of influence through economic and regional development programs, influence on public opinion. The key internal and external challenges and threats to the system of local self-government in Ukraine are revealed, the key ones are the war with the Russian Federation, a high level of corruption, an insufficient level of qualified human resources, and insufficient financial support. After the analysis, recommendations were made for improving the reform, the support of which is key at the current stage by European partners. Among the development recommendations listed in the article, an important place is the role of the EU in the future audit of the implemented reform. The article analyzes the necessity of conducting such an assessment, namely determining the state of local self-government after the reform. For this purpose, it is proposed to develop the appropriate legislative framework, train experts, and determine the main criteria and evaluation indicators. A short list of possible indicators and assessment tools is provided. These measures are aimed at increasing the efficiency and transparency of local self-government in Ukraine, which is an important step on the way to democratic development and European integration of Ukraine.

Key words: local self-government, decentralization, united territorial community, Ukraine, EU.

**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ**

**THEORY AND HISTORY
OF POLITICAL THOUGHT AND PROBLEMS
OF POLITICAL DISCOURSE**

UDC 323.2

Garaschuk D. V.

Postgraduate student,

Department of International Relations and Political Management,

Zhytomyr State Technological University,

Chudnivska str., 103,

Zhytomyr, 10005, Ukraine

E-mail: dmygar@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0004-9878-4110>

DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.6>

“TRUTH DECAY” AND POPULISM: ERODING DEMOCRACY IN THE 21ST CENTURY

The paper presents a comprehensive analysis of the interconnected phenomena of the rise of populism and the erosion of factual discourse, known as «truth decay,» in the contemporary socio-political context.

The study examines the resurgence of populism in the 21st century, characterized by its deviation from historical populism due to modern economic inequalities and the influence of digital platforms. This contemporary form of populism, driven by cultural anxieties and identity politics, is contrasted with its historical counterpart. The concept of «truth decay» is introduced as a defining feature of this era, marked by a diminishing reliance on facts and rational discourse in public discussions, accelerated by social media and fragmented media environments. The paper highlights how truth decay and populism fuel each other, contributing to a transformation in information consumption, characterized by rapid dissemination and the formation of echo chambers.

The research highlights the dynamics of truth decay and its intricate relationship with populism. It delves into how the erosion of factual discourse leads to the spread of disinformation and the manipulation of public opinion, hallmarks of populist strategies. The work discusses the impact of populism in fostering skepticism towards established sources of information and the ensuing reliance on alternative facts. The role of digital platforms in the proliferation of false narratives is analyzed, highlighting their influence on public opinion and the undermining of essential democratic principles such as transparency and accountability.

The paper addresses the global implications of truth decay and populism. It emphasizes the phenomenon's role in geopolitical conflicts, elections, and the importance of international cooperation to confront these challenges. The analysis proposes strategies to combat truth decay, including enhancing media literacy, investing in fact-checking, promoting ethical journalism, and encouraging responsible use of technology. The paper underscores the need for embracing diversity and inclusion as countermeasures against populism and the spread of false narratives.

Key words: political populism, «truth decay», democratic integrity, digital disinformation, public opinion manipulation.

Introduction. In recent years, the rise of populism has been accompanied by a phenomenon known as «truth decay.» This erosion of truth and facts has had a significant impact on democratic institutions and political discourse. As populism continues to gain traction, the manipulation of information and the spread of false narratives have become increasingly common. The increasing prevalence of populist

politics and the erosion of truth pose significant challenges to democratic foundations in the 21st century (Kavanagh & Rich, 2018). With the spread of misinformation and the manipulation of facts, democratic institutions and political discourse are facing unprecedented challenges. In an era where truth is often subjective and open to interpretation, the implications for the future of political systems around the world are significant (Juon & Bochsler, 2020). Populism, characterized by its appeal to the desires and prejudices of ordinary people, has gained traction in many countries, influencing political agendas and policy decisions. However, the accompanying «truth decay» has led to a polarization of society and a breakdown of trust in traditional sources of information. The decline of verifiable knowledge not only undermines democratic institutions, but also fosters an environment that is conducive to the spread of misinformation. (Cheyfitz, 2017). Populist leaders often exploit this environment by spreading their own narratives and dismissing dissenting voices as part of the elite establishment. Understanding the relationship between populism and «truth decay» is crucial in addressing the current state of democracy. By analyzing the contributing factors and implications of this phenomenon, we can work towards developing strategies to mitigate its impact and uphold the principles of transparency and accountability in political systems.

Methodology. The research conducted in this paper employs a multi-faceted methodology, primarily focusing on qualitative analysis and comprehensive literature review. This approach is chosen due to the theoretical and complex nature of the phenomena of «truth decay» and populism, which require an in-depth understanding of underlying patterns, historical context, and theoretical frameworks. The qualitative analysis involves a detailed examination of various case studies and political events that epitomize the rise of populism and truth decay. This method is instrumental in understanding the nuanced dynamics between populist politics and the erosion of factual discourse, allowing for a thorough exploration of real-world implications and manifestations of these phenomena.

A comprehensive literature review forms the backbone of the research, encompassing a wide range of sources including academic journals, books, reputable news articles, and reports from think tanks and policy institutes. The literature is meticulously selected to ensure a balanced perspective, covering diverse viewpoints and interdisciplinary approaches. This method facilitates a deep understanding of the historical evolution, theoretical underpinnings, and current trends in truth decay and populism.

The rise of populism in the 21st century. The 21st century has seen a significant rise in populism across the globe, with several interconnected factors contributing to this phenomenon. One key driver of populism has been economic inequality and the perception of a dwindling middle class. Many individuals who feel economically marginalized have turned to populist leaders who promise to address their grievances and restore their economic security (Berman, 2021). Additionally, the increased interconnectedness through digital platforms has facilitated the rapid spread of populist rhetoric and narratives (Hameleers et al., 2020). Populist leaders have been adept at leveraging these platforms to directly communicate with their supporters, bypassing traditional media channels and reinforcing their messaging. Furthermore, the disillusionment with established political elites and institutions has fueled the appeal of populist movements. Many individuals have grown disenchanted

with the perceived inefficacy and detachment of traditional political establishments, leading them to seek alternatives outside of the established political framework (Droste, 2021).

The 21st century populism differs from the populism of previous eras in several key ways. While historical populism often focused majorly on economic grievances and class struggle, 21st century populism encompasses a broader range of issues, including cultural anxieties, identity politics, and the influence of digital platforms (Jami & Kemmelmeier, 2021; Zúñiga et al., 2020; Noury & Roland, 2020). One notable difference is the role of social media and digital platforms in shaping the narrative of 21st century populism. Unlike previous eras, contemporary populist leaders have leveraged these platforms to directly engage with their followers, disseminating their messages quickly and bypassing traditional media channels. This direct communication has enabled them to foster a loyal base of supporters and propagate their populist rhetoric more effectively (Zúñiga et al., 2020). Furthermore, the 21st century populism has seen a resurgence of nationalist and nativist sentiments, fueled by concerns about globalization and demographic shifts (Mihelj & Jiménez-Martínez, 2020). This has led to a more complex and multifaceted manifestation of populist movements in the current era. The manipulation of information and the spread of disinformation have amplified the polarization of society, leading to a breakdown of trust in traditional sources of information (Huguet et al., 2019). This phenomenon, commonly known as «truth decay,» contributes to the erosion of democratic foundations.

The «truth decay» phenomenon: components and novelty. The concept of «truth decay» first emerged as a term in the 2010s to describe the diminishing reliance on facts and analysis in public discourse (Kavanagh & Rich, 2018). This decline in truth is linked to a variety of interrelated factors, including the rise of social media and digital platforms, the blending of opinion and fact, and the increasing polarized and fragmented media environment. As these elements converged, the traditional gatekeepers of information were bypassed, and false narratives gained prominence, contributing to the increased difficulty in distinguishing between truth and falsehood.

The term «truth decay» gained traction as researchers and scholars sought to understand and address the implications of this phenomenon. Its novelty lies in the unprecedented scale and speed at which misinformation spreads, fueled by the digital age and the ease of sharing information online (Lazer et al., 2018). The shifting landscape of information consumption and dissemination has played a critical role in the propagation of «truth decay,» challenging established norms of truth and objectivity. The emergence of «truth decay» has had far-reaching ramifications, particularly in the realm of politics and democracy. The corrosion of truth has resulted in a decline in confidence in institutions and conventional sources of information, creating an environment conducive to the proliferation of disinformation and the manipulation of public opinion. As a result, the concept of «truth decay» has become a focal point for policymakers, researchers, and advocates seeking to safeguard the integrity of democratic processes and address the challenges posed by misinformation and its impact on society (Lasser et al., 2023). One of the central elements contributing to «truth decay» is the merging of boundaries between personal perspective and objective reality. In the current information landscape, individuals are often presented with a multitude of opinions and subjective viewpoints that are presented as factual information. This

blurring of lines contributes to the difficulty in discerning what is objectively true and undermines the foundation of shared understanding in society. Another component of «truth decay» is the amplification of disinformation through online platforms and social networking sites. The unprecedented speed and reach of information dissemination through these channels have facilitated the rapid spread of false narratives and conspiracy theories and has unprecedented consequences for societal trust (Dow et al., 2021). Additionally, the concept of «truth decay» is defined by the decline in confidence in conventional information sources. As individuals are inundated with conflicting narratives and misinformation, they may become disillusioned with established media outlets and authoritative sources of information. This breakdown of trust further contributes to the deterioration of shared reality and the proliferation of «alternative facts» and «infodemic» (Lasser et al., 2023; Radu, 2020).

Unlike historical periods, the current era is characterized by the rapid and unrestricted flow of information, which has magnified the challenges posed by «truth decay» potentially resulting in an unprecedented impact on the fabric of society. The pervasive influence of digital platforms and the interconnectedness of global communication have fundamentally transformed the way misinformation spreads and its consequences for societal cohesion (Starr, 2020).

The interconnection between populism and «truth decay». The relationship between populism and «truth decay» is complex and interconnected. It is essential to examine whether populism has driven the «truth decay» or if the «truth decay» has driven populism. On one hand, populism has contributed to the erosion of trust in traditional sources of information, leading to a proliferation of «alternative facts» and the blurring of lines between opinion and fact. Populist leaders often use rhetoric that undermines established institutions and mainstream media, further fueling skepticism and distrust among their followers. This deliberate strategy to discredit traditional sources of information has perpetuated the spread of disinformation and false narratives, thus accelerating the «truth decay» phenomenon (Waisbord, 2018).

On the other hand, the prevalence of «truth decay» has also created fertile ground for the rise of populism. The spread of false information and the distortion of factual boundaries have created a breeding ground for populist leaders to exploit societal divisions and capitalize on the resulting confusion and disillusionment. The propagation of misinformation via online channels has facilitated the rapid spread of populist narratives, enabling them to resonate with individuals who feel alienated from the traditional sources of information (Speed & Mannion, 2017). Furthermore, the intertwining of cultural anxieties and identity politics within contemporary populism has amplified the erosion of truth and facts. Populist movements often manipulate information to exploit and perpetuate societal fears, further contributing to the dissemination of disinformation and the polarization of society (Bergmann, 2020).

Transformations in information consumption as a contributing factor for «truth decay». The evolution of how we consume information in the last 20 years has played a crucial role in driving the phenomenon of «truth decay.» The advent of digital platforms and the rapid proliferation of social media have revolutionized the way information is accessed, shared, and perceived. The immediate and widespread nature of social media allows for the rapid dissemination of information, whether true or false, without stringent verification processes. This unrestricted flow of information has facilitated the spread of false information, making it challenging for

individuals to discern the veracity of the content they encounter (Lasser et al., 2023). As a result, false narratives and conspiracy theories can swiftly gain traction and influence public opinion, contributing to the breakdown of factual accuracy and the proliferation of «alternative facts.»

Moreover, the personalized nature of digital content consumption has amplified existing echo chambers and created new ones, where people are mainly exposed to information and perspectives that match their current beliefs and inclinations (Kitchens et al., 2020). This phenomenon can reinforce selective exposure to information, further exacerbating polarization and decreasing the likelihood of encountering diverse perspectives or factual information that challenges pre-existing beliefs. The concept of «digital dementia» can also be linked to the way information is consumed in the digital age (Moledina & Khoja, 2018). The constant availability of information at our fingertips can lead to a reliance on digital devices for memory storage and retrieval, potentially diminishing the capacity for critical thinking and analytical reasoning. This reliance on digital tools for information retention may contribute to a passive consumption of information, reducing individuals' inclination to critically evaluate the accuracy and reliability of the content they encounter (Marsh & Rajaram, 2019).

In essence, the transformation of information consumption in the last two decades has significantly influenced the phenomenon of «truth decay» by facilitating the rapid spread of disinformation, reinforcing selective exposure to information, and potentially diminishing critical thinking skills through «digital dementia.»

Information manipulation and its threat to democratic integrity. The impact of «truth decay» on democratic foundations is profound and multifaceted, posing significant challenges to the functioning of democratic societies. At its core, «truth decay» undermines the essential principles of democracy, such as transparency, accountability, and informed decision-making. One of the prominent impacts of «truth decay» on democratic foundations is the erosion of public trust in democratic institutions and processes. When disinformation and false narratives proliferate unchecked, the public's ability to make well-informed decisions and hold elected officials accountable is compromised. This erosion of trust can lead to widespread skepticism about the validity of democratic processes, potentially diminishing civic engagement and participation (Sanchez & Middlemass, 2022).

Moreover, the manipulation of information can distort public discourse and debate, hindering the ability of citizens to engage in constructive dialogue based on factual information. In a healthy democracy, informed public discourse is essential for the discovery of common ground and the formulation of sound policies. However, «truth decay» disrupts this process by muddying the waters with misinformation, making it increasingly challenging for meaningful and productive conversations to take place. Another significant impact of this phenomenon on democratic foundations is the potential for polarization and social division. As false narratives and disinformation spread, they can amplify societal divisions and foster an environment of distrust and hostility. This polarization can hinder the collaborative spirit necessary for democratic governance, making it difficult to address pressing issues and find solutions that benefit the entire society. It can also undermine the integrity of election processes and democratic decision-making, as the dissemination of false information has the potential to sway public opinion, manipulate electoral outcomes, and undermine the

legitimacy of elected officials (Bader, 2018). In an environment where truth is eroded, the fairness and transparency of democratic elections are called into question, posing a fundamental threat to the democratic process itself. This impact on democratic foundations is far-reaching, touching upon the pillars of trust, informed discourse, social cohesion, and the integrity of democratic processes.

One prevalent tactic employed by populist leaders is the delegitimization of established sources of information and the propagation of alternative narratives. By dismissing credible news outlets and labeling them as purveyors of «fake news,» populist leaders create an environment where their supporters are encouraged to question the validity of factual reporting (Waldrop, 2017). This tactic not only undermines the role of journalism as a gatekeeper of information but also fosters a climate of doubt and skepticism towards verified sources of news and information (Singer, 2023).

Additionally, populist movements have capitalized on the utilization of social media platforms to spread their messaging widely, often without adherence to factual accuracy. The rapid and unfiltered nature of social media allows populist leaders to bypass traditional fact-checking mechanisms, enabling the dissemination of misleading information directly to their followers. This approach contributes to the amplification of disinformation and the blurring of lines between reality and manipulated narratives (Vicario et al., 2016). The utilization of fear-based messaging and inflammatory rhetoric is another tactic employed by populist leaders to sow distrust in established institutions and delegitimize opposition. By stoking fears and exploiting emotions, populist movements can create an environment where objective facts are overshadowed by subjective perceptions, ultimately contributing to the erosion of truth and the proliferation of «alternative facts» within the public discourse (Lasser et al., 2023; Glăveanu, 2017).

The role of technology in amplifying «truth decay». The rapid advancement of technology has undoubtedly transformed the information landscape, offering both opportunities and challenges in the battle against «truth decay.» Digital platforms, social media, and online communication have significantly altered the way information is accessed, shared, and consumed, thereby influencing the prevalence of misinformation and disinformation in society (Menczer & Hills, 2020).

One of the key ways in which technology amplifies «truth decay» is through the phenomenon of algorithmic amplification. Social media algorithms are designed to prioritize content based on user engagement, leading to the amplification of sensational and emotionally charged narratives. This algorithmic amplification can inadvertently favor the spread of false or misleading information that resonates with preconceived biases or emotional triggers, contributing to the erosion of truth in digital spaces (Brady, 2023).

Furthermore, the rise of deepfakes and other technologically manipulated content poses a significant challenge to the authenticity and veracity of digital information. Deepfakes, which are highly realistic manipulated videos and audio recordings, have the potential to deceive and misinform viewers, further blurring the boundary between reality and fiction. The widespread occurrence of such technologically manipulated content undermines the trust in visual and auditory evidence, making it increasingly difficult for individuals to discern genuine information from manipulated or fabricated media (Nieweglowska et al., 2023).

Another aspect of technology's role in «truth decay» is the phenomenon of information bubbles and filter bubbles created by personalized algorithms and recommendation systems. These mechanisms contribute to the segregation of individuals into ideologically homogeneous groups, limiting exposure to diverse perspectives and contributing to the reinforcement of existing beliefs and biases. As a result, individuals may become more susceptible to the influence of false or misleading information that aligns with their existing worldview, perpetuating the cycle of «truth decay» within digital echo chambers (Brugnoli et al., 2019). The focused distribution of content on digital platforms has the potential to create new echo chambers, further dividing society in an artificial manner.

Moreover, the anonymity and ease of creating and disseminating content on digital platforms present challenges in holding creators and distributors of false information accountable. The viral nature of misinformation on the internet can lead to widespread distribution before corrections or fact-checking measures can effectively counteract the initial spread, resulting in persistent and long-lasting effects of «truth decay» in the digital space (Singer, 2023).

Global echoes of «truth decay»: from the U.S. to worldwide impact. The phenomenon of «truth decay» has had a significant impact on the United States, where it was first mentioned, influencing public discourse, political dynamics, and societal trust (Kavanagh & Rich, 2018). As partisan divides have intensified, individuals have become increasingly entrenched in their ideological echo chambers, consuming information that aligns with their pre-existing beliefs and minimizing exposure to opposing perspectives (U.S. Media Polarization and the 2020 Election: A Nation Divided, 2020).

The media landscape in the United States has also played a crucial role in the propagation of truth decay. The expansion of digital platforms, coupled with the rise of opinion-driven news and the commodification of information, has led to the blurring of lines between factual reporting and opinion-based content (Iyengar & Massey, 2018). This conflation has created challenges in distinguishing credible sources from biased or misleading narratives, further contributing to the erosion of truth within the public sphere.

In addition, the prevalence of disinformation campaigns and coordinated efforts to manipulate public perception has exacerbated truth decay within the United States. The deliberate dissemination of false or misleading information, often through online channels and social media, has aimed to sow seeds of doubt, undermine trust in democratic institutions, and distort the public's understanding of reality (Klimburg, 2018; Benkler et al., 2020). Such campaigns have exploited technological vulnerabilities and the viral nature of digital content to propagate deceptive narratives, ultimately contributing to the undermining of truth and the spread of false information.

The impact of «truth decay» is not limited to the United States, as similar examples can be observed on a global scale. In recent years, several instances have highlighted the erosion of truth and the proliferation of misinformation in different geopolitical contexts.

Geopolitical conflicts have often been arenas for the manipulation of truth through disinformation campaigns. In various regions around the world, state-sponsored efforts have distorted factual narratives, manipulated public opinion,

and undermined trust in established sources of information (Jankowicz, 2020). For example, the spread of false or misleading information during conflicts in the Middle East, Africa, and Asia has contributed to the exacerbation of societal divisions and the perpetuation of false narratives to advance strategic interests. The dissemination of untrue or deceptive content during Russia's aggressive actions in Ukraine and the annexation of Crimea by Russia in 2014 illustrates how misinformation can be weaponized to promote strategic goals, perpetuate false storylines, and deepen societal rifts (Pillars of Russia's Disinformation and Propaganda Ecosystem, n.d).

The influence of «truth decay» has also been observed in the realm of elections and political processes globally. Deliberate dissemination of false information and the exploitation of digital platforms have undermined the integrity of democratic processes in several countries. Instances of the use of social media to spread misleading content and polarizing narratives, as well as the proliferation of fabricated news stories aimed at influencing voter perceptions and behavior, have been documented in various international elections (Marshall & Drieschová, 2018; From post-truth to post-trust?, 2018; Truth Decay in Europe: Exploring the role of facts and analysis in European public life, 2022).

The COVID-19 pandemic has served as a global illustration of the impact of «truth decay» on public health. The proliferation of inaccurate information and conspiracy theories has heightened the risks to public health and diminished trust in scientific expertise, not just in the United States but also worldwide (Iyengar & Massey, 2018). Instances of the spread of false cures and prevention methods, as well as the politicization of public health guidance, have underscored the detrimental effects of «truth decay» on public understanding and response to critical global health issues (Carrión-Álvarez & Tijerina-Salina, 2020).

Strategies for combating «truth decay». Addressing «truth decay» necessitates a focus on enhancing media literacy to empower individuals with the skills to critically evaluate information and discern credible sources from misinformation. By promoting media literacy initiatives in educational curricula and community programs, individuals can develop the capacity to navigate the digital landscape with discernment, mitigating the susceptibility to false or misleading information (Media Literacy and Critical Thinking Online, 2022).

Investing in robust fact-checking infrastructure is essential to combat «truth decay.» By supporting organizations dedicated to verifying the accuracy of information and debunking falsehoods, there can be a concerted effort to counteract the spread of misinformation and hold creators and distributors of false content accountable. Furthermore, integrating fact-checking mechanisms into digital platforms can contribute to the dissemination of accurate information and mitigate the viral spread of deceptive narratives (Media Literacy Standards to Counter Truth Decay, 2021).

Fostering ethical journalism practices and promoting transparency within media organizations are crucial steps in combating «truth decay.» Upholding standards of journalistic integrity, providing access to diverse perspectives, and transparently disclosing sources and potential biases can contribute to rebuilding trust in the media landscape and mitigating the amplification of misleading narratives (Rodgers, 2020).

Collaborating with digital platforms to enforce policies that prioritize the integrity of information and mitigate the proliferation of false content is imperative in combating «truth decay.» Implementing measures to address algorithmic

amplification of misinformation, regulating the advertising of deceptive content, and enhancing user education on identifying disinformation can contribute to fostering a more responsible digital environment (Pherson et al., 2020).

Given the global nature of «truth decay,» fostering international cooperation and information sharing is essential in addressing the multifaceted challenges posed by the erosion of truth. Collaborative efforts among nations, organizations, and technology companies can facilitate the exchange of best practices, insights, and resources to develop comprehensive strategies for safeguarding the integrity of information ecosystems on a global scale (Transparency, communication and trust: The role of public communication in responding to the wave of disinformation about the new Coronavirus, 2020).

Conclusions. The future of populism and «truth decay» in democracy hinges on the collective efforts to address the underlying challenges and safeguard the foundational principles of truth and informed decision-making. As societies navigate the complexities of the digital age, it is imperative to recognize that the prevalence of «truth decay» is intrinsically linked to the broader dynamics of populism, polarizing narratives, and the erosion of trust in institutions.

Central to combating the influence of populism and «truth decay» is the cultivation of an informed and engaged citizenry. Encouraging active participation in democratic processes, promoting critical thinking, and fostering a culture of civil discourse can fortify the resilience of democratic societies against the divisive tactics of populism and misinformation. Moreover, empowering individuals to critically evaluate information and engage in constructive dialogue is essential for upholding the democratic norms and values essential for a robust and inclusive society.

The resilience of democracy in the face of «truth decay» and populism also relies on the strengthening of institutions and governance mechanisms. Upholding the independence of media, ensuring transparency in decision-making processes, and reinforcing the accountability of public officials are crucial pillars in mitigating the influence of deceptive narratives and preserving public trust. Additionally, investing in mechanisms to counter foreign and domestic disinformation campaigns is essential for safeguarding the integrity of democratic processes and protecting the sovereignty of nations.

Embracing diversity and inclusion within the fabric of democratic societies serves as a potent counterforce against the divisive nature of populism and the spread of false narratives. Celebrating diverse perspectives, safeguarding minority rights, and promoting inclusive policies underscore the resilience of democratic systems in the face of «truth decay.» By fostering environments that value pluralism and equitable representation, societies can mitigate the propensity for misinformation to exploit societal divisions and erode the foundations of democratic governance.

Harnessing technological innovation while implementing responsible regulation is vital for mitigating the adverse effects of «truth decay» and populism in the digital era. Investing in technologies that enhance digital resilience, combat the spread of misinformation, and safeguard the integrity of online information ecosystems can bolster the ability of societies to navigate the evolving landscape of information dissemination. Simultaneously, enacting balanced regulatory frameworks that hold digital platforms accountable for their impact on public discourse and information dissemination is imperative for preserving the public sphere as a space for informed deliberation and civic engagement.

In essence, the future of populism and «truth decay» in democracy necessitates a concerted commitment to nurturing informed and engaged citizenry, strengthening institutions and governance, embracing diversity and inclusion, and promoting technological innovation and regulation. By fostering a collective resolve to address these challenges, societies can cultivate a resilient democratic fabric that upholds the principles of truth, inclusivity, and participatory governance amidst the complexities of the modern information landscape.

References [Список використаної літератури]

- Bader, M. (2018). *Disinformation in Elections*. Retrieved from https://brill.com/view/journals/shrs/29/1-4/article-p24_24.xml [in English]. [Bader M. *Disinformation in Elections*. 2018. URL: https://brill.com/view/journals/shrs/29/1-4/article-p24_24.xml (дата звернення: 14.01.2024)].
- Benkler, Y., Tilton, C., Etling, B., Roberts, H., Clark, J., Faris, R., Kaiser, J., & Schmitt, C. (2020). Mail-In Voter Fraud: Anatomy of a Disinformation Campaign. *Social Science Research Network* [in English]. [Benkler Y., Tilton C., Etling B., Roberts H., Clark J., Faris R., Kaiser J., Schmitt C. Mail-In Voter Fraud: Anatomy of a Disinformation Campaign. *Social Science Research Network*. 2020. DOI: 10.2139/ssrn.3703701].
- Bergmann, E. (2020). Populism and the politics of misinformation. *Safundi*, 21(3), 251–265 [in English]. [Bergmann, E. Populism and the politics of misinformation. *Safundi*. 2020. Vol. 21, Is. 3. P. 251–265. DOI: 10.1080/17533171.2020.1783086].
- Berman, S. (2021). The Causes of Populism in the West. *Annual Review of Political Science*, 24(1), 71–88 [in English]. [Berman S. The Causes of Populism in the West. *Annual Review of Political Science*. 2021. Vol. 24, Is. 1. P. 71–88. DOI: 10.1146/annurev-polisci-041719-102503].
- Brady, W. (2023). Social Media Algorithms Warp How People Learn from Each Other. *Scientific American*. Retrieved from <https://www.scientificamerican.com/article/social-media-algorithms-warp-how-people-learn-from-each-other/> [in English]. [Brady, W. Social Media Algorithms Warp How People Learn from Each Other. *Scientific American*. 2023. URL: <https://www.scientificamerican.com/article/social-media-algorithms-warp-how-people-learn-from-each-other/> (дата звернення: 15.01.2024)].
- Brugnoli, E., Cinelli, M., Quattrociochi, W., & Scala, A. (2019). Recursive patterns in online echo chambers. *Scientific Reports*, 9(1) [in English]. [Brugnoli E., Cinelli M., Quattrociochi, W., Scala A. Recursive patterns in online echo chambers. *Scientific Reports*. 2019. Vol. 9, Is. 1. DOI: 10.1038/s41598-019-56191-7].
- Carrión-Álvarez, D., & Tijerina-Salina, P. X. (2020). Fake news in COVID-19: A perspective. *Health Promotion Perspectives*, 10(4), 290–291 [in English]. [Carrión-Álvarez D., Tijerina-Salina P. X. Fake news in COVID-19: A perspective. *Health Promotion Perspectives*. 2020. Vol. 10, Is. 4. P. 290–291. DOI: 10.34172/hpp.2020.44].
- Cheyfitz, E. (2017). The disinformation age. In *Foreign Policy*. Retrieved from <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:149731158> [in English]. [Cheyfitz E. The disinformation age. *Foreign Policy*. 2017. URL: <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:149731158> (дата звернення: 14.01.2024)].
- Dow, B., Johnson, A. L., Wang, C. S., Whitson, J., & Menon, T. (2021). The COVID-19 pandemic and the search for structure: Social media and conspiracy theories. *Social and Personality Psychology Compass*, 15(9) [in English]. [Dow B., Johnson A. L., Wang C. S., Whitson J., Menon T. The COVID-19 pandemic and the search for structure: Social media and conspiracy theories. *Social and Personality Psychology Compass*. 2021. Vol. 15, Is. 9. DOI: 10.1111/spc3.12636].
- Droste, L. (2021). Feeling Left Behind by Political Decisionmakers: Anti-Establishment Sentiment in Contemporary Democracies. *Politics and Governance*, 9(3), 288–300 [in English]. [Droste, L. Feeling Left Behind by Political Decisionmakers: Anti-Establishment Sentiment in Contemporary Democracies. *Politics and Governance*. 2021. Vol. 9, Is. 3. P. 288–300. DOI: 10.17645/pag.v9i3.3949].
- «From post-truth to post-trust? | Think Tank | European Parliament.» (2018). Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA\(2018\)628298](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA(2018)628298) [in English]. [«From post-truth to post-trust? | Think Tank | European Parliament.» 2018. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA\(2018\)628298](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA(2018)628298) (дата звернення: 10.01.2024)].
- Glăveanu, V. P. (2017). Psychology in the post-truth era. *Europe's Journal of Psychology*, 13(3), 375–377 [in English]. [Glăveanu, V. P. Psychology in the post-truth era. *Europe's Journal of Psychology*. 2017. Vol. 13, Is. 3. P. 375–377. DOI: 10.5964/ejop.v13i3.1509].
- Hameleers, M., Schmuck, D., Bos, L., & Eeklebe, S. (2020). Interacting with the ordinary people: How populist messages and styles communicated by politicians trigger users' behaviour on social media in a comparative

- context. *European Journal of Communication*, 36(3), 238–253 [in English]. [Hameleers M., Schmuck D., Bos L., Ecklebe, S. Interacting with the ordinary people. *European Journal of Communication*. 2020. Vol.36, Is. 3. P. 238–253. DOI: 10.1177/0267323120978723].
- Huguet, A., Kavanagh, J., Baker, G., & Blumenthal, M. S. (2019). Exploring Media Literacy Education as a Tool for Mitigating Truth Decay. In *RAND Corporation eBooks* [in English]. [Huguet A., Kavanagh J., Baker G., Blumenthal M. S. Exploring Media Literacy Education as a Tool for Mitigating Truth Decay. In *RAND Corporation eBooks*. 2019. DOI: 10.7249/rr3050].
- Iyengar, S., & Massey, D. S. (2018). Scientific communication in a post-truth society. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 116(16), 7656–7661 [in English]. [Iyengar, S., & Massey, D. S. Scientific communication in a post-truth society. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 2018. Vol. 116, Is.16. P. 7656–7661. DOI: 10.1073/pnas.1805868115].
- Jami, W. A., & Kimmelmeier, M. (2021). The social axioms of populism: Investigating the relationship between culture and populist attitudes. *Journal of Social and Political Psychology*, 9(2), 438–455 [in English]. [Jami W. A., Kimmelmeier M. The social axioms of populism. *Journal of Social and Political Psychology*. 2021. Vol. 9, Is. 2. P. 438–455. DOI: 10.5964/jsp.7295].
- Jankowicz, N. (2020). *How to lose the information war – Russia, fake news, and the future of conflict*. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15387216.2020.1825982> [in English]. [Jankowicz, N. *How to lose the information war – Russia, fake news and the future of conflict*. 2020. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15387216.2020.1825982> (дата звернення: 10.01.2024)].
- Juon, A., & Bochsler, D. (2020). Hurricane or fresh breeze? Disentangling the populist effect on the quality of democracy. *European Political Science Review*, 12(3), 391–408 [in English]. [Juon A., Bochsler D. Hurricane or fresh breeze? Disentangling the populist effect on the quality of democracy. *European Political Science Review*. 2020. Vol. 12, Is. 3. P. 391–408. DOI: 10.1017/s1755773920000259].
- Kavanagh, J., & Rich, M. D. (2018a). *Truth Decay: An Initial Exploration of the Diminishing Role of Facts and Analysis in American Public Life* [in English]. [Kavanagh J., Rich M. D. *Truth Decay: An Initial Exploration of the Diminishing Role of Facts and Analysis in American Public Life*. 2018a. DOI: 10.7249/rr2314].
- Kavanagh, J., & Rich, M. D. (2018b). Truth Decay: An Initial Exploration of the Diminishing Role of Facts and Analysis in American Public Life. In *RAND Corporation eBooks* [in English]. [Kavanagh J., Rich M. D. Truth Decay: An Initial Exploration of the Diminishing Role of Facts and Analysis in American Public Life. In *RAND Corporation eBooks*. 2018b. DOI: 10.7249/rr2314].
- Kitchens B., Johnson S. L., Gray P. B. (2020). Understanding Echo Chambers and Filter Bubbles: The Impact of Social Media on Diversification and Partisan Shifts in News Consumption. *Management Information Systems Quarterly*, 44(4), 1619–1649 [in English]. [Kitchens, B., Johnson, S. L., & Gray, P. B. Understanding Echo Chambers and Filter Bubbles: The Impact of Social Media on Diversification and Partisan Shifts in News Consumption. *Management Information Systems Quarterly*. 2020. Vol. 44. Is. 4. P.1619–1649. DOI: 10.25300/misq/2020/16371].
- Klimburg, A. (2018). Trolling, hacking and the 2016 US presidential election. *Nature*, 562(7726), 188–189 [in English]. [Klimburg A. Trolling, hacking, and the 2016 US presidential election. *Nature*. 2018. Vol. 562(7726). P. 188–189. DOI: 10.1038/d41586-018-06942-9].
- Lasser, J., Aroyehun, S. T., Carrella, F., Simchon, A., García, D., & Lewandowsky, S. (2023). From alternative conceptions of honesty to alternative facts in communications by US politicians. *Nature Human Behaviour*, 7(12), 2140–2151 [in English]. [Lasser J., Aroyehun S. T., Carrella F., Simchon A., García D., Lewandowsky S. From alternative conceptions of honesty to alternative facts in communications by US politicians. *Nature Human Behaviour*. 2023. Vol. 7, Is. 12. P. 2140–2151. DOI: 10.1038/s41562-023-01691-w].
- Lazer, D., Baum, M., Benkler, Y., Berinsky, A. J., Greenhill, K. M., Menczer, F., Metzger, M. J., Nyhan, B., Pennycook, G., Rothschild, D., Schudson, M., Sloman, S. A., Sunstein, C. R., Thorson, E., Watts, D. J., & Zittrain, J. (2018). The science of fake news. *Science*, 359(6380), 1094–1096 [in English]. [Lazer D., Baum M., Benkler Y., Berinsky A. J., Greenhill K. M., Menczer F., Metzger M. J., Nyhan B., Pennycook G., Rothschild D., Schudson M., Sloman S. A., Sunstein C. R., Thorson E., Watts D. J., Zittrain J. The science of fake news. *Science*. 2018. Vol. 359(6380). P. 1094–1096. DOI: 10.1126/science.aao2998].
- Marsh, E. J., & Rajaram, S. (2019). The digital expansion of the mind: Implications of internet usage for memory and cognition. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 8(1), 1–14 [in English]. [Marsh E. J., Rajaram S. The digital expansion of the mind: Implications of internet usage for memory and cognition. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*. 2019. Vol. 8, Is.1. P. 1–14. DOI: 10.1016/j.jarmac.2018.11.001].
- Marshall, H. S., & Drieschová, A. (2018). Post-Truth Politics in the UK's Brexit Referendum. *New Perspectives*, 26(3), 89–105 [in English]. [Marshall H. S., Drieschová A. Post-Truth Politics in the UK's Brexit Referendum. *New Perspectives*. 2018. Vol. 26, Is.3. P. 89–105. DOI: 10.1177/2336825x1802600305].

- «Media Literacy and Critical Thinking Online | *Homeland Security*.» (2022). Retrieved from <https://www.dhs.gov/publication/media-literacy-and-critical-thinking-online> [in English]. [«Media Literacy and Critical Thinking Online. *Homeland Security*. 2022. URL: <https://www.dhs.gov/publication/media-literacy-and-critical-thinking-online> (дата звернення: 11.01.2024)].
- «Media Literacy Standards to Counter Truth Decay.» (2021). In *RAND Corporation eBooks* [in English]. [Media Literacy Standards to Counter Truth Decay. *RAND Corporation eBooks*. 2021. DOI: 10.7249/rra112-12].
- Menczer, F., & Hills, T. (2020). Information Overload Helps Fake News Spread, and Social Media Knows It. *Scientific American*. Retrieved from <https://www.scientificamerican.com/article/information-overload-helps-fake-news-spread-and-social-media-knows-it/> [in English]. [Menczer, F., & Hills, T. Information Overload Helps Fake News Spread, and Social Media Knows It. *Scientific American*. 2020. URL: <https://www.scientificamerican.com/article/information-overload-helps-fake-news-spread-and-social-media-knows-it/> (дата звернення: 10.01.2024)].
- Mihelj, S., & Jiménez-Martínez, C. (2020). Digital nationalism: Understanding the role of digital media in the rise of ‘new’ nationalism. *Nations and Nationalism*, 27(2), 331–346 [in English]. [Mihelj S., Jiménez-Martínez C. Digital nationalism: Understanding the role of digital media in the rise of ‘new’ nationalism. *Nations and Nationalism*. 2020. Vol. 27, Is. 2. P. 331–346. DOI: 10.1111/nana.12685].
- Moledina, S., & Khoja, A. (2018). Letter to the Editor: Digital Dementia-Is Smart Technology Making Us Dumb? *PubMed*. 18(1). 12–12 [in English]. [Moledina S., Khoja A. Letter to the Editor: Digital Dementia-Is Smart Technology Making Us Dumb? *PubMed*. 2018. Vol. 18, Is. 1. P. 12–12. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5855412/>].
- Nieweglowska, M., Stellato, C., & Sloman, S. A. (2023). *Deepfakes: Vehicles for Radicalization, Not Persuasion* [in English]. [Nieweglowska M., Stellato C., Sloman S. A. *Deepfakes: Vehicles for Radicalization, Not Persuasion*. 2023. DOI: 10.1177/096372142311613].
- Noury, A., & Roland, G. (2020). Identity Politics and Populism in Europe. *Annual Review of Political Science*, 23(1), 421–439 [in English]. [Noury A., Roland G. Identity Politics and Populism in Europe. *Annual Review of Political Science*. 2020. Vol. 23, Is. 1. P. 421–439. DOI: 10.1146/annurev-polisci-050718-033542].
- Pherson, R. H., Ranta, P. M., & Cannon, C. (2020). Strategies for Combating the Scourge of Digital Disinformation. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, 34(2), 316–341 [in English]. [Pherson R. H., Ranta P. M., Cannon C. Strategies for Combating the Scourge of Digital Disinformation. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 2020. Vol. 34, Is. 2. P. 316–341. DOI: 10.1080/08850607.2020.1789425].
- Pillars of Russia’s Disinformation and Propaganda Ecosystem*. (n.d.). Retrieved from https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/08/Pillars-of-Russia%E2%80%99s-Disinformation-and-Propaganda-Ecosystem_08-04-20.pdf [in English]. [*Pillars of Russia’s Disinformation and Propaganda Ecosystem*. n.d. URL: https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/08/Pillars-of-Russia%E2%80%99s-Disinformation-and-Propaganda-Ecosystem_08-04-20.pdf (дата звернення: 14.01.2024)].
- Radu, R. (2020). Fighting the ‘Infodemic’: Legal Responses to COVID-19 Disinformation. *Social Media + Society*, 6(3) [in English]. [Radu, R. Fighting the ‘Infodemic’: Legal Responses to COVID-19 Disinformation. *Social Media + Society*. 2020. Vol. 6, Is. 3. DOI: 10.1177/2056305120948190].
- Rodgers, R. R. (2020). The Social Awakening and the News: A Progressive Era Movement’s Influence on Journalism and Journalists’ Conceptions of Their Roles. *Journalism History*, 46(2), 81–105 [in English]. [Rodgers, R. R. The Social Awakening and the News: A Progressive Era Movement’s Influence on Journalism and Journalists’ Conceptions of Their Roles. *Journalism History*. 2020. Vol. 46, Is. 2. P. 81–105. DOI: 10.1080/00947679.2020.1724586].
- Sanchez, G. R., & Middlemass, K. (2022). *Misinformation is eroding the public’s confidence in democracy*. Retrieved from <https://www.brookings.edu/blog/fixgov/2022/07/26/misinformation-is-eroding-the-publics-confidence-in-democracy/> [in English]. [Sanchez G. R., Middlemass K. *Misinformation is eroding the public’s confidence in democracy*. 2022. URL: <https://www.brookings.edu/blog/fixgov/2022/07/26/misinformation-is-eroding-the-publics-confidence-in-democracy/> (дата звернення: 11.01.2024)].
- Singer, J. B. (2023). Closing the Barn Door? Fact-Checkers as Retroactive Gatekeepers of the COVID-19 “Infodemic.” *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 100(2), 332–353 [in English]. [Singer, J. B. Closing the Barn Door? Fact-Checkers as Retroactive Gatekeepers of the COVID-19 “Infodemic.” *Journalism & Mass Communication Quarterly*. 2023. Vol. 100, Is. 2. P. 332–353. DOI: 10.1177/10776990231168599].
- Speed, E., & Mannion, R. (2017). The Rise of Post-truth Populism in Pluralist Liberal Democracies: Challenges for Health Policy. *International Journal of Health Policy and Management*, 6(5), 249–251 [in English]. [Speed E., Mannion R. The Rise of Post-truth Populism in Pluralist Liberal Democracies: Challenges for Health Policy. *International Journal of Health Policy and Management*. 2017. Vol. 6, Is. 5. P. 249–251. DOI: 10.15171/ijhpm.2017.19].

- Starr, P. D. (2020). The Flooded Zone. In *Cambridge University Press eBooks* (pp. 67–92) [in English]. [Starr P. D. The Flooded Zone. In *Cambridge University Press eBooks*. 2020. DOI: 10.1017/9781108914628.003].
- Transparency, communication and trust: The role of public communication in responding to the wave of disinformation about the new Coronavirus. (2020). In *OECD policy responses to coronavirus (Covid-19)* [in English]. [Transparency, communication and trust: The role of public communication in responding to the wave of disinformation about the new Coronavirus. *OECD policy responses to coronavirus (Covid-19)*. 2020. DOI: 10.1787/bef7ad6e-en].
- Truth Decay in Europe: Exploring the role of facts and analysis in European public life. (2022). In *RAND Corporation eBooks* [in English]. [Truth Decay in Europe: Exploring the role of facts and analysis in European public life. In *RAND Corporation eBooks*. 2022. DOI: 10.7249/tra112-22].
- U.S. Media Polarization and the 2020 Election: A Nation Divided. *Pew Research Center*. (2020). Retrieved from https://www.pewresearch.org/pj_19-11-19_mediapolarization_homepage-2/ [in English]. [U.S. Media Polarization and the 2020 Election: A Nation Divided. *Pew Research Center*. 2020. URL: https://www.pewresearch.org/pj_19-11-19_mediapolarization_homepage-2/ (дата звернення: 10.01.2024)].
- Vicario, M. D., Bessi, A., Zollo, F., Petroni, F., Scala, A., Caldarelli, G., Stanley, H. E., & Quattrociochi, W. (2016). The spreading of misinformation online. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 113(3), 554–559 [in English]. [Vicario M. D., Bessi A., Zollo F., Petroni F., Scala A., Caldarelli G., Stanley H. E., Quattrociochi W. The spreading of misinformation online. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 2016. Vol. 113. Is. 3. P. 554–559. DOI: 10.1073/pnas.1517441113].
- Waisbord, S. (2018). The elective affinity between post-truth communication and populist politics. *Communication Research and Practice*, 4(1), 17–34 [in English]. [Waisbord, S. The elective affinity between post-truth communication and populist politics. *Communication Research and Practice*. 2018. Vol. 4. Is. 1. P. 17–34. DOI: 10.1080/22041451.2018.1428928].
- Waldrop, M. M. (2017). The genuine problem of fake news. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. Retrieved from <https://www.pnas.org/doi/full/10.1073/pnas.1719005114> [in English]. [Waldrop, M. M. The genuine problem of fake news. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 2017. URL: <https://www.pnas.org/doi/full/10.1073/pnas.1719005114> (дата звернення: 12.01.2024)].
- Zúñiga, H. G. de, Koc-Michalska, K., & Römmele, A. (2020). Populism in the era of Twitter: How social media contextualized new insights into an old phenomenon. *New Media & Society*, 22(4), 585–594 [in English]. [Zúñiga, H. G. de, Koc-Michalska, K., & Römmele, A. Populism in the era of Twitter: How social media contextualized new insights into an old phenomenon. *New Media & Society*. 2020. Vol. 22, Is. 4. P. 585–594. DOI: 10.1177/1461444819893978].

Стаття надійшла до редакції 16.01.2024

Гаращук Д. В.

кафедра міжнародних відносин і політичного менеджменту
Державний університет «Житомирська політехніка»
вул. Чуднівська, 103, 10005, м. Житомир, Україна

«ЗАНЕПАД ПРАВДИ» І ПОПУЛІЗМ: ПІДРИВ ДЕМОКРАТІЇ В 21-МУ СТОЛІТТІ

Резюме

У статті представлено комплексний аналіз взаємопов'язаних явищ зростання популізму та ерозії фактологічного дискурсу, відомого як «занепад правди», у сучасному соціально-політичному контексті.

У дослідженні розглядається відродження популізму в 21-му столітті, що характеризується його відмінністю від історичного популізму через сучасну економічну нерівність і вплив цифрових платформ. Ця сучасна форма популізму, зумовлена культурними занепокоєннями та політикою ідентичності, контрастує з його історичним аналогом. Вводиться поняття «занепаду правди» як визначальної риси цієї епохи, що характеризується зменшенням опори на факти та раціональний дискурс у публічних дискусіях, що прискорюється соціальними мережами та

фрагментованим медіа-середовищем. У статті висвітлено, як занепад правди і популізм підживлюють одне, сприяючи трансформації споживання інформації, що характеризується швидким розповсюдженням і формуванням «ехо-камер».

Дослідження висвітлює динаміку занепаду правди та її складний взаємозв'язок з популізмом. Воно заглиблюється в те, як ерозія фактичного дискурсу призводить до поширення дезінформації та маніпулювання громадською думкою, що є характерними ознаками популістських стратегій. У роботі обговорюється вплив популізму на формування скептичного ставлення до усталених джерел інформації і, як наслідок, зростання інтересу до «альтернативних фактів». Аналізується роль цифрових платформ у поширенні неправдивих наративів, підкреслюється їхній вплив на громадську думку та підрив основних демократичних принципів, таких як прозорість і підзвітність.

У статті розглядаються глобальні наслідки занепаду правди та популізму. Підкреслюється роль цього явища в геополітичних конфліктах, виборах та важливість міжнародної співпраці для протистояння цим викликам. Аналіз пропонує стратегії боротьби з дезінформацією, включаючи підвищення медіаграмотності, інвестиції у фактчекінг, популяризацію етичної журналістики та заохочення відповідального використання технологій. У документі підкреслюється необхідність прийняття принципів різноманітності та інклюзивності як контрзаходів проти популізму та поширення неправдивих наративів.

Ключові слова: політичний популізм, «занепад правди», демократична цілісність, цифрова дезінформація, маніпуляція громадською думкою.

УДК 327.35(4)"20":329.4-028.81

Горло Н. В.

д-р політ. наук, професор,
кафедра політології, факультет соціології та управління,
ЗНУ, вул. Жуковського, 66,
м. Запоріжжя, 69000, Україна
E-mail: ngml@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0872-9333>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.7>

ПРИЧИНИ АКТИВІЗАЦІЇ ІРЕДЕНТИСТСЬКОЇ РИТОРИКИ У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ І СХІДНОЇ ЄВРОПИ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена аналізу причин посилення і змісту іредентистської риторики у країнах Центральної і Східної Європи на початку ХХІ століття, що становить практичний інтерес для України, адже заклики іредентистського спрямування прямим чином впливають на характер відносин між Україною та її сусідами, зокрема, Угорщиною і Румунією. Показано, що політичні програми ультраправих партій Угорщини і Румунії містять гасла іредентистського характеру щодо відновлення держави в її «історичних кордонах». Заяви іредентистського змісту з боку радикальних румунських та угорських політиків щодо українських територій посилюються на фоні ескалації збройної агресії росії проти України у 2022 році. Аргументовано, що членство в Європейському Союзі і НАТО стримує країни-члени від експансіонізму, і на офіційному рівні територіальних претензій з боку Угорщини і Румунії до України немає, але заклики радикальних політиків до територіальної дезінтеграції України загрожують безпеці самих цих країн і сприяють загостренню відносин з Україною, оскільки ставлять під сумнів її територіальну цілісність. Визначено причини посилення іредентистської риторики з боку праворадикальних партій, серед яких: популярність у суспільному дискурсі ідеї «Великої держави», яка виконує роль компенсаторного механізму в умовах кризи ідентичності, що виникає як реакція на еволюційні процеси і загрозу втрати суверенітету; популістський характер праворадикальних партій, які впроваджують праві популістські ідеї задля підкреслення єдності суспільства та відродження традиційних цінностей і тим самим намагаються отримати підтримку електорату; слабка реакція світової спільноти на загарбницькі дії російської федерації, які призвели до окупації частин території Грузії (2008 рік) та України (2014 рік), а також активізація російської загарбницької війни проти України у 2022 році.

Ключові слова: іредентизм, «Велика держава», популізм, криза ідентичності, праворадикальні партії.

Актуальність дослідження. Реалізація загарбницької політики російською федерацією на початку ХХІ століття актуалізувала питання впливу іредентистського чинника на міжнародні політичні відносини. Відродження експансіоністського іредентизму саме по собі стало нонсенсом, адже захоплення частини території суверенної держави суперечить усім міжнародним правовим нормам і договорам, встановленим у ХХ столітті. У таких умовах наявність іредентистських гасел з боку будь-яких інших держав не може залишатися непоміченим і неодмінно викликає суспільний резонанс. Дослідження теми набуває актуальності у зв'язку з посиленням на фоні російсько-української війни політичної

риторики іредентистського змісту у заявах радикальних європейських політиків, зокрема, в Угорщині та Румунії. Аналіз причин актуалізації іредентизму має важливе науково-теоретичне і практичне значення для розуміння тенденцій його еволюції в умовах кризи постбіполярної системи міжнародних відносин та можливості прогнозування його подальшого розвитку.

Аналіз публікацій. Проблематика іредентизму привертає увагу як закордонних, так і вітчизняних дослідників. Авторами класичних праць про іредентизм, у яких розкривається його природа і сутність, є Т. Амрозіо, Д. Горовіц, С. Корнпробст, Дж. Мейлл, Н. Чейзен та інші. Розширюється коло науковців, які аналізують регіональні випадки досліджуваного явища, зокрема, питанням російського іредентизму присвячені праці К. Александера, М.Б. Діриба, Н. Міхаліч, угорський та румунський іредентизм вивчають В. Аурес, С. Сайдман, Дж.К. Фузесі. Разом з тим присутність іредентистського питання у програмах сучасних політичних партій і, більше того, виголошення іредентистських гасел у публічному просторі актуалізує продовження дослідження теми, зокрема, задля пояснення причин відродження іредентизму в умовах кризи постбіполярної системи міжнародних відносин.

Мета дослідження полягає в аналізі причин активізації іредентистської риторики у державах Центральної і Східної Європи на початку XXI століття, що становить практичний інтерес для української держави, адже це визначає характер відносин між Україною та її сусідами. Аналітичний метод дозволяє дослідити чинники, які сприяли посиленню іредентистської риторики, метод case study дозволяє акцентувати увагу на дослідженні іредентизму у таких країнах, як Угорщина і Румунія.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія іредентизму бере свій початок з XIX століття, коли процес об'єднання італійських князівств в одну державу поставив питання про «*terre iredente*» – незвільнені землі, які, як вважалося, мають бути включені до складу Італійської держави. З того часу іредентизм пройшов тривалу еволюцію, чинником якої стали зміни у системі міжнародних відносин: від об'єднавчого у XIX столітті до експансіоністського на початку XXI століття. Як наголошує М. Діриба (Diriba, 2021), іредентизм відображає заплутані наслідки націоналізму, геополітики, міждержавної війни, державного суверенітету і територіальної цілісності, усі з яких є вирішальними у встановленні та просуванні програм для глобального політичного спектру.

Активізація націоналістичних рухів, що стала наслідком ренесансу націоналізму та іредентизму наприкінці XX століття, не була несподіванкою, адже відродження націоналізму було пов'язане з розпадом великих держав, утворенням на їхніх уламках менших національних держав і загостренням проблеми споріднених груп – меншин, які проживають в сусідніх країнах. Як зазначив Р. Брубейкер, це призвело до того, що замість очікуваного занепаду національних держав відбулося відродження націоналізму у вигляді «спорідненої серії» сучасних форм націоналізму, серед яких «націоналізаційний» – націоналізм титульних націй нових або переформованих держав; транскордонний, проведений зовнішньою національною вітчизною; націоналізм національних меншин (Brubaker, 1996, р. 4, 5). Слід зауважити, що відносини між акторами у цій іредентистській тріаді переважно ґрунтувалися на нормах міжнародного права, зокрема, М. Вотербері (Waterbury, 2013) наголошує, що з'явилася нова парадигма відно-

син держави і споріднених транскордонних груп, заснована на інституціоналізації транскордонних культурних, політичних і економічних мереж, а не активній політиці по зміні кордонів чи спробах повернути населення. Саме тому порушенням цього порядку стала реалізація загарбницької політики російською федерацією, що засвідчило грубе нехтування нормами міжнародного права щодо територіальної цілісності України як суверенної держави і непорушності її кордонів.

Росія продемонструвала відродження експансіоністського іредентизму, супроводжуючи свою політику еkleктичною сумішшю цілей і гасел, серед яких присутні не тільки «особлива цивілізаційна місія російського народу у протистоянні із західним впливом» і великодержавницька ідея відродження імперії як «Третього Риму», але також «повернення історичних земель» та міфічне уявлення про «один народ». Агресивна політика з іредентистською складовою формувалася протягом тривалого періоду, починаючи з 1990-х років. К. Александер (Alexander, 2020) влучно висловився, що після розпаду Радянського Союзу Росія була розсадником іредентизму. У роки безпосередньо перед і після 1991 року Москва почала захоплення та окупацію території заново – цього разу у вигляді анклавів у складі кількох неросійських радянських республік, що стали незалежними державами на початку 1990-х. Мається на увазі підтримка сепаратистських сил в Грузії (Абхазія, Південна Осетія) і Молдові (Придністров'я).

Війна росії проти України, що триває з 2014 року, проявила слабкі місця у системі міжнародних відносин, свідченням чого стала нерішучість і непослідовність міжнародних організацій у засудженні агресора. Міжнародні організації (ООН, МАГАТЕ та інші) демонструють «занепокоєність» замість прийняття певних дієвих рішень щодо росії. Чимало країн світу Глобального Півдня до цього часу прислухаються до росії і намагаються налагодити з нею партнерські відносини, чому сприяє енергетична та продовольча залежність від рф. Саме на цьому тлі відбувається активізація іредентистської риторики у країнах Центральної і Східної Європи, зокрема, в Угорщині та Румунії.

Звернемося до останніх фактів, які демонструють наявність гасел іредентистського спрямування щодо українських територій. Навесні 2023 року румунська сенаторка і лідерка партії SOS Діана Шошоакє виступила із законодавчою пропозицією під назвою «Закон про внесення змін до Закону № 129/1997 про ратифікацію Договору про добросусідські відносини та співробітництво між Румунією та Україною», у якій стверджувала, що Румунія повинна «анексувати історичні території», які колись належали румунській державі, а тепер належать Україні. Зокрема, «Румунія анексує історичні території, які їй належали, а саме Північну Буковину, Герцу, Бугеакул (Кагул, Болград, Ізмаїл), історичний Марамуреш та острів Серпілор». У заяві вказано, що «за допомогою цього підходу ми хочемо відновити культурну ідентичність, традиції, звичаї та релігію румунського населення, яке нараховує приблизно 1 мільйон румунів, включаючи змішані сім'ї» (Senatoarea Şoşoacă, 2023).

На початку 2024 року із заявами іредентистського характеру виступили лідери праворадикальних угорських та румунських партій. Так, 27 січня 2024 року на з'їзді ультраправої угорської партії «Наша Вітчизна» її лідер Ласло Тороцкаї заявив, що якщо «державність України припинить своє існування внаслідок війни», ця політична партія претендуватиме на Закарпаття. А 28 січня 2024 року лідер румунської ультраправої партії «Альянс об'єднання румунів» Клаудіу Тирзіу

закликав до «реінтеграції» румунської держави в її «природних кордонах», заявивши на виступі в Яссах, що «Північну Буковину не можна забувати! Південну Бессарабію не можна забувати! Земля Герца, Закарпаття, все, що було і є румунським народом, має повернутися в межі тієї ж держави! (Що стоїть за претензіями, 2024). Бачимо типові висловлювання іредентистського спрямування, адже в основі іредентизму першочергово лежить уявлення про деякі «незвільнені землі», які необхідно включити до складу держави. Іредентисти вдаються до різних аргументів для виправдання своїх намірів: захист спорідненої меншини від утисків – реальних або вигаданих; захист прав людей, які розмовляють тією ж мовою; відновлення історичних прав на територію і – більш широко – «відновлення історичної справедливості» у будь-яких інтерпретаціях.

Не слід розглядати ці заяви як ситуативні, адже іредентистська складова міститься у програмах цих та інших радикальних політичних партій. У кінці 1990-х рр. виникла партія «Велика Румунія», у програмі якої записано: «Як видно зі свого імені, Велика Румунія виступає за мирну реалізацію Великої Румунії, в її історичних кордонах» (Statut). Зазначено, що партія переслідує ідеали національної єдності, територіальної цілісності, суверенітету та незалежності. У листопаді 2000 р. у другий тур президентських виборів вийшов лідер партії «Велика Румунія» Корнеліу Вадим Тудор, а на парламентських виборах того ж року ця партія отримала частину мандатів. Великодержавницькі настрої у Румунії стосовно Молдови, Північної Буковини (Чернівецька область) й частини Бессарабії (Хотинський район Чернівецької області і південна частина Одеської області) особливо активно розвивалися за часів президенства Траяна Бесеску (2004–2014).

У Угорщині великодержавницькі ідеї просуває партія «Фідес», представником якої є прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан. Всередині країни «Фідес» вже тривалий час утримує першість на парламентських та місцевих виборах. Зокрема, партія перемагала на парламентських виборах у 2014, 2018 і 2022 роках. Ідеї іредентизму також проводить партія «Йоббік» («За краю Угорщину»). Робота партії «Йоббік» з угорцями Закарпаття стала більш активною напередодні парламентських виборів в Угорщині (навесні 2014 р.), але й ставши парламентською партією, «Йоббік» продовжила радикальні заклики. У багатьох аспектах програма цієї партії досить радикальна за змістом, як і заяви її членів. На квітневій сесії ПАРЄ (2014 р.) делегат від цієї політсили заявив, що Крим – російський, а Закарпаття – угорське (Потіха, 2014, с. 40). На сьогоднішньому етапі партія «Йоббік» змінила ідеологію і з крайньоправих проросійських націоналістів перетворилася на поборників ліберальної Європи, більше того, вона є опонентом партії «Фідес».

Сам факт заяв, що пролунали на початку 2024 року, може видатися нелогічним на фоні того, що й Угорщина, і Румунія є членами ЄС і НАТО, отже, відповідно до норм цих організацій, повинні утриматися від будь-яких територіальних претензій. Важливою умовою вступу до НАТО і ЄС є відсутність етнічних або територіальних суперечок. У Новій стратегічній концепції Північноатлантичного союзу (The Alliance's New Strategic, 1991) зазначено, що «фізики для безпеки союзників менш вірогідні в результаті розрахованої агресії проти території союзників, а скоріше від несприятливих наслідків нестабільності, які можуть виникнути внаслідок серйозних економічних, соціальних і політичних труднощів, у тому числі етнічного суперництва і територіальних суперечок, з якими стикається багато країн Центральної і Східної Європи». А на засіданні Європей-

ської Ради в Копенгагені 21–22 червня 1993 р. були прийняті умови вступу до ЄС (Копенгагенські критерії), які закріпили серед інших і вимогу врегулювати на базі міжнародних правових норм територіальні, етнічні і інші конфлікти (European Council, 1993, р. 2).

Враховуючи вище наведене, збройна агресія з боку цих країн на сучасному етапі неможлива, однак такі заяви насправді дуже шкідливі. По-перше, пропаганда територіальної дезінтеграції України шкодить самим цим країнам, адже вихід РФ на кордони цих країн означатиме отримати поряд сусіда-агресора, що, звісно ж, не є бажаною перспективою. Так, на спільному брифінгу лідерів Чехії, Польщі, Словаччини та Угорщини після саміту «Вишеградської четвірки» у Празі у лютому 2024 року прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан заявив, що в інтересах Угорщини, і це є найважливішою проблемою національної безпеки країни, не мати спільного кордону з Росією, тому що угорці мають про це погані спогади (Hungary's most, 2024). По-друге, заяви іредентистського змісту спричиняють загострення відносин цих країн з Україною, адже ставлять під сумнів територіальну цілісність України.

Попри це, заяви, причому подеколи від представників парламентських партій, пролунали і отримали чималий резонанс як серед суспільства, так і серед міжнародних політичних кіл. Наведемо декілька пояснень щодо причин актуалізації іредентистської риторики.

По-перше, в Угорщині й Румунії досить популярною є ідея «Великої держави», змістом якої є заклик до відновлення втраченої територіальної могутності колишньої великої держави шляхом включення до свого складу територій, щодо володіння якими, як вважається, існує певне «історичне право». В Угорщині ця ідея доповнюється уявленнями про розділеність народу, пов'язаною з так званою «Тріанонською травмою». І, хоч на офіційному рівні з боку вищого політикуму Угорщини та Румунії офіційних територіальних претензій до України немає, великодержавницька ідея має чимало прихильників, а сама ідея побутує в суспільно-політичному дискурсі. С. Сайдман і В. Аурес, досліджуючи два види іредентистських суперечок між державами Східної Європи, визначили, що у одних ініціаторами є «пітбулі», які активно прагнуть реалізувати свої територіальні претензії, як Сербія і Хорватія на початку 1990-х років, а в інших так звані «тихі собаки», які не гавкають, як Угорщина чи Румунія (Saideman & Ayres (2008). Проте подеколи навіть політики високого рангу дозволяють продемонструвати свою прихильність до великодержавницької ідеї, як це зробив прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан, з'явившись у листопаді 2022 року на футбольному матчі збірної Угорщини з шарфом із зображенням карти «Великої Угорщини» з частинами сусідніх держав у її складі.

Популярність великодержавницької ідеї тісно пов'язана з кризою ідентичності, що має місце у країнах Центральної та Східної Європи, які на початку 1990-х рр. стикнулися з тим, що інтеграційні процеси ставлять нові виклики перед європейськими державами і провокують кризові процеси у них. Правлячі еліти Польщі та Угорщини постійно наголошують на загрозі втрати національної ідентичності, що подається громадськості як невідкладна проблема. По-перше, криза ідентичності поглиблюється через протиріччя між новоевропейськими і традиційними національними цінностями. По-друге, існує асиметрія у формулюванні і впровадженні політики ЄС щодо менш розвинених країн, що

ставити під сумнів їх суб'єктність і суверенітет порівняно з більш розвиненими країнами (Khorishko & Horlo, 2021, p. 15). Акцент робиться на пошуку способів вирішення проблеми кризи ідентичності, що сприятиме збереженню традицій державотворення та запобіганню втрати суверенітету в контексті поглиблення євроінтеграційних процесів. На нашу думку, у цьому випадку популярність великодержавницької ідеї відіграє роль своєрідного компенсаційного механізму для суспільства.

По-друге, активізація іредентистської риторики на сучасному етапі, без сумніву, пов'язана з впливом зовнішньополітичної ситуації, адже заяви лідерів праворадикальних партій пролунали на фоні ескалації російсько-української війни і окупації росією частини території України. Свого часу реакція світової спільноти на агресивні дії росії, у тому числі у Грузії у 2008 році, була недостатньою. А слабка міжнародна відповідь у Сирії у 2011 році переконала Путіна, що у нього розв'язані руки (Alexander, 2020, p. 5). Окупація Кримського півострова у 2014 році не викликала рішучих дій з боку міжнародної спільноти, що, власне, значною мірою і призвело до ескалації війни у формі повномасштабної агресії росії проти України у 2022 році. У таких умовах радикальні угорські та румунські політики прагнуть скористатися моментом і заявити про свої наміри.

По-третє, іредентистські гасла висловлюють політичні сили ультраправого флангу партійного спектру, це партії з виразною націоналістичною риторикою, які, вдаючись до популістських заяв, намагаються сформулювати цільову аудиторію і, враховуючи високий інтерес з боку суспільства до великодержавницької ідеї, отримують підтримку частини електорату. Бачимо прагматичний розрахунок – підвищити рейтинг партії і отримати більший рівень електоральної підтримки. Згідно з останнім опитуванням, за AUR («Альянс об'єднання румунів») готові проголосувати 18% румунів, за SOS – 6%. Тобто кожен четвертий румун готовий проголосувати за політиків, які пропонують відродження Великої Румунії (Що стоїть за претензіями, 2024).

Посилення діяльності правих політичних партій і рухів у країнах Центральної і Східної Європи так само пов'язане з кризою ідентичності. Враховуючи об'єктивні труднощі і проблеми на шляху до європейської інтеграції та бачення інтеграції як загрози національному суверенітету й національній ідентичності, ці партії намагаються отримати переваги у ситуації, що склалася, та впроваджують праві популістські ідеї, які підкреслюють єдність суспільства і відродження традиційних цінностей (Khorishko & Horlo, 2021, p. 15). Вплив заяв з іредентистською складовою не варто недооцінювати, адже, як вірно зазначила Н. Урбінаті (Urbinati, 2019, p. 114), популізм впливає на демократичне суспільство і, швидше за все, змінить стиль і зміст публічного дискурсу, навіть якщо він не стає правлячою силою або не прагне змінити конституцію. Дійсно, у сьогоденні іредентистська риторика може стати інструментом «м'якої сили» і засобом впливу на політику інших держав, у яких проживають споріднені етнічні групи. Найчастіше цим інструментом користується Угорщина, заявляючи про утиски прав етнічного угорського населення в Україні.

Висновки. Отже, незважаючи на закріплення принципів територіальної цілісності та непорушності державних кордонів у міжнародному праві, іредентистська риторика все ж має місце у сучасній європейській політичній практиці, адже, з одного боку, внаслідок побутування у суспільному дискурсі великодер-

жавницької ідеї існує попит на гасла ірредентистського характеру від суспільства, а з іншого, мають місце небезпечні прецеденти реалізації ірредентистської політики російською федерацією, реакція на які з боку світової спільноти була недостатньою. Поширення ідей ірредентизму також відбувається на хвилі посилення позицій популізму в Європі, обумовленого у тому числі кризою ідентичності, яка охопила країни Центральної і Східної Європи в контексті євроінтеграційних процесів і є пов'язаною з побоюваннями втрати традиційних цінностей і суверенітету.

References [Список використаної літератури]

- Alexander, C. (2020). Borders, Irredentism, & Russia. *Behind the Headlines*, 68 (8), 1–6 [in English]. [Alexander C. Borders, Irredentism, & Russia. *Behind the Headlines*. 2020. Vol.68, n.8. P. 1–6]
- Brubaker, R. (1996). *Nationalism reframed Nationhood and the national question in the New Europe*. Cambridge university press. [in English]. [Brubaker R. *Nationalism reframed Nationhood and the national question in the New Europe*. Cambridge university press, 1996. 202 p.]
- Claims of ultrarights in Hungary and Romania: what stays behind their pretensions on the territory of Ukraine (2024, January 29). *BBC. News Ukraine*. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cyx78e1n9jlo> [in Ukrainian]. [Що стоїть за претензіями ультраправих Угорщини та Румунії на територію України. *BBC. News Україна*. 29.01.2024. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cyx78e1n9jlo> (дата звернення: 25.02.2024).]
- Diriba, B.M. (2021). The Global Security Challenges of Irredentism: The Case of Russia & Ukraine (2014 – Present). Retrieved from https://www.academia.edu/45618899/The_Global_Security_Challenges_of_Irredentism_The_Case_of_Russia_and_Ukraine_2014_Present_ [in English]. [Diriba B. M. The Global Security Challenges of Irredentism: The Case of Russia & Ukraine (2014 – Present). URL: https://www.academia.edu/45618899/The_Global_Security_Challenges_of_Irredentism_The_Case_of_Russia_and_Ukraine_2014_Present_ (дата звернення: 25.02.2024).]
- European Council in Copenhagen 21–22 June 1993. (1993). Conclusions of the Presidency. Brussels. Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf> [in English]. [European Council in Copenhagen 21–22 June 1993. Conclusions of the Presidency. Brussels, 1993. 45 p. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf> (дата звернення: 10.02.2024).]
- Hungary's most important national security concern is not to share a border with Russia – Orbán at V4 summit. (2024, February 27). *Telex*. Retrieved from <https://telex.hu/english/2024/02/27/hungarys-most-important-national-security-concern-is-not-to-share-a-border-with-russia-orban> [in English]. [Hungary's most important national security concern is not to share a border with Russia – Orbán at V4 summit. *Telex*. February 27, 2024. URL: <https://telex.hu/english/2024/02/27/hungarys-most-important-national-security-concern-is-not-to-share-a-border-with-russia-orban> (дата звернення: 28.02.2024).]
- Khorishko, L., & Horlo, N. (2021). National identity in the discourse of political elites of Poland and Hungary. *Revista Amazonia Investiga*, 10(40), 9–16 [in English]. [Khorishko L., Horlo N. National identity in the discourse of political elites of Poland and Hungary. *Revista Amazonia Investiga*. 2021. Т. 10, №40. С. 9–16.]
- Potikha, A. (2014). National minorities in Ukraine: situation in Transcarpathia. *Ukraina: podii, fakty, komentari: Informatsiino-analitychnyi zhurnal*, 13, 35–43. [in Ukrainian]. [Потіха А. Національні меншини в Україні: ситуація в Закарпатті. *Україна: події, факти, коментарі: Інформаційно-аналітичний журнал*. 2014. № 13. С. 35–43].
- Urbinati, N. (2019). Political Theory of Populism. *Annual Review of Political Science*, 22, 111–127 [in English]. [Urbinati N. Political Theory of Populism. *Annual Review of Political Science*. 2019. №22. P. 111–127]
- Saideman, S.M., Ayres, W.R. (2008). *For Kin or Country: Xenophobia, Nationalism and War*. New York: Columbia University Press. [in English]. [Saideman S. M., Ayres, W. R. *For Kin or Country: Xenophobia, Nationalism and War*. New York : Columbia University Press, 2008. 320 p.]
- Senatoarea □o□oacă propune “anexarea teritoriilor istorice ale României” din Ucraina (2023, Mars 21). *România Liberă*. Retrieved from <https://romanalibera.ro/politica/senatoarea-sosoaca-propune-anexarea-teritoriilor-istorice-ale-romaniei-din-ucraina/> [in Romanian]. [Senator So□oacă proposes "the annexation of Romania's historical territories" from Ukraine. *România Liberă*. 21.03.2023. URL: <https://romanalibera.ro/politica/senatoarea-sosoaca-propune-anexarea-teritoriilor-istorice-ale-romaniei-din-ucraina/> (дата звернення: 25.02.2024).]
- Statut. Partidul România Mare. Retrieved from <http://prm-central.ro/statut/> [in Romanian]. [Status. Greater Romania Party. URL: <http://prm-central.ro/statut/> (дата звернення: 18.01.2024).]

The Alliance's New Strategic Concept agreed by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council (1991, Novembre 7–8). Retrieved from https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_23847.htm?selectedLocale=uk [in English]. [The Alliance's New Strategic Concept agreed by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council, 7–8 Nov. 1991. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_23847.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 10.02.2024).]

Waterbury, M.A. (2013). From Irredentism to Diaspora Politics: States and Transborder Ethnic Groups in Eastern Europe. Retrieved from http://cgs.gmu.edu/wp-content/uploads/2013/03/g_mtp_wp_6.pdf [in English]. [Waterbury M. A. From Irredentism to Diaspora Politics: States and Transborder Ethnic Groups in Eastern Europe. URL: http://cgs.gmu.edu/wp-content/uploads/2013/03/g_mtp_wp_6.pdf (дата звернення: 15.01.2024).]

Стаття надійшла до редакції 04.03.2024

Horlo N. V.

Department of Political Science

Zaporizhzhia National University

Zhukovsky str., 33a, Zaporizhzhia, 69000, Ukraine

REASONS FOR IRIDENTIST RHETORIC ACTIVATION IN THE CENTRAL AND EASTERN EUROPE COUNTRIES AT THE XXI CENTURY BEGINNING

Summary

This article is devoted to the analysis of the irredentist rhetoric content and its strengthening reasons in the Central and Eastern Europe countries at the XXI century beginning, the problem being of practical interest for Ukraine, because the irredentist orientation calls do directly affect the nature of relations between Ukraine and its neighbors, in particular, Hungary and Romania. It is shown that the Hungarian and Romanian ultraright parties' political programs contain irredentist slogans regarding the restoration of their states within "historical borders". The irredentist statements made by radical Romanian and Hungarian politicians concerning the Ukrainian territories intensified against the background of the Russia's armed aggression against Ukraine escalation in 2022. Clearly argued is that these countries' membership in the European Union and NATO restrains them as member states from expansionism, and at the official level no territorial claims from Hungary and Romania to Ukraine being formulated still the radical politicians' calls for the territorial disintegration of Ukraine threaten the security of these countries themselves and contribute to the aggravation of relations with Ukrainian state, as they do question its territorial integrity. Determined are the reasons for the right-wing radical parties' irredentist rhetoric strengthening, including: the popularity in the public discourse of the "Great Power" idea which plays the role of a compensatory mechanism under conditions of the identity crisis, which arises as a reaction to European integration processes and to the threat of sovereignty loss; the populist nature of right-wing radical parties, which introduce the ultras' populist ideas to emphasize the unity of society as well as the traditional values revival and thus try to gain the support of the electorate; the world community weak reaction to the aggressive actions of the Russian Federation, which led to the partial occupation of the territory of Georgia (2008) and Ukraine (2014), as well as the intensification of Russian aggression against Ukraine which turned into invading war in 2022.

Key words: irredentism, "Great Power", populism, identity crisis, right-wing radical parties.

УДК 32:165:168.4

Огаренко Є. С.

к. філос. наук, доцент,
кафедра політології,
факультет міжнародних відносин, політології та соціології,
ОНУ імені І. І. Мечникова,
Французький бул., 24/26,
м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: ogarenko.eu@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0015-032X>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.8>

ПАРАДОКС «ЛЕГАЛЬНОСТІ-НЕЛЕГАЛЬНОСТІ ПАРТИЗАНА» К. ШМІТТА ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗУМІННЯ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНІЙ СВІТ-СИСТЕМІ

У статті аналізується парадокс «легальності-нелегальності партизана», що розглядається в роботі К. Шмітта «Теорія партизана», яка була написана у 1962 році. Сьогодні проблема статусу партизана як суб'єкта політичних процесів набуває великого значення у зв'язку із геополітичними трансформаціями у світі після розпаду СРСР і особливо з подіями початку XXI століття, такими як «арабська весна», українсько-російська війна, активізація терористичних угруповань у секторі Газа. К. Шмітт визначає телуричну природу партизана, діяльність якого не є легальною з точки зору міждержавних відносин. Фігура партизана уособлює збройну силу, що не належить до регулярної армії, а тому розглядається як звичайний злочинець. Але «партизан», за К. Шміттом, є політичною, а не кримінальною фігурою, і з огляду на її роль у революційних і національно-визвольних війнах XX століття, фігурою значущою. Це поступово змінювало статус партизана як фігури одночасно і легальної і нелегальної, що знайшло своє відбиття навіть у міжнародно-правових документах, зокрема у чотирьох Женевських конвенціях 1949 року, які розширили коло осіб, що привіряні до регулярних бійців. Сьогоднішній терорист, за К. Шміттом, є останньою (після «глобального партизана» як бійця світової соціалістичної революції) сходинкою еволюції партизана, якому технічний і індустріальний прогрес надав нових можливостей, але його статус у сьогоденні і майбутньому залишається проблемним питанням. Це пов'язано з тим, що сучасні війни виходять з-під контролю самих держав, скасовуючи інституційні «регулярні» відносини між урядами, арміями та народами і, мобілізуючи так звані «меншості» (етнічні, релігійні, інші). Фрагментація сучасних демократичних суспільств на підставі боротьби за розширення особистісних прав, до якої на початку XXI століття додалася сегментація суспільної комунікації на інтернет-спільноти, робить державні органи залежними від суспільних настроїв, від масової психології. І це стосується не лише Європи і США, а й низки країн Сходу, що стали на шлях вестернізації, зокрема, Туніс, Єгипет, де й почалася «арабська весна». З іншого боку «ідейний моноцентризм» у вигляді «ісламського фундаменталізму» як державної ідеології (Іран) або як виправдання тероризму («Хамас») при наявності «зовнішнього ворога» в обличчі США або його союзників (Ізраїль) створює сприятливі умови для діяльності партизансько-терористичних збройних формувань.

Ключові слова: парадокс, партизан, легальність, світ-система, військовий конфлікт.

Постановка проблеми і аналіз попередніх досліджень. Закономірність загострення парадоксального бачення проблем та фактів у природничих науках не є епістемологічною новиною та пов'язана з необхідністю оновлення наукової парадигми у конкретній науці. Класичні приклади парадоксів пов'язуються з наукою, де іноді виникають протиріччя між спостережуваними фактами і теоріями, нездатними їх пояснити. Ці протиріччя стимулюють розвиток теорії, і зрештою виникають теорії, здатні несуперечливо пояснити незрозуміле.

У соціальних науках необхідність такого оновлення може гальмуватися консерватизмом соціальної системи, всередині якої функціонує наука, що ангажується для ідеологічного обслуговування цієї системи. Класичним прикладом були суспільні науки в колишньому СРСР, які й сьогодні після розпаду СРСР частково зберігають свою сервільну інтенцію, але вже в рамках іншої парадигми мислення. Сьогодні вони часто обслуговують ліберально-демократичну парадигму, в рамках якої вже давно окреслилися парадокси, вирішення яких потребує оновлення самої парадигми, яка намагається реанімувати свій потенціал за рахунок таких теорій, як, наприклад, теорія раціонального вибору.

Як свідчить Д. Стоун у книзі «Парадокс політики», політичні рішення часто парадоксальні внаслідок неможливості знайти несуперечливе політичне вирішення проблем, пов'язаних із такими політичними цінностями, як рівність, свобода, безпека, ефективність у суспільстві, де інтереси індивідів, суспільства загалом стикаються з інтересами корпоративних соціальних суб'єктів. Д. Стоун показує на прикладах, що всупереч «теорії раціонального вибору» сама політична практика у сфері прийняття рішень неминуче парадоксальна, і це не на докору політиці, а для того, щоб «створити таку форму аналізу політики, котра оцінювала б політичні методи як творчу й цінну рису суспільного життя» (Stoun, 2000).

До впливових альтернативних ліберально-демократичній парадигмі моделей мислення належить світ-системна теорія суспільного розвитку, представлена у працях І. Валлерстайна, Дж. Аррігі, Р. Колінза М. Манна, К. Калхуна, Г. Дерлуг'яна, чий погляд представлений, зокрема, у колективній монографії «Чи є майбутнє у капіталізмі?».

Зокрема, концепція «кризи лібералізму» І. Валерстайна передбачає, що ліберальна світ-система, що є пануючою у світі в останні 500 років, наближається до свого кінця. Потрібно, проте, на думку автора, щонайменше п'ятдесят років передсмертної кризи, тобто хаосу, перш ніж людство може сподіватися вийти до нового соціального порядку. Серед ознак кризи лібералізму автор називає такі: по-перше, це серйозне виснаження світового фонду доступної дешевої праці; по-друге, це стиснення середніх страт, які небезпідставно сприймалися як політична опора існуючої світ-системи; по-третє, демографічний розрив, що подвоює економічний розрив між Північчю та Півднем, який швидше прискорюється, ніж зменшується. Як висновок І. Валерстайна : після завершення періоду біфуркації у 2050 чи 2075 році., ми не будемо більше жити в умовах капіталістичної світ-економіки (Wallerstein, 2011).

Цікаво зазначити, що в книзі «21 урок для XXI століття» сучасний історик і прихильник лібералізму, а не світ-системної парадигми мислення, Ю. Н. Харарі наголошує критичну для сучасних ліберальних демократій дату – 2050 рік. На думку автора, людство втрачає віру в ліберальну ідею, що переважала у світовій політиці останні десятиліття, саме зараз, коли злиття інформаційних технологій

з біотехнологіями спричиняє виклики, з якими людству ще ніколи не доводилося мати справу (Kharari, 2022).

Світ-системну парадигму аналізу розвитку сучасної ліберальної системи істотно доповнив Дж. Аррігі у книзі «Довге ХХ століття: гроші, влада та витоки нашого часу» (Arrighi, 1994). Автор використовує поняття «мегациклу» та «СЦНК» («Світові центри накопичення капіталу») і пропонує формулу влади, що розкриває механізми динаміки капіталістичної світової системи: «влада = військова сила + капітал». У цій формулі сила і капітал виступають як форма влади, невіддільні один від одного в циклі: «виробництво – торгівля – політика – війни – ВПК – виробництво». А сам мегацикл є ланцюжком: «надлишок капіталу – зниження його прибутковості – інвестиції у владу – захоплення територій – зростання прибутковості капіталу – надлишок капіталу».

Хронологія чотирьох циклів накопичення, що пов'язані із зміною світових центрів накопичення капіталу, побудована Аррігі, приводить до висновку про прискорення процесу накопичення капіталу та скорочення тривалості відповідних циклів накопичення: кожний наступний цикл на 20–25% коротший за попередній. Проглядається глобальний висновок – капіталізм рухається до кінця шляхом скорочення циклу накопичення капіталу.

В концепції Дж. Аррігі еволюція ліберальної світ-системи невід'ємна від використання військової сили як фактору геополітичних перетворень.

Але в контексті пошуку політичних парадоксів щодо дослідження сучасної доби світової динаміки здається доцільним звернутись до далекої, здавалось би, від світ-системної методології дослідження політичного К. Шмітта і його концепції «глобального партизана», представленій у роботі «Теорія партизана» (Shmytt, 2007).

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи еволюцію поняття «партизан», К. Шмітт доводить, що класичний партизан – фігура політична, а не кримінальна, хоча веде війну, яка знаходиться за межами державного контролю, і держава навіть намагається затаврувати партизанів як «нелегальну» і навіть «нелегітимну» військовоу силу.

На думку К. Шмітта, партизан відрізняється загостреним почуттям ворога, але своїми діями підриває традиційну різницю між цивільним населенням і військовими. Крім іррегулярності, класичний партизан відрізняється гнучкістю і рухливістю в реальній битві, але головне – телуричним характером: у звичайному випадку цілі партизана обмежені його власною територією. Тобто він виходить із «логіки Землі», що, за Шміттом, протилежна «логіці Моря».

Еволюціонуючи разом із світовою політичною динамікою, партизан надалі, за Шміттом, уособлюється у вигляді «бійця революції» або «революційного активіста», появу якого Шмітт пов'язує з поширенням у світі ленінської теорії соціалістичної революції. Партизан претендує на втілення «абстрактної справедливості» і веде боротьбу проти, за термінологією К. Шмітта, «абсолютного ворога» – світового капіталізму. Але найбільше значення для історичних трансформацій постаті партизана мали революційні події в Китаї і, зокрема, їх теоретичне обґрунтування Мао Цзедуну в праці 1938 року «Стратегія партизанської війни проти японського вторгнення».

За К. Шміттом, подібність між російськими та китайськими революціонерами в тому, що ті та інші були за своїм походженням міським пролетаріатом, але коли в ході тривалої, в тому числі й партизанської, війни за визволення в середині

країни китайські революціонери прийшли до влади, вони нагромадили організа-торський досвід та здібності «десантувати» свої принципи партизанської роботи в селянському середовищі до інших індокитайських держав, зокрема, до Північного В'єтнаму. Ці принципи, на думку К. Шмітта, і сьогодні на озброєнні у терористів революційного типу, яким технічний та індустріальний прогрес надали нові якості.

Такий погляд на політичну еволюцію партизана, хоча і небезспірний, істо-рично і юридично обґрунтований К. Шміттом, вписаний в його загальну кон-цепцію «політичного», але не містить парадоксальності. Парадоксальність з'являється у творі К. Шмітта, коли мова заходить про факт парадоксальної поведінки кадрового французького офіцера Рауля Салана, призначеного у листопаді 1958 року вищим комендантом французьких збройних сил в Алжирі, а до цього – вищого комісара Французької Республіки у Північному В'єтнамі з досві-дом боротьби проти партизанського опору колоніальним військам Франції. Цей приклад К. Шмітта характерний як приклад того, що емпіричний матеріал для дослідницьких узагальнень у соціальних науках часто знаходиться саме в пло-щині соціальної поведінки, за якою можна діагностувати в тому числі парадок-сальні відхилення від звичних моделей.

У січні 1961 року деякі з друзів Салана заснували «Організацію секретної армії» для проведення планомірних терористичних акцій як проти алжирських повстанців-терористів, так і проти цивільного населення в Алжирі та населення у самій Франції. Тобто офіцери регулярної армії вирішили боротися із терориз-мом терористичними методами. Терористичне угруповання кадрових військових зазнало невдачі у квітні 1962 року, після арешту Салана французькою поліцією.

Звинувачення стосувалося спроби насильницького повалення легального режиму та терористичних актів. Його засудили не до смертної кари, але до дові-чного ув'язнення, оскільки суд визнав за обвинуваченим пом'якшувальні вини обставини. Тобто офіцер регулярної французької армії Салан опинився в ситу-ації одночасно ворога і алжирського уряду, і французького, хоча був справжнім патріотом Франції та чесною людиною.

К. Шмітт робить висновок, що Салан дійсно знаходився перед обличчям *etrange paradoxe* (дивного парадоксу), в логіці божевілля (*Irrsinnsløgik*), яка могла озлобити його, призвести цю мужню та інтелігентну людину до спроби контрудару.

Цікаво, що у пошуках початку цього феномена К. Шмітт відсилає до роботи теоретика війни К. Клаузевіца, в якій той каже, що незначна кількість партиза-нів, у чий владі певний простір, можуть претендувати на назву армії.

Сьогодні, коли участь у військових конфліктах «приватних армій» стала поши-реною практикою, підтвердженою, зокрема, під час українсько-російської війни діями на території України ПВК «Вагнер», а також переростанням революційних подій «арабської весни» 2011–2014 років у збройні конфлікти у Сирії, Лівії, Ємені за участю терористичних угруповань, намагання терористичного угруповання ІДІЛ створити власну державу сприймаються як звичайна політична реальність. І мало хто звертає увагу на парадоксальність цих явищ з точки зору традиційних соціально-політичних теорій.

Хоча потрібно зазначити, що в арсеналі соціально-політичних наук наявний парадокс, формулювання якого належить одному із авторів концепції політич-

ного реалізму Г. Моргентгау (Morgenthau, 1973). Протиріччя між традиційним підходом до силового фактора в політиці і можливістю виникнення ядерної війни породило, на думку Г. Моргентгау, парадокси в ядерній стратегії сучасних держав: 1. Прихильність до використання ядерної або іншої сили в міжнародних відносинах і боязнь вдатися до неї перед обличчям загальної ядерної катастрофи. 2. Прагнення виробити таку ядерну політику, за якої можна було б уникнути ймовірних наслідків ядерної війни. 3. Продовження гонки ядерних озброєнь поряд зі спробами її зупинити. 4. Проведення політики, що спирається на союзи, в умовах, коли наявність ядерної зброї зробило цю політику застарілою.

Аналізуючи ситуації, Г. Моргентгау приходять до парадоксального з точки зору «реальної політики» висновку: чим більшою силою наділена та чи інша країна, тим менш вона здатна її застосовувати.

Цікаво, що можливість розв'язання цього парадоксу міститься в концепції партизана К. Шмітта. Сенс розв'язання полягає в тому, що ядерна потужність потрібна державам не для того, щоб використовувати її для власного самозбереження чи допомозі союзним державам, не для того, щоб взагалі позбавитись військових конфліктів у світі, а для того, щоб ініціювати і контролювати військові конфлікти «малої інтенсивності» із звичайною зброєю в регіонах, що належать до сфери інтересів ядерних держав.

К. Шмітт пише про це дуже влучно, навіть використовуючи метафору «собачі бійки» (dogfight). Сенс міркувань автора в тому, що у тіні атомної рівноваги світових держав міг би виділитися вільний простір обмеженої війни зі звичайною зброєю і навіть із засобами знищення, про дозування яких світові держави могли б відкрито чи таємно домовитись. Це могло б призвести в результаті до війни, контрольованої однією з цих світових держав і було б чимось подібним до dogfight. Це було б грою точно контрольованої нерегулярності та «ідеального безладдя», ідеального тією мірою, якою їм могли б маніпулювати світові держави (Shmytt, 2007).

В час написання роботи К. Шміттом мова йшла про ядерний паритет двох держав США і СРСР, і в історичний період доглобалізованого (в сучасному розумінні глобалізації) світу.

В сучасних умовах економічної глобалізації за домінування неоліберальної доктрини міжнародного економічного співробітництва, що на початку 80-х років ХХ століття прийшла на зміну Бреттон-Вудській системі, значна кількість країн «периферії» сучасної світ-системи вважає сучасний світопорядок несправедливим, звинувачуючи в цьому гегемона сучасної світ-системи – США.

Сучасні реалії неконтрольованого розповсюдження ядерної зброї є сприятливими для зростання геополітичного хаосу при наявності значної кількості ядерно-озброєних геополітичних гравців, що можуть переслідувати власні інтереси в регіонах, що були раніше підконтрольними одній з двох «наддержав», одна з яких стала сьогодні уособленням міжнародної несправедливості.

Відмінність світ-системної парадигми аналізу соціальної динаміки від геополітичної парадигми К. Шмітта очевидна, але в одному суттєвому моменті ці парадигми перетинаються. Йдеться про ідею девальвації в сучасному світі концепту «національна держава».

У Шмітта це пов'язано з його несприйняттям ліберально-демократичної парадигми мислення як такої, що буде світоглядну систему на правовому понятті «закон», що суперечить політичному поняттю «номос» (порядок) Землі». За Шміт-

том, сувереном є той, хто має право змінювати закон, якщо це зумовлено політичною необхідністю, тобто політика є вищою за право. А сучасна національна держава, за Шміттом, і є уособленням ліберально-демократичного розуміння державності, «держави-території», на зміну якій має прийти новий світовий порядок, що уособлює «новий номос Землі» у вигляді «держав-континентів».

У світ-системній парадигмі мислення девальвація сучасної державності, за І. Валлерстайном, пов'язана з її принциповою неспроможністю підтримувати порядок, що відбивається у зростанні почуття незахищеності, стурбованості злочинністю, невмотивованим насильством, стурбованістю неможливістю досягти справедливості в судовій системі, стурбованістю грубістю і жорстокістю поліції.

Доречно згадати ще одну думку стосовно девальвації ліберально-демократичної державності, думку французького соціолога «лівої» спрямованості А. Турена. У книзі «Повернення людини чинної» А. Турен проводив думку, що сучасна держава не є тепер принципом єдності життя. Вона сприймається скоріше як керівник підприємства, бюрократ або як тоталітарна влада, але не як агент інтеграції дійових осіб суспільства. Тому національне почуття сьогодні набагато слабше, особливо в Західній Європі, ніж півстоліття тому (Touraine, 1988).

Причину девальвації національної держави А. Турен вбачав у тому, що сучасне політичне життя дедалі більше ототожнюється з управлінням економікою, а громадське життя – з областю культури та проблемами особистості. Тобто А. Турен фіксує ознаки девальвації певних функцій, пов'язаних із соціокультурною ідентифікацією громадян. Саме на проблему ідентифікації як на причину послаблення держави вказував в одній із своїх робіт і американський дослідник Ф. Фукуяма (Fukuiama, 2020).

На нашу думку, мова йде про те, що сучасному ліберально-демократичному суспільству бракує ідейно-ціннісних засад для соціально-політичної консолідації внаслідок вичерпання, девальвації ідеологічних ресурсів, на які спиралась державна політика до часів завершення «холодної війни», хоча їх ерозія почалася ще наприкінці 60-х років ХХ століття. Цей «вакуум» заповнювався суспільною конфліктністю на підставі боротьби за розширення прав соціальних меншин, що фрагментувався за різними ознаками: від прав сексуальних меншин до прав генетичного програмування статі новонародженого, від права на вживання легких наркотиків до права на евтаназію.

Така фрагментація сучасних демократичних суспільств на підставі боротьби за розширення особистісних прав, до якої на початку ХХІ століття додалася сегментація суспільної комунікації на інтернет-спільноти, робить державні органи залежними від суспільних настроїв, від масової психології. І це стосується не лише Європи і США, а й низки країн Сходу, що стали на шлях вестернізації, зокрема, Туніс, Єгипет, де й почалася «арабська весна».

З іншого боку «ідейний моноцентризм» у вигляді «ісламського фундаменталізму» як державної ідеології (Іран) або як виправдання тероризму («Хамас») при наявності «зовнішнього ворога» в обличчі США або його союзників (Ізраїль) створює сприятливі умови для партизансько-терористичних збройних формувань, які вважають себе якщо не легальними, то легітимними, розмиваючи традиційну межу між поняттями «регулярні» і «нерегулярні» збройні формування.

Як зауважив Е. Балібар у роботі «Що у війні?» сучасні війни розмивають різницю між регулярними арміями та партизанськими чи терористичними силами або навіть між військовими та громадянськими, зовнішньою війною та громадянською війною. Сучасна війна з її крайніми проявами, на думку Е. Балібара,

виходить тепер з-під контролю самих держав, скасовуючи інституційні «регулярні» відносини між урядами, арміями та народами і, як правило, мобілізуючи так звані «меншості» (етнічні чи релігійні, або й ті, й інші), яким самі прагнуть кинути виклик державі, якщо не зруйнувати її (Balibar, 2008).

Актуальним прикладом парадоксальності відносин між державою та недержавними збройними формуваннями може бути нещодавній конфлікт між головою ПВК «Вагнер» Є. Пригожина та російським військовим керівництвом в особі міністерства оборони. Спроба Пригожина «взяти Кремль» і усунути міністра оборони С. Шойгу з «патріотичних міркувань» зробити більш ефективною війну проти України карикатурно нагадує спробу французького офіцера Рауля Салана, що розглядається в книзі К. Шмітта, організувати в 1961 році в Алжирі з патріотичних спонукань діяльність терористичного угруповання «Організація секретної армії». Салан був засуджений до довічного ув'язнення, Пригожин загинув в авіакатастрофі за нез'ясованих обставин.

Досліджуючи особливості сучасних війн у книзі «Трансформація війни» М. ван Кревельд вживає стосовно них поняття «конфлікти низької інтенсивності». Цікавим в контексті цієї статті буде навести міркування автора стосовно подальшої еволюції відносин між державою і недержавними збройними формуваннями. На думку автора, сучасні держави або опанують конфлікти низької інтенсивності, або зникнуть, а довготривалі конфлікти такого типу знищать різницю між урядом, збройними силами і народом, що підірве сенс державного суверенітету і національних кордонів. Армії будуть замінені силами безпеки поліцейського типу, з одного боку, і незаконними збройними формуваннями, з другого (Creveld, 1991).

Повертаючись до теорії партизана К. Шмітта, важливо поставити питання: чи може телуричний за своєю природою «партизан-терорист» стати альтернативою сучасній глобалізованій технологічній цивілізації? Або інакше: чи стане він «могильщиком» сучасної світ-системи, як колись мав стати «пролетаріат» в марксистській парадигмі мислення? Відповідь на це питання дає Грег Джонсон в рецензії на «Теорію партизана» К. Шмітта. На думку Г. Джонсона, для Шмітта кошмаром було б здійснення нашого поточного «прогресу» до повністю гомогенізованої, глобальної технологічної цивілізації. Найглибша надія К. Шмітта полягала в тому, що партизан, завдяки своїй телуричній природі, може протистояти такому майбутньому. Шмітт сподівався, вважає Г. Джонсон, що глобалізація та гомогенізація не будуть завершені, оскільки вони породжуватимуть партизанів, які чинитимуть опір цьому процесу в ім'я власної батьківщини, культури та способу життя. Шмітт також сподівався, що партизани привласнять сучасні технології, щоб протистояти сучасній технократії, що вони перетворять кожен сучасний «прогрес» на новий засіб і можливість для опору. Однак Шмітта найбільше лякало те, що навіть телурична природа партизана може бути кооптована технологічною світовою системою (Dzhonson, 2012).

Висновки. Парадокс як евристичний засіб загострення бачення невирішених наукових проблем потребує сьогодні, на нашу думку, більш широкого застосування в суспільних науках у зв'язку з необхідності оновлення парадигм мислення щодо соціально-політичних процесів, зокрема, військових конфліктів у сучасній світ-системі.

Парадокс «легальності-нелегальності партизана», що розглядається в роботі К. Шмітта «Теорія партизана», написаній у 1962 році, набуває сьогодні великого значення у зв'язку із геополітичними трансформаціями у світі після розпаду СРСР і особливо з подіями початку ХХІ століття, такими як

«арабська весна», україно-російська війна, активізація терористичних угрупувань у секторі Газа.

К. Шмітт акцентує телуричну природу партизана, яка робить його нелегальною, з точки зору міждержавних відносин, збройною силою, що не належить до регулярної армії, а тому розглядається як звичайний злочинець. Але партизан, за К. Шміттом, є політичною, а не кримінальною фігурою, і з огляду на її роль у революційних і національно-визвольних війнах ХХ століття, фігурою значущою. Це поступово змінювало статус партизана як фігури одночасно і легальної і нелегальної, що знайшло своє відбиття навіть у міжнародно-правових документах, зокрема у чотирьох Женевських конвенціях 1949 року, які розширили коло осіб, що прирівняні до регулярних бійців.

Сьогоднішній терорист, за К. Шміттом, є останньою (після «глобального партизана» як бійця світової соціалістичної революції) сходинкою еволюції партизана, якому технічний і технологічний прогрес надав нових можливостей, але його статус у сьогоденні і майбутньому залишається проблемним питанням. Це пов'язано з тим, що сучасні війни, на думку Е. Балібара, виходить з-під контролю самих держав, скасовуючи інституційні «регулярні» відносини між урядами, арміями та народами і, мобілізуючи так звані «меншості» (етнічні чи релігійні), яким самі прагнуть кинути виклик державі, якщо не зруйнувати її.

Фрагментація сучасних демократичних суспільств на підставі боротьби за розширення особистісних прав, до якої на початку ХХІ століття додалася сегментація суспільної комунікації на інтернет-спільноти, робить державні органи залежними від суспільних настроїв, від масової психології. І це стосується не лише Європи і США, а й низки країн Сходу, що стали на шлях вестернізації, зокрема, Туніс, Єгипет, де й почалася «арабська весна». З іншого боку «ідейний моноцентризм» у вигляді «ісламського фундаменталізму» як державної ідеології (Іран) або як виправдання тероризму («Хамас») при наявності «зовнішнього ворога» в обличчі США або його союзників (Ізраїль) створює сприятливі умови для діяльності партизансько-терористичних збройних формувань.

Загостренню парадоксальності розуміння проблеми сприяють факти парадоксальної поведінки деяких осіб, що втілюють цей подвійний «легально-нелегальний» статус партизана. К. Шмітт розглядає як приклад парадоксальної поведінки дії кадрового французького офіцера Рауля Салана. Цей приклад сьогодні викликає асоціацію з нещодавнім конфліктом між очільником ПВК «Вагнер» Є. Пригожиним і російським військовим керівництвом. Спроба Пригожина «взяти Кремль» і усунути міністра оборони С. Шойгу з «патріотичних спонукань» зробити більш ефективною війну проти України карикатурно нагадує приклад Салана організувати в 1961 році в Алжирі з патріотичних спонукань терористичну «Організацію секретної армії» для проведення терористичних операцій. Салан був засуджений до довічного ув'язнення, Пригожин загинув в авіакатастрофі за нез'ясованих обставин.

З точки зору динаміки політичних процесів у сучасному світі, зокрема, ознаками девальвації концепту «національна держава», слід взяти до уваги прогностичні міркування М. ван Кревельда у книзі «Трансформація війни» стосовно можливої еволюції відносин між легальними (державними) і не легальними (партизансько-терористичними). На думку автора, сучасні держави або опанують специфічні для сучасності «конфлікти низької інтенсивності», або зникнуть, а довготривалі конфлікти такого типу знищать різницю між урядом, збройними силами і народом, що підірве сенс державного суверенітету і національних кордонів.

Проблемне бачення ролі партизана, що сфокусоване у парадоксі «легальності-не легальності партизана», запропонованого К. Шміттом, спонукає до пошуку парадигм мислення, які оновлять наше бачення перспектив розвитку сучасної світ-системи.

References [Список використаної літератури]

- Arrighi, G. (1994). *The Long Twentieth Century: Money, Power, and the Origins of our Times*. Verso [in English]. [Giovanni Arrighi. *The Long Twentieth Century: Money, Power, and the Origins of our Times* Verso, 1994. 400 p.]
- Balibar, E. (2008). What's in a war ? Politics as war, war as politics. *Ratio Juris*, 21(3), 365–386 [in English]. [Balibar E. What's in a war ? Politics as war, war as politics. *Ratio Juris*, 2008. Vol. 21, N 3. P. 365–386].
- Dzhonson, H. Politychnyi soldat: Teoriia partyzana Karla Shmitta [in Ukrainian]. [Джонсон Г. Політичний солдат: Теорія партизана Карла Шмітта. URL: <https://drukarnia.com.ua/articles/greg-dzhonson-politychnii-soldat-teoriya-partizana-karla-shmitta> (дата звернення: 12.02.2024)].
- Fukuizama, F. (2020). Identychnist. Potreba v hidnosti y polityka skryvvdzhenosti. Per.zanhl. K. : Nash Format [in Ukrainian]. [Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженнясті. Пер.з англ. К. : Наш Формат, 2020. 192 с.]
- Kharari, Yu.N. (2022). 21 urok dlia 21 stolittia. K.: Bookchef [in Ukrainian]. [Харапі Ю. Н. 21 урок для XXI століття. К.: Bookchef. 2022, 416 с.]
- Morgenthau, H. (1973). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* 6th ed. New York: McGraw Hill [in English]. [Morgenthau H. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* 6th ed. New York: McGraw Hill, 1973. 752 p.]
- Shmytt, K. (2007). *Theory of the Partisan*. G. L. Ulmen, trans. Telos Press. [in English]. [Schmitt K. *Theory of the Partisan*. G. L. Ulmen, trans. Telos Press, 2007. 95 p.]
- Stoun, D. (2000). Paradoks polityky. Mystetstvo ukhvalennia politychnykh rishen. K.:Vydavnychiy dim «Alternatyvu» [in Ukrainian]. [Стоун Д. Парадокс політики. Мистецтво ухвалення політичних рішень. К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2000. 304 с.]
- Touraine, A. (1988). *Return of the Actor: Social Theory in Postindustrial Society*, Univ of Minnesota Pr. [in English] [Touraine A. *Return of the Actor: Social Theory in Postindustrial Society*, Univ of Minnesota Pr, 1988. 196 p.]
- Van Creveld, M. (1991). *Transformation of War: The Most Radical Reinterpretation of Armed Conflict Since Clausewitz*. Free Press [in English]. [Van Creveld M. *The Transformation of War: The Most Radical Reinterpretation of Armed Conflict Since Clausewitz*. Free Press, 1991. 272 p.]
- Wallerstein, I.M. (2011). *The modern world-system I. Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. University of California Press [in English]. [Wallerstein I. M. *The modern world-system I. Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. University of California Press, 2011. 442 p.]

Стаття надійшла до редакції 18.02.2024

Ogarenko E. S.

Department of Political Science
Odessa I. I. Mechnikov National University
French blvd, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

THE PARADOX OF “LEGALITY-NON-LEGALITY OF THE PARTIZAN” BY K. SCHMITT AND ITS IMPORTANCE FOR UNDERSTANDING MILITARY CONFLICTS IN THE MODERN WORLD-SYSTEM

Summary

The article analyzes the paradox of “legality-non-legality of the partisan,” which is seen in K. Schmitt’s work “The Theory of the Partisan,” which was written in 1962. But the problem of the status of the partisan as a subject of political processes is gaining great significance today in connection with geopolitical transformations in the world after the

collapse of the USSR and especially with the beginning of the 21st century, such as the «Arab Spring», Ukrainian-Russian war, activation of terrorist groups near the Gaza Strip. K. Schmitt emphasizes the telluric nature of the partisan, which makes it an illegal, from the point of view of interstate relations, an armed force that does not belong to the regular army, and therefore is treated as a common criminal. But the partisan, according to K. Schmitt, is a political, not a criminal figure, and given its role in the revolutionary and national liberation wars of the 20th century, a significant figure. This gradually changed the status of the partisan as both a legal and illegal figure, which was reflected even in international legal documents, in particular in the four Geneva Conventions of 1949, which expanded the circle of persons equated to regular fighters. Today's terrorist, according to K. Schmitt, is the last step (after the "global partisan" as a fighter of the world socialist revolution) in the evolution of the partisan, who was given new opportunities by technical and industrial progress, but his status in the present and future remains a problematic issue. This is due to the fact that modern wars go beyond the control of the states themselves, canceling the institutionalized "regular" relations between governments, armies and peoples, and mobilizing the so-called "minorities" (ethnic or religious). The fragmentation of modern democratic societies on the basis of the struggle for the expansion of personal rights, to which the segmentation of public communication into Internet communities was added at the beginning of the 21st century, makes state bodies dependent on public sentiments and mass psychology. And this applies not only to Europe and the USA, but also to a number of countries of the East that have embarked on the path of Westernization, in particular, Tunisia, Egypt, where the "Arab Spring" began. On the other hand, "ideological monocentrism" in the form of "Islamic fundamentalism" as a state ideology (Iran) or as a justification for terrorism («Хамас») in the presence of an "external enemy" in the form of the United States or its allies (Israel) creates favorable conditions for the activity of partisan terrorist armed formations.

Key words: paradox, partisan, legality, world-system, military conflict.

УДК 323.13

Петраков М. О.

к. політ. наук, докторант,
кафедра політичних наук та права,
ДЗ «ПНПУ імені К. Д. Ушинського»,
вул. Старопортофранківська, 26,
м. Одеса, 65020, Україна
E-mail: Petrakov.nikita.np@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-9373-5111>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.9>

МЕМОРІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА ДЕКОНСТРУКЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ: ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ ТА ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ

Сучасний світ характеризується динамічними змінами у сфері політики та історії, де особливе місце займає меморіальна політика. Вона виступає не лише як засіб збереження колективної пам'яті, але й як інструмент деконструкції традиційних політичних систем. Ця стаття поглиблено аналізує причинно-наслідкові зв'язки між розвитком меморіальної політики та процесами деконструкції політичних систем, акцентуючи на важливості епістемологічних та гносеологічних аспектів у науковому розвитку.

У контексті постмодернізму, меморіальна політика відіграє ключову роль у формуванні ідентичності та владних відносин, пропонуючи новий погляд на минуле та його вплив на сучасність. У статті розглядається, як маніпуляція пам'яттю та статусами «жертв» впливає на політичний ландшафт, а також як віктимізація та вибіркове вшанування історичних подій служать інструментами для здобуття влади та впливу. Особлива увага приділяється «Відозві з Блуа», яка виступає проти меморіальної політики та закликає до свободи історичної науки. Автор розкриває, як цей документ відображає занепокоєння щодо моралізації історії та цензури, підкреслюючи необхідність вільного дослідження минулого.

Завершується стаття висновком про те, що меморіальна політика та її взаємодія з політичними системами вимагає від науковців глибокого розуміння її епістемологічних та гносеологічних основ. Такий підхід дозволяє не тільки критично аналізувати історичні наративи, але й виявляти способи, за допомогою яких пам'ять формує політичну реальність, сприяючи розвитку більш свідомого та відповідального ставлення до історії.

Ключові слова: меморіальна політика, інститут національної пам'яті, інструменти меморіальної політики, політичний процес, історична політика, ідеологія, постмодерн, епістемологія, гносеологія, культура, пам'ять, війна.

Актуальність. На зламі тисячоліть, після подій 11 вересня 2001 року в США, дослідники засвідчили появу «внутрішнього партизана», який кинув виклик системі Глобального Порядку, транснаціоналізація якого відбувалася під впливом філософії Постмодерна з другої половини ХХ століття, в авангарді якої були ідеї протистояння метатеоріям, метасистемам, тотальним ціннісним системам, що були в основі тоталітарних режимів державо-центричних моделей. Півстоліття боротьби постмодерністів за плюралізм, за право на суб'єктивну істину, за правду в її релятивістському варіанті обернулися початком критики «релятивізму» і прогнозами майбутньої «консервативної революції» в наступні двадцять років нового тисячоліття.

Концепції циклічного розвитку історії знову стали популярними, впродовж дискурсу Ф. Фукуями про «кінець історії» та С. Хантінгтона про «початок внутрішньої культурної війни» було фактично оголошено початок «ери боїв за історію» – оскільки і політика, і культура, знову були втягнуті в конфлікт, що визначатиме майбутнє.

Все це, означало зростання культурних, знаково-символічних форм геополітичної та політичної боротьби, ведення боротьби у формі застосування жорстких процедур ідентифікації «своїх» і «чужих» (для визначення межі дії політкоректності); проведення політики скорочення плюралізму, релятивізму і толерантності, спроби увігнати в рамки нормалізації «заради національного майбутнього», значне скорочення простору для культур, які існують автономно від основних ціннісних систем, де було можливе існування без приналежності до одного чи іншого боку.

В контексті культурних (в тому числі, релігійних) провокацій, наприклад, із Кораном у Швеції, або з карикатурами на пророка Моххамеда видання французької «Шарлі Ебдо», ці форми геополітичної боротьби не є такими безневинними, як могло б здатися на перший погляд. Вони викликають глибокі роздуми щодо економічної залежності, бажання привернути увагу «імперського центру», нейтралізувати опонентів через «приниження» або «висміювання» основ їх ідентичності, обмежуючи їх право на місце в «політичному просторі». Це спонукає до переосмислення територіально-політичних кордонів, культурних меж, і відродження етнічних, конфесійних, мовних та політичних протиріч, в середовищі, де релігійні тексти та історична пам'ять стають інструментами політичного впливу та маніпуляцій.

Протягом останніх п'ятнадцяти років, ініціативи пов'язані з переосмисленням та переплануванням архітектури нового Порядку набрали обертів, спираючись на розвиток індустрії пам'яті.

Науково-теоретична та методологічна основа дослідження. Значний вклад у дослідження індустрії меморіальної політики, в аналіз інструментів меморіальної політики, які впливають на сучасну ідентичність, політику пам'яті та культурну спадщину внесли дослідження Ф. Анкерсмита (Ankersmit, 1994), А. Ассман (Assmann, 2004; 2012a; 2012b), Я. Ассмана (Assmann, 2008), Н. Батіашвілі (Batiashvili, 2012), Дж. В. Вертча (Wertsch, 2012), Б. Вейфен (Weiffen, 2012), Дж. Вінтера (Winter, 2006), А.Х. Гатчесс та М. Сігел (Gutchess & Siegel, 2012), Е. Гобсбаума (Hobsbawm, 2005), П. Коннертона (Connerton, 1989), Е. Франсуа, К. Концаль, Р. Траба та С. Трєбст (Francois, Konczal, Traba, Troebst, 2013), П. Нора (Nora, 1987), П. Рікера (Ricoeur, 2006) М. Хальбвакса (Halbwachs, 1925), Л. Февра (Febvre, 1953), А. Шварц (Schwarz, 2012), Л. Шортт (Shortt, 2012) тощо. Наприклад, П'єр Нора – французький історик, відомий авторською концепцією «місць пам'яті» (lieux de mémoire), яка має велике значення для розуміння меморіальної політики. Його редагована серія «Les Lieux de Mémoire» є фундаментальним джерелом для вивчення національної пам'яті та ідентичності в контексті Франції (Nora, 1987). Моріс Хальбвакс – соціолог, який розвивав теорію колективної пам'яті, що також важлива для розуміння меморіальної політики. Він автор праці «Колективна пам'ять» (Halbwachs, 1925), в якій досліджуються механізми комеморації, як спільноти пам'ятають та яке значення це має для їхньої ідентичності. Пол Коннертон – автор праці «Як суспільства пам'ятають», аналізує, як ритуали та практики відіграють роль у збереженні колективної пам'яті, що може бути застосовано до аналізу меморіальної політики. Пол Рікер в праці «Пам'ять,

історія, забуття» розглядає, як суспільства вибірково пам'ятають або забувають своє минуле, що є ключовим аспектом меморіальної політики. В 2013 р. в праці Етьєна Франсуа, Корнелії Концаль, Роберта Траба та Стефана Трьобста – «Історія політики в Європі з 1989 року: порівняльний аналіз Німеччини, Франції та Польщі» (Francois, Konczal, Traba, Troebst, 2013) в частині «Історія політики: політична доменія, структурний аналіз, предмет дебатів» вперше піднято питання про паралельне в часі виникнення в різних країнах Європи концепцій «історичної політики» («politics of history», «politique du passé»), що продемонструвало запит на використання в політиці питань «переосмислення (ревізії) історії» і що обумовило впровадження в науково-популярний дискурс термінів, як «борг пам'яті», «політика пам'яті», «політика ідентичності», «культура пам'яті та історичної свідомості», «політика долання (перегляду) минулого» тощо.

Для *методології дослідження* формування історичної політики як сфери дії соціально-політичних інститутів важливим постає визначення об'єкту та суб'єкту впроваджуваної політики. *Об'єктом* постає «політика пам'яті» як така, що описує політику у сфері історичної пам'яті (колективної, суспільної, соціальної, комунікативної, культурної пам'яті тощо) і завданнями щодо дослідження цього об'єкту стають упорядкування категоріального апарату політики, систематизація контр-оверсійних досліджень науковців для визначення кола спірних питань з метою віднайдення найбільш логічної та послідовної системи аргументів. Визначення *суб'єкту / суб'єктів* впроваджуваної політики потребує дескрипцію та реконструювання історичної основи виникнення *суб'єктів*, які впливають на формування історичної політики; аналіз процесу інституалізації таких суб'єктів як державних (урядових) / недержавних (неурядових) інститутів формування політики, визначення інституційної структури формування та розвитку такої політики, аналіз політико-правової (стратегії, програми, декларації) та нормативно-правової (закони, постанови, розпорядження) основи легітимації впроваджуваної політики, аналіз методів та форм впроваджуваної політики, встановлення ефективності / дієвості впровадженної політики як аргументованого та впорядкованого системного комплексу дій.

Отже, *метою дослідження* є відтворення причинно-наслідкового зв'язку розвитку «меморіальної політики» з процесами деконструкції політичних систем з акцентом на епістеміологічні та гносеологічні проблеми наукового розвитку.

Країни Східної Європи, які зазнали значних втрат від спроб нав'язування «універсальних» моделей життя протягом останнього століття, опинилися в центрі трансформаційних подій, де меморіальна політика відіграє провідну роль в деконструкції логіки розвитку політичних систем. Тривала економічна криза, відсутність реальних національних програм політики економічного відновлення провокують запит на зростання популістських кіл з їх орієнтацією на швидкі рішення та пошук винних. Риторика звинувачень, відсутність проривних стратегій реанімує міфотворчість про перемогу через історичний реванш над «ворогом», яким визнається найближчий сусід. Риторика навколо реанімації «великого минулого» супроводжується критикою «універсальної культури» і зверненням до проєктів просторової реструктуризації, які все активніше стрясають світову архітектуру, спираючись на механізм меморіальної індустрії.

Механізм меморіальної індустрії представляє собою комплексний підхід до створення, управління та підтримки колективної пам'яті через використання

різноманітних форм і методів, включаючи музеї, пам'ятники, комеморативні заходи, освітні програми та медійний контент. Інструментами політики пам'яті традиційно являються: 1) інструмент містифікації історії, створення базової міфологеми, яка формує змістовне ядро політичної культури цілого; 2) інструмент підкладання історичних «фактів» для обґрунтування політичних цілей та дій; 3) інструмент конструювання нової соціально-політичної реальності; 4) інструмент відновлення національної єдності, нерідко шляхом гомогенізації культури, уніфікації «колективної» пам'яті; 5) формування суспільно значущих образів ідентичності, що реалізуються в ритуалах, символах, знаках, святах і дискурсі; 6) «відновлення історичної справедливості» шляхом впровадження офіційного політико-правового та кримінального засудження за посягання на життя, права та свободи людей чи груп; 7) легітимізації популістської влади, в умовах кризи соціально-економічного розвитку; 8) мобілізації населення; 9) політизації культурних, релігійних, мовних питань; 10) скандалізації політичних процесів; 11) дифамації – поширення інформації, що порочить репутацію; 12) афірмації – постійна ретрансляція та дуплікація позитивних установок (афірмацій) для витіснення негативних думок, критичного мислення; 13) дискримінації – демонстрації відмінності чи переваг, виключення та обмеження, що заперечує право на рівність; 14) віктимізація в політичному процесі.

Один з ключових елементів цього механізму – «віктимізація», яка відіграє важливу роль у формуванні ідентичності, спільноти та політичних наративів. Опишемо детальніше як працює цей механізм:

1. Створення наративу. Меморіальна індустрія використовує наратив «віктимізації» для створення версії історії, що акцентує на стражданнях та несправедливості, які були завдані спільноті або нації. Цей наратив може базуватися на реальних історичних подіях, але часто він подається таким чином, щоб викликати емоційну реакцію та співпереживання серед аудиторії.

2. Меморіалізація. Через створення пам'ятників, меморіалів, музеїв та інших форм комеморації, «віктимізація» стає візуально та просторово втіленою у фізичному середовищі. Це дозволяє людям буквально «зустрітися» з історією, посилюючи вплив наративу через особистісний досвід.

3. Освітня діяльність. Освітні програми та курси, які включають вивчення історії через призму «віктимізації», сприяють формуванню певного розуміння минулого, акцентуючи на моральних та етичних аспектах подій. Це може впливати на формування цінностей та ідентичності особистості.

4. Медійний контент. Фільми, книги, телепередачі, соціальні медіа – усе це інструменти для поширення наративу «віктимізації». Вони дозволяють досягти широкої аудиторії та використовуються для формування публічної думки, співчуття та підтримки певних політичних програм дій.

5. Політичне використання. «Віктимізація» часто використовується у політичному контексті для виправдання певних дій, політик або вимог. Це може включати вимоги репарацій, зміну територіальних кордонів, створення нових законів або політичних рішень, які базуються на історичних стражданнях.

6. Вплив на колективну пам'ять. Через всі ці механізми «віктимізація» глибоко впливає на колективну пам'ять, формуючи спосіб, яким спільноти розуміють своє минуле, ідентифікують себе в сьогоденні та проєктують своє майбутнє.

Вона стає частиною ідентичності, що передається з покоління в покоління, впливаючи на стосунки між народами та культурами.

Меморіальна індустрія, через механізм «віктимізації», таким чином, відіграє ключову роль у формуванні суспільного сприйняття історії, культурної ідентичності та політичних відносин. Віктимізація як основа політики пам'яті є поширеною в багатьох країнах світу, використовуючись як засіб формування національної ідентичності, політичного дискурсу та міжнародних відносин. Такий підхід може включати акцентування на історичних трагедіях, геноцидах, колоніальному гнобленні, війнах за незалежність або інших формах опресії. Наведемо декілька прикладів держав, де віктимізація має значний вплив на політику пам'яті:

1. Польща активно використовує наратив віктимізації, особливо у контексті Другої світової війни та радянської окупації. Пам'ятники, музеї та освітні програми часто фокусуються на стражданнях польського народу протягом цього періоду. Концепція «нової історичної політики» (*polityka historyczna*) тут швидко набула популярності у наукових роботах, особливо у перші десять років 2000-х, коли з'явилася значна кількість досліджень, що включали цей термін. У самому початку 2000-х, з огляду на актуалізацію явищ, описаних терміном «історична політика», її використання у офіційній політичній мові не стало сюрпризом. Зокрема, у 2005 році у Польщі, коли до влади прийшла право-консервативна партія «Право та справедливість» і разом зі своїми союзниками почала закликати до впровадження «нової історичної політики» для зміцнення єдності польського народу. Це передбачало переосмислення історичного минулого та реалізацію політики, яка б відновила колективну пам'ять, повертаючись до романтичного націоналізму XIX століття. Ініціатори цієї політики виступали за аналіз не лише трагічних і героїчних моментів XX століття, але й за оцінку особливої ролі Польщі, починаючи з XVI століття, як запропонував Я. Куртика, директор Інституту національної пам'яті. Дебати в Польщі навколо «нової історичної політики» та відновлення «Речі Посполитої» були за своєю інтенсивністю та емоційним зарядом порівнянні з німецькою «Historikerstreit». В обох випадках основними мотивами було переосмислення або переформатування національної ідентичності у світлі глобалізації та економічної кризи, з урахуванням аспекту «віктимізації» власної історії. Дії, спрямовані на перегляд минулого заради сучасності та ідеї національної «консолідації», були розгорнуті в обох країнах.

2. Ізраїль політично спирається на історію Холокосту, яка вкорінена в національній ідентичності, служачи основою для зміцнення внутрішньої єдності та виправдання політичних рішень, зокрема у зовнішній політиці.

3. Вірменія акцентує на геноциді вірмен 1915 року в Османській імперії як центральному елементі своєї національної пам'яті та міжнародних відносин, особливо у відносинах з Туреччиною.

4. Україна, переосмислюючи історію існування в розділеному стані в межах Австрійської, Російської та Польської державності та історію радянського періоду, розвиває меморіальну політику з акцентом на голодомор як геноцид українського народу, репресії та боротьбу за національну незалежність, де «роковини», в сенсі відзначення сумних подій національного минулого, переважають над «річницями» як «святкових подій», що визначають святкові національні події.

5. Китай використовує наратив віктимізації у контексті «століття ганьби» – періоду колоніального гноблення та нерівних договорів з західними державами та Японією, що слугує засобом консолідації нації та виправданням зовнішньої політики.

6. В державах Балканського субрегіону Європи використання віктимізації як частини політики пам'яті є особливо складним і багатограним, оскільки історичні трагедії та етнічні конфлікти відіграють важливу роль у формуванні національної ідентичності та політики в країнах регіону, таких як Сербія, Хорватія та Боснія і Герцеговина.

Ці приклади демонструють, як віктимізація може стати ключовим елементом у формуванні національної ідентичності та політичного дискурсу, а також впливати на міжнародні відносини, провокацію конфліктів, та зміни у внутрішній політиці країн.

Сьогоднішня політична криза є результатом дебатів про «історичну істину» та методи її захисту та вшанування, поряд з діалогами про «провокуючу пам'ять» і шляхи її обмеження та осмислення. Основною точкою обговорення є питання про пізнавальну вартість історії, точніше, про її епістеміологічну цінність, та її взаємодію з різноманітними історичними наративами, які відображають процеси особистісного вираження через занепокоєння історичною пам'яттю. Цей конфлікт між пам'яттю та історією проник у всі аспекти соціальної системи, ставши системою взаємозалежностей, і яскраво виявився у формі культурного конфлікту в повсякденному житті. Ключовим терміном, що описує цей конфлікт, став термін «Постправа», чия присутність сама по собі є конфліктною і дещо парадоксальною, оскільки її основне значення полягає в визнанні знецінення об'єктивності фактів на користь переконливості емоцій. Для тих, хто занурюється в аналіз методологічних розбіжностей між епохами Модерну та Постмодерну, Постправа розглядається як явище, що впливає з постмодернізму, з метою переосмислення історії як достовірного та об'єктивного знання. Таке переосмислення включає інтерпретацію, розшифровку та деконструкцію того, що раніше визнавалося за «правду».

В 1887 р. в полемічній праці «До генеалогії моралі», яка стала продовженням праці «По той бік добра і зла», Фрідріх Ніцше аргументував, що справжня цінність істини полягає в її відкритості до критики та необхідності її експериментального оскарження. Він критикував науку за її надмірну віру в непорушність істини, стверджуючи, що наука покладається на переоцінену важливість істини та віру в її незмінність і недоторканність: «цінність істини в тому, що вона потребує критики і одного разу має бути експериментально поставлена під питання... Наука же стоїть на ґрунті перебільшеної оцінки істини, на ґрунті віри в те, що істина не девальвується та не може бути піддана критиці» (Nietzsche, 2002). Інакше кажучи, наукове – не завжди істинне, все є питанням інтерпретації, все є відносним, істини не існує. Так, Ніцше став предтечою філософії постмодерністів.

Дискурс навколо завдання «історичної політики» став особливо гострим напередодні Другої Світової війни в Німеччині, де опозиційні позиції представляли історики Карла Лампрехта та його критики Леопольд Фон Ранке. Перший виступав за розвиток «психологічної теорії історії», метою якої визначалося виховання, «надихання», культивування суспільних цінностей. Згідно з Лампрехтом, історичний процес – це процес зміни не суспільно-економічних формацій, а культурно-історичних епох, де об'єкт історика – соціальна психологія, а завдання

історії – надихати, формуючи культурний прогрес епохи. Його критик Л. фон Ранке, навпаки, вважав, що «історик має уподібнюватися фізику», «працювати з фактами і бути об'єктивним», адже «приступаючи до вивчення того чи іншого тексту, потрібно пам'ятати, що він передає не факт, а враження». Отже, вивчаючи історію, спочатку слід вивчити особистість історика. Нажаль, незважаючи на реалізм позиції Л. фон Ранке, в Третньому Рейху, як ми пам'ятаємо, з історичним цинізмом і з акцентом на політичну доцільність популяризували підхід Лампрехта. Історик перетворювався на пропагандиста, а критичне мислення визнавалося злом заради захисту інтересів та інформаційної безпеки Рейху.

Вже після війни, Едвард Карр, який знаково вплинув на постмодерністські підходи, особливо в контексті методології дослідження історії міжнародних відносин, проводив унікальні історичні дізнання, базуючись на свідченнях очевидців так званих «eye-witnessed-history». Його роботи, які характеризуються безпосередньою участю дослідника в історичних подіях і мали ознаки публіцистики, відіграли значну роль. Карр, пізніше визнаний як засновник філософії «політичного реалізму», розвивав принцип «реалістичного критицизму». Цей підхід передбачав активне застосування критики та самокритики та врахування всього спектра дійсних сил і тенденцій. В своєму творі «Що таке історія?» (1961), Е. Карр досліджував дебати щодо об'єктивності історії, використовуючи розбіжності у поглядах професорів історії Кембриджського університету – Дж. Ем. Ед. Дальберга Актона у 1896 році та Дж. Кларка у 1956 році. Якщо Актон вірив у ідею «остаточної узгодженої історії», то Кларк висловлював скепсис щодо існування «об'єктивної історичної істини». Карр сам критично ставився до підходу, в якому «факти вважаються священними, а думки – вільними», аргументуючи, що протиставлення «кісток фактів» «м'якоті суперечливих інтерпретацій» є недоречним, оскільки «м'якоть» виявляється значно цікавішою за «кістки» (Carr, 2008). І історик, навіть намагаючись бути об'єктивним, здійснює відбір матеріалу суб'єктивно і факти говорять лише тоді, коли історик апелює до них, вирішуючи, які факти наводити, в якій послідовності і в якому контексті. Звідси порада Е. Карра: «Приступаючи до вивчення історії, потрібно пізнати історика» (Carr, 2008). Ідеї Е. Карра були сформовані під впливом полеміки і розбіжностей в 40–50-ті роки – між «утопізмом» і «реалізмом», в 60–70-ті роки – між «традиціоналізмом» і «модернізмом».

У 60–70-ті роки ХХ століття розгорнувся новий етап, ознаменований виникненням біхевіористського (модерністського) напрямку, який ставив себе в опозицію до традиційних підходів у дослідженні міжнародної політики. На тлі розгортання філософії постмодерністів, які виступали за «деідеологізацію» історії, американський історик Говард Зін в праці «Історична політика» (Zinn, 1990) надав визначення поняттю «історична політика» і закликав істориків прийняти більш заангажовану роль у суспільстві, що відображало дух бурхливих років того часу і несподівано резонувало з радянським уявленням про істориків як про «воїнів ідеологічного фронту». Таким чином, десятиліття 60-х років стало *епохою парадоксів*, об'єднавши в собі модернізм як методологічний підхід і постмодернізм як філософську течію, що вказувало на процеси переосмислення та переоцінки.

Період Постмодерну визначається як період популяризації ідеї заперечення об'єктивності знання. Постмодерністська філософія, обумовлена впливом Е. М. Хайдеггера, Ж. Дерріда, Ж. Ф. Ліотара, М. Фуко, Дж. Ваттімо, стала відпо-

віддую на наукові наративи, висловлюючи скептицизм до універсальних систем та метатеорій і пропонуючи їх деконструкцію та відмову від усталених меж, як у прямому, так і в переносному сенсі. Вона підкреслювала значення емпіричного збирання даних та особистого досвіду історичних подій, а також критикувала теоретичні узагальнення. В епоху постмодерну дискурс замінив «мовчання» модерну, ставши ключовим елементом наукового дослідження. Науковці, схильні до методологічного аскетизму та уникаючи широких узагальнень, визначили цю епоху. Постмодерністська філософія сприяла «боротьбі за історичну правду» та «боротьбі за історію». Люсьєн Февр у праці «Бої за історію» (1953) аргументував гносеологічну вагомість такої боротьби, виходячи з принципу «ересям бути» («*Opportet haereses esse*»), адже саме вони створюють динаміку і сприяють розвитку історії. Він переглянув традиційне бачення історії як «піднесення істини через минуле» та наголосив на важливості суб'єктивного інтерпретування фактів, відзначаючи внесок вчителя Жюльє Мішле у цей процес. Февр розглядав «ставлення проблем і формулювання гіпотез» як діяльність, що в минулому розглядалася як велика спокуса та зрада, порівнюючи історика, який вносить суб'єктивізм у священний простір об'єктивності, із введенням троянського коня (Febvre, 1953). Визнаючи історію як науку про людину, що використовує факти людського життя, Л. Февр визначив завданням історика «ворушити купи золи, ... що зберігає мертві сліди чийхось спалених життів», «зрозуміти людей, що були свідками фактів, відображених в їх свідомості поряд з іншими ідеями, щоб мати можливість ці факти тлумачити», «переносити пекучу сучасність в тепле лоно колишніх століть», «відтворювати минуле виходячи з цього» (Febvre, 1953).

М. Гефтер у праці «Пригоди пам'яті» 1994 року зазначав: «Без живих Мертвих – живуть приречені. Їхнє спасіння в їхньому зіткненні». досліджував «правду» у її різноманітних проявах: провокаторки, легітимаційної фікції, соціальної конструкції, системи місць пам'яті, суб'єктивного сприйняття подій, і звертаючись до давньогрецької міфології, де Клію, муза історії, була дочкою Мнемозини, богині пам'яті. Звертаючись до того ж міфу П. Нора вказував, що в епоху Постмодерну відбулося «розлучення» пам'яті та історії, і тепер історик виступає «місцем пам'яті» – інструментом, який надає сенс та життя тому, що саме по собі не мало б ні сенсу, ні життя, стимулюючи жанр – «его-історії» (Nora, 1987). Водночас, агресивність суб'єктивного «метаболізму» з претензією на вираз «кінцевої історії» обумовив стан, коли самі історики втратили професійну монополію на суб'єктивне бачення історії, опинилися під тиском конфліктуючих популярних наративів. Так переміг «троянський кінь суб'єктивізму» за висловом Л. Февра, що перетворило дискурс в клекотливу політичну маніпуляцію, де не має місця «визнанню іншої правди».

Національну історію стали розуміти як конструкт, що знаходиться на службі у держави. Цей факт Чарльз Мейер в 1993 р. назвав «меморіальною індустрією». Остання проявилася у формуванні державних урядових інституцій таких як: 1) Інститут національної пам'яті (Instytut Pamięci Narodowej, IPN) – польський державний орган, який займається вивченням історії Польщі у ХХ столітті, включаючи політичні репресії, військові злочини та злочини проти людяності; 2) Інститут пам'яті Литви (Lietuvos Nacionalinio atminimo institutas) – державний орган, який займається вивченням та вшануванням пам'яті про історичні події, що відбулися на території Литви, зокрема періоду радянської окупації та

нацистської окупації; 3) Інститут національної пам'яті (ІНП) – це державний орган, створений з метою вивчення історії України у XX столітті, зокрема періоду комуністичної та нацистської окупації, із зосередженням на політичних репресіях, геноциді, масових трагедіях та боротьбі за незалежність; 4) Інститут для дослідження злочинів комунізму та меморіалізації (Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc) – державний орган, призначений для вивчення історії комуністичного режиму в Румунії та вшанування пам'яті його жертв; 5) Федеральний комітет з питань пам'яті про жертви нацизму (Bundeszentrale für politische Bildung) – це федеральне агентство в Німеччині, яке займається вивченням історії, зокрема періоду нацистської диктатури та нацистських злочинів, і впроваджує заходи з пам'яті та освіти щодо цих подій; 6) Фонд меморіалу Шоа (Fondation pour la Mémoire de la Shoah) – це державний фонд Франції, створений з метою вивчення та вшанування пам'яті жертв Голокосту та збереження історичної пам'яті про цей період; 7) Інститут історії (Institut de Historia) при Іспанській Національній Дослідницькій Раді (CSIC) – це відомий науковий центр, який займається дослідженнями історії Іспанії, включаючи період диктатури Франко та громадянської війни; 8) Національний інститут для дослідження фашизму та рухів опору (Istituto Nazionale per la Storia del Movimento di Liberazione in Italia) – це установа, яка займається вивченням історії фашизму та антифашистського опору в Італії; 9) Інститут окупаційних студій Латвії (Окупācijas muzeja institūts) – це установа, яка займається вивченням історії окупації Латвії у XX столітті, включаючи радянську та нацистську окупацію; 10) Інститут сучасної історії Сербії (Institut za savremenu istoriju) – це центр, який займається дослідженням сучасної історії Сербії та Балканського регіону, включаючи період війн на Балканах у 1990-х роках та ін. Меморіальна індустрія проявилася і в формуванні спеціального меморіального законодавства.

Протягом останніх років виокремилися дві основні тенденції у практиці меморіальної політики: пріоритет надається згадуванню негативних подій над позитивними та акцент на вшануванні пам'яті жертв у порівнянні з увічненням пам'яті про винуватців цих подій. Водночас процес віктимізації при формуванні «місць пам'яті» та «культури пам'яті» показав себе не стільки як показник кризи у колективному розвитку, скільки як засіб маніпуляції, спрямований на привертання уваги шляхом висловлення претензій «жертви» з метою здобуття нею економічних переваг, вигод та політичного впливу. Віктимізація у сфері пам'яті та приписування собі ролі жертви перетворює отримувача вигод на «залежного», де пам'ять виступає як засіб, що посилює залежність і сприяє ідентифікаційному розділу, що в кінцевому підсумку призводить до негативних політичних наслідків.

«Відозва з Блуа» 2008 року стала реакцією європейської інтелігенції на маніпуляції зі статусами «жертв» та на індустрію меморіальної політики. Ініціатором звернення виступив П'єр Нора, лідер асоціації «Свободу історії», разом з дванадцятьма однодумцями, які закликали до формування руху «За Свободу історії» як відповідь на цензуру та закони, що регулюють пам'ять. П. Нора у своєму зверненні висловив занепокоєння щодо «ризиків ретроспективного моралізування історії та введення цензури в інтелектуальному просторі... Історія не повинна служити сьогоденню, підкоряючись вимогам конфліктуючих наративів пам'яті. В демократичному суспільстві політичній владі не належить право встановлювати, що є історичною правдою, чи обмежувати свободу історичних досліджень

за допомогою юридичних заходів... В державі, де панує свобода, свобода історії є свободою для всіх» (L'appel de Blois, 2008).

У будь-якої епохи є власний Постмодерн і своя Постправа. Сказано ж: «Раптом, як оком змигнути, при останній сурмі: бо засурмить вона і мертві воскреснуть, і ми змінимося... Бо тлінному цьому одягнутись у нетлінне, а смертне оце – зодягнутися в безсмертя» (Новий Завіт. 1-Коринтян. 15: 52–53). Без цього неможливого образ Кінця, який є суть – Початок. Постмодернізм представляє собою новий погляд на минуле, в якому постмодерні течії замінюють модерністські, так само як процеси, що зосереджуються навколо ядра, змінюються процесами, орієнтованими на периферію, відображаючи еволюцію глобальної системи. На початку другого десятиліття XXI століття стає очевидним зростаючий інтерес до Пост-постмодернізму, або нового модернізму, що характеризується вибором домінуючого наративу, відходом від релятивізму та стремлінням до розробки нових основ для метатеорій та системного підходу – це проявляється в прагненні до узагальнення емпіричних спостережень, методології та «тотальної історії». Все частіше нові ідеологи консервативного повороту закликають до відмови від критичного мислення, яке «шкодить перемозі у війні» і «єдиній ідеології телемарафону». Ідеї ліберальних істориків тепер знаходяться за межами основного наративу, підкреслюючи, що в контексті лібералізму діти часто стають авторитарними, а Постправа, породження постмодерну, переростає з емоційної нестабільності в непередбачувану сутність, яка прагне встановити Порядок, зрозумілий лише їй. Інтерес до нео-модерну та нової системності виявляється в регіональних практиках, де регіональне моделювання в геополітиці неодмінно визначається чинниками часу, пам'яті та історії.

Отже, меморіальна політика, як сфера публічної діяльності та наукового інтересу, відіграє ключову роль у процесах деконструкції політичних систем. Це відбувається через активне переформатування колективної пам'яті, що включає як підкреслення, так і замовчування певних історичних подій. Процеси меморіальної політики нерозривно пов'язані з питаннями ідентичності, влади та історичної справедливості, що вимагає глибокого розуміння їх епістемологічних та гносеологічних аспектів. Деконструкція політичних систем через меморіальну політику вказує на значну роль історичного наративу у формуванні сучасних політичних ідентичностей та систем. Такий підхід вимагає від науковців критичного аналізу та відмови від однозначного прийняття історичних «фактів» як незаперечних істин, замість цього підкреслюючи необхідність багатогранного дослідження історичних подій та їх інтерпретацій. У підсумку, відтворення причинно-наслідкових зв'язків між розвитком меморіальної політики та деконструкцією політичних систем вимагає від науковців не лише вивчення історичних подій, але й розуміння того, як ці події інтерпретуються, використовуються або ігноруються в сучасних політичних та соціальних контекстах, з акцентом на важливість епістемологічних та гносеологічних питань, що лежать в основі цього процесу.

References [Список використаної літератури]

- Ankersmit, F.R. (1994). The reality effect in the writing of history. The dynamics of historiographical topology. *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 109 (3), 452–472 [in English]. [Ankersmit F.R. The reality effect in the writing of history. The dynamics of historiographical topology. *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*. 1994. Vol. 109. Is. 3. P. 452–472].
- Assmann, A., & Shortt, L. (2012). *Memory and Political Change: Introduction*, 1-14. In *Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan [in English]. [Assmann A., Shortt L. *Memory and Political Change: Introduction/ Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 2012. P. 1–14].

- Assmann, A. (2004). *Das kulturelle Gedächtnis an der Millenniumsschwelle. Krise und Zukunft der Bildung*. Konstanz: UVK [in English]. [Assmann A. *Das kulturelle Gedächtnis an der Millenniumsschwelle. Krise und Zukunft der Bildung*. Konstanz: UVK, 2004. 690 s.].
- Assmann, A. (2012). To Remember or to Forget: Which Way Out of a Shared History of Violence?, 53–71. In *Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann & Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan [in English]. [Assmann, A. To Remember or to Forget: Which Way Out of a Shared History of Violence? / *Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 2012. P. 53–71].
- Assmann, J. (2008). Communicative and Cultural Memory, 109–118. In *Cultural Memory Studies*. Ed. by: A. Erl, A. Nunnig. Berlin, NewYork. [in English]. [Assmann J. *Communicative and Cultural Memory / Cultural Memory Studies*. Ed. by: A. Erl, A. Nunnig. Berlin, NewYork, 2008. P. 109–118].
- Batiashvili, N. (2012). The ‘Myth’ of the Self: The Georgian National Narrative and Quest for ‘Georgianness’. In *Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 186–200 [in English]. [Batiashvili, N. The ‘Myth’ of the Self: The Georgian National Narrative and Quest for ‘Georgianness’ / *Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 2012. P. 186–200].
- Carr, E.H. (2008). *What is History?* Penguin [in English]. [Carr E. H. *What is History?* Penguin, 2008. 188 p.].
- Connerton, P. (1989). *How Societies Remember*. Cambridge University Press [in English]. [Connerton P. *How Societies Remember*. Cambridge University Press, 1989. 121 p.].
- Febvre, L. (1953). *Combats pour l'histoire*. Paris: Armand Colin [in English]. [Febvre L. *Combats pour l'histoire*. Paris: Armand Colin, 1953. 456 p.].
- Francois, E., Konczal, K., Traba, R., & Troebst, S. (2013). *Geschichtspolitik in Europa seit 1989: Deutschland, Frankreich und Polen im internationalen Vergleich*. Wallstein Verlag, 560 p. [in German]. [Francois E., Konczal K., Traba R., Troebst S. *Geschichtspolitik in Europa seit 1989: Deutschland, Frankreich und Polen im internationalen Vergleich*. Wallstein Verlag, 2013. 560 p.].
- Gutchess, A.H., & Siegel, M. (2012). Memory Specificity Across Cultures, In *Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 201–215 [in English]. [Gutchess A. H., Siegel M. *Memory Specificity Across Cultures / Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 2012. P. 201–215].
- Hallwachs, M. (1925). *Les cadres sociaux de la mémoire*. Paris: F. Alcan [in English]. [Hallwachs M. *Les cadres sociaux de la mémoire*. Paris: F. Alcan, 1925. 404 p.].
- L'appel de Blois. (2008). *Liberté pour l'histoire* [in English]. [L'appel de Blois. *Liberté pour l'histoire*. 2008 URL :http://www.lphasso.fr/index1307.html?option=com_content&view=article (дата звернення: 12.02.2024)].
- Nietzsche, F. (2002). *Beyond Good and Evil. Genealogy of morality / Translated from German by A. Onyshko*. Lviv: Litoryp [in Ukrainian]. [Ніцше Ф. *По той бік добра і зла. Генеалогія моралі / Пер. з нім. А.Онисько*. Львів: Літопис, 2002. 320 с.].
- Nora, P. (1987). *Essai d'ego-histoire*. Paris: Gallimard [in English]. [Nora P. *Essai d'ego-histoire*. Paris: Gallimard, 1987. 375 p.].
- Ricoeur, P. (2006). *Memory, History, Forgetting / Translated by K. Blamey and D. Pellauer*. Chicago: University of Chicago Press [in English]. [Ricoeur P. *Memory, History, Forgetting / Translated by K. Blamey and D. Pellauer*. Chicago: University of Chicago Press, 2006. 624 p.].
- Schwarz, A. (2012). ‘That’s Not A Story I Could Tell.’ Commemorating the Other Side of the Colonial Frontier in Australian Literature of Reconciliation. In *Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 150–169 [in English]. [Schwarz, A. ‘That’s Not A Story I Could Tell.’ Commemorating the Other Side of the Colonial Frontier in Australian Literature of Reconciliation / *Memory and Political Change*. Eds. by A. Assmann, L. Shortt. London: Palgrave Macmillan. 2012. P. 150–169].
- Shortt, L. (2012). Re-Imagining East Germany in the Berlin Republic: Jana Hensel, GDR Memory and the Transitional Generation. In *Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 115–129 [in English]. [Shortt L. *Re-Imagining East Germany in the Berlin Republic: Jana Hensel, GDR Memory and the Transitional Generation / Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 2012. P.115–129].
- The Invention of Tradition* (2005). / Ed. by Eric Hobsbawm and Terence Ranger / Translated from English by Mykola Klymchuk. Kyiv: Nika-Centre [in Ukrainian]. [Винайдення традиції / За ред. Ерика Гобсбаума і Теренса Рейнджера / Пер. з англ. Микола Климчук. К.: Ніка-Центр, 2005. 448 с.].
- Weiffen, B. (2012). From Domestic to International Instruments for Dealing with a Violent Past: Causes, Concomitants and Consequences for Democratic Transitions. In *Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 89–111 [in English]. [Weiffen B. *From*

- Domestic to International Instruments for Dealing with a Violent Past: Causes, Concomitants and Consequences for Democratic Transitions / Memory and Political Change. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 2012. P. 89–111].
- Wertsch, J.V. (2012). Deep Memory and Narrative Templates: Conservative Forces in Collective Memory. In *Memory and Political Change*. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 73–185 [in English]. [Wertsch J. V. Deep Memory and Narrative Templates: Conservative Forces in Collective Memory/ Memory and Political Change. Eds. by Aleida Assmann, Linda Shortt. London: Palgrave Macmillan. 2012. P. 73–185].
- Winter, J. (2006). *Dreams of Peace and Freedom: Utopian Moments in the Twentieth Century*. New Haven, CT: Yale University Press [in English]. [Winter J. Dreams of Peace and Freedom: Utopian Moments in the Twentieth Century. New Haven, CT: Yale University Press, 2006. 272 p.].
- Zinn, H. (1990). *The Politics of History* Paperback. University of Illinois Press [in English]. [Zinn H. The Politics of History Paperback. University of Illinois Press, 1990. 408 p.]

Стаття надійшла до редакції 16.02.2024

Petrakov M. O.

Department of Political Science and Law
The State Institution "South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky"
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, 65020, Ukraine

MEMORIAL POLITICS AND DECONSTRUCTION OF POLITICAL SYSTEMS: EPISTEMOLOGICAL AND GNOSEOLOGICAL DIMENSIONS

Summary

The modern world is characterized by dynamic changes in the field of politics and history, where memorial politics occupies a special place. It acts not only as a means of preserving collective memory, but also as a tool for deconstructing traditional political systems. This article analyses in depth the cause-and-effect relationship between the development of memorial politics and the processes of deconstruction of political systems, emphasizing the importance of epistemological and epistemological aspects in scientific development.

In the context of postmodernism, memorial politics plays a key role in shaping identity and power relations, offering a new perspective on the past and its impact on the present. The article examines how the manipulation of memory and the status of "victims" affects the political landscape, and how victimization and selective commemoration of historical events serve as tools for gaining power and influence.

Particular attention is paid to the "Appeal from Blois", which opposes memorial politics and calls for the freedom of historical science. The author reveals how this document reflects concerns about the moralization of history and censorship, emphasizing the need for free research into the past.

The article concludes with the conclusion that memorial politics and its interaction with political systems requires scholars to have a deep understanding of its epistemological and epistemological foundations. Such an approach allows not only to critically analyse historical narratives, but also to identify the ways in which memory shapes political reality, contributing to the development of a more conscious and responsible attitude to history.

Key words: memorial policy, institute of national memory, instruments of memorial policy, political process, historical policy, ideology, postmodernity, epistemology, epistemology, epistemology, culture, memory, war.

УДК 32:355.018

Попков В. В.

д-р філос. наук, професор,
кафедра політології,
ОНУ імені І. І. Мечникова,
к. 35, Французький бул., 24/26,
м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: vpopkov951@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4284-6747>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.10>

Хамід Фуад

аспірант,
кафедра політології,
ОНУ імені І. І. Мечникова,
к. 35, Французький бул., 24/26,
м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: fuad58518@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0728-3635>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.10>

**ВІЙНА ЯК ФЕНОМЕН СВІТОВОЇ ІСТОРІЇ:
ФІЛОСОФСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ**

Автори прагнуть розкрити глибинні причини жакливого російсько-української війни, порушуючи питання про те, чи можливе в принципі встановлення міцного миру без воєн, того «Вічного миру», про який писав І. Кант. Автори розглядають одну із фундаментальних проблем політичної філософії – «війна та світова історія». Огляд висловлювань низки політичних філософів і політиків про війну дозволяє авторам висловити припущення про те, що війни (разом з ними, і революції), при всьому їхньому жакливому впливі на життя народів, сутнісно вплетені в історичний процес. В особливу категорію автори виділяють *світові* війни. У статті розроблено систему критеріїв, яка дозволяє відрізнити *світові* війни від малих воєн та локальних військових конфліктів. Автори звертають увагу, що всі світові війни сталися в рамках порівняно невеликого проміжку історичного часу (від Тридцятирічної [світової] війни 1618–1648 рр. до «Холодної» [світової] війни 1946–1991 рр.). В тексті статті ставиться питання про те, чому саме на даному відрізку часу (XVI–XX ст.) «зібралось» стільки світових воєн (висунуто гіпотезу, що їх було п'ять). Для відповіді на це запитання автори звертаються до методології світ-системного аналізу та версії І. Валлерстайна про світові (умовно – «тридцятирічні») війни як «фази структурного переходу» світ-системи, термін життєдіяльності якої (500 років) закінчується (за Валлерстайном) у XXI столітті. Глибший аналіз цієї проблеми отримає свій розвиток у наступному випуску журналу «Міжнародні та політичні дослідження». Загальним висновком наукової рефлексії є те, що з усієї безлічі воєн виділяється кластер світових воєн, який посідає дуже обмежений проміжок історії (з XVII до XXI століття). Встановлення міцного миру, як і раніше, залишається складною глобальною проблемою, вирішення якої неможливе без глибокої та принципової реорганізації існуючої світ-системи.

Ключові слова: війна, мир, революція, світ-система, світова історія, Російсько-Українська війна, Європа, політичний процес, військово-політичний процес.

Постановка проблеми. Російсько-Українська війна, що вибухнула в центрі Європи, крім усіх тих жахливих руйнувань, які сталися в ході бойових дій, зруйнувала й віру в те, що принаймні Європа, на території якої розпочиналися всі світові війни, нарешті стане «територією вічного миру». У цій новій політичній реальності нової конотації набувають питання: що є війна та яку роль грають війни у світовій історії?

Актуальність дослідження полягає саме в відповіді на це питання. Ця відповідь розташована між двома крайніми судженнями. Перше: війни, це аномалія, потворне відхилення від головного курсу поступального розвитку людства, збій неухильного прогресу світової культури та правосвідомості. Миролюбність у такій інтерпретації – природний стан людини, що дає підстави зробити міжнародний мир вічним і універсальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій говорить про значне поширення дискурсу за темою умов міжнародного миру у першій чверті XXI століття. Відомо, що в найбільш рафінованій формі цю проблему ще в III столітті сформулював видатний класик німецької філософії І. Кант: «природа непереборно хоче, щоб право отримало, зрештою, верховну владу. Те, що в цьому відношенні не зроблено, станеться, зрештою, само собою, хоч і з великими труднощами» (Guyer, 2005). А відомий британський історик і соціальний філософ А. Тойнбі взагалі вважав, що війна, це «вада політики», якийсь неприродний стан, в якому опиняються народи з вини бездарних та аморальних володарів (Toynbee, 1957).

Друга (діаметрально протилежна першому судженню) думка: мирне життя – лише короткий перепочинок між війнами, які постійно стрясають світову історію з того часу, як з'явилося людство. Війна – природний прояв тваринної природи людини, її волі до влади та руйнування. На жаль, прихильників другого судження про війну набагато більше, ніж прихильників першого. Але це зовсім не означає, що максима І. Канта про «вічний мир» є безпідставною і не має перспективи. До цієї теми ми ще повернемося у наступних публікаціях. Тут же спробуємо узагальнити погляди низки політиків та політичних мислителів про війну з метою розробки узагальненого погляду на війну в контексті світової історії.

Ще з давніх-давен філософи, глави царюючих династій, полководці, історики, поети, та й просто рядові смертні намагалися осмислити феномен війни, її сутність і роль у житті людської спільноти. Так родоначальник діалектичної філософії, давньогрецький мислитель Геракліт стверджував: «Війна – батько всього і всього цар: одних вона зробила богами, інших – людьми; одних вона зробила рабами, інших – вільними (Bondar, 2015). Тобто в гераклітівському уявленні війна набуває онтологічного значення. вона постає як невід'ємна складова буття людини і суспільства, вічне джерело соціальної диференціації та соціально-історичного структурування.

Давньо-китайський полководець і мислитель Сунь Цзи зазначав: «Війна – це велика справа держави, основа життя і смерті, Шлях до виживання чи загибелі» (Sun-tszy, 2014).

Імператор і філософ Марк Аврелій вплітає тему війни у свою стоїчну філософію життя: «Час людського життя – мить; її сутність – вічна течія; відчуття – невиразне; тіло – тлінне; душа – нестійка; доля – загадкова; слава – недостовірна. ... Все, що стосувалося тіла подібно потоку, що відноситься до душі – сновидіння та диму. Життя – війна і мандрівка по чужині; посмертна слава – забуття...»

(Tsyaty Marka Avrelia, 2024). Війна тут – екзистенційне явище, невід'ємна частина людського життя, зануреного в байдужий потік вічно мінливого світу.

У Новий час виникають трактування війни, які «прив'язані» до реалій ранньобуржуазної доби. Наполеон, один із яскравих виразників цієї епохи, виніс своє розуміння нових реалій у своє трактування війни: «Для ведення війни мені потрібні три речі: по-перше – гроші, по-друге – гроші та по-третє – гроші» (Poroshenko, 2023).

Навіть згадуваний тут автор доктрини «Вічного миру» І. Кант змушений був визнати: «Для війни не потрібно особливих спонукальних причин: вона притаманна людській природі і вважається навіть чимось благородним, до чого людину спонукає честолюбство, а не спрага вигоди... отже, у самій війні вбачається внутрішня гідність, отже навіть філософи вихваляють війну як щось, що ушляхетнює рід людський...». Але: війна «погана тим, що більше творить злих людей, ніж знищує їх» (Guyer, 2005).

Тим самим визнається, що війна має не лише біологічну чи економічну мотивацію. Важливу роль тут відіграють психологічні та ціннісні мотивації, такі як честолюбство та прагнення до визнання, престижу, історичної значущості – все те, що формується соціокультурним середовищем. У той же час Кант вказує на величезну моральну шкоду війни, яка різко інтенсифікує зростання озлоблення та ненависті, падіння суспільної моральності.

Карл фон Клаузевіц, як відомо, відзначився в історії своєю знаменитою фразою: «Війна є продовженням політики іншими засобами». Але не меншої уваги заслуговують такі його слова: «Війна – невід'ємна частина конкуренції, такої ж боротьби людських інтересів і вчинків». Або: «Метою будь-якої війни є мир на умовах, сприятливих для сторони, що перемогла» (Klauzevits, 2018).

Тобто військовий стратег бачить коріння війни не тільки у політичних конфліктах, але й у конкурентній природі усього людського життя. Саме тут, з погляду К. Клаузевіца, – ґрунт для виникнення всіх воєн, як минулих, так і тих, що починаються. А ситуацію миру він бачить лише як тимчасовий стан успіху однієї з сторін, що воюють, оскільки переможена сторона ніколи не змиритися зі світовим порядком, встановленим на умовах переможця.

Ф. Ніцше взагалі пов'язував зміст всього людського життя з героїкою війни: «Відмовляючись від війни, відмовляєшся від великого життя» – вигукує він (Nitsche, 2004). Тобто війна у розумінні Ф. Ніцше, це – головний іспит у людській долі, який призначає справжню ціну кожної особи.

Один із гарячих шанувальників Ніцше, дуче італійських фашистів, Беніто Муссоліні, взагалі стверджував: «Війна, це – нормальний стан для людей» (Mosley, 2019), і розглядав війну як природне «повітря» соціального життя та незмінний компонент життєдіяльності людського суспільства. У свою чергу А. Гітлер так сформулював своє життєве кредо: «Кожне покоління має взяти участь у війні» (Hitler, 1925). Тим самим він конкретизував думку Муссоліні та розглядав війну як найважливіший чинник соціалізації та виховання. У війні Гітлер бачив потужний засіб формування сильного характеру народу та держави в цілому.

У період після Другої світової війни з'являються концепції, що тісно пов'язані з геополітичною проблематикою, теоріями цивілізацій, світ-системним аналізом. Як приклад можна взяти роботи А. Тойнбі, одного з найвідоміших представників теорії цивілізацій. Засуджуючи війну, він бачив у ній прояв моральної нездатності різних суспільств упоратися зі своїми внутрішніми проблемами, але, водночас, визнавав

величезну об'єктивну роль війни, армій і полководців на всіх етапах життя цивілізацій, особливо в періоди криз. На думку А. Тойнбі, війна не зводиться до військового насильства, але є, перш за все, боротьбою духовною. Результат цієї боротьби багато в чому визначається силою духу та віри кожної з протиборчих сторін у свою перемогу. Це, у свою чергу, залежить від духовного стану народів, які стали на шлях війни (Toynbee, 1957). При цьому А. Тойнбі не бачить можливості «остаточної перемоги» «на всі часи» якоїсь із сторін, що воюють. Він бачить тут згубну ілюзію. По суті, він продовжує думку Клаузевиця: у стратегії немає «остаточної» військової перемоги, а є лише тимчасовий успіх політики на певному історичному проміжку, який рано чи пізно буде переглянутий.

З. Бжезинський впирає війну в загальноісторичний процес, з усією його хаотичністю і малопередбачуваністю: «Історія набагато більше продукт хаосу, ніж змови» (Brzezinski, 2012). Тобто війни, як і будь-які інші політичні процеси, – не лише продукт конспірологічних хитрощів. У будь-які конспірологічні задуми вторгається нагода. За логікою «раціональних рішень» ховається ірраціональний хаос. Це стосується і воєн, реальний хід яких різко відрізняється від намальованих генеральними штабами планів.

С. Хантінгтон наголошує на психологічній основі війни. Він вважає, що людині «властиво ненавидіти». Для самовизначення та мотивації людям потрібні вороги: конкуренти у бізнесі, суперники у досягненнях, опоненти у політиці (Huntington, 2007). Тобто «рефлекс суперництва та антагонізму» має «позачасовий» (на думку Хантінгтона) характер. Це безвідмовний каталізатор усіх воєн, включаючи війни на «лініях розлому» цивілізацій.

Сучасник С. Хантінгтона, Е. Тоффлер, шукає причини глобальної військової катастрофи в «збоях» механізмів людської психіки при наростаючому темпі глобальних змін. Він вважає, що людство може загинути не від того, що виявляться вичерпаними комори, вийде з-під контролю атомна енергія або загине змучена природа. Люди вимруть через те, що не витримають психологічних навантажень і все може закінчитися «глобальним суїцидом» (Toffler, 1981). Глобальна ядерна війна цілком може стати одним з результатів такого масового психічного «збою».

У Ф. Фукуяма війна, і, навіть сама можливість війни, грає величезну роль у формуванні чи переформатуванні політичної структури світу: «Можливість війни – найбільша сила, що примушує суспільства до раціоналізму і створення однакових соціальних структур у різних культурах. Будь-яка держава, яка бажає зберегти свою політичну автономію, змушена засвоювати технології своїх ворогів та суперників» (Fukuyama, 2012). Тобто «комунікація у вигляді війни» сприяє виробленню універсальних стандартів військової логістики, що впливає і на уподібнення загальних управлінських схем протиборчих держав. Але у будь-якому разі в основу будь-якої війни закладено зіткнення інтересів. Як образно це висловив польський письменник Анджей Сапковський: немає «війн Добра зі Злом, є війни, в яких різні сторони мають різні інтереси» (Sapkovskyi, 2019).

Безпосередньою методологічною основою дослідження є теорія світ-системного аналізу (І. Валлерстайн, А. Г. Франк, Б. Гіллс, С. Амін, Дж. Аррігі, Т. дус Сантус, Чейз-Данн, та ін. На базі цієї методології був зроблений аналіз та зіставлення наведених тут формулювань та оцінок війни. В результаті ми можемо констатувати, що при всій різноманітності суджень та інтерпретацій є деякі спільні точки дотику.

По-перше, всі так чи інакше визнають, що війна є не тільки невід'ємною та інтегральною частиною світової історії, а й «шейпером» (формувачем) сучасності і, навіть, детермінантом майбутнього.

По-друге, війна тісно пов'язана з кризами (економічними, соціальними, психологічними, політичними, міжнаціональними, глобальними). Вона може стати як чинником генезису криз, так і чинником «екстремальних» методів їх подолання.

По-третє, війна має свої психологічні підстави, що кореняться в особливостях і вадах людської натури. Невипадково родоначальник античної політичної філософії Аристотель називав людину «політичною твариною» (zoon politicon).

По-четверте, війна є сильним чинником реконфігурації світового порядку. Історія показує, що встановлення чергового «нового світового порядку» відбувалося, як правило, внаслідок однієї чи кількох масштабних та кровопролитних воєн. Так встановлення античного елліністичного світопорядку відбулося в результаті серії завойовницьких війн Олександра Македонського (334–323 роки до н.е.); встановлення Pax Romana – в результаті Пунічних війн (264–146 р. до н.е., а також завойовницьких походів Ю. Цезаря (58–51 р. до н.е.). Трансформація світового порядку в XX–XXI ст. н.е. також пов'язана з двома найбільш «гарячими» війнами (1914–1918; і 1939–1945) та однією «холодною» (1946–1991).

По-п'яте, війна виявляється, по суті справи, одним з елементів (найбільш брутальних) системи міжнародних відносин. Вона стимулює методами «шоку» процеси системної регенерації.

Саме ці проблеми не отримали достатнього вирішення в сучасному політ отологічному дискурсі. Отже, війну, силовий конфлікт можна характеризувати як смертельно небезпечний, але, одночасно, іманентний елемент політичних трансформацій (як локальних, так і глобальних). Таким чином **аналіз співвідношення війни і світового порядку і є ціллю нашого дослідження.**

Виклад. Війна (особливо світова) здатна радикально змінити і сам хід даних процесів, і світовий порядок взагалі. Але це – гра «на межі фолу».

Відповідно до концепції нашого дослідження війна може інтерпретуватися як збройне зіткнення між двома або більше державами (а також їхніми угрупованнями), яке відбувається протягом певного проміжку часу аж до повної (або часткової) капітуляції політичного супротивника з подальшою побудовою світового порядку на умовах переможця. У разі збереження силового паритету між учасниками призупиненої війни встановлюється тимчасове «збройне перемир'я», нестійкий баланс сил на межі військового зіткнення.

Політична сутність війни виражена у прагненні одного суб'єкта політики (або об'єднання) силою змінити поведінку іншого (інших), змусити його (їх) відмовитися від своїх національних інтересів, своїх ціннісних, ідеологічних та політичних принципів, свого способу життя, придушити його (їх) волю, та віддати свої ресурси: територію, акваторію і все своє надбання у розпорядження сторони, що перемогла.

Прелюдією війни є, зазвичай, гострий політичний конфлікт, доведений до граничного антагонізму. Якщо говорити про світові війни, то ворогуючі сторони тут зазвичай мають відносно рівні шанси, що спочатку робить результат військового протистояння невизначеним.

Однак, крім «війн серед рівних», існує безліч збройних конфліктів, які «сильні» починають проти «слабких», коли держави, які мають велику військову міць і ресурсну базу, воюють з меншими за військовим потенціалом або менш розви-

ними державами. Такі війни можуть отримувати назви типу «примус до миру», «військова експедиція», «інтервенція», «спецоперація», та ін. Як правило, такі війни є ланками в ланцюзі формування (або утвердження) світового порядку, який відповідає інтересам якоїсь однієї наддержави (чи коаліції кількох). Однак рано чи пізно такий процес може зіткнутися з контр-процесом, джерелом якого може стати інша наддержава (або коаліція). Таке взаємне зіткнення контр-тенденцій з великим ступенем ймовірності може призвести до світової війни.

Окрім воєн «зовнішніх» (міждержавних, міжнародних) є «внутрішні» війни. Вони виникають унаслідок різкої антагонізації внутрішньополітичних сил, кожна з яких прагне нав'язати свою волю усьому суспільству. Такі війни називаються «громадянськими». Як правило, вони отримують своє «підживлення» ззовні з боку великих держав, зацікавлених у зміні політичного статус-кво на свою користь.

Ще раз підкреслимо, що в будь-якій війні превалює політичний компонент (воля імператорів, президентів, «революційних вождів», правлячих партій, та ін.) до захоплення чужих територій та ресурсів. Сюди також відносяться: рішучість правлячих кабінетів посилити свою могутність за рахунок сусідів, прагнення політичних верхів зруйнувати стратегічні задуми та наміри своїх противників, і т. ін. Від політичного керівництва залежить рівень підготовки та початку війни, рівень інтенсивності її ведення, зміст та значимість її результатів. Усе це дозволяє підтвердити судження А. Тойнбі про те, що війна – це «інституалізоване і орієнтоване насильство» (Toynbee, 1957).

Від політичного керівництва залежить підбір союзників та порядок формування коаліцій. Стан та особливості внутрішньої політики країн також впливають на характер ведення війни. Успіх у війні істотно залежить від якості організації суспільного життя, від характеру взаємодії між політичним керівництвом і військовим командуванням. Війни починаються з політичного розриву між державами і закінчуються політичною угодою між ними. Успіх будь-якої війни визначається рівнем організації та планування збройної боротьби у комплексі з економічними, дипломатичними, ідеологічними, інформаційними та іншими засобами забезпечення бойових дій. Зрозуміло, що головним та вирішальним інструментом війни є збройні сили (армія, авіація, флот, тактичні та стратегічні війська). Не меншу роль відіграють рівень і якість тилового забезпечення, накопичення ресурсів, логістика, морально-психологічний стан не тільки військ, але й усєї країни, що вступила у війну.

Сенс будь-якої війни завжди полягає у знекровленні ворога, знищенні його оперативних ресурсів, поки той не втратить можливість і волю чинити опір, або повністю знищити його. Домінантою є прагнення до рішучої перемоги над ворожими збройними силами.

У категоріях військової стратегії стан миру є лише певний проміжок часу, перепочинок між військовими кампаніями. Розмір цього проміжку може бути як мінімальним (коротке перемир'я), так і тривалим (наприклад, епоха «мирного співіснування» після Світової війни 1939–1945 рр.).

У будь-якому випадку будь-які воєнні дії завдають великої матеріальної шкоди і призводять до численних людських жертв. З цієї причини вирішення політичних розбіжностей військовим шляхом найчастіше викликає рішуче засудження з боку світової спільноти. Згадаймо тойнбіанське висловлювання про те, що «війна, це вада політики» (Toynbee, 1957).

У будь-якому разі будь-яка війна є потужним соціальним тригером, який докорінно змінює менталітет та спосіб життя цілих поколінь. Ще Микола Бердяєв наголошував, що саме зі Світової війни 1914–1918 років вийшло нове покоління з новим типом мислення, з новою реакцією на події, що відбуваються. Виник якийсь новий воєнізований, мілітаризований стиль поведінки. Це спостерігалося, передусім, у державах, які зазнали поразки у «Великій війні», – у Німеччині, Італії, Австрії, Туреччині, а також у Росії, яка була підірвана зсередини революційними подіями, що було прямим наслідком війни.

Війна докорінно змінює культурне середовище суспільства. Культурна атмосфера різко спрощується, примітивізується. На зміну прагненню до вирішення великих гуманістичних проблем людства приходять настрої ворожнечі, ненависті, підозрливості, пошуку ворогів, зловтіхи з приводу невдач і розпачу тих, хто програв.

Війна докорінно змінює спосіб життя людей. Обставини «комендантської години», спонтанних вуличних оглядів, жорстка цензура і тотальне стеження всіх за всіма швидко входять у побут воюючих держав. Крім того, різко загострюється соціальна диференціація на «касту вищих», тих, хто керує та дає накази, і «касту нижчих», тих, ким керують і хто ці накази повинен виконувати. Соціальна нерівність загострюється ще й тим, що діти заможних і привілейованих, як правило, або не попадають на фронт або служать у якісь привілейованих підрозділах. Демократії за таких умов досить швидко перетворюються на військово-авторитарні структури.

Не менш складним і фрустуючим є післявоєнний період. Післявоєнна депресія, є навіть у держави, що перемогла. Скорбота за вбитими рідними та близькими, щоденні турботи з порятунку та виходжування поранених, поневіряння покалічених, зруйновані будинки, дороги, електромережі, зубожіння більшості населення – такі реалії повоєнного часу. Якщо додати до цього натовпи демобілізованих чоловіків і жінок, які пройшли військове пекло, суворих і рішучих, наданих самим собі, то можна уявити, наскільки ускладниться криміногенна ситуація в країні.

Ці характерні атрибути супроводжують будь-яку війну. Історія свідчить про тисячі подібних війн та військових конфліктів. Детальний опис численних воєн, їх особливостей та їх соціальних наслідків наводиться, зокрема, у нещодавно надрукованої книзі М. Манна «Про війни». Він досліджує історію воєн упродовж багатьох століть в усьому світі – від Стародавнього Риму до сучасної України, від імперського Китаю до Близького Сходу, від Японії та Європи до Латинської та Північної Америки. І при всій різноманітності цих воєн він бачить те, що їх об'єднує, а саме, – ставлення до пересічної людини як матеріалу для вирішення тих завдань, які цінуються набагато вище за людське життя (Mann, 2023). Ми ж у своєму дослідженні зосереджуємось на аналізі цілком певного типу воєн, тих, що одержали визначення «світові війни». Нас цікавить питання, чому саме цей тип воєн припав на дуже обмежений історичний проміжок (з XVII до XX ст.).

Це вказує на новизну даного дослідження. Йдеться про кілька грандіозних військових зіткнень, які мають деякі спільні ознаки:

а) наявність великої кількості держав, як безпосередніх учасників війни, так і залучених у військових діях;

б) широкий геополітичний масштаб війни (трансконтинентальний та транс-океанічний характер);

в) непередбачуваність ходу війни та негарантованість її підсумків (внаслідок полісуб'єктності та відносної рівнозначності протиборчих сил);

г) закріплення підсумків війни в офіційних міжнародних політико-правових документах; документальна фіксація факту встановлення нового світового порядку.

Цим чотирма ознакам відповідають щонайменше п'ять воєн: 1) Тридцятирічна війна (1618–1648 рр.); 2) Наполеонівські війни (1799–1815 рр.); 3) Перша світова «Велика» війна (1914–1918 рр.); 4) Друга світова (1939–1945 рр.) та 5) Холодна (1946–1991 рр.) війни. Але якщо послатися на висловлювання Папи Римського Франциска, то з початком російсько-української повномасштабної війни світ опинився на межі ще однієї (шостої за рахунком) війни світового масштабу. Правда, Папа дотримується традиційного погляду на світові війни. У його хроноскопії це третя світова війна (Para Frantsysk, 2023).

Більш докладний аналіз запропонованої тут хроноскопії світових воєн ми намагатимемося дати в наступній публікації журналу «Міжнародна політика». Попереджаючи наступну публікацію, зазначимо, що проблемою світових воєн, сконцентрованих у межах дуже обмеженого проміжку історичного часу, активно цікавився один із основоположників світ-системного аналізу І. Валлерстайн. Він вбачав зв'язок цих воєн із певними фазами трансформації капіталістичної світ-системи (що має приблизно 500-річний цикл життєдіяльності). При цьому він пов'язував можливість припинення воєн зі зміною цієї світ-системи на іншу за змістом (Wallerstein, 2000). Аналіз цієї гіпотези І. Валлерстайна – тема наших подальших публікацій.

Висновки. В якості основного висновку відзначимо наступне: 1. При всьому моральному засудженні воєн як колосального лиха в житті людства, у суспільній свідомості сформувалися уявлення про війни як інтегральний компонент історичного процесу. 2. Основними тригерами глобальних соціально-політичних змін є два: а) світова війна та б) революція, де війна, як правило, є або прелюдією, або наслідком революції, або тим та іншим водночас. 3. З усієї безлічі воєн виділяється кластер *світових воєн*, який посідає дуже обмежений проміжок історії (з XVII по XXI століття). 4. Встановлення міцного миру, як і раніше, залишається складною глобальною проблемою, вирішення якої неможливе без глибокої і принципової реорганізації існуючої світ-системи.

References [Список використаної літератури]

- Bondar, V. (2015). *Filosofia viiny*. Ternopil: Ternopilskiyi tekhnichnyi universytet im. I. Puliuia [in Ukrainian]. [Бондар В. Філософія війни. Тернопіль: Тернопільський технічний університет ім. І. Пулюя. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/74515789.pdf>].
- Brzezinski, Z. (2012). *Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power*. Grover Gardner. Basic Books [in English]. [Brzezinski Z. Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power. Grover Gardner. Basic Books, 2012. 224 p.].
- Fukuyama, F. (2012). *The End of History and the Last Man*. London: Penguin [in English]. [Fukuyama F. The End of History and the Last Man. London: Penguin, 2012. 448 p.].
- Guyer, P. (2005). *Introduction to Kant's essay in Political Philosophy: The Essential Texts*. Steven M. Cahn, ed. Oxford: Oxford University Press [in English]. [Guyer P. Introduction to Kant's essay in Political Philosophy: The Essential Texts. Steven M. Cahn, ed. Oxford: Oxford University Press, 2005. 588 p.].
- Hitler, A. (1925). *Mein Kampf*. Translated by J. Murphy. Retrieved from <https://greatwar.nl/books/meinkampf/meinkampf.pdf> [in English]. [Hitler A. (1925). *Mein Kampf*. Translated by J. Murphy. URL: <https://greatwar.nl/books/meinkampf/meinkampf.pdf> (дата звернення: 12.01.2024)].

- Huntington, S.P. (2007). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. London: Simon and Schuster [in English]. [Huntington S. P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. London: Simon and Schuster, 2007. 368 p.]
- Klauzevits, K. (2018). *Pryroda viiny*. Pereklad R. Herasymov. Kharkiv: Vivat [in Ukrainian]. [Клаузевиц К. Природа війни. Переклад Р. Герасимов. Харків: Vivat, 2018. 416 с.]
- Mann, M. (2023). *On Wars*. New Haven: Yale University Press., 616 p. [in English]. [Mann, M. On Wars. New Haven: Yale University Press. 2023. 616 p.]
- Mosley, O. (2019). *Essays on Fascism by Benito Mussolini, & 1 more*. Publisher: Sanctuary Press Ltd. [in English]. [Mosley O. Essays on Fascism by Benito Mussolini, & 1 more. Publisher: Sanctuary Press Ltd. 2019. 90 p.]
- Nitsshe, F. (2004). *Povne zibrannia tvoriv*. Том 1. Tvory spadku 1870-1873. Pereklad K. Kotiuk, O. Feshovets. Lviv: Astroliabiia [in Ukrainian]. [Ніцше Ф. Повне зібрання творів. Том 1. Твори спадку 1870–1873. Переклад К. Котюк, О. Фешовець. Львів: Астролябія, 2004. 769 с.]
- Papa Frantsysk (2023). *The third world war is going on. The battlefield is Ukraine*. Religious Information Service of Ukraine [in Ukrainian]. [Папа Франциск. *Йде третя світова війна. Поле бою – Україна*. Релігійно-Інформаційна Служба України. 2023. URL: https://risu.ua/ru/papa-francisk-idet-tretya-mirova-vojna-pole-boya-ukraina_n137419 (дата звернення 11.01.2024)].
- Poroshenko, P. (2023). *It's time to win this war*. Chief Commissar 2023, February 7 [in Ukrainian]. [Порошенко П. Настав час виграти цю війну. Главком. 2023, 7 лютого. URL: <https://glavcom.ua/columns/poroshenko/nastav-chas-vigrati-tsju-vijnu-909096.html> (дата звернення 11.01.2024)].
- Sapkovskiy, A. (2019). *Hussite trilogy*. Book 3. "Eternal Light". Kyiv: Vydavnytstvo: "Klub Simeinoho Dozvilla". 624 p. [in Ukrainian]. [Сапковський А. Гуситська трилогія. Книга 3. «Вічне світло». Київ: Вид-во «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 624 с.]
- Sun-tszu. (2014). *The art of war*. Translated by H. Latnyk. Kyiv: Arii, (Antolohiia mudrosti), 128 p. [in Ukrainian]. [Сунь-цзи. Мистецтво війни. Переклад Г. Латника. Київ.: Арій, (Антологія мудрості), 2014. 128 с.]
- Quotes by Marcus Aurelius about life. Editor: M. Nikulina [in Ukrainian]. [Цитати Марка Аврелія про життя. Редактор: М. Нікуліна. URL: <https://citaty.net.ua/tsyaty-marka-avreliya-pro-zhyttya-460-tsyat>]
- Toffer, A. (1981). *The Third Wave: The Classic Study of Tomorrow*. Random House Publishing Group [in English]. [Toffer A. The Third Wave: The Classic Study of Tomorrow. Random House Publishing Group. 1981. 537p.]
- Toynbee, A.J. (1957). *A Study of History*. Edition HC Book: Oxford Unsversity Press [in English]. [Toynbee A. J. A Study of History. Edition HC Book: Oxford University Press. 1957, 863 p.]
- Wallerstein, I. (2000). *The Essential Wallerstein*. New York: The New Press [in English]. [Wallerstein I. The Essential Wallerstein. New York: The New Press, 2000. 471 p.]

Стаття надійшла до редакції 31.01.2024

Popkov V. V., Hamid Fouad

Department of Political Sciences

Odessa I. I. Mechnikov National University

r. 35, French blvd., 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

WAR AS A PHENOMENON OF WORLD HISTORY: A PHILOSOPHICAL AND POLITICAL ANALYSIS

Summary

The authors seek to uncover the root causes of the terrible Russian-Ukrainian war, raising the question of whether it is possible to establish a lasting peace without wars, the "Eternal Peace" that Kant wrote about. The authors consider one of the fundamental problems of political philosophy – "war and world history". A review of the statements of a number of political philosophers and politicians about war allows the authors to suggest that wars (including revolutions), for all their terrible impact on the lives of peoples, are essentially intertwined in the historical process. The authors

place world wars in a special category. The article develops a system of criteria that allows distinguishing world wars from small wars and local military conflicts. The authors point out that all world wars occurred within a relatively short period of historical time (from the Thirty Years' War of 1618–1648 to the Cold War of 1946–1991). The article raises the question of why so many world wars "gathered" in this period of time (sixteenth and twentieth centuries) (the hypothesis is that there were five). To answer this question, the authors turn to the methodology of world-system analysis and I. Wallerstein's version of world (conventionally, "thirty-year") wars as a "phase of structural transition" of the world-system, whose life span (500 years) ends (according to Wallerstein) in the twenty-first century. A deeper analysis of this problem will be developed in the next issue of the journal "International and Political Studies". The general conclusion of the scientific reflection is that out of all the many wars, a cluster of world wars stands out, which occupies a very limited period of history (from the seventeenth to the twenty-first century). Establishing a lasting peace remains a complex global problem, the solution of which is impossible without a deep and fundamental reorganization of the existing world system.

Key words: war, peace, revolution, world-system, world history, Russian-Ukrainian war, Europe, political process, military-political process.

УДК 323.1

Сирінський Р. А.

к. філос. наук,

КНУ імені Тараса Шевченка,

головний редактор Інформаційного агентства «Контекст-Причорномор'я»,

оф. 81, просп. Шевченко, 4-Д,

м. Одеса, 65044, Україна

E-mail: syrinsky@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-0273-4120>

DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.11>

КОМУНІКАТИВНИЙ ПОВОРОТ У ФІЛОСОФІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ: ПОШУК НОВИХ ДИСКУРСИВНИХ ПРАКТИК

Стаття присвячена аналізу комунікативного повороту у філософії, який мав місце в кінці ХХ століття, та його впливу на дослідження суспільних, в тому числі і міжнародних відносин. Простежено основні причини та етапи цього переходу, який також називають переходом від філософії суб'єктивності до інтерсуб'єктивної (комунікативної) філософії. Зокрема відмічено і зауваження представників філософських шкіл ХІХ–ХХ століть щодо обмеженості їх функціоналу, особливо у галузі етики та побудови збалансованих моделей співіснування між людьми та різними соціальними групами. Основна увага приділяється подоланню представниками західної практичної філософії методологічних проблем попередніх доктрин, які ускладнювали розвиток як соціальних досліджень, так і інших філософських дисциплін, наприклад теорії пізнання, адже без комунікації людина не може в повній мірі освоїти мову, а отже і отримати шлях до знання. В центрі уваги також знаходиться взаємозв'язок розвитку та самореалізації індивіда з його соціалізацією у рамках мікро- та макрогруп, яка відбувається шляхом комунікації з іншими її представниками, а також вагома роль культурної та національної ідентичності в цих процесах. Зокрема, продемонстровано вплив дискурсивних практик, які почали активно розвиватись в Україні після Революції Гідності, на перетворення нашої країни у демократичне комунікативне поле, яке надає людям, в тому числі й українського етнічного походження, набагато більше можливостей, ніж конкуруючий проект «руського міра». В той же час окреслюються і обмеження у можливостях застосування комунікативного інструментарію, які продемонструвала, наприклад, російська агресія проти України. Адже спроби налагодити діалог з тими, хто цілеспрямовано приходить для знищення цілої нації та її культурної ідентичності є безперспективними, поки ці наміри не будуть відкинуті.

Ключові слова: комунікація, дискурс, інтеграція, ідентичність, взаємодія, агресія.

Постановка проблеми. Тривале балансування на грані більшої чи меншої за масштабом ядерної катастрофи, до якого призвела розв'язана Росією війна проти України, примушує людство знову висувати в якості універсальної ідеї сприяння збереженню життя на Землі, а отже і замислитись як над сучасними нормами соціального життя, які призвели до нинішньої ситуації, так і над теоретичними засадами, які зараз лежать в основі світоустрою. Складовою цього процесу є переосмислення принципів формування суб'єкта історичного процесу, в тому числі – і відмова від сприйняття колективної волі як визначеної національними чи класовими факторами та сприйняття її як результату взаємної

згоди учасників. Внаслідок цього в філософській науці відбулась зміна парадигми, яку називають методологічним поворотом від філософії свідомості до філософії комунікації або ж комунікативним поворотом.

В той же час саме сформована за громадянським принципом українська нація показала себе як прийнятне для більшості громадян України комунікативне поле, здатне випрацювати потугу, спроможну перемагати силу, яка намагаючись створити (чи відновити) наднаціональну «сферу впливу» попирає міжнародне право та інші цінності, котрі здавались універсальними та загальновизнаними – те що людство випрацьовувало протягом тисячоліть. І захищає вона ці цінності навіть в умовах, коли створені саме для їх захисту міжнародні інститути виявились безпорадними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ролі комунікації в розвитку як індивіда, так і суспільства висвітлені в роботах таких західних дослідників як Карл-Отто Апель, Юрген Габермас, Карл Ясперс, Ганс Йонас, Отто Фрідріх Больнов, Ніклас Луман, Герд-Клаус Кальтенбрунер та Вітторіо Хьосле. В Україні ця проблематика була у фокусі уваги таких дослідників як Анатолій Єрмоленко, Людмила Ситниченко, Микола Тур, Тамара Ящук, Вахтанг Кебуладзе та ін.

Метою статті є розкриття ролі комунікації у розвитку людини та важливості її взаємозв'язку з культурною і національною ідентичністю індивіда.

Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження стала комунікативна методологія, розроблена в рамках сучасної західної практичної філософії, в першу чергу такими дослідниками як Карл-Отто Апель та Юрген Габермас. В Україні вона поширена завдяки роботам нинішнього директора Інституту філософії НАН України ім. Григорія Сковороди Анатолія Єрмоленка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес комунікативного повороту триває вже певний час, адже ще визначні події ХХ століття, до яких належать дві світові війни, поширення ядерної зброї, глобалізація та загострення екологічної кризи, міжконфесійна та міжнаціональна ворожнеча, підвели людство до ситуації, коли більшість адекватних жителів Землі прийшла до усвідомлення того, що дійсно універсальною має стати саме ідея збереження себе як виду, тобто «людини розумної», здатної самостійно чи у взаємодії з іншими собі подібними приймати рішення та відповідати за них. А визначення діалогу як найбільш дієвого методу вирішення цих проблем привело і до посилення уваги до комунікації, яка стала розглядатись і як одна з основ людського буття, і як метод випрацювання тих спільних цілей та цінностей, до яких має прагнути людство.

Найбільш визначними рисами цього повороту є відмова не лише від попередніх (як-то комунізм чи раціоналізм) ідей, які були «універсальними» лише для представників окремої спільноти (чи навіть цивілізації), котрі намагались нав'язати їх іншим. А і від сліпої віри у всемогутність людського розуму та у здатність людства завдяки їй вибудувати таку раціонально обґрунтовану систему суспільних відносин, яка б зробила всіх щасливими. Інша складова цього процесу – орієнтація у дослідженнях (і епістемологічних, і соціально-філософських, і політологічних) на процеси комунікації та інтеракції – на найрізноманітніші види взаємодії, що існують між людьми в усіх сферах їх життєдіяльності і є для них визначальними. Таке ж зміщення акцентів в бік соціальної практики відбулось і у сфері етичної проблематики: німецький філософ Ганс Йонас вважав, що сформульований ним імператив «Чини так, щоб наслідки твоєї діяльності узгоджувалися

з продовженням автентичного людського життя на Землі» (Jonas, 2001, р. 27), на відміну від кантівського, що спрямований на індивіда, «розраховано швидше на суспільну практику, ніж на приватну поведінку» (Jonas, 2001, р. 28). І пов'язано це з тим, що збереження життя майбутніх поколінь людей не може бути справою суб'єктивного самовизначення, а є спільною справою всього людства.

Розробка комунікативної методології відбувалась і відбувається в усіх сферах філософської думки, і хоча найбільше уваги сучасні дослідники приділяли практичній філософії та можливості побудови сучасної універсалістської мета-етики – етики відповідальності, для її обґрунтування ведуться дослідження про роль і місце комунікації в процесі становлення людини, пізнання нею світу, утворення мікро- і макрогруп тощо. Можна погодитись з положенням української дослідниці комунікативної теорії Людмили Ситниченко, яке вона формулювала в роботі «Першоджерела комунікативної філософії»: «Комунікація – це універсальне надбання людства й універсальна реальність суспільного існування. Справжня комунікація існує для всіх без винятку. Жодна суспільнозначуща справа неможлива поза її колективним – комунікативним, опосередкованим публічним обговоренням – визнанням, тобто поза легітимацією. Демократично організована спільнота мусить досягти єдності – консенсусу – через дискурс. Дискурс є практикою комунікативних взаємин для досягнення суспільної узгодженості та соціальної згоди. Дискурс щодо норм і цінностей співіснування є найвищою інстанцією життя. Щоб бути універсальною – загальнозначущою – комунікація має бути також аргументованою, раціонально обґрунтованою, само-свідомою. Відтак, одне з головних завдань філософії – дослідження універсальної прагматики, тобто аналіз глибинних умов можливості мовно-комунікативного спілкування, виявлення загальних норм, що складають підвалини комунікативних практик і виникають у мовленнєвих взаємодіях людей» (Sytnychenko, 1996, р. 7). Такий підхід показує зміну парадигми від розгляду людей як раціонально діючих завдяки своєму могутньому автономному розумові істот до визначення їх як сформованих завдяки спілкуванню та взаємодії із подібними собі, і здатними лише завдяки такій взаємодії далі розвиватися самим та розвивати свій соціум (групу, націю) й людство в цілому. А така зміна акцентів, в свою чергу, вимагає і підвищення уваги до проблематики впливу національної та культурної ідентичності на індивідуальну ідентичність, дає можливість більш адекватно оцінити їх взаємозв'язок. Але до неї світова філософія йшла досить тривалий час, крок за кроком виробляючи нові методології, які б відповідали потребам практики.

У філософії свідомості, або ж філософії Модерну (Нового часу) центральною фігурою є суб'єкт (звідси ще одна її назва – філософія суб'єктивності), що наділений розумом, свободою та волею. Саме цей суб'єкт пізнає та перетворює світ, звільнившись від релігійних догматів, норм та цінностей («Бог помер», як казав Заратустра у Ніцше), використовуючи свій розум (щоб його не перевантажувати) не для роздумів про сутність світу і не для пошуку свого місця в ньому, а лише як інструмент для задоволення власних потреб. А етичні та моральні норми суспільства, в якому проходить його соціалізація, він приймає ірраціонально, не рефлектуючи, або ж просто відкидаючи їх для того, щоб так само, шляхом ірраціонального рішення прийняти інші цінності або ж жити вільним від цінностей взагалі. Могутнім знаряддям цього суб'єкта є орієнтована виключно на

об'єктивність ціннісно-нейтральна наука та створена на її основі техніка. Пізнавши завдяки своєму розуму об'єктивну, тобто єдину для всіх істину, він відчуває себе зобов'язаним поширити своє знання (що насправді є лише його розумінням) серед тих, хто до нього ще не дійшов, а також вибудувати на основі цього знання раціональну систему життя людей та суспільств. Найтрагічнішими наслідками таких тверджень про існування лише пізнаючого суб'єкта та його свідомості і уявності всього іншого світу, були намагання різних тоталітарних режимів поширити свої «єдиновірні» (чи «всесильні, тому що правильні») вчення по всьому світу і жорстоке придушення всіх, хто з ними не погоджувався.

Ці концепції мають коріння у теоріях засновників раціоналістичної філософії: Рене Декарта з його «мислю, отже існую» й возвеличенням ролі розуму як найбільш важливого чинника пізнання людиною самої себе, світу та організації своєї життєдіяльності в ньому, та Френсіса Бекона, який у «Новому Органоні» обґрунтував роль розуму в побудові соціальних відносин, а у «Новій Атлантиді» змалював ідеальне суспільство, базоване на раціональній організації, науці та техніці.

Ідеї цих мислителів знайшли своє продовження в теоріях суспільної угоди та філософії Просвітництва, які визначили розвиток філософської думки у XVII–XVIII ст. В основі цих теорій лежить визнання провідної ролі людського розуму у створенні інституцій держави та права. Не божественна воля, а воля окремих вільних, суверенних, рівних у правах та раціонально мислячих індивідів створює державу для того, щоб усунути «війну всіх проти всіх» (Томас Гобс) та забезпечити умови для охорони життя, свободи і приватної власності всіх співгромадян. Раціональні норми, правила і закони співжиття встановлюються самими громадянами в процесі укладання суспільної угоди, і варто зауважити, що з подальшим розвитком заснованої Гобсом теорії та розвитком ідей про кожного індивіда як обов'язково (чи потенційно) розумну істоту та «народу як суверена» все менше прав на недоторканність (а тим більше, на непогрішимість та богообраність) приписувалось мислителями державній владі, яку вони вважали лише інструментом для забезпечення прав громадян. Якщо ж така влада порушує закони розуму і діє всупереч інтересам громадян, то останні мають право боротися з нею усіма засобами аж до її революційного повалення, про що писав у роботі «Про суспільну угоду» Жан-Жак Руссо.

Наступний етап розвитку раціоналістичної філософії пов'язаний, в першу чергу, з німецькою класичною філософією, яка також возвеличує людський розум та суб'єкт, що пізнає світ. Саме завдяки своєму автономному розумові індивід приходить і до усвідомлення необхідності дотримуватись вимог категоричного імперативу, тобто діяти стосовно інших так, як хотів би, щоб вони діяли відносно нього самого, а також стає спроможним просувати історію вперед, до встановлення правової держави, громадянського суспільства та вічного миру між народами, як про це писав Іммануїл Кант. Також важливим у вченні Канта було розділення філософії на «першу» і «другу», теоретичну і практичну, що було продовжено у багатьох філософських школах і дало поштовх ряду успіхів досліджень сфери міжлюдських відносин й етичної проблематики. Але практична філософія Канта теж визначала етичні питання типово для раціоналістичної філософії – з точки зору окремого індивіда, відштовхуючись від того, чи можна визначити як добропорядні та справедливі його вчинки та його волю, що до цих вчинків спонукає.

Інший представник німецької класичної філософії – Георг Вільгельм Фрідріх Гегель – вважав, що людство просто приречене на побудову раціональної системи суспільних відносин, оскільки історія, в тому числі утворення держав, які є самоцілями, є насправді ходом Абсолютного духу або ж всесвітнього розуму, завдяки чому все дійсне є розумним, а розумне – дійсним. А завданням людини є пізнати ціль та закони цього процесу, щоб якнайповніше до нього залучитися.

Ці ідеї знайшли своє продовження в марксизмі, який, базуючись на вивченні досягнень сучасної йому науки, намагався розробити таку схему розподілу суспільного продукту, яка б задовольнила потреби всіх членів суспільства і навіки б знищила голод, бідність та нерівність. Завдяки діяльності інтелектуалів, які мали б пізнати закони розвитку соціуму та неминучість побудови комунізму, пролетаріат, на думку апологетів цього вчення, мав би піднятися до усвідомлення своєї всесвітньо-історичної місії і перебудувати суспільство на засадах розуму та справедливості. Утопічність такого підходу яскраво проявилась в ХХ ст. в реальній практиці СРСР та деяких інших держав.

Іншим шляхом раціоналістична філософія розвивалась у західних країнах, в яких на дослідження соціальних процесів найбільше вплинули подальший розвиток капіталізму, виникнення позитивізму та пов'язаної з ним соціології, а також політичної теорії лібералізму. З другої половини ХІХ ст. робилися спроби застосування методів емпіричних наук, які позитивно проявили себе у своїй сфері, для вивчення соціальних структур та процесів, наслідком чого і було виникнення соціології, яке пов'язує перш за все з іменами Огюста Конта та Герберта Спенсера. В основі їх праць лежить спроба створити вільну від релігійних, ідеологічних та метафізичних догматів об'єктивну соціальну теорію, тобто позитивну філософію, яка має лише описувати суспільство та процеси, що в ньому відбуваються, і не дошукуватися до їх глибинних причин, а тим більше до їх метафізичних сутностей. Такою стала соціологія, яка розглядає суспільство в якості сукупності окремих абстрактних індивідів-атомів, котрі мають власні потреби та інтереси і лише для їх задоволення вступають у відносини з подібними собі індивідами, тобто діють цілераціонально. Іншого виду раціональності позитивізм не міг передбачати, оскільки його доктрина ставила під сумнів можливість обґрунтування цінностей, а отже й ціннісну раціональність. В такому підході корениться також і утилітаристська етика, якою користуються індивіди, що діють цілераціонально, та вважають моральним критерієм своїх дій їх успішність.

Подібний атомізований підхід до окремої людини був властивий і ліберальній політичній теорії. В її межах людина також розглядається як абстрактний індивід, що має власні потреби та інтереси (разом з правом на їх задоволення, якщо це, звичайно ж, не обмежує права та свободи інших індивідів), а також має визначений ряд прав (на життя, свободу, власність, обирати і бути обраним) та обов'язків (платити податки, служити в армії). Прихильники цього напрямку обґрунтували можливість розвитку сучасного їм буржуазного суспільства у раціонально організоване, в якому б справедливо задовольнялися всі законні потреби його членів незалежно від їх расових, національних, релігійних чи будь-яких інших особливостей.

Подальший розвиток як соціології, так і ліберальної політичної теорії був позначений більшою увагою до впливу на індивіда та соціум, в якому він перебуває, таких суспільних феноменів, як релігія, культура, духовність. При цьому

ставлення до індивіда як до раціонально діючого атома в суспільному організмі, який необхідно далі раціонально облаштувати, збереглося.

Найяскравішим прикладом тут вважається соціальна теорія Макса Вебера, в якій поєднано матеріальні та духовні аспекти життєдіяльності людей, що діють на основі цілераціональності, доповненої етичними цінностями, вибір яких, проте, робиться індивідом ірраціонально. Саме цілераціональність, на думку Вебера, стимулює людину до економічної діяльності, до вступу у взаємовідносини з іншими індивідами як у межах власного соціального організму, так і поза ним, і до прийняття на себе певних обов'язків. Саме цілераціональна діяльність людей призвела до становлення капіталістичної системи господарювання, раціонально-легітимованої бюрократичної системи управління та національних держав з республіканською формою правління, які в цілому, найкраще сприяли свого часу розвитку та самореалізації кожного індивіда. Погляди Вебера поділялися як значною кількістю його сучасників, так і пізніших теоретиків, які поділяли подібне бачення ролі раціональності в житті індивіда та суспільства. Значною мірою такі підходи перейшли і у більш сучасну практичну та політичну філософію, де також, зокрема, в творах таких мислителів-лібералів як Джон Роулз і Рональд Дворкін, вивчаються можливості такого раціонального облаштування суспільства, яке б сприяло найбільшому забезпеченню потреб усіх людей, особливо найменш соціально захищених, без огляду на їх національні чи культурні особливості, і, навіть, без особливої уваги до них.

На недоліки раціоналістичної філософії постійно вказували як її противники, так і прихильники, що значною мірою сприяло і її розвитку. Значна частина цієї критики сконцентрована у морально-етичній сфері: ідея доповнюваності вільної від цінностей цілераціональної діяльності та ірраціонального прийняття етичних цінностей при переведенні сфери цінностей та моралі у ранг виключно приватної справи кожної окремої людини сприймалось і сприймається багатьма вченими як заперечення можливості раціонального обґрунтування цих цінностей та їх об'єктивної загальнозначущості, що, в свою чергу, веде до релятивізму та ціннісного нігілізму. Український вчений Анатолій Єрмоленко у своїй роботі «Етика відповідальності та соціальне буття людини» зауважував з цього приводу, що поєднання об'єктивізму вільної від цінностей науки з ірраціональним суб'єктивізмом цінностей (каталізатором чого послужило і відокремлення держави від церкви) стало певним філософським обґрунтуванням ліберального розділення між публічним і приватним життям. Західний лібералізм, на думку А. Єрмоленка, поступово обмежив сферу моральних норм сферою приватного життя, а соціальна діяльність, орієнтована на результат, стала розвиватись незалежно від «останніх цілей». Таке вирішення питання вибору етичних цінностей, звичайно ж, більше відповідає ідеалам свободи та демократії, ніж його тоталітарно-історичистський варіант, котрий підкорює мораль історичній необхідності, яка і визначає діяльність людей як у публічній, так і в приватній сфері. Але, на думку німецького вченого Карла-Отто Апеля, за подібну ціннісно-нейтральну раціональність, підкріплену відсутністю об'єктивного загальнозначимого критерію цінностей, людям доводиться розплачуватись неможливістю вирішити проблему моральної відповідальності за наслідки колективної діяльності людей. А це, в свою чергу, як вже зазначалось вище, призводить до релятивізму та етичного нігілізму, що автоматично призводить до негативних наслідків як для

окремих людей, так і для суспільства в цілому, а в епоху глобалізації та екологічної кризи ставить людство на межу самознищення, чим примушує шукати нові шляхи випрацювання та легітимації правил співжиття.

Варто зазначити, що протиріччя раціоналістичної філософії, зокрема атомізацію абстрактних індивідів та розгляд їх у контексті суспільства в цілому, а не як належних до певних мікро- і макрогруп, підмічались і тими мислителями, які доклали чи не найбільше зусиль до її розвитку. Так Макс Вебер сформулював «парадокс раціоналізації», суть якого полягає в тому, що ідея розумності, яка має своїм висхідним пунктом визнання суверенності людського розуму, в тому числі і щодо норм та цінностей, реалізувавшись в інституціях та правилах співжиття західних суспільств, продемонструвала відчужений характер своїх об'єктивацій від реальних активних індивідів та їх розуму. Тобто, система, яка створювалась для задоволення потреб абстрактних індивідів, виявляється значною мірою недієздатною, коли справа доходить до конкретних людей, з їх такими, що випадають за загальної критерії потребами, культурними особливостями та груповими ідентичностями.

Особливо яскраво це проявилось, коли західні, базовані на раціональності, цінності намагалися нав'язати незахідним суспільствам, і нещодавній провал спроб перетворити Афганістан в цивілізовану країну – лише найближчий до нас по часу приклад цього. Але і в самій Європі, на батьківщині раціоналістичної філософії, виникають протиріччя між різними суспільними верствами, етнічними групами (особливо в контексті численних «мігрантських криз»), поколіннями чи представниками різних статей (чи як прийнято зараз говорити – гендерів). І спричинено це тим, що засновані на раціоналістичних принципах системи соціальних взаємовідносин, орієнтовані на абстрактних індивідів-атомів, стали самодостатніми, перетворившись, на своєрідний «штучний інтелект», або ж, за висловом німецького філософа Юргена Габермаса, на «другу природу», які, живучи своїм життям, вже є не інструментом людини, а навпаки використовують останню для своїх потреб.

І в соціалістичних, і (хоча й меншою мірою) в капіталістичних індустріальних суспільствах, державна влада, базована на бюрократії, та економіка стали самодостатніми, заживши за своєю власною логікою. Взаємозамінні ж атомізовані індивіди перетворились на слухняних виконавців продиктованих системою функцій і ролей та споживачів продуктів суспільного виробництва та масової культури. Внаслідок цього виникли нові соціальні протиріччя і конфлікти, які фіксувалися західними вченими у термінах «втрата орієнтації», «втрата змісту», «смысловий дефіцит» та «голод ситих».

Досліджуючи протиріччя, які проявились у раціоналістичній філософії у ХХ столітті, ряд вчених, серед яких найвідомішими є Ніклас Луман, Герд-Клаус Кальтенбрунер та Вітторіо Хьосле намагались прояснити їх у термінах «кризи розуму». Причини цієї кризи вони шукали у експансії раціональності та базованого на ній техніко-індустріального розвитку, які вкорінені в культурі, базованій на принципах розуму. Кальтенбрунер говорив з цього приводу, що криза західного суспільства є не стільки кризою його інститутів, як «кризою розуму». Хьосле ж припускає можливість того, що внаслідок «кризи розуму» заснована на вірі у його всемогутність європейська культура постане перед ризиком втрати своєї «естетичної, філософської та моральної політичної величі» і буде нездатною запо-

бігати великим екологічним та політичним катастрофам. Тому і потрібно випрацювати нову методологію, яка відкинула б небезпечні для духовної та душевної імунних систем релятивізм та ірраціоналізм і запобігла б руйнуванню розуму. Доречною тут є наступна оцінка Людмили Ситниченко: «Розвиваючи свою думку, Хьосле доходить висновку, що якраз на тлі саморуйнування розуму і уможливується розгортання трансцедентально-прагматичної програми відновлення раціональної філософії, і, водночас, пошуків нових, відмінних від традиційного раціоналістичного підґрунтя засад для ствердження життєздатних загальних цінностей у нових умовах, коли «Бог помер», а традиційний розум виявився для людини, на жаль, надто сумнівним гарантом» (Sytnychenko, 1996, р. 14–15). Тобто постає необхідність розробки нового виду раціональності, яка була б адекватнішою сучасним потребам, і такою, після методологічного повороту, який на місце філософії суб'єктивності (філософії свідомості, раціоналістичної філософії) поставив філософію інтерсуб'єктивності, стає комунікативна, або ж ціннісна раціональність, теорію якої найширше розвинули у своїх творах німецькі мислителі Карл-Отто Апель та Юрген Габермас. У їх творах, найвідомішими з котрих є, відповідно, «Трансформація філософії» та «Теорія комунікативної дії», на першому місці стоїть прагнення випрацювати таку методологію досліджень суспільства, яка давала б змогу адекватно відобразити вплив цінностей та інтерсуб'єктивної взаємодії на поведінку людей, та розробити таку модель соціуму, яка б у свою чергу давала змогу забезпечити людство від конфліктних ситуацій, породжених найчастіше надмірною вірою у всемогутність розуму (а, отже, і в істинність власного знання) та впливом різноманітних ірраціональних факторів через «доповнення і заміну обмежених адміністративних форм регулювання конфліктів шляхом воз'єднання з дискурсивним волевиявленням» (Habermas, 1999, р. 353–354).

Комунікативний поворот у філософії бере початок у вченні Карла Ясперса про екзистенційну комунікацію, діалогічній філософії Мартіна Бубера та у теорії екзистенційної зустрічі Отто Фрідріха Больнова.

Теорію екзистенційної комунікації Ясперс розвинув, базуючись на аналізі розвитку та стану сучасного йому суспільства. Він підкреслює, що якщо в традиційних суспільствах, «субстанційних спільнотах», яким характерні патріархальні стосунки, людина не відчуває себе самотньою, оскільки «живе вдома, в сім'ї, перебуває у дружній комунікації, належить своєму народу та історичному цілому» (Jaspers, 1996, р. 97–98), то в суспільствах індустріальних, або ж «технічному світі», її становище ускладнюється, оскільки індивід перетворюється на людину маси, відірвану від коріння, позбавлену традицій та цінностей, тобто не є людиною у справжньому розумінні цього слова. Саме для того, щоб перевиховати «людину маси», зробити її спроможною брати участь у духовному житті, і необхідна, на думку Карла Ясперса, комунікація, яка тільки і здатна виправити становище, адже саме вона і є тим феноменом, який єдиний здатен не тільки перетворити «людину маси» на справжню людину, а й відіграє набагато більш фундаментальну роль у її житті, адже без комунікації немає мови, а без мови немає свідомості. «Як свідомість взагалі, – пише він у тритомній праці «Філософія», – Я пов'язане зі свідомістю інших людей. Як свідомість є неможливою без її предмета, так і самосвідомість є неможливою без самосвідомості інших людей. Ізолювана окремішня свідомість була б неможливою без повідомлень, без запитань та відповідей, а тому – без самосвідомості, адже мова може існувати лише

в царині звернення до інших людей. Для того, щоб перебувати у процесі внутрішньої комунікації та розуміти загальні значення мови, мені необхідно спілкуватися з іншими людьми. Проте подібна комунікація є лише засобом для буття особистості (Selbst), а не самим її буттям. Я – тут один із багатьох, я взагалі; але я хотів би бути самим собою, а не одним із багатьох. Як емпіричне буття я істотно пов'язаний з іншими існуваннями. Людина стає людиною не лише завдяки народженню та спадковості, але і завдяки традиції. Ізольована людина існує лише в традиції, а не насправді. Колись навіть не могли відрізнити глухоніму людину від справжнього ідіота; людина стає справжньою людиною, коли вона вже володіє мовою і є причетною до якоїсь традиції» (Jaspers, 1996, p. 137). Це показує те значення, яке, на думку Карла Ясперса має для становлення людини, та і її буття взагалі, взаємодія з іншими людьми у межах своєї групи, культури і ті небезпеки, які веде за собою перетворення її на безлику «людину маси», абстрактного індивіда, відірваного від свого, в тому числі і національного, коріння.

У діалогічній філософії Мартіна Бубера так само значна увага приділяється дослідженню міжлюдської комунікації як засобу подолання пригніченого становища людини як «речі серед речей». Бубер на перше місце ставить «Я-Ти-відношення», діалогічне спілкування, в якому розкривається «таємниця» як іншого, так і самого себе. Саме така взаємодія може подолати негативні наслідки властивого раціоналістичній методології монологічного спілкування, тобто відношення Я-Воно, з характерним ставленням до іншого як до предмета, засобу чи інструмента, який цікавить мене лише внаслідок певної участі у спільній справі. Завдяки такому «Я-Ти-відношенню», діалогу, люди взаємно допомагають одне одному в становленні та розвитку, фактично стаючи співтворцями одне одного. І тут Мартін Бубер вводить ідею нового виміру людського існування – «актуального співбуття». «Справжнім співбуттям, – як стверджувала Людмила Ситниченко, – він називає комунікацію, коли кожна людина, яка перебуває у процесі спілкування, ставиться до іншої людини, як до певної, саме цієї людини, звертається до неї не як до об'єкта, а як до свого супутника у плині життя» (Sytnychenko, 1996, p. 117). Тобто ставлення до іншого індивіда є ставленням до конкретної людини, яка і мені допомагає стати людиною, і з якою мені жити і надалі, а не як до простого засобу реалізації моїх цілей.

Думки Ясперса та Бубера про те, що людина неможлива без комунікації, що саме в ній відкриваються людині граничні істини, і лише завдяки комунікації людина розкривається сама, поділяв і Отто Фрідріх Больнов, який розвинув теорію «зустрічі». На його думку, саме завдяки «зустрічі» відбувається становлення людини в світі і вона повністю розкриває свою внутрішню сутність: «те, що є ядром людини, яке ми називаємо самістю чи екзистенцією, проявляється не в самостійності Я, а лише в зустрічі». Самотня людина, індивід-атом згідно Больнова ніколи не зможе ні пізнати світ, ні пізнати самого себе і своє місце в світі, і лише завдяки зустрічі, яка є «тривожною подією, що виштовхує людину з життєвої колії, і спонукує до пошуків чогось нового» (Bolnov, 1996, p. 168), вона здатна досягти цього.

Роботи Ясперса, Бубера і Больнова створили теоретичне підґрунтя для нового погляду на людину, яка поставала вже не як абстрактний індивід-атом з певним набором вітальних потреб та юридичних прав, а як індивідуальність, сформована завдяки інтерсуб'єктивній взаємодії та комунікації, що є необхідними умовами

людського становлення та існування. Завдяки цьому акценти філософських студій змістились, значною мірою, з індивідуальних рис окремої людини, як суб'єкта пізнання та дії, на спільноту (в тому числі й на нації та етнічні групи), що стали трактуватись як комунікативні поля, в яких і завдяки яким відбувається становлення особистості (такий підхід дозволив інакше подивитись і на ті чинники, які впливають на процес націєтворення). Це допомогло подолати негативні наслідки домінування раціоналістичної філософії суб'єктивності та заклало підґрунтя для виникнення комунікативної теорії й розвитку на її основі етики відповідальності, концепції мультикультуралізму та сучасних теорій демократії, що мало місце з 70-х років ХХ століття.

Внаслідок цього нову теоретико-методологічну основу отримали і дослідження сфери міжнаціональних відносин, в яких більш адекватно відобразився і позитивний, і негативний вплив факторів етнічної та національної належності індивіда на вибір ним лінії поведінки. Завдяки цьому були розроблені нові підходи до формування колективного суб'єкта дії, не як зумовленого об'єктивними закономірностями та історичною необхідністю, а як сформованого завдяки дискурсивному досягненню згоди між орієнтованими на цінності (і загальнолюдські, і національні) індивідами, що в нього входять. Такий колектив і дає людині спроможність повністю себе реалізувати, а не заганає її на вузьку колію історичної необхідності, і не дає їй спричинити самознищення людства. Це показує, що комунікативна методологія соціальних досліджень і заснована на ній модель соціальних відносин, при всіх ніби-то властивих їм утопічним рисам, виявились більш адекватними потребам людства, яке, періодично стаючи на грань самознищення, має навчити своїх членів домовлятися і долати найбільші протиріччя.

Проте як показали події початку вже ХХІ століття, а особливо неспровокована російська агресивна війна проти України, така комунікація і здатність людей домовлятися має межі своїх можливостей. Про це написав Анатолій Ермоленко у своїй відповіді (Yermolenko, 2022) на скандально відоме есе Юргена Габермаса (Habermas, 2022), опубліковане в перші місяці після повномасштабного вторгнення та стверджуюче, що з російським диктатором «ще доведеться домовитися про закінчення війни, або, принаймні, про припинення вогню». Український філософ поставив своєму німецькому колезі і певною мірою вчителю ряд запитань: «чи ти можеш вести діалог із тими, хто заперечує самі цінності свободи та діалогу? Чи ти можеш комунікувати з тими, хто хоче тебе знищити? Після 2014-го року, коли Росія розпочала війну проти України, ми поставили собі запитання: чи ти можеш говорити з тими, хто тебе вже зараз вбиває та знищує?». І сам же на них відповів: «На жаль, ні. Складно вести діалог, тим більше аргументований дискурс, коли в тебе стріляють» і додав, що «український народ дає рішучу відсіч агресорові, боронячи нашу свободу. Але ми захищаємо не тільки свободу українського народу, наша національно-визвольна боротьба проти Росії – це боротьба і за свободу Європи і всього людства».

Позиція директора Інституту філософії НАН України знайшла широку підтримку в цивілізованому світі як серед політиків та лідерів громадської думки, так і серед вчених. Серед останніх чи не найглибше занурився в проблематику російської агресії проти України американський дослідник Тімоті Снайдер, який раніше вже присвятив чимало сторінок свого наукового бестселера «Криваві землі. Європа між Гітлером та Сталіним» геноциду, влаштованому московськими правителями проти українців. У своєму виступі (Snyder, 2022) на запрошення Київського Безпекового Форуму він підкреслив, що перемога України над

російськими агресорами важлива для захисту демократії і має стати перемогою тих людей, хто «вірить у закон, прагне проведення виборів і відповідальності своїх лідерів». Також Снайдер додав: «Оскільки зараз триває імперська війна, в якій лідери Росії стверджують, що українського народу та української держави не існує, перемога України важлива для захисту базового принципу: всі нації рівні, а держави заслуговують на повагу. Іншими словами, перемога України – ще один поштовх до постімперіалістичного світу». Таким чином американський вчений констатував важливість збереження національних демократичних держав як вагомій основи справедливого світоустрою.

Висновки. Цю важливість продемонстрував і український народ, об'єднавшись в націю за громадянським принципом та з 2014 року боронячи своє право на існування як демократичної спільноти та майбутнього члена європейської співдружності націй. Це яскраво демонструють, зокрема, і результати опитувань, проведених Київським міжнародним інститутом соціології, котрі показали зростання як частки тих, хто вважає себе в першу чергу громадянином України, так і тих, хто назвав себе націоналістом (в останньому випадку широкомасштабне російське вторгнення призвело до збільшення відсотків у кілька разів: з 3–4% до 19) (Sociological Monitoring “Ukrainian Society”. After 16 Months Of War, 2023). Українство для багатьох стало синонімом демократичності, хоча Україну раніше і не вважали повністю демократичною, а тим більше правовою державою. Проте наша країна виявилась міцним полем для комунікації, в якому переважна більшість її громадян побачили можливість власної самореалізації в якості вільних та гідних людей, адже ця комунікація розпочалась під час Євромайдану, який також назвали Революцією Гідності. А притаманна їй толерантність зробила участь в цій взаємодії привабливою навіть для росіян, які відкидають імперські амбіції та «фантомні болі» за нібито незаконно відторгнутими територіями, характерні для путінського режиму, не кажучи вже про російськомовних українців, які в більшості своїй обрали майбутнє в демократичній Україні. Спроби підміни їх національної ідентичності регіональною (хоч і під «дахом» російської національної чи навіть цивілізаційної), які вилились у створення квазіреспублік на Донбасі виявились провальними, а самі ці утворення нежиттєздатними без масштабної кремлівської підтримки, що неодноразово підкреслювалась їх же колишніми керівниками (Стрелков, Ходаковський). Результат їх (та їх російських ляльководів) протистояння з нарешті об'єднаною та самоусвідомленою українською нацією – яскравий приклад життєздатності саме сучасної громадянської нації.

В той же час перед Україною стоїть завдання не тільки перемогти авторитарного ворога, а й самій зберегти демократичність, яка робить її такою привабливою для мешканців цивілізованих країн. Зараз немає вагомих підстав вважати, що громадянські інституції й права та свободи всіх українців, незалежно від їх походження, не будуть відновлені після відміни воєнного стану. Проте затяжна війна може серйозно ускладнити цей процес. Тому ряд вчених та політиків, зокрема лідер студентського голодування 1990 року, яке ще називають Революцією на граніті, Олесь Доній (Doniy, 2023) закликають вже зараз працювати на майбутнє відновлення демократичних інститутів. Ширше ця проблематика представлена у есеї Вахтанга Кебуладзе «Яка в нас суспільна угода» (Kebuladze, 2023). В ньому відомий український філософ доводить необхідність формування активного громадянського суспільства, яке має не лише одноразово делегувати владі певні функції, а й брати участь у вирішенні найважливіших соціальних проблем, а також окреслює основні риси того консенсусу на базі якого має надалі

функціонувати та розвиватись наша країна: «У вертикальному вимірі, тобто у вимірі співвідношення держави й суспільства, ця угода має бути ліберальною, тобто угодою між суспільством і державною владою; угодою, в якій влада є не лише гарантом її дотримання або виявом спільної волі, а однією з її сторін. У горизонтальному вимірі ця угода має бути якомога інклюзивнішою, тобто залучати все розмаїття громадян і громадянок України, які мають різне етнічне походження, говорять у побуті різними мовами, сповідують різні релігії тощо». Що ж до методології формування в Україні такої політичної нації, то вона була окреслена, зокрема, в статті «Особливості вітчизняного дискурсу про історичну свідомість і національну ідентичність» Тамарою Ящук, яка зокрема стверджує: «Подолання негативних явищ в трансформації історичної свідомості в Україні як умова консолідації української модерної нації можливе лише на шляхах загальнонаціонального відкритого публічного дискурсу з історичних питань» (Yashchuk, 2011, p. 16). І методологія роботи з минулим цілком придатна і для вирішення багатьох сучасних (формування ліберальної та інклюзивної політичної нації) та майбутніх (вступ України до ЄС та НАТО) питань.

Достатньо близький до справжнього (описаного в роботах Апеля та Хабермаса) комунікативний дискурс, який має місце в Україні з 2014 року, вже зробив її набагато привабливішою в якості комунікативної спільноти, ніж конкуруючий проект «руського міра» (де реально суспільно-значима комунікація обмежується правителем держави та його найближчими радниками, але результати їх псевдодискурсу потім нав'язуються всім як в Росії, так і за її межами як «єдиновірні»). Це однозначно проявилось на всіх етапах відбиття російської агресії, а особливо після повномасштабного вторгнення, коли навіть у так званих «російськомовних» регіонах залишилось лише по кілька відсотків людей, які ще вірять кремлівській пропаганді. Але для того, щоб ці регіони продовжували залишатись україномовними довше, ніж кілька днів після «прильоту» до них російських ракет, необхідно буде використати весь той потенціал позитивних комунікативних практик (в першу чергу взаємодопомогу попри політичні розбіжності чи етнічне походження), які напрацьовувались в останні роки, та суттєво його розвинути.

References [Список використаної літератури]

- Bolnov, O.F. (1996). Meeting. Sytnychenko L. A. Primary sources of communicative philosophy. K.: Lybid. P. 157–170 [in Ukrainian]. [Большов О. Ф. Зустріч. Ситниченко Л. А. Першоджерела комунікативної філософії. К.: Либідь, 1996. С. 157–170].
- Doniy, O. (2023). Protracted war with Russia: what should be our actions? [in Ukrainian]. [Доній О. Довготривала війна з росією: якими мають бути наші дії? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=RC0ksK8UvMs> (дата звернення: 28.02.2024)].
- Habermas, Yu. (1999). About the subject of history. Some considerations regarding false alternatives. Yermolenko A.M. Communicative practical philosophy. K.: Libra. P. 346–354 [in Ukrainian]. [Габермас Ю. Про суб'єкта історії. Деякі міркування щодо хибних альтернатив. Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія. К.: Лібра, 1999. С. 346–354].
- Habermas, Yu. (2022). War and outrage [in Ukrainian]. [Габермас Ю. Війна та обурення. URL: <https://blog.sashko.me/p/vijna-ta-oburennya/> (дата звернення: 28.02.2024)].
- Jaspers, K. (1996). Communication. Sytnychenko, L. A. Primary sources of communicative philosophy. K.: Lybid. P. 132–148 [in Ukrainian]. [Ясперс К. Комунікація. Ситниченко Л. А. Першоджерела комунікативної філософії. К.: Либідь, 1996. С. 132–148].
- Jonas, H. (2001). The principle of responsibility. In search of ethics for technological civilization [Trans. from German]. K.: Libra. 400 p. [in Ukrainian]. [Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації [Пер. з нім.]. К.: Лібра, 2001. 400 с.].
- Kebuladze, V. (2023). What kind of social contract we have [in Ukrainian]. [Кебуладзе В. Яка в нас суспільна угода. URL: <https://suspilne.media/amp/culture/414696-aka-v-nas-suspilna-ugoda-esej-filosofa-vahtanga-kebuladze/> (дата звернення: 28.02.2024)].

- Snyder, T. (2022). Why is the victory of Ukraine important for the world? [in Ukrainian]. [Снайдер Т. Чому перемога України важлива для світу? Снайдер Т. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/10-argumentiv-vid-istoryka-timoti-snaydera-chomu-peremoga-ukrayiny-vazhlyva-dlya-svitu> (дата звернення: 28.02.2024)].
- Sociological Monitoring “Ukrainian Society”. After 16 Months of War. (2023). Kyiv International Institute of Sociology [in Ukrainian]. [Соціологічний моніторинг «Українське суспільство». Після 16 місяців війни. Київський міжнародний інститут соціології URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://kiis.com.ua/materials/pr/20230829_d/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D1%83-2023.pdf (дата звернення: 28.02.2024)].
- Sytuchenko, L.A. (1996). Primary sources of communicative philosophy. K.: Lybid. 176 p. [in Ukrainian]. [Ситниченко Л. А. Першоджерела комунікативної філософії. К.: Либідь, 1996. 176 с.].
- Yashchuk, T. (2011). Historical memory as a factor in the transformation of national identity in post-Soviet Ukraine. *Philosophical problems of humanitarian sciences. Almanac*. No. 20. P. 10–17 [in Ukrainian]. [Яшук Т. Історична пам'ять як чинник трансформації національної ідентичності в пострадянській Україні. *Філософські проблеми гуманітарних наук. Альманах*. 2011. № 20. С. 10–17].
- Yermolenko, A. (2022). Resistance instead of negotiations [in Ukrainian]. [Єрмоленко А. Спротив замість перемовин. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/viyna-rosiji-chi-zupinit-putina-porazka-ukrajini-ostanni-povini-50246250.html> (дата звернення: 28.02.2024)].

Стаття надійшла до редакції 16.02.2024

Syrinskyi R. A.

Information agency “Context-Prichernomorie”
office 81, Shevchenko Ave, 4d, Odesa, 65044, Ukraine

COMMUNICATIVE TURN IN PHILOSOPHY AND THE NATIONAL QUESTION: SEARCH FOR NEW DISCUSSIONAL PRACTICES

Summary

The article is devoted to the analysis of the communicative turn in philosophy, which took place at the end of the 20th century, and its impact on the study of social, including international, relations. The main reasons and stages of this transition, which is also called the transition from the philosophy of subjectivity to the intersubjective (communicative) philosophy, are observed. In particular, the remarks of representatives of philosophical schools of the 19th and 20th centuries regarding the limitations of their functionality, especially in the field of ethics and the construction of balanced models of coexistence between people and various social groups, were noted. The main attention is paid to overcoming the methodological problems of previous doctrines by the representatives of western practical philosophy, which complicated the development of both social studies and other philosophical disciplines, for example, the theory of knowledge, because without communication, a person cannot fully master the language, and therefore get the way to knowledge. The focus is placed also on the relationship between the development and self-realization of the individual and his or her socialization within micro- and macro-groups, which occurs through communication with other representatives of them, as well as the important role of cultural and national identity in these processes. In particular, the influence of discursive practices, which began to actively develop in Ukraine after the Revolution of Dignity, on the transformation of our country into a democratic communicative field, which provides people, including those of non-Ukrainian ethnic origin, much more opportunities than the competing project of the “Russian peace” is demonstrated. At the same time, limitations in the possibilities of using communicative tools, which were demonstrated, for example, by Russian aggression against Ukraine, are also outlined. After all, attempts to establish a dialogue with those who purposefully come to destroy an entire nation and its cultural identity are hopeless until these intentions are rejected.

Key words: communication, discourse, integration, identity, interaction, aggression.

УДК 327: 81`27+070.1:811

Сніговська О. В.

к. пед. наук, доцент, в.о. завідувача,
кафедра суспільних комунікацій та регіональних студій,
ОНУ імені І. І. Мечникова,
к. 40, Французький бул., 24/26,
м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: snigovska@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3516-9706>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.12>

Малахиті А. В.

старший викладач,
кафедра суспільних комунікацій та регіональних студій,
ОНУ імені І. І. Мечникова,
к. 40, Французький бул., 24/26,
м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: a.malakhiti@onu.edu.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9662-2629>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.12>

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ БІЖЕНЕЦЬ У ГРЕЦЬКОМОВНОМУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ І МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Предметом роботи стало дослідження концепту «український біженець» у контексті вивчення мовних засобів його репрезентації у грецькомовному суспільно-політичному і медійному дискурсі. Визначено, що концепт «біженець» є одним із провідних маркерів сучасних викликів і гібридних загроз інформаційній безпеці держав. Його актуалізація зумовлена соціально-політичними факторами, зокрема «кризою біженців» у Європі, оскільки Греція і Кіпр стали країнами, куди спрямувалися численні потоки переселенців на початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

З'ясовано, що концепти «мігрант» і «біженець» є двома різними категоріями на позначення людей, які переселяються в іншу країну. Наведені ключові відмінності між ними. Зокрема, мігранти здійснюють переїзд до іншої країни за економічними мотивами (наприклад, пошук роботи, покращення умов життя, економічні можливості), у той час як переміщення біженців відбувається через наявність реальної загрози для їхнього життя або свободи внаслідок війни, конфліктів, політичних переслідувань, етнічних чи релігійних утисків. Мігрант має статус економічного біженця і потребує відповідних дозволів на проживання та роботу в іншій країні, тоді як біженець має статус особи, яка потребує міжнародного захисту від переслідувань та надання допомоги від організацій, таких як УВКБ ООН. Зазвичай мігрант не має статусу біженця та може бути відправлений назад до країни походження в разі порушення правил проживання. Натомість, біженець має міжнародний захист, відповідно до міжнародного права, та може користуватися правами біженців, включаючи захист від депортації та право на працю. Таким чином, відмінність між мігрантом і біженцем полягає в причинах міграції, статусі та правовому і міжнародному захисті від переслідувань чи загроз для життя. Проте, у медіадискурсі ці концепти часто уживаються як синонімічні.

Зроблено висновок, що наративи щодо біженців / мігрантів / переселенців / переміщених осіб різняться в залежності від політичних, економічних, соціокультурних

і географічних контекстів і часто протиставлені один одному. Наведено приклади опозиційних наративів і тематичних груп лексичних маркерів та фреймів, що відображають у суспільно-політичному дискурсі офіційну позицію влади і громадянського суспільства – у контенті соціальних мереж і медіадискурсу. Узагальнено, що битва наративів щодо означеного концепту у сучасному світі виявляється нагальною і складною проблемою, яка відображає суперечливість і різноманітність поглядів та підходів до цього питання.

Ключові слова: концепт, фрейм, лінгвокультурологічний підхід, дискурс, Україна, Греція, Кіпр, біженці / мігранти / переміщені особи.

Постановка проблеми. Концепт у суспільно-політичному дискурсі є ключовим елементом аналізу політичної комунікації, що відображає важливі аспекти ідентичних культурних і ментальних впливів у політичному просторі. У медійному дискурсі його можна визначити як етно-ментальну сутність, що структурує культурно-національне уявлення про світ крізь призму медійних засобів, відображаючи цінності, переконання, стереотипи та ідеологічні парадигми, характерні для певної політичної культури, і які циркулюють у суспільстві через медійні канали, втілюючись у політичних термінах, фразеологізмах, алегоріях, метафорах та інших мовних засобах, що використовуються у політичних виступах, програмах, інтерв'ю, дебатах тощо.

Лінгвокультурологічний підхід до розуміння концептів полягає в тому, що вони визнаються базовими одиницями культури, її концентратом, своєрідними культурними генами, що входять до генотипу культури. За О. Гундаренко (Гундаренко, 2012), «концепт як ментальне утворення у свідомості індивіда є виходом на концептосфери соціуму, тобто в кінцевому результаті на культуру, а як одиниця культури він є фіксацією колективного досвіду, що стає здобутком особистості». Дослідниця визначає концепт як «осередок культури в ментальному світі людини, ніби згусток в її свідомості; те, у вигляді чого культура входить до ментального світу людини». Натомість, національний концепт вбачається певною ідеєю, яка уособлює найбільш загальне й абстрактне уявлення про об'єкт або явище, що відображається в мові та культурі певної нації. Такий концепт формується шляхом когнітивної обробки та сприймається через валентні зв'язки, які відображаються в мові, а отже й у культурі цієї нації. Відтак, він має національно-культурну маркованість, що віддзеркалює специфіку й унікальність даної національної групи.

Актуальність нашого дослідження увиразнюється у вивченні концептів, що дозволяє краще розуміти різноманітність культурних перспектив, представлених у політичній мові, та їхній вплив на формування політичних уявлень і практик; виявляти внутрішню логіку та особливості політичного комунікативного процесу, а також визначати механізми мовного маніпулювання та переконування в політичній сфері засобами медіа; розкривати взаємозв'язок між мовою, культурою та політичними процесами; усвідомлювати культурні виміри суспільних дискусій та вплив мовних засобів на формування суспільних уявлень. Відтак, необхідність звернення до проблеми біженства у суспільно-політичному і медійному дискурсі з метою проведення наукових досліджень набуває дедалі більшої актуальності, оскільки дозволяє осмислити образ шукача притулку у мовній картині світу носіїв національної лінгвокультури, зокрема грецької.

Аналіз попередніх досліджень. Історичний ракурс досліджуваного питання дав можливість установити, що до спроби розв'язання проблеми біженства долучалися представники різних наукових напрямів, зокрема І. Алмаші і М. Алмаші, С. Бритченко, М. Буроменський, О. Гончаренко, Н. Грабар, Л. Жванко, В. Коваленко, О. Малиновська, В. Новік, Г. Панова, О. Піскун та інші. Серед лінгвокультурологічних досліджень концепту «біженець» можна назвати роботи С. Матвеевої, в яких лексема розглядається як основний вербалізатор концепту у сучасному українському юридичному дискурсі, а також досліджується процес трансформації поняття «біженець» в українській і німецькій мовах на прикладі психолінгвістичного аналізу. Варто зазначити, що концепту «біженець» в німецько-, угорсько- й українськомовному дискурсах нових медіа присвячений науковий доробок А. Мільо. Привертають увагу праці Т. Вільчинської і О. Вільчинського про лінгвалізацію концепту «біженець» у Тернопільській регіональній пресі і Х. Богуцької про концепти «біженець / refugee» в англійському й українському публіцистичних дискурсах.

На підставі аналізу робіт нами було з'ясовано, що типологія концептів як ментальних утворень відбувається за ознакою їхньої стандартизації. Так, дослідники вирізняють індивідуальні, групові та загальнонаціональні концепти. За змістом їх розділяють на уявлення, схеми, поняття, фрейми тощо. За мовними виразами концепти можуть бути представлені лексемами, фразеологізмами, вільними словосполученнями, синтаксичними конструкціями і навіть текстами.

Авторами роботи зафіксована безліч методів дослідження концептів: компонентний, концептуальний, історико-порівняльний і дистрибутивний аналіз; методика контекстуального та текстового аналізу; дефініційна і стилістична інтерпретація, когнітивна інтерпретація результатів опису семантики мовних засобів, верифікація отриманого когнітивного опису у носіїв мови тощо. Методи, доповнюючи один одного, взаємодіють між собою, дозволяючи досліджувати концепт як об'єкт інтеракції мови, мислення та культури.

Об'єктом дослідження стали концепти «біженець», «мігрант», «переміщена особа», «шукач притулку» та їх тлумачення у дискурсі. **Предметом** – мовні засоби їх репрезентації у політичних і медіа-текстах. **Метою дослідження** визначено опис характеристик вказаних концептів та особливостей їхньої мовної репрезентації у грецькомовному суспільно-політичному і медійному дискурсі.

В аспекті нашого дослідження були використані такі **методи**, як контент-аналіз, концептуальний, дефініційний, етимологічний і контекстуальний аналіз. Було оцінено тематичний спектр текстів, зроблено спробу відслідкувати стратегії формування концептів «біженець», «мігрант», «переміщена особа», «шукач притулку» і «переселенець», а також визначити феномен взаємозаміни цих термінів. Матеріалом дослідження стали статті журналів, газет та онлайн-публікацій грецьких ЗМІ, серед яких новинні веб-сайти видань «Καθημερινή», «Πρότο Θέμα», «Εφημερίδα των Συντακτών», «Αυγή» тощо.

Виклад основного матеріалу. Через збройні конфлікти або природні катастрофи мільйони людей змушені залишати свої домівки, міста та країни. Пік подібного явища, внаслідок війни в Сирії, випав на 2015–2016 рр. Проте, особливо гостро ця проблема постала з вторгненням РФ на територію України. Кількість біженців зростала з кожним днем, оскільки населення інших регіонів із складною політичною ситуацією скористалося цим становищем. Події останніх

років отримали в науковій літературі позначення «криза біженців» або «криза мігрантів», де терміни «мігранти» і «біженці» використовуються в мас-медіа як взаємозамінні.

ООН визначає мігранта як особу, що проживає в чужій країні протягом більше одного року, незалежно від причин міграції (добровільних або недобровільних) і методів міграції (легальних або нелегальних). Отже, ми можемо чітко помітити, що мігрант і біженець – це два різних терміни, які характеризують різні політичні й економічні ситуації, а також причини переміщення в іншу країну. Натомість, під поняттям «біженець» розуміють особу, яка покинула свою країну через виправданий страх переслідування за ознакою раси, релігії, національності, соціального класу або політичних переконань, не може або не бажає користуватися захистом своєї країни або через страх переслідування повернутися додому. Особливої уваги набув і концепт «шукач притулку», під яким ми розуміємо громадянина третьої країни або особу без громадянства, що подала заявку, в якій просить притулку чи додаткового захисту. Власне, саме це і відрізняє шукача притулку, біженця від мігранта, який вже проживає на території європейської країни; можливо, повністю асимілювався, інтегрувався та відчуває себе повноправним членом суспільства; опинився частиною спільноти, до якої не належить (Europarl.europa.eu, 2023).

Даний факт піднімає теоретичну проблему, яку сучасні міжнародні організації та дослідницькі асоціації не можуть вирішити. В Європі немає єдиного офіційного визначення даних понять, які б використовувалися у всіх країнах Союзу в одному й тому самому значенні. Отже, чи можна терміни «біженець», «шукач притулку» і «мігрант» вважати взаємозамінними? Однозначно, ні. Однак сьогодні дедалі частіше ми бачимо, як концепти «біженець» і «мігрант» уживаються як синоніми в медіа на шпальтах газет і журналів, у громадських дискусіях та інтерв'ю, викликаючи двозначність у розумінні або використанні, де читацька / слухацька аудиторія не завжди точно усвідомлює, про яку соціальну групу йдеться. Їх змішання призводить до проблем як для біженців та осіб, які шукають притулок, так і до непорозумінь в обговореннях щодо надання захисту або міграції.

Цей феномен може мати також різні наслідки і через негативні оцінні конотації біженців у Європі. Зазвичай тема переселенців розкривається у мас-медіа як «криза». Виїжджаючи зі своєї країни, люди зображуються як жертви, що опинилися в безвихідній ситуації, або як проблема чи загроза життю країни. Особливої гостроти ця тема набула з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну і висвітленням «кризи українських біженців» у мас-медіа. Фрейми «криза», «найбільша міграційна криза», «атаки на критичну інфраструктуру» увиразнюють прагнення до сенсаційності статей, в яких зображені люди, прибулі в пошуках притулку: «Повномасштабне вторгнення Росії в Україну призвело до *найбільшої*, як кажуть в ООН, *міграційної кризи* з часів Другої світової війни – лише в Європі станом на сьогоднішній день перебуває близько 7,8 млн біженців. Напередодні зими, *атакуючи критичну інфраструктуру*, Росія намагалася створити в Україні *гуманітарну кризу*, що спричинила б *нову хвилю міграції* (і як сподівалися в РФ, викликала б *розкол в Євросоюзі*)» (Slovoidilo.ua, 2022).

Кількість громадян України, які вїхали до Греції після 24.02.2022 р. (Oporaua.org, 2023), склала 77258 осіб. Станом на 01.02.2023 р. їх збільшилося до 100942 осіб. Проте, тільки 20955 із них були зареєстровані у національних програмах захисту

в Греції і 20603 – на Кіпрі (станом на 06.12.2022 р.). За даними Eurostat (Ot.gr, 2024), на кінець 2023 р. – початок 2024 р. у Греції офіційно мешкають 26675 громадян України, а на Кіпрі – 19080 (рис. 1).

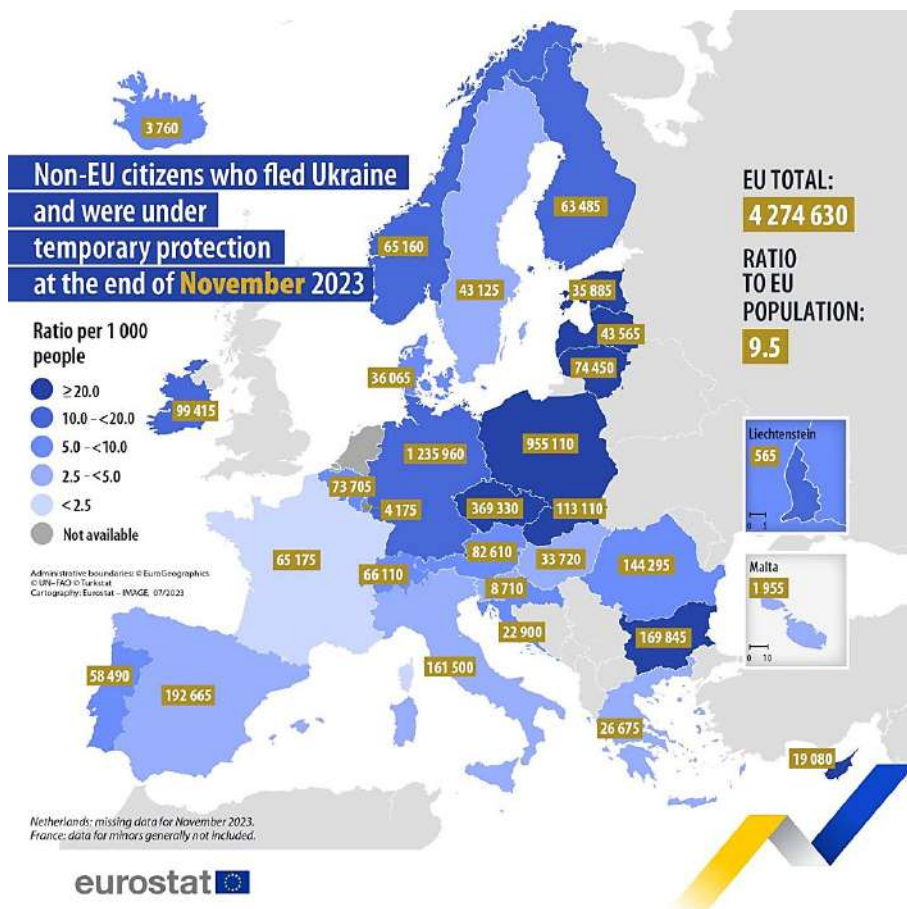

Рис. 1. Карта розподілу українських біженців зі статусом тимчасового захисту в країнах-членах Європейського Союзу (Eurostat, Ot.gr, 2024)

Цікавим видається питання, хто саме покинув Україну? У листопаді 2022 р. понад половину українських біженців склали діти (52 %). Близько 14 % від усіх біженців – діти до 5 років, приблизно стільки ж дітей 6–9 років та 10–13 років. Далі йдуть жінки у віці 35–49 років (18 %), загалом серед дорослих біженців жінки становлять частку у 83,4 %. Із чоловіком чи дружиною за кордон виїхали тільки 17,3 % опитаних. Самі виїхали 13,3 %, з неповнолітніми дітьми – 59,3 %.

Під час опитування у травні 2023 р. близько 63 % українських біженців заявили, що мають вищу або незакінчену вищу освіту. Це високий показник, зважаючи на те, що в Україні базову вищу освіту мають 29,1 % людей у віці від 25 років. 24 % мають середню спеціальну освіту (найбільше таких серед людей віком від 50 років), загальну середню освіту – 11 % опитаних, незакінчену середню – 2 %.

ГО «Центр економічної стратегії» провів *кластерний аналіз українських біженців* і розподілив їх за чотирма категоріями (Forbes.ua, 2023):

Класичні біженці (25 % із загальної кількості) – здебільшого це жінки середнього віку, більшість яких із дітьми – найбільш схильні перебувати в Польщі та Чехії, у великих містах. Люди з цієї групи частіше за інших обирали країну перебування через її географічну близькість до України. Класичні біженці не дуже адаптовані до життя за кордоном, гірше знають мову країни перебування та рідше мають друзів серед місцевого населення.

Квазітрудова мігранти (29 %) – найбільш адаптовані до життя і роботи за кордоном. Раніше більшість із них була за межами України. Порівняно з іншими, люди в цій групі частіше знають мову країни перебування на високому рівні. Зазвичай вони задоволені перебуванням за кордоном та наданням державних послуг. Найбільш позитивно оцінюють ставлення місцевих до українців.

Професіонали (29 %) – більш схильні працювати за своєю або суміжною спеціальністю. Люди цієї групи зазначили, що мають відносно комфортні умови життя у країні перебування, отримуючи більше допомоги, ніж інші групи. Країну перебування обрали через наявність там друзів, знання мови чи доброзичливе ставлення до українців.

Люди із зони бойових дій (16 %) – це біженці, не пристосовані до життя за кордоном, але намагаються адаптуватися в іншомовному середовищі, бо не визначилися з поверненням до України. Ці люди зазнали великих втрат від війни. Найбільш схильні проживати в маленьких містах. До війни більшість із них працювала в Україні, тому вони готові робити кроки для пошуку роботи і за кордоном.

Повернутись до України, коли «ситуація дозволить це зробити», готові 62 % українських переселенців, свідчить опитування квітня-травня 2023 р. (Forbes.ua, 2023). «Це переважно люди поважного віку; проживають у країнах, що межують із Україною; мають близьких, членів сім'ї, які перебувають в Україні», – йдеться в дослідженні. 14 % біженців планували повернутись упродовж трьох місяців, 6 % – не планують повертатись взагалі. Серед останніх – здебільшого мешканці сходу України, які найбільше постраждали від війни».

88 % регіонів і міст ЄС вживають конкретних заходів для вирішення надзвичайної ситуації, спричиненої війною в Україні, в їхніх містах чи регіонах, і разом із місцевими громадами продовжують відігравати ключову роль у підтримці українців-переселенців (Europa.eu, 2023). Близько половини обласних і міських органів влади створили пункти прийому та надали житло переселенцям, а більше третини – доступ до соціального забезпечення та медичного обслуговування (33 %). 21 % створили можливості та умови спеціально для дітей переміщених осіб, тоді як 13 % вжили заходів для пом'якшення економічних і соціальних наслідків війни для найбільш уразливих верств населення, а також для пом'якшення впливу підвищення цін на енергоносії для громадян і бізнесу. Більше третини (35 %) взяли участь у символічних акціях на підтримку України. Більшість європейських міст і регіонів (60 %) переконані, що присутність українців матиме позитивні демографічні та економічні наслідки для їхньої країни (54 %).

Так, згідно з опитуванням Європалат (Inbusinessnews.reporter.com.cy, 2022), основні проблеми, визначені у зв'язку з впливом війни в Україні на економіку та підприємництво Кіпру, обертаються навколо 13 осей. Метою опитування, що проводилося з 23 до 25 березня 2022 р., було дослідити економічні наслідки війни

в Україні в Європі через місяць після російського вторгнення та кількох раундів санкцій, схвалених ЄС. Кіпрські підприємства вже стикаються з величезним тиском щодо врегулювання кризи біженців і необхідності забезпечити поступову інтеграцію біженців на ринку праці. У короткостроковій перспективі це стане першочерговим занепокоєнням і для сусідніх країн, зазначено у статті. На думку 24 % опитаних Палат, ринок праці зазнає структурних змін у результаті величезного потоку українських біженців до сусідніх країн, що збільшить рівень безробіття, якщо негайно не буде запроваджено певну програму пом'якшення.

Станом на літо 2022 р. (за SIpess.gr, 2022), у Греції залишилося лише 18 тис. українських біженців із 55739, які прибували від початку війни. Греція знаходиться далеко від Батьківщини та від решти країн ЄС. Шлях туди, ніж до Німеччини і Польщі, де знайшли притулок багато співвітчизників та родичів, є більш далеким і дорогим, але деякі майже відразу виїхали до країн Західної Європи, незважаючи на те, що там неохоче приймають біженців із інших зон бойових дій. Українці покидали Грецію не через проросійські настрої греків (у порівнянні з рештою європейців), а через практичні проблеми із працевлаштуванням. Однак, за останній час потік до Греції різко зріс. Це пов'язано, з одного боку, з тим, що українці дізналися, що на островах можна знайти роботу, а також із тим, що Болгарія їх «певним чином виганяє». У Греції близько 4 тисяч переселенців із України вже знайшли роботу в громадському харчуванні на грецьких островах. Отже, головна причина від'їзду – це кращі умови праці, ніж у Греції, тому лише 18096 українських біженців подали клопотання щодо тимчасового захисту. І, за даними Міністерства міграції та притулку, 16000 його отримали. Однак, багато з тих, хто спочатку приїхав до Греції, повернулися на Батьківщину. Вважається, що залишилися лише ті українці (здебільшого грецького походження), які мешкали на сході України, що знаходиться нині під контролем російських військ.

Відтак, причин, чому українці обирають інші європейські країни, декілька. І дві з них – це проблеми з розміщенням і працевлаштуванням. Відносно небагато українців зупинили свої пошуки на муніципальних структурах та структурах неурядових інституцій. Майже ніхто не хотів їхати до таборів для біженців у Серрес та Елефсіні, які наразі стоять майже порожні. Греція надає можливість тільки для короткотермінового розміщення, включно з харчуванням, у загальнодоступному таборі Сінтікі, розташованому поруч із пропускним прикордонним пунктом Промахонас, допоки не буде видано всі необхідні документи для подальшого пересування. Ті, хто шукає помешкання на довготривалій термін проживання, можуть подати заявку через платформу, створену Міністерством Міграції та Притулку Греції. Фінансова допомога майже не надавалася і не надається українцям, які мають право на роботу, а це право мають усі, хто приїхав до Греції.

Грецька служба зайнятості (ОАЕА) видає картки безробітного для всіх працездатних, які ще не знайшли роботу. Статус безробітного забезпечує безкоштовний проїзд у громадському транспорті у двох головних містах Греції – Афінах та Салоніках, а також безкоштовний вхід до музеїв та культурних центрів, деякі знижки на послуги мобільного зв'язку і комунального сервісу. Натомість, картка безробітного діє лише 3 місяці та має бути поновлена перед терміном закінчення. Діти біженців і переселенців можуть зараховуватися до школи у будь-який час упродовж навчального року. Організація Solidarity Now у співпраці з неурядо-

вими організаціями запровадила проект ACE (All Children in Education), метою якого є полегшення інтеграції дітей біженців та переселенців до системи освіти через надання освітніх неформальних послуг у Центрах виконання домашніх робіт та творчості. Є різні організації, що надають на платній і безоплатній основі уроки грецької або англійської мов, на кшталт: «To Blue Refugee Center» під егідою організації Solidarity Now, Melissa, GCR Puxida, Generation 2.0, Metadrasi, Hellenic Red Cross, ACCMR та багато інших. Освітній Центр Solidarity Now, окрім занять із грецької мови, проводить інтерактивні та психологічні заходи для дітей. У рамках програми HELIOS організація Solidarity Now курує 4 освітніх центри в Афінах, Янінах, Кілкїсі у співпраці з фондом Omnes і в Катерині у співпраці з фондом Parichoresis. HELIOS у співпраці з Caritas Hellas і International Organization for Migration надають допомогу із працевлаштуванням, легшим суспільним при звичаєнням та сприянням у пошуках житла. При міжнародній організації «Червоний Хрест» (IFRC), ODYSSEAS і Solidarity School діють курси вивчення грецької онлайн. Школа новогрецької мови Салонікського університету імені Аристотеля забезпечує викладання грецької мови для повнолітніх на всіх рівнях. Навчання відбувається як онлайн, так і офлайн. Плата за навчання складає від 50 євро.

За даними програми державної програми тимчасового захисту та інтеграції Helios можна дослідити, що протягом перших трьох місяців її роботи понад 4200 українських бенефіціарів зареєструвалися й отримали підтримку на оренду житла, вивчення грецької мови, працевлаштування та адміністративні послуги. Згідно з даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), за період з 15 липня 2022 р., коли було оголошено про включення українських біженців до програми, до 11 листопада 2022 р. зареєструвалися 4215 українців, 73 % з яких – жінки, 60 % – у віковій групі 26–49 років, 30 % – віком від 50 років. 61,6 % мали ступінь бакалавра, 14,3 % – магістра і 9 % – повну середню освіту. Добре або дуже добре грецьку мову знали лише 6 % зареєстрованих українців і 8 % знали базову грецьку мову. Окрім того, переважна більшість (66,5 %) зазначила, що володіє технікою. Щодо професійного профілю українців, які навчалися в Helios, 20 % були освітянами, 14 % працювали адміністративними або комерційними менеджерами, а 11 % мали спеціальності в юридичній, соціальній або культурній сферах. У менших відсотках йшли інженери (8 %), медичні працівники (7 %) та адміністративні службовці (6 %). 20 % не мали попереднього професійного досвіду. Зазначається, що програма реалізується МОМ спільно з партнерами по співпраці і фінансується Міністерством міграції та притулку Греції (Businessdaily.gr, 2022).

На території Кіпру станом на кінець листопада 2023 р. (Reporter.com.cy, 2024) перебувало 19080 біженців із України, з яких 3585 складали дорослі чоловіки, 10425 – жінки і 5070 – діти віком до 18 років. Між тим, Кіпр відзначився одним із найвищих показників співвідношення осіб зі статусом тимчасового захисту – 20,7 переміщених осіб на 1000 осіб населення Кіпру, у порівнянні зі середнім показником у країнах ЄС, що складає 9,5 осіб на 1000 відповідно.

Багато українців наразі зайнято в туристичній галузі та індустрії послуг. Кіпр і Греція є популярними туристичними напрямками, тому вони отримують робочі місця в готелях, ресторанах, кафе, туристичних агенціях та інших сферах обслуговування. До того ж, українці займаються будівництвом, ремонтними роботами та в індустрії нерухомості, працюють у сфері послуг, таких як прибирання, догляд

за дітьми, літніми людьми або особами з особливими потребами. Деякі наймаються в транспортні компанії, логістичні фірми або у сферу доставки. Викладати або працювати в інших областях освіти та навчання є можливість тільки в приватних або міжнародних школах.

Отже, очевидним фактом є те, що велика частка українців перебуває за кордоном на загальних підставах, не використовуючи інструментів міжнародно-правового статусу – як туристи, або маючи візу для інших цілей. Із урахуванням обставин та залежно від національного законодавства приймаючої сторони вимушено переміщені громадяни України в Греції й на Кіпрі мають різний статус: від біженців до осіб, до яких застосовується тимчасовий чи інший подібний механізм захисту, хоча рішенням Ради ЄС 2022/382 від 4 березня 2022 р. для українців активовано Директиву Ради ЄС 2001/55 від 20 липня 2001 р. про тимчасовий захист.

Ставлення до переміщених осіб із України в Греції й на Кіпрі варіюється в залежності від різних чинників у культурних, економічних та політичних аспектах. Частину греків характеризує співчутливе та гуманне ставлення до переміщених осіб із України, на кшталт: «Вони зі смутком у мобільних телефонах переглядають фотографії зруйнованих будинків і кожного дня хвилюються про рідних, що залишилися на Батьківщині – деякі з них навіть стоять на передньому краї війни. У дні свят думки про повернення до України стають ще більш нестерпними. Зрештою, починається Новий рік. І навіть незначне планування на 2023 рік є неминучим, незважаючи на болісну невизначеність, яку він успадковує від драматичного 2022 року» (Eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu). Це може сприйматися ще як моральний обов'язок надання допомоги тим, хто потребує захисту та притулку внаслідок військових конфліктів або політичних заворушень в Україні (Ot.gr, 2023).

Однак, існує й інша сторона медалі, пов'язана з економічними аспектами. Деякі ставляться до переміщених осіб із України як до потенційного навантаження на економіку Греції або Кіпру через збільшення потреб у соціальних послугах та проблеми інфраструктури. Наприклад, ставлення до біженців може бути пов'язане з політичними домовленостями. Соціокультурні аспекти також впливають на сприйняття переміщених осіб із України, зокрема мовний бар'єр, культурні відмінності та можливість інтеграції до грецького суспільства. Частотне використання фреймів «ми» і «вони» у медійному дискурсі прямо вказує на проблему, в якій винуватцями є українські біженці, а жертвами – європейці. У результаті мігранти та біженці у мас-медіа зображуються як перешкода до нормального перебігу життя в певних регіонах Європи, зокрема в Греції й на Кіпрі (Iforinterview.com, 2020). Одна з причин виникнення такої дискурсивної ситуації має лінгвокогнітивний характер і полягає у незбігу кодових систем біженців і громадян приймаючої країни – метайнформаційних знань, що представляють собою, головним чином, засоби, необхідні людині для отримання або передачі інформації. Отже, ставлення до переміщених осіб може бути комплексним і визначатися різними факторами, які включають гуманітарні, економічні, політичні та соціокультурні аспекти.

Аналіз текстів довів, що в грецькомовному інформаційному просторі спостерігається «битва наративів» суспільно-політичного дискурсу, які впроваджують системну державну політику доброзичливого ставлення до біженців, і медій-

ного дискурсу, що демонструє також й несприятливе ставлення до шукачів притулку – від критичного до відверто негативного. Відтак, можна зробити висновок щодо наявності єдиної державної комунікативної стратегії у питаннях біженців й відповідної системної організації комунікацій офіційних медіа, що трансклюють урядову позицію, й орієнтації на концептуальні картини світу різних цільових аудиторій держави. Визнано також, що концепт «біженець» є дискурсоутворювальним як в офіційних, так і неофіційних медіа Греції й Кіпру, та має опозиційні конотації, тим самим експлікуючи «битву наративів» і «війну дискурсів». Суголосної думки дотримується і А. Мільо (Мільо, 2020) щодо «консцієнтального виміру концепту «біженець», який досліджується крізь призму «битви наративів» у політичному і медійному дискурсах, що представляють як офіційну точку зору (державні медіа), так й позицію громадянського суспільства (соціальні мережі), а також характеризуються масштабністю впливу на аудиторію, беруть участь у конструюванні особливої реальності».

Важливо зазначити, що у масмедійному дискурсі представлена неофіційна точка зору й просуваються меседжі неприйняття та агресії по відношенню до переселенців, оскільки грецьке суспільство є неоднорідним і в ньому існують різні політичні та ідеологічні орієнтації. Так, проросійськи налаштоване суспільство може сприймати біженців із України з певною недовірою або навіть відверто вороже. Це може бути пов'язано з підтримкою Росії в контексті конфлікту на сході України, а також із загальними антизахідними настроями. Русофіли відображають деякі стереотипи та упередження щодо неонацистів, батальйону «Азов», що і впливає на їхнє ставлення до переселенців. Це проявляється у вимогах до влади суворой міграційної політики, відмові у наданні притулку та інших обмежувальних заходах. Тож, ті ЗМІ та політичні лідери, які мають проросійську позицію, активно використовують концепт «біженець» для просування своїх політичних цілей, намагаючись привернути громадську увагу до питань міграції та біженців у контексті проросійської пропаганди.

Виявлено, що державна стратегія щодо біженців має системне лінгвопрагматичне оформлення, зокрема супроводжується певними наративами, спрямованими на формування сприятливого ставлення з боку різних цільових аудиторій до біженців (за Мільо, 2020): людиноорієнтоване втілення державної стратегії (нарратив «притулок в Європі – якщо, як, коли, де?»); регіональний підхід до вирішення питання прийому та адаптації біженців (нарратив «Айя Напа для біженців»); готовність прийняти велику кількість біженців (нарративи «такої великої кількості біженців не було ще з часів війни»); вивчення біженців як дискурсивної спільноти (нарратив «хто, власне, до нас приїжджає?») з метою їхньої адаптації до життя в Греції / на Кіпрі (фрейми «прибувати», «працювати», «орієнтуватися») тощо.

Наратив «ми це подолаємо» демонструє бажання офіційної влади допомоги українським біженцям і вербалізується як офіційними медіа, так і відомими політичними діячами, базуючись на фреймах «стурбованість», «гуманітарне питання», «відкриті обійми для біженців із України», «тягар міграції», «солідарність», «згуртованість» тощо. Так, у заяві Міністра внутрішніх справ Кіпру Нікоса Нуріса (MoI.gov.cy, 2022) після засідання Ради внутрішніх справ ЄС у Брюсселі зазначається: «Я вважаю важливою подією те, що ЄС вперше активував директиву щодо захисту українців, які вирішують в'їхати до Європи. Водночас, ми були сильно стурбовані питанням безпеки європейського простору, оскільки добре

відомо, що серед тисяч біженців, які перетнули кордон, були й люди, які не повинні були мігрувати. Тим не менш, *гуманітарне питання* є одним із пріоритетів Європейської комісії та Ради внутрішніх справ, і ми готові надати *максимальний захист українцям* у прагненні вирішити та допомогти вирішити цю проблему. Але ми також будемо допомагати і країнам, які наразі стикаються з *тягарем міграції* з України, таким як Молдова, Румунія і Польща, звичайно, що несуть дуже *важкий тягар*. І Кіпр чітко висловив свою позицію, що у випадку, якщо конкретні країни просять про допомогу з переселенням через велику кількість, це має бути обов'язковим, щоб це була *справжня солідарність і реальна та суттєва допомога*, а не залишалася на місці *на добровільній основі*.

«Як громадяни ЄС ми відновили *впевненість у стійкості, гнучкості та баченні* нашого Союзу, але також як європейці ми стали *сильнішими та згуртованішими*. Перед обличчям вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 р. ми *продовжуємо підтримувати* Україну та її народ. Ми поглибили та розширили сферу наших санкцій, які завдають серйозної шкоди російській військовій машині. Ми *рішуче захищаємо* заснований на правилах міжнародний порядок, притягуємо Росію до відповідальності за її злочини та *працюємо заради справедливого миру*. Ми допомогли закрити фіскальний дефіцит України на 2023 р. і запропонували продовжити підтримувати її економіку протягом наступних років через новий інструмент у рамках бюджету ЄС. Водночас, ми готуємося до приєднання України до нашої європейської сім'ї, зосереджуючись на відбудові та реформах. А щоб підвищити безпеку нашого розширеного Союзу, ми *зміцнюємо обороноздатність Європи*» (State-of-the-union.ec, 2023). Ці концепти є дискурсоутворювальними як у повідомленнях офіційних медіа, промовах перших осіб, так і в соціологічних дослідженнях, де концепт «біженець» має дискурсоутворювальний статус.

Грецьке населення є одним із найдружелюбніших в Європі по відношенню до переселенців і мігрантів. Їхнє почуття відповідальності перед людьми, які шукають захист від війни, конфліктів і переслідувань є однозначним. Адже фрейм «відповідальність», що входить до концептосфери «біженець», є ключовим для протиставлення грецької концептуальної картини світу й концептуальних картин світу європейських країн, що постають у дискурсах щодо біженців. Проте, найчастотнішими лексемами, що використовуються в неофіційному медійному дискурсі для репрезентації біженців, є лексеми негативної конотації, що відносяться до таких тематичних наративів, як: «чи витримають європейські системи притулку хвилю мігрантів із України?», «біженський тиск переноситься з морських кордонів (Греція, Італія тощо) на суходільні», «чи відмовляться кіпрські орендодавці приймати біженців», «закликаємо до виселення українських переселенців подальше від популярних у туристів готелів на березі моря», «опір рестораторів Аїя Напи через харчування шукачів притулку» тощо. Зокрема, «війна в Україні, як і будь-яка війна, породжує великі *потоки біженців*, які, передбачається, подальшим часом ще *посяляться*, з ЄС очікується *поступове збільшення* до 5–7 мільйонів осіб. Сьогодні *гуманітарна криза та вимушене переміщення* людей відбувається в одній із країн європейського континенту – Україні. Тож, *біженський тиск переноситься з морських кордонів (Греція, Італія тощо) на суходільні. Головні тиск відчують «тверді» країни* Європейського континенту, відомі також як Visegrad Group (Польща, Угорщина, Словаччина, Чехія), Румунія і Молдова, яка не входить до ЄС» (Lab.imedd.org, 2022).

Наявність єдиної комунікативної стратегії з урахуванням толерантного ставлення до біженців вказує на розгалуженість поняттєвої парадигми. Це виявляється у впровадженні медіаосвіти офіційними медіа, що ґрунтується на актуалізації різниці між лексемами-вербалізаторами концепту «біженець» (Мільо, 2020). Додатковим свідченням чого є присутність розгалуженої системи тематичних груп, спрямованих на соціальну адаптацію біженців, що вказує на реалізацію планомірної державної стратегії, віддзеркалену офіційними медіа із включенням таких фреймів, як «інтеграція», «правове врегулювання статусу переміщених осіб», «забезпечення соціальних потреб», «фінансова допомога біженцям», «центри для надання допомоги шукачам притулку», «необхідність психологічної допомоги для біженців», «соціальні проекти для переселенців», «центри надання підтримки і допомоги шукачам притулку», «робочі місця, освіта і навчання біженців», «позитивний / негативний вплив мігрантів на економіку Греції / Кіпру» тощо.

Проблемні питання щодо прийому та адаптації біженців у суспільному і медіа-дискурсу представлені наративами, що транслюють стурбованість щодо радикалізації суспільства навколо питання «Біженці – це тягар чи прибуток для Греції / Кіпру?». Цей наратив представлений такими меседжами: «чиновники винні у бюрократичному ставленні до переселенців» і «мігранти – це серйозне навантаження на економічну систему країни» (рис. 2); «біженці не хочуть адаптуватися до життя в Греції / не готові до будь-якої роботи». Носії грецької лінгвокультури негативно сприймають їх небажання інтегруватися, що виражено наративом «Не хочуть підлаштовувати своє життя до встановлених у Греції / на Кіпрі правил».

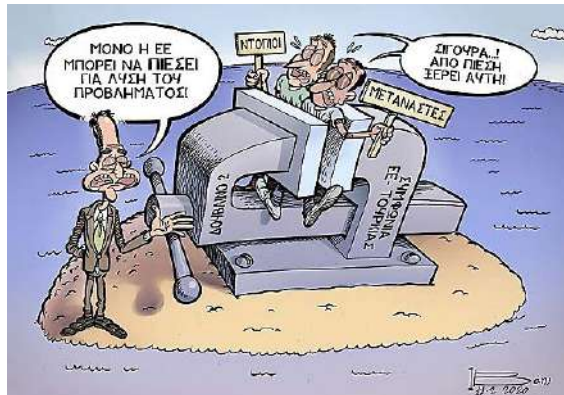

Рис. 2. «Тільки ЄС може тиснути / впливати на розв'язання проблеми! Місцеві, мігранти: «Точно, він (ЄС) знається на тиску!» (Iskra.gr, 2020)

Натомість, носії лінгвокультури Греції й Кіпру сприймають шукачів притулку як економічних мігрантів, що шукають вигоди, та не вважають їх постраждалими внаслідок військових дій, про що свідчать такі меседжі: «Чому ми повинні платити і шквуватися про біженців?», демонструючи стурбованість через додаткові витрати за рахунок місцевого населення.

Наплив великої кількості українських біженців, які нібито негативно впливають на процеси в країні, представлено меседжами «Бідна Греція», «5 країн в Європі страждають більше за всіх через міграційну кризу: Кіпр, Греція, Мальта,

Італія й Іспанія». Наративи медійного дискурсу «прийняття біженців – це політичний піар Міцотакіса», «біженці є прямою загрозою національній безпеці Греції», «треба відмовитися від постачання зброї Україні, тоді і біженці не приїжджати-муть», «українці і росіяни – братські народи», «мігранти, геть!» (рис. 3) демонструють певну радикальну налаштованість носіїв грецької лінгвокультури щодо вирішення проблеми біженства і ставлення до російсько-української війни загалом.

Рис. 3. Карикатура КИРа «– Геть, мігранти! Гетььь! – Ми не мігранти! Інвестори ми...» (Reporter.gr, 2019)

Фрейми «неповнолітні біженці» і «пенсіонери» представлені наративами «неповнолітні біженці є серйозною соціально-правовою проблемою» і «держава має опікуватися адаптацією неповнолітніх біженців» (рис. 4).

Рис. 4. «– Хлопці, я через 30 років буду прем'єр-міністром, а ким ви станете? – Мігрантами». Автор карикатури Аркас (Pinterest.com, 2019)

Попри єдину державну комунікативну стратегію щодо біженців із системним упровадженням у суспільно-політичному дискурсі, у дискурсі соціальних мереж більше 60 % наративів мають негативну конотацію і організують дискурси, опозиційні офіційним. Таким чином, в інформаційному середовищі концепт «біженець» є дискурсоутворювальним в офіційних і неофіційних медіа Греції та Кіпру, набуваючи конфронтативних конотацій і тим самим експлікуючи «битву наративів» і «війну дискурсів».

Особливої значущості в аспекті нашої роботи набуває дослідження Еразмії Арваніта (Αρβανιτά, 2023) «Питання біженців / мігрантів і мас-медіа: Репрезентації українських біженців та мігрантів із Туреччини в грецькій цифровій пресі», проведе в Афіньському національному університеті імені Каподістрії з червня до серпня 2022 р. Незважаючи на те, що Греція не межує з Україною, вона зробила значний внесок у надання захисту переміщеним унаслідок війни громадянам України, зазначає авторка. Довгострокові історичні та культурні зв'язки, їхні спільні релігійні переконання, а також той факт, що значна кількість українських біженців має грецьке походження, можливо, є одними з найважливіших факторів солідарності, продемонстрованої грецьким суспільством по відношенню до українців. У таких умовах українська криза біженців і переміщення неймовірної кількості людей захопили грецьку друковану і цифрову пресу.

Розглядаючи питання біженців / мігрантів, авторка зосередилася на аналізі публікацій новинних веб-сайтів видань «Καθημερινή», «Πρώτο Θέμα», «Εφημερίδα των Συντακτών» і «Αυγή», намагаючись виявити фрейми, що виходили з новинних веб-сайтів стосовно українських біженців і мігрантів із Туреччини, а також загальну позицію, яку зайняли цифрові видання стосовно згаданих груп.

Один із найважливіших результатів дослідження полягає в тому, що здебільшого новинні веб-сайти схиляються до використання фрейму «солідарність» стосовно українських переселенців. Показово, що в газеті «Καθημερινή» він уживається частіше за всіх (46,4 %), у той час як на другій сходинці опинився фрейм «звертаються по допомогу» (28,6 %) (рис. 5).

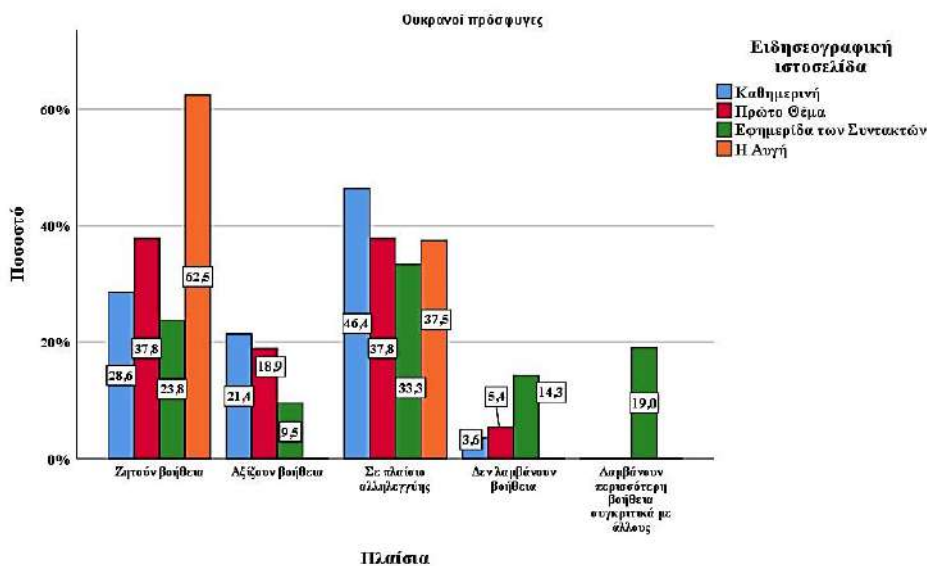

Рис. 5. Фрейми українських біженців на новинних веб-сайтах (Αρβανιτά, 2023)

Аналогічні відсотки зафіксовані і на матеріалах газети «Πρώτο Θέμα», де фрейм «солідарність» займає 37,8 %, «звертаються по допомогу» – 37,8 %, а 18,9 % – «заслужують на допомогу». Своєю чергою, газета «Εφημερίδα των Συντακτών» теж вико-

ристовує фрейм «солідарність» – 33,3 %, однак певною мірою диференціює своє ставлення, оскільки наголошує більше на тому, що українські переселенці «отримують більшу допомогу у порівнянні з іншими біженцями / мігрантами» – 19 %. Найбільша різниця спостерігається в газеті «Аууή», оскільки вона надто акцентує увагу на тому, що українські біженці «звертаються по допомогу» – 62,5 %.

Ставлення помітно змінюється у публікаціях новинних веб-сайтів щодо мігрантів із Туреччини. Так, газета «Καθημερινή» у першу чергу використовує фрейм «страх / небезпека» – 24,2 %, а згодом і фрейм «звертаються по допомогу» – 19,7 %, у той час, як газета «Πρώτο Θέμα» представляє турецьких мігрантів переважно через фрейм «страх / небезпека» – 28,6 %.

Дослідження також виявило, що кожний новинний веб-сайт, незалежно від своїх політичних симпатій, у більшій чи меншій мірі фіксує «нейтральне» ставлення до українських біженців. Наприклад, здається, що газета «Καθημερινή» зберігає «нейтральне» ставлення до біженців на 71,8 %, а «позитивне» – на 28,6 %. У тому ж напрямку рухається і газета «Πρώτο Θέμα» з «нейтральним» ставленням до біженців – 67,6 % і «позитивним» – 32,4 %. Газета «Εφημερίδα των Συντακτών», як і «Καθημερινή», ураховує «нейтральне» ставлення до біженців на рівні 71,4 % і «позитивне» – 28,6 %. Нарешті, газета «Αυγή» зберігає «нейтральне» ставлення до українських біженців на 87,5 % і «позитивне» – 12,5 %.

Насамкінець, коли йдеться про українських біженців, усі новинні веб-сайти переважно використовують фрейми «відповідальність» («απόδοση ευθυνών»), «моральний / гуманітарний аспект» («ηθική διάσταση»), «економічні наслідки» («οικονομικές συνέπειες»), «людиноорієнтованість» («ανθρώπινο ενδιαφέρον»), «конфліктність / опозиціонування» («συγκρουσιακή») (рис. 6) тощо.

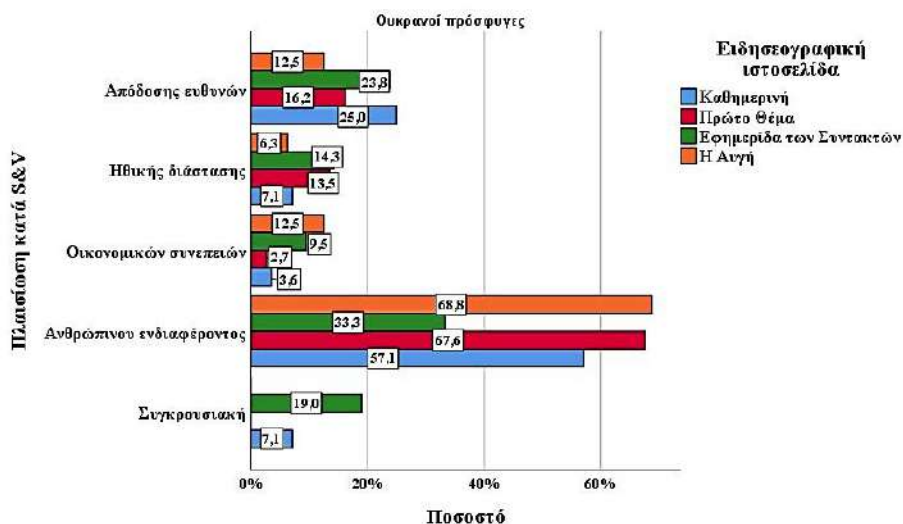

Рис. 6. Фрейми у публікаціях новинних сайтів про українських біженців (Арванліта, 2023)

Щодо загальних висновків, зроблених у дослідженні Е. Арваніта, на розглянутих новинних веб-сайтах спостерігалися значні відмінності в репрезентації українських біженців і мігрантів із Туреччини. Наприклад, у публікаціях веб-сайтів

газет «Καθημερινή» і «Πρώτο Θέμα», головним чином, переважає солідарний підхід до українських переселенців, причому у центрі уваги статей зазначені труднощі, з якими через війну були змушені зіткнутися конкретні люди. Підхід, прийнятий для мігрантів із Туреччини, видається іншим, оскільки фрейм «страх / небезпека» переважає у більшості публікацій.

Щодо газет «Εφημερίδα των Συντακτών» і «Αυγή» головним висновком, який напрошувався, була відсутність категоризації переміщених осіб на «біженців» і «мігрантів». За цих умов концепт «біженець» використовувався на позначення як українських переселенців, шукачів притулку, так і мігрантів із Туреччини. У випадку українських біженців на обидвох новинних веб-сайтах у публікаціях зафіксований фрейм «солідарність», паралельно наголошуючи, що конкретні люди «просять допомоги». Газета «Εφημερίδα των Συντακτών» була єдиною новинною веб-сторінкою, що висловлювала свою стурбованість стосовно дискримінації біженців / мігрантів залежно від їхнього походження, кольору шкіри і релігії. Окрім того, обидва цифрових видання не представляли мігрантів як «проблему» чи «загрозу» для Греції, не висловлюючи також «страху» чи «небезпеки».

Загалом, цифрові видання використовували людиноорієнтовані фрейми, фокусуючись на даних, що могли б викликати у читачів «емоційне зворушення». Водночас, було з'ясовано, що в публікаціях, які стосувалися мігрантів, переважав фрейм «покладання відповідальності», оскільки новинні веб-сайти намагалися знайти винних і перекласти відповідальність за масові міграційні потоки на інших.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, розведемо концепти «біженець», «шукач притулку», «переміщена особа», не дивлячись на те, що у суспільно-політичному і медійному дискурсах їх часто вживають як синонімічні. Так, поняття «біженець» передбачає особу, яка стала жертвою переслідувань за ознакою раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, яка перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни.

Натомість, «шукач притулку» – це особа, яка звернулася по надання притулку, але її звернення ще не розглянули. Тобто всі біженці на початку свого шляху є шукачами притулку, але не кожен шукач притулку стає біженцем. Для того, щоб це відбулося, слід довести, що побоювання переслідувань у своїй країні є обґрунтованими. З огляду на міжнародно-правові тонкощі, розуміння статусів «біженця» і «шукача притулку», узагальнення всіх українців як осіб із таким статусом є юридично некоректним. Однак, у більшості медіа під цим концептом визначено людей, що втекли від війни, насильства, конфлікту чи переслідувань і перетнули міжнародний кордон, щоб знайти безпеку в іншій країні.

Своєю чергою, «переміщеними особами» вважаються громадяни третіх країн або особи без громадянства, які були змушені покинути країну чи регіон походження, або евакуйовані, зокрема у відповідь на звернення міжнародних організацій, і які не можуть повернутися за безпечних та стабільних умов через ситуацію, що склалася в цій країні, і які підпадають під дію статті 1А Женевської конвенції або інших міжнародних чи національних документів, що надають міжнародний захист, зокрема (і) особи, які врятувалися втечею з районів збройного конфлікту або спалаху насильства (Orogaua.org, 2023).

Контент-аналіз довів, що більшість повідомлень офіційних медіа присвячено впровадженню офіційної позиції щодо питання біженства та має позитивну коно-

тацію, і лише деякі повідомлення присвячені проблемним питанням щодо прийому та адаптації біженців, маючи негативну конотацію. Наративи у суспільно-політичному дискурсі акцентують увагу на гуманітарній необхідності допомоги біженцям, які шукають притулку від війни або переслідувань, підкреслюючи увагу на правах людини, моральній відповідальності і солідарності з тими, хто потребує захисту.

У медійному дискурсі зафіксовані різні наративи, що висвітлюють економічні або політичні обмеження, пов'язані з прийняттям переміщених осіб. Ці наративи викликають страхи у грецького суспільства стосовно економічної конкуренції, схильності до зловживання системою притулку або загрози безпеці, що, на їхню думку, може виникнути внаслідок прийняття переселенців із України. Деякі наративи також мають на меті дестабілізувати уявлення про українських біженців, ставлячи під сумнів їхню легітимність і представляючи їх як загрозу для національної безпеки або культурної ідентичності. Зафіксовані наративи зосереджуються на складних умовах, з якими стикаються шукачі притулку з України у приймаючих країнах, зокрема в Греції й на Кіпрі, та викликає інтеграції у нове грецькомовне суспільство. Загалом, боротьба наративів стосовно концепту «біженець» свідчить про глибокі розбіжності в уявленнях і підходах до цього складного питання, які відображають різноманітність цінностей, ідеологій та інтересів у сучасному світі.

References [Список використаної літератури]

- A significant ratio of refugees from Ukraine to the population of Cyprus. *Reporter*. January 12, 2024 [in Greek]. [Μεγάλη αναλογία προσφύγων από Ουκρανία στην Κύπρο σε σχέση με πληθυσμό. *Reporter*. 12 Ιανουαρίου 2024. URL: <https://reporter.com.cy/article/2024/1/12/753142/megale-analogia-prosphugon-apo-oukrania-sten-kupro-se-skheshe-me-plethusmo/> (дата звернення: 26.02.2024 року).]
- Arkas' 'Nails' to Tsipras and the government with two sharp cartoons – Immigrants and... monkeys (photo). *Pinterest* [in Greek]. [«Καρφιά» Αρκά σε Τσίπρα και κυβέρνηση με δύο αιχμηρά σκίτσα – Οι μεταναστες και οι... πιθήκοι (φώτο). *Pinterest*. URL: <https://gr.pinterest.com/pin/863917140999330432/> (дата звернення: 26.02.2024 року).]
- Arvanita, Erasmia (2023). Refugee / Migration Issue and Mass Media: Representations of Ukrainian Refugees and Migrants from Turkey in the Greek Digital Press. *MedianalysisGR*. November 2, 2023 [in Greek]. [Αρβανιτά Ερασμία. Προσφυγικό / Μεταναστευτικό ζήτημα και ΜΜΕ: Αναπαράσταση των Ουκρανών προσφύγων και των μεταναστών από την Τουρκία στον ελληνικό ψηφιακό τύπο. *MedianalysisGR*. 2 Νοεμβρίου, 2023. URL: <https://medianalysis.net/2023/11/02/prosfygiko-metanasteftiko-zitima-kai-mme/> (дата звернення: 26.02.2024 року).]
- Cartoon. *Iskra.gr*. 13/2/2020 [in Greek]. [Σκίτσο. *Iskra.gr*. 13/2/2020. URL: <https://iskra.gr/%CF%83%CE%BA%CE%AF%CF%84%CF%83%CE%BF-13-2-2020/> (дата звернення: 26.02.2024 року).]
- EU Solidarity with Ukraine. Communication details and information by EU country. *Official website of the European Union* [in Greek]. [Αλληλεγγύη της ΕΕ προς την Ουκρανία. Στοιχεία επικοινωνίας και πληροφορίες ανά χώρα της ΕΕ. *Επίσημος ιστότοπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/information-people-fleeing-war-ukraine/contacts-and-information-eu-country_el (дата звернення: 26.02.2024 року).]
- Europe, Ukraine, and the milestone of 2025. The EU facing dilemmas over the war in Ukraine and refugee reception, which is becoming increasingly chilly. *Oikonomikos Takhidromos*. 08.02.2024 [in Greek]. [Η Ευρώπη, η Ουκρανία και το ορόσημο του 2025. Η ΕΕ προ διλημμάτων για τον πόλεμο στην Ουκρανία και την υποδοχή προσφύγων, που γίνεται όλο και πιο ψυχρή. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*. 08.02.2024. URL: <https://www.ot.gr/2024/02/08/epikairothta/kosmos/i-eyropi-i-oukrania-kai-to-orosimo-tou-2025/> (дата звернення: 26.02.2024 року).]
- Europe: A Future Worth Fighting For. *European Commission. State of the Union 2023 – by President von der Leyen*. Luxembourg. 118. P. 5 [in Greek]. [Ευρώπη: ένα μέλλον για το οποίο αξίζει να αγωνιστούμε. *Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Η κατάσταση της Ένωσης το 2023 – της Επιτροπής φον ντερ Λάιεν*. Λουξεμβούργο. 118. Σ. 5. Retrieved from https://state-of-the-union.ec.europa.eu/system/files/2023-09/2023%20SOTEU%20Achievements%20and%20Timeline_EL_1.pdf (дата звернення: 26.02.2024 року).]

- Gundarenko, O. (2012). Linguocultural Concept as a Unit of Structuring Culturally Significant Information in American Ceremonial Speech Texts. *Scientific Notes of Kryvyi Rih State Pedagogical University. Series: Philological Sciences*. Issue 105(2). P. 70–72 [in Ukrainian]. [Гундаренко О. Лінгвокультурний концепт як одиниця структуривання культурно значущої інформації в текстах американської церемоніальної промови. *Наукові записки КДПУ. Серія : Філологічні науки*. 2012. Вип. 105(2). С. 70–72. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/53035711.pdf> (дата звернення: 26.02.2024 року).].
- Immigrants or investors? The cartoon by KYR. *Reporter.gr*. November 5, 2019 [in Greek]. [Μετανάστες ή επενδυτές; Το σκίτσο του ΚΥΡ. *Reporter.gr*. 05 Νοεμβρίου 2019]. URL: <https://www.reporter.gr/Apopseis/kyr/407642-Metanastes-h-ependytes> (дата звернення: 26.02.2024 року).].
- In which European countries are the most Ukrainian refugees located. *Slovo i Dilo*. November 8, 2022 [in Ukrainian]. [В яких країнах Європи найбільше українських біженців. *Слово і діло*. 8 листопада 2022 р. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/08/infografika/suspilstvo/yakux-krayinax-yevroypynajbilshe-ukrayinskykh-bizhencziv> (дата звернення: 26.02.2024 року).].
- Kalashnyk, Pavlo (2023). Better off at home? Up to 3.3 million refugees may not return to Ukraine, costing 7% of GDP. Key points from the demographic report by CES. *Forbes*. September 5, 2023 [in Ukrainian]. [Калашнік Павло. Вдома краще? В Україну можуть не повернутись до 3,3 млн біженців, що коштуватиме 7 % ВВП. Головні тези з демографічного звіту ЦЕС. *Forbes*. 05 вересня 2023 р. URL: <https://forbes.ua/money/bizhentsi-doslidzhennya-04092023-15788> (дата звернення: 26.02.2024 року).].
- Kapsilis, Alexandros (2023). Ukrainian War Refugees: Will they stay in Europe or return? *Oikonomikos Takhidromos*. 03.01.2023 [in Greek]. [Κασιλίης Αλέξανδρος. Ουκρανοί πρόσφυγες πολέμου: Θα μείνουν στην Ευρώπη ή θα επιστρέψουν; *Οικονομικός Ταχυδρόμος*. 03.01.2023. URL: <https://www.ot.gr/2023/01/03/epikairothta/oukranoi-prosfyges-polemou-tha-meinoun-stin-eyropi-i-> (дата звернення: 26.02.2024 року).].
- Milio, Andrianna (2020). The Concept of Refugee in New Media Discourses. *STUDIA LINGUISTICA*. Issue 17. P. 85–99 [in Ukrainian]. [Мільо Андрианна. Концепт біженець у дискурсах нових медіа. *STUDIA LINGUISTICA*, 2020. Вип. 17. С. 85–99. URL: https://studia-linguistica.knu.ua/wp-content/uploads/2021/06/7_%D0%9C%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BE.pdf (дата звернення: 26.02.2024 року).].
- More than 4,000 Ukrainian refugees have enrolled in the Helios program. *BUSINESS DAILY*. November 21, 2022 [in Greek]. [Πάνω από 4.000 Ουκρανοί πρόσφυγες έχουν εγγραφεί στο πρόγραμμα Helios. *BUSINESS DAILY*. 21 Νοεμβρίου 2022. URL: https://www.businessdaily.gr/diethni/74610_rano-apo-4000-oukranoi-prosfyges-ehoyn-eggrafei-sto-programma-helios (дата звернення: 26.02.2024 року).].
- Refugee Crisis and EU: Facts and Figures. *European Parliament*. [in Greek]. [Προσφυγική κρίση και ΕΕ: στοιχεία και αριθμοί. *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*. URL: <https://www.europarl.europa.eu/topics/el/article/20170629STO78630/prosfugiki-krisi-kai-ee-stoicheia-kai-arithmoi> (дата звернення: 26.02.2024 року).].
- Refugees and Migrants: Differences. *Mind Opener*. 15 March 2020 [in Greek]. [Πρόσφυγες και μετανάστες. Διαφορές. *Mind Opener*. 15 Μαρτίου 2020. URL: <https://www.iforinterview.com/prosfyges-kai-metanastes-diafores/> (дата звернення: 26.02.2024 року).].
- Statement by Minister of Interior Mr. Nikos Nouris following the EU Council of Interior Ministers in Brussels. *Republic of Cyprus – Planning & Development: Department of Information Technology. Ministry of Interior*. 05.03.2022 [in Greek]. [Δήλωση του Υπουργού Εσωτερικών κ. Νίκου Νουρή μετά το Συμβούλιο Εσωτερικών Υποθέσεων της ΕΕ, στις Βρυξέλλες. Κυπριακή Δημοκρατία – Σχεδιασμός & Ανάπτυξη: Τμήμα Υπηρεσιών Πληροφορικής. *Υπουργείο Εσωτερικών*. 05.03.2022. URL: <https://www.moi.gov.cy/moi/moi.nsf/All/FD208A9FF5E1FF6DC22587FC00416B41?OpenDocument> (дата звернення: 26.02.2024 року).].
- The 13 Wounds of War in Ukraine on Cyprus' Business. *Business News*. April 6, 2022 [in Greek]. [Οι 13 πληγές του πολέμου στην Ουκρανία στο επιχειρείν της Κύπρου. *Business News*. 6 Απριλίου 2022. URL: <https://inbusinessnews.reporter.com.cy/article/2022/4/6/364235/oi-13-pleges-tou-polemou-sten-oukrania-sto-epikheirein-tes-kyprou/> (дата звернення: 26.02.2024 року).].
- The impact of full-scale war on the migration of Ukrainians: how the scale of displacement is assessed by the state of Ukraine and international organizations. *Opora*. February 15, 2023 [in Ukrainian]. [Вплив повномасштабної війни на міграцію українців: як масштаби переміщення оцінюють держава Україна та міжнародні організації. *Опора*. 15 лютого 2023 р. URL: <https://www.opora.ua.org/viyna/vpliv-rovnomasshtabnoyi-viyni-na-migratsii-ukrayintsiv-ia-k-masshtabi-peremishchennia-otsiniuiut-derzhava-ukrayina-ta-mizhnarodni-organizatsiyi-2-4523#%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%81> (дата звернення: 26.02.2024 року).].
- Ukraine: Displaced, sustainable reconstruction, path towards EU integration. *Annual report of the EU 2023*. European Committee of the Regions. Publication of the European Committee of the Regions. Brussels. 2023. P. 17–18 [in Greek]. [Ουκρανία: Εκτοπιζόμενοι, βιώσιμη ανασυγκρότηση, πορεία προς την ένταξη στην ΕΕ. *Ετήσια έκθεση της ΕΕ 2023*. Ευρωπαϊκή Επιτροπή των Περιφερειών. Έκδοση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής των Περιφερειών. Βρυξέλλες. 2023. Σ. 17–18. URL: <https://cor.europa.eu/en/engage/brochures/Documents/EU%20Annual%20Report%20on%20the%20State%20of%20Regions%20and%20Cities%202023/4892%20-%202023%20Annual%20Report%20el.pdf> (дата звернення: 26.02.2024 року).].

Ukrainian refugees flocking to the islands for work. *SLpress.gr*. 12.07.2022 [in Greek]. [Ουκρανοί πρόσφυγες μαζικά στα νησιά για εργασία. *SLpress.gr*. 12.07.2022. URL: <https://slpress.gr/koinonia/oukranoi-prosfyges-mazika-sta-nisia-gia-ergasia/> (дата звернення: 26.02.2024 року).].

Will European asylum systems withstand the wave of refugees from Ukraine? *Lab.imedd*. 11.04.2022 [in Greek]. [Θα αντέξουν τα ευρωπαϊκά συστήματα ασύλου το κύμα προσφύγων από την Ουκρανία; *Lab.imedd*. 11.04.2022. URL: <https://lab.imedd.org/tha-antexoun-ta-evropaika-systimata-asylou-to-kυμα-prosfygon-apo-tin-oukrania/> (дата звернення: 26.02.2024 року).].

Стаття надійшла до редакції 02.03.2024

Snigovska O. V., Malakhiti A. V.

Department of Public Communications and Regional Studies

Odesa I. I. Mechnikov National University

r. 40, French blvd, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

LINGUACULTURAL CONCEPT OF REFUGEE IN THE GREEK-SPEAKING SOCIAL-POLITICAL AND MEDIA DISCOURSE

Summary

The subject of the study is the investigation of the concept of 'Ukrainian refugee' in the context of studying the linguistic means of its representation in the Greek-speaking social-political and media discourse. It has been determined that the concept of "refugee" is one of the leading markers of contemporary challenges and hybrid threats to the information security of states. Its salience is driven by socio-political factors, particularly the "refugee crisis" in Europe. Greece and Cyprus have become countries where numerous streams of migrants have been directed at the onset of Russia's full-scale invasion of Ukraine.

It has been clarified that the concepts of "migrant" and "refugee" are two distinct categories used to denote people who relocate to another country. The key differences between them have been outlined. Specifically, migrants move to another country for economic reasons (such as job search, improvement of living conditions, economic opportunities), whereas the displacement of refugees occurs due to the presence of a real threat to their lives or freedom resulting from war, conflicts, political persecution, ethnic or religious persecution. A migrant holds the status of an economic migrant and requires relevant permits for residence and work in another country, whereas a refugee is an individual in need of international protection from persecution and assistance from organizations such as the UNHCR. Typically, a migrant does not have refugee status and may be sent back to the country of origin if residency rules are violated. Conversely, a refugee enjoys international protection under international law and may exercise refugee rights, including protection from deportation and the right to work. Therefore, the distinction between a migrant and a refugee lies in the reasons for migration, status, and legal and international protection from persecution or life-threatening situations. However, in media discourse, these concepts are often used interchangeably.

The conclusion has been drawn that narratives regarding refugees / migrants / displaced persons vary depending on political, economic, socio-cultural, and geographical contexts and are often opposed to each other. Examples of oppositional narratives and thematic groups of lexical markers and frames reflecting the official position of the authorities and civil society in the content of social media and media discourse are provided. It is generalized that the battle of narratives regarding the defined concept in the modern world proves to be an urgent and complex issue, reflecting the contradictory and diverse views and approaches to this issue.

Key words: concept, frame, linguacultural approach, discourse, Ukraine, Greece, Cyprus, refugees / migrants / displaced persons.

УДК 323.172:061.1ЄС(043.5)

Узун Ю. В.

д-р політ. наук, доцент,
кафедра політології,
ОНУ імені І. І. Мечникова,
к. 37, Французький бул., 24/26,
м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: uzun.ulia76@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3575-3139>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.13>

ТЕРИТОРІАЛЬНА ПОЛІТИКА В БАГАТОСКЛАДОВИХ СИСТЕМАХ ЯК ОБ'ЄКТ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Стаття «Територіальна політика в багатоскладових системах як об'єкт теоретико-методологічного аналізу» присвячена аналізу еволюції методологічних підходів наукового дослідження територіальної політики. В статті вказуються етапи методологічного розвитку аналізу територіально-політичних систем (ТПС), що супроводжувалося трансформацією домінуючого об'єкту досліджень від: 1) «великих» ієрархічних «життєвих просторів» націй-держав; до 2) «мезорівня» ТПС і до 3) «мультимодальних просторових одиниць», що діють за Постмодерною логікою політичних акторів і досліджуються з 60-х рр. XX ст. на основі структуралізму, конструктивізму. Зазначено, що політичні процеси останніх семи десятиліть демонструють деконструкцію світового Порядку, що супроводжується реструктуризацією національно-політичних систем через посилення глокалізації. В статті досліджується злам «методологічного націоналізму» і заміна низхідної логіки аналізу висхідною, коли децентралізація національного в глобальному змістила увагу дослідників, стала інструментом просторово-територіальної деконструкції. В статті зазначено, що політичний процес, що конструюється в глобальному вимірі демонструє перетворення територіально-політичного простору з умови політичного процесу на результат політичного конструювання, де територіальна політика є комплексом заходів забезпечення територіального розвитку та стабілізації політичних систем. В першій частині статті «Територіальне володіння» VS. «Просторовий розвиток» автор розглядає методологічний поворот пов'язаний з інституціоналізацією європейської інтеграції в ЄС на тлі трансформації політичних зв'язків в постколоніальних системах. Зазначається, що ЄС став моделлю реалізації стратегії просторового розвитку складних політичних систем в умовах детериторіалізації політичного процесу, де концепт «територіальних володінь» було трансформовано на «просторовий розвиток», а регіон став модульною одиницею деієрархізації та децентралізації ТПС. В другій частині статті розглянуто теоретичні напрями, інтегровані в комплекс дослідження «територіальної політики»: федеральних досліджень (Federal Studies), місцевого самоврядування (Local Government Studies); багаторівневого управління (Multilevel Government Studies); поліцентричногорядування (Polycentric Governance); електоральної географії та урбаністики.

Ключові слова: територіальна політика, методологія, політичні процеси, деконструкція світового порядку, конструктивізм, просторовий розвиток, децентралізація.

Деконструкція соціально-політичних систем, розпочата в умовах глобалізації та денационалізації простору політичних відносин залишається **актуальним** об'єктом наукового дискурсу з кінця другої половині XX ст.

Циклічні процеси регіоналізації, децентралізації та, зворотньої неоконсолідації на хвилі «консервативної революції» демонструє історія держав Європи. В тому числі і сучасна історія, де інтеграційний рух ЄС на основі ідеї «Європи регіонів» в середині ХХ століття протистояв альтернативним ідеям: 1) «Європи Батьківщини» як ідеї «реконцептуалізації інтеграції на основі національного протекціонізму», так і ідеї 2) «централістської глобалізації». Логіка інтеграції на основі ідеї «Європи регіонів» відповідала впровадженню «глокалізації», де ключовим актором було визнано «місце» не як «локус», а як «топос», не як «розміщення», а як безперервний та вкрай політизований процес розвитку базової територіальної одиниці. Децентралізація національного в глобальному змістила акценти, увагу дослідників, стала інструментом просторово-територіальної деконструкції світового Порядку.

Отже, *метою* наукового переосмислення є визначення особливостей теоретико-методологічного аналізу територіальної політики в багатоскладових системах, а також тенденцій теоретичного розвитку досліджень територіальної політики.

«Територіальне володіння» VS. «Просторовий розвиток»: методологічний поворот в дослідженнях територіально-просторової основи політичних процесів.

Методологічний аналіз територіально-політичних систем (ТПС) розвивається з середини ХІХ ст., постає академічним наслідком політичного запиту на обґрунтування політико-територіальних стратегій розвитку політичних акторів. Це обумовило історичну трансформацію домінуючого об'єкту досліджень, його функціональних характеристик від

1) «великих» ієрархічних «життєвих» просторів націй-держав, що уособлювали «геобіосоціальну єдність» і за Вестфальською (Модерною) традицією орієнтувалися на формування панрегіональних просторів, і визначалися об'єктом геополітичних досліджень (К. Гаусгофера, Ф. Наумана, Ф. Ратцеля, Ф. Челлена, К. Штруппа, К. Шмітта та інших) до

2) «мезорівня» територіально-політичних систем (держави та їх союзи), визначення якого демонструвало прагнення досягнення наукової «об'єктивності» шляхом усунення суб'єктивізму, когнітивного конструктивізму, та дослідження за допомогою компаративного підходу та метричних методів аналізу – скалоцентризму (Ф. Шеффер, В. Айзард, У. Тоблер, М. Баранський, І. Маєргойз, А. Синявський, Я. Машбиць) і до

3) «мультимодальних просторових одиниць» як елементів інтерпретативних практик, що діють за Постмодерною логікою політичних акторів, і досліджуються з другої половини ХХ ст. на основі структуралізму, постструктуралізму, конструктивізму (Л. Мамфорд, Ж. Готтман, А. Зігфрід, Дж. Прескотт, Р. Джонстон, С. Роккан, І. Валлерстайн, Ф. Бродель, А. Франк, Дж. Модельські, І. Лакост, Б. Беррі, М. Фуше, Е. Кейсі, Р. Сек, Дж. Егню, І-Ф. Туан та інші).

Простір став досліджуватися як соціально-конструйований з кінця 60-х років ХХ ст. Локальний рівень територіально-політичних систем («локальних своєрідностей», «місцезорозвитків», «місцезорозашувань» або «локалітетів») став об'єктом спеціальних досліджень зламу «методологічного націоналізму».

Водночас, підходи до диференціації та структурування політичного простору спиралися на історію від початку формування ранніх замкнених територіально-політичних утворень анклавного типу (протодержавних утворень, міст-полісів, або

ранньокласових держав) до сучасної ситуації існування глобального політичного простору відкритого типу, де територіальний чинник є не основою існування політичної системи, а інструментом її структурування (ієрархізації, деієрархізації).

Розроблюючи концепцію територіальних систем, франко-швейцарський дослідник Клод Раффестін в праці «Для географії влади» визначив процес територіалізації як привласнення простору (Raffestin, 1980): територія утворюється з простору внаслідок дії акторів, регулярних практик, які «територіалізують» соціально-політичні відносини. Конкретній або абстрактній (як репрезентація простору) актор *територіалізує* простір, перетворює його в плацдарм. Раффестін посилається на концепт Лефевра «виробництво простору» через механізм перетворення простору в територію шляхом його модифікацій мережами доріг, каналів, залізничних шляхів, банківських мереж тощо (Lefebvre, 2009, 1991). *Процес формування територіальної системи* Раффестін розглядає як *процес політичний*: визначення мети, проектування простору розглядається як інструмент влади, коли створення уявлення – це вже привласнення, утримання, контроль. Актор проектує своє *внутрішнє розуміння логіки відносин* (може бути ієрархічним, або деієрархізованим) в процесі репрезентації, об'єктивуючи *простір відносин*, який стає відношенням. Репрезентація забезпечує постановку сцени, організацію проєкції влади. Бачення політичного процесу, який формує територіальність, збігається з положеннями Е. Соджа, про сінойкізм як політизований процес, в якому окремі особи або групи займають точки в просторі і розподіляються за випадковими, регулярними або концентрованими шаблонами заданої структурної гри (Soja, 1971).

Дистанція влади розуміється в просторових і часових термінах, стосується взаємодії учасників системи координат і дозволяє фіксувати скупчення, вузли, функціональну, структурну та ієрархічну диференціацію як впорядкування простору. Ці ієрархічно організовані системи осередків, вузлів і мереж забезпечують контроль над тим, що можна розподіляти або володіти; дозволяють встановлювати і підтримувати один або кілька Порядків; дозволяють домогтися згуртованості територій. Ці системи складають оболонку, в якій виникають владні відносини. Відтак «образ – це форма, яку приймає структура, якою управляє система цілей та дій носіїв влади (домінуючих акторів)» (Raffestin, 1984). Виробництво територій відбувається постійно, а інерція утворює силове поле (скупчення енергій, інформації, ін.).

Територіальна система постає і продуктом, і засобом виробництва. Як засіб вона позначає територію, територіальну організацію владних відносин, а як мета – означає ідеологію організації порядку. Будь-яка територіальна комбінація кристалізує енергію і інформацію, структуровану кодами, які можна розшифрувати через вигоди і витрати, що отримують актори.

Аналізуючи структурні особливості територіальних систем, Раффестін вказує, що виникнення осередку (сітки, клітинки) є свідченням накопичення сили або влади: «Масштаб сітки визначає масштаб сил. Сітка виражає область застосування повноважень. Сітки перетинаються нескінченно, це змушує їх розглядати не тільки з лінійної, але і з зональної точки зору, оскільки ряд обмежень є зональними і не пов'язані із місцем реалізації суверенітету» (Raffestin, 1980, р. 199–221). Територіальна сітка є проєкцією системи меж або функціоналізованих кордонів, при цьому розмежування фіксує ізоляцію або прояви

сили в певній галузі. Сітка може включати рівні, які визначаються функціями, і залежно від важливості і характеру функцій дослідник фіксує стан централізації чи децентралізації системи.

Ускладнені *сітки* як образ влади домінуючих акторів, містять і сітки, і імплантації точок, що володіють просторово-часовою оболонкою. Ці елементи знаходяться під впливом мереж зв'язку, і мережеві зміни призводять до змін у соціальній базі груп. Розмір мережі не буває випадковим: він кристалізує групу факторів фізичних та соціальних. Мережі політичного походження є більш стабільними та їх межі унаслідуються, в той час, як економічні – є динамічними. Перші зафіксовані де-юре, другі – де-факто.

Відтак, ми маємо справу з просторовою організацією політичного життя суспільства, територіальними поєднаннями політичних сил у їхній зумовленості системою чинників. Форма, яку створює структура задається системою цілей та дій носіїв влади, трансформується постійно. Територіальні властивості системи (опорні точки, анклави, ексклави, коридори, дисперсна точкова основа, компактна масивна) стають ресурсами для розвитку політичної системи та її структур.

Територіальність постає засобом реалізації політичних інтересів, що прагнуть втілення, визнання, унормування, стабілізації як «заморожування структури» – того, що описано С. Ліпсетом та Ст. Рокканом, як процес соціально-політичного розмежування в просторі реалізації політичних відносин. В концепції соціально-політичних розмежувань (*cleavages*) Ліпсета-Роккана процес «*територіалізації*» розгортається «знизу-наверх», оскільки базові соціально-політичні ідентичності – наслідок природного розвитку суспільства (Lipset, 1967, р. 1–64). Структурованою надбудовою постають *позиції* – політичні актори, що прагнуть визнання та статусу, та *інститути*. Вони формуються в процесі усвідомлення та артикуляції політичних інтересів представниками соціальних груп та на основі соціальної бази. Ці політичні інтереси актуалізуються в умовах знакових подій, які потребують оновлення міжінституційних відносин і виражаються як прагнення до централізації або децентралізації, стандартизації або дерегуляції, перерозподілу прав, ресурсів, можливостей, тощо. Згідно ідеї Ліпсета-Роккана, інституційні пороги – участі в політиці та реалізації влади – можуть посилювати інституціоналізацію розмежувань чи перешкоджати їй, обумовлювати поглиблення структурних соціально-політичних розмежувань. Цими порогами є: *пори́г легітимаци́ї* (характерізує конвенційність інструментів, за допомогою яких держава вирішує політичні конфлікти); *пори́г включення* (вказує на ефективність та рівність політичних та громадянських прав у різноманітних групах щодо застосування інструментів впливу на прийняття владних рішень, визначає права опозиційних політичних сил, механізм їхнього впливу); *пори́г представництва* (визначає можливості прямої участі або релевантність механізму представницької участі в реалізації влади на всіх рівнях її реалізації); *пори́г мажоритарного правління* (визначає, чи існують в системі механізми стримувань і протизваги, механізм структурних змін в системі).

Поглиблює схему соціально-політичних розмежувань німецька дослідниця Андреа Рьомелле, яка вказує, що розмежування містить компоненти двох видів конфліктів: 1) *структурних* (розділювальна диференціація, що існує між групами, як усвідомлення диференціації та асиметричної організації захисту групових ідентичностей і цілей) та 2) *сутнісних* (соціальні конфлікти,

що відображають традиційні поділи стратифікації, та політичні як розмежування в ідейно-політичних поглядах та моделях поведінки з реалізації установок) (Rommele, 1999, р. 3–17). Розмежування через структурний та сутнісний конфлікти обмежують *входження* в політичну систему, яку за концепцією Д. Істона формують структури інститутів, які втілюють умовний Порядок, що розвивається під впливом «вхідних запитів» та зберігається стійким за умов внутрішньої здатності інституцій збалансовувати інтереси, що і демонструє система на її «виході», як ефективні рішення та дії влади (Easton, 1953). Порядок системи втілюється в просторі політичних відносин як структурована та територіалізована система, межі якої проявляються як межі легітимності порядку та територіального верховенства. Територіалізація Порядку виражається в історичній динаміці територіально-політичних утворень різного статусу (держав, залежних територій, що мають інтереси «на вході»).

Таку територіалізацію демонструють історико-територіальні масиви: етнополітичні системи, протодержавні та державні утворення, династичні володіння, цивілізаційні комплекси, універсальні комплексні угруповання країн (регіони різного масштабу, та функціональної спрямованості).

Змінність хронотопів, відома як «геополітична циклічність» або зміна «великих циклів в історії», розроблювана Миколою Кондратьєвим, Джорджем Модельскі, Тессалено Девезасом, Уільямом Томпсоном, Пітером Тейлором демонструє послідовну зміну геополітичних порядків, як структурованих та унормованих системних утворень різного масштабу. Глобальний процес системоутворення визначається П. Тейлором як «перша конкурентна епоха», або у вітчизняній літературі як Вестфальська геополітична епоха (1647–1815 рр.). Характерною її ознакою є територіалізація, активний процес привласнення (окупації), процес конкурентної боротьби національних держав за територіальний простір. Територіальним втіленням інкорпорації захоплених територій стає імперська система територіального володіння з характерним принципом «ієрархізації Порядку» в утворюваних імперських системах. В наступні геополітичні епохи, які мали специфіку конкурентної боротьби та специфіку легітимації порядку, такі як Віденська (1815–1919) та Версальська (1919–1945), систему «територіального верховенства та суверенітету» підтримували та поглиблювали саме держави, як територіально-політичні утворення з морфологічними характеристиками: «компактна система територіального володіння» (була характерна, наприклад, Російській, Османській імперіям), «анклавна (закрита на ключ) система територіального володіння» (була притаманна Китайській імперіям), «територіально розрізнена система володіння» (характерна Британській, Французькій, Німецькій імперіям). Класична геополітика виходила з географічної, і перш за все, територіальної детермінованості політичних систем, пов'язуючи їх розвиток з розвитком військово-адміністративної присутності на віддалених територіях, оскільки держава сприймалася як «біогеографічний організм, укорінений в ґрунті». Держава, як «живий організм» втілювала політичну цілісність шляхом поширення власної ідеології на привласнених територіях, а також, адміністративної, культурної, та інших форм присутності в межах розширеного геокультурного ландшафту. Теоретичні стандарти примордіалізму та органіцизму втілювалися в цих процесах під протекцією націоналістичної гегемонії в упорядкуванні та контролі «політичного». Імперські метрополії опікувалися проблемами кратополітики (за

Р. Челленом) – політики орієнтованої на організацію влади та забезпечення соціально-політичної лояльності в привласнених територіях.

Новий порядок Потсдамської епохи продемонстрував можливості зміни ієрархічної логіки конструювання глобальних та макрорегіональних територіально-політичних систем. Міжнародні актори проголосили мету деколонізації, деієрархізації глобалізованих політичних систем. Були застосовані інструменти детериторіалізації, ефективність яких обґрунтували постмодерністи. Концепт «територіального володіння» був замінений концептом «просторового розвитку», що обумовило закріплення в концептуально-теоретичному полі поняття «простір».

Тепер, замість володіння територією та її ресурсами геополітичні актори, створюючи проекти присутності, використовували поняття «простір». Створюючи такі проекти, актори геополітики реалізували *об'єктивацію простору*, і представлені *простори* стали *відносинами влади*, репрезентація яких, за Раффестіном, забезпечує «постановку сцени та організацію проєкції влади». Цей процес детериторіалізації подібно процесу формування територіальних систем є *політичним процесом*, передбачає визначення мети, інструментів її реалізації.

Акторами детериторіалізації виступають субрегіональні та макрорегіональні наднаціональні організації, міждержавні транснаціональні єврозони (єврорегіони), і самі держави, які «виводять» інструменти реалізації національної мети (наприклад, національні вибори) за межі державних кордонів, поширюючи простір власної політичної присутності. Політичний простір формується поверх державних кордонів. Прикладом такої політики, сьогодні, виступає, наприклад, діаспоральна політика, коли держави використовують діаспоральні споріднені групи для отримання необхідного політичного результату в контексті виборів національних. Діаспори використовуються і як лобістські структури, агенти впливу, соціальна основа «політичного діалогу» і геополітичного впливу, позатериторіальної гео економічної, геополітичної, політичної присутності та лобіювання. Політичний простір постає дисперсним, мережевим, повторює морфологію розселення груп (етнічних чи національних меншин), політика метрополії стає орієнтованою на мережу, з утвореними в ній вузлами та лініями впливу.

«Просторова» революція в теоретико-методологічних підходах кінця 60-х років продемонструвала адекватність науково-теоретичного обґрунтування конструювання політичного простору в умовах глобалізації, деколонізації та детериторіалізації політичних відносин. Базовий концепт територіально-політичного процесу – «територіальне володіння» – був трансформований на концепт «просторового розвитку».

Теоретичні напрями дослідження територіальної політики

Домінуючий до 60-х років ХХ століття, за визначенням Майкла Кітінга «*дисциплінарний націоналізм в політології*» (Keating, 2008, р. 60–81) було піддано критиці дослідженнями інтеграції національних держав до ЄС через три століття після їх «*містичного*», за висловом Джеремі Ларкінсона (Larkins, 2009), народження в Вестфальському регіоні. До 60-х років ХХ ст. *нація-держава* протягом трьох століть поглинала політику *субнаціональних рівнів* та протистояла *наднаціональній інкорпорації*. За визначенням Шона Мюллера, «*одержимість цим (національним) рівнем влади була настільки наполегливою, що навіть федеральні дослідження (Federal Studies) щодо поглиблення субнаціональної автоно-*

мії, її індивідуальної чи колективної взаємодії з вищим рівнем, не виходили за межі низхідної перспективи національних порівнянь» (Mueller, 2012, p. 95).

Висхідну перспективу аналізу, як «погляд зі штатів», вперше запропонував Даніель Дж. Елейзер в праці «Американський федералізм» (Elazar, 1966) як «федеральні дослідження» – галузь політології з новою методологією та дослідницькою стратегією у вивченні центр-периферійних відносин, децентралізації. Авторами, які активно розвивали цей напрям стали Д. Елейзер (Elazar, 1993), В. Рікер (Riker, 1964), І. Дукачек (Duchacek, 1987; 1990), Ш. Мюллер (Mueller, 2012) та інші.

Напрямок «федеральних досліджень» актуалізував дослідження теоретиків державного права XIX ст., які розрізняли «складні» держави як «поєднання» та «союзи», де перші (*unio*) представлялися як: 1) *особисті*, де влада декількох держав поєднується в одній правлячій особі або династії внаслідок завоювання, обрання правителя, або успадкування престолу (як Прагматична санкція 1713 р. встановила нероздільність спадкових земель Габсбургів); 2) *реальні* – де закон щодо успадкування престолу один, але за умов припинення династії, престолу залишаються нероздільними, але законом поєднані Швеція та Норвегія (Uzun, 2021, p. 200). Інший тип складних держав – «союзи» представляли у 2х формах: 1) *союзу держав* (Statenbund) – постійне єднання самостійних держав для загальних цілей; 2) *союзної держави* (Bundestaat) – злиття декількох держав в одну, але так, що члени зберігають частину самостійності. Критеріями розрізнення форми союзів визначали:

<i>союзна держава</i>	<i>союз держав</i>
заснована на понятті про єдність народу як єдине ціле, складене з частин, що утворюють роздільні союзи (як США)	заснований на понятті про повну самостійність окремих держав, що з'єднуються для загальних справ
має на меті не тільки зовнішню, але і внутрішню безпеку та інші загальнокорисні цілі	<i>мета союзу</i> обмежується питаннями зовнішньої безпеки
є справжня державна влада, хоча і обмежена правами членів	на чолі -
одна центральна влада представляє державу в зовнішніх зносинах та має право війни і миру	право війни, миру і зовнішнього представництва є справою окремих членів, наскільки це не суперечить цілям союзу
може мати власне військо	має контингенти окремих членів
має примусову владу і у разі непокори члена, сама виконує свої рішення	покладає виконання рішень на того чи іншого члена
має власні фінанси, джерела доходу, та власні борги	фінанси складаються з внесків окремих держав і своїх джерел доходу він не має і боргів робити не може
має безпосереднє відношення до підданих і може від себе видавати закони, для стосовно їх обов'язкові, вимагаючи покори. Тому тут підданство двояке: одне місцеве, інше загальне	немає двоякого підданства, і закони, центральної влади стають обов'язковими, коли оприлюднені місцевою владою

Дослідники XIX століття визначали, що в союзній державі відношення центральної влади до місцевих урядів породжує неминучі зіткнення, але водночас

союзна форма відкриває можливість задовольнити різні народності, зберігаючи при цьому єдність цілого. Активною була дискусія і щодо теорій суверенітету (унітарного, дуального, сепаратного) (Uzun, 2021, p. 120).

Даніель Дж. Елейзер фактично реанімував ранні візії складних політичних систем в межах напряму «федеральні дослідження», розглядав федералізм не лише як формат державного устрою та режим міжурядових відносин, але й як засіб забезпечення політичної стабільності, управління розмаїтістю. Він писав: «федералізм – щось більше, ніж організація урядових структур; це метод політичної діяльності, який вимагає певних видів відносин співробітництва через політичну систему, яку він реанімує». Компаративна територіальна політика була визначена елементом дисципліни «федеральних досліджень». Їх поєднували: 1) порівняльний метод досліджень (порівняння в часі і / або просторі, коли «територіальний чинник» набуває сенсу в контексті політичного процесу, чи навпаки, політичний чинник диктує територіальні процеси); 2) політичний характер об'єкту аналізу; 3) територіальна спрямованість аналізу. Розвиток популярності підходу простежується в еволюції журналу «Публіус: журнал федералізму», який заснував Елейзер у 1970 році та редагував до кінця свого життя. Провідною концепцією аналізу стала *концепція «політичної територіальності»*, що походила з *концепції «географії людини»*, яка почала виконувати роль «евристичного інструменту» в дослідженнях еволюції територіальної політики.

На межі ХХ – ХХІ ст., концепт «*компаративної територіальної політики»*, який використовує територію як *перемінну змінну*, став інтегральним для досліджень регіоналізації, децентралізації, деволуції, федералізації, автономізації, місцевого самоврядування, багаторівневого управління (Mueller, 2012, p. 96). Територіальна політика була визнана «генеалогічним деревом», а федеральні і регіональні напрями його гілками (Mueller, 2012, p. 100), які отримали розгалуження виходячи з досліджень:

1) *місцевого самоврядування (Local Government Studies)*, яке отримало предметного аналізу в працях таких акторів як Е. Пейдж (Page, 1992), М. Гехтер, Ш. Мюллер та Д. Сірокі (Hechter, Mueller & Siroky, 2016); Д. Уолш (Walsh, 2018), а також Р. Беннет (Bennett, 1993) та Г. Хайнелт і Н. Хлепас (Heinelt & Hlepas, 2006), які досліджували системи місцевого самоврядування в умовах децентралізації державного сектору, розроблюючи їх власні типології, поглиблюючи «теорію муніципального права» та компаративний аналіз моделей місцевого самоврядування, започаткований в ХІХ ст. Х. Гнейстом, А. де Токвілем, Г. Єллінеком, Л. Штейном, ін.;

2) «*багаторівневого управління (Multilevel Government Studies)*, яке досліджували на рівні а) національних систем в контексті проблем забезпечення ефективної децентралізації такі автори як Б. Сміт (Smith, 1985), Р. Родс, П. Кармайкл, Д. Макміллан, Е. Месці (Carmichael, Massey, McMillan & Rhodes, 2003), М. Кітінг (Keating, 2001, 2008), І. Дукачек (Duchacek, 1987, 1990), Д. Лафлін (Loughlin, 2007), С. Джордж (George, 2004), А. Степан, Х. Лінц та Й. Ядав (Linz, Stepan & Yadav, 2011); б) при аналізі наднаціональних систем – Л. Хуг та Г. Маркс (Hooghe & Marks, 2001), М. Барджес (Burgess, 2006); в) при формуванні теоретичних узагальнень – Я. Баче та М. Фліндерс (Bache & Flinders, 2004, 2020), Ш. Мюллер (Mueller, 2012), Я. Пенроуз (Penrose, 2002), Ч. Джеффері та Д. Вінкотт (Jeffery & Wincott, 2010), Д. Ларкінсон (Larkins, 2009). Концепт «*багаторівневого управління»* дозволяв заміну недіючої дихотомії унітарних та федеративних дер-

жав, орієнтував на аналіз логіки конструювання «держав-націй» на протипагу «національних держав» (Linz, Stepan & Yadav, 2011); давав змогу долати «дисциплінарний націоналізм» в політології (Jeffery & Wincott, 2010), досліджувати еволюцію європейської регіональної політики в ХХ ст., переосмислюючи концепції національності, самовизначення, традиції спільного суверенітету, субсидіарності, асиметричних конституційних домовленостей (Keating, 2001); вказував на тенденцію заміни ієрархічної логіки будови державності логікою мережевих систем (Larkins, 2009). Деволуційні процеси децентралізації постали об'єктом аналізу в роботах В. Богданора (Bogdanor, 1979), Б. Барроуза та Дж. Дентона (Burrows & Denton, 1980), Р. Аграноффа (Agranoff, 2004), Дж. Булпіта (Bulpitt, 1983), Х. Мюллера та Б. Матійса (Muller & Matthijs, 2001), Б. де Віте, А. Отт, Х. Воа (De Witte, Ott & Vos, 2017), які досліджували реалізацію багаторівневого управління, вказуючи на потенціал нової моделі проектування територіально-політичних відносин ЄС як моделі постсуверенного порядку, асиметричної децентралізації та «паралельного» громадянства (Keating, 2008). Британський дослідник Р. Родс проголосив: «термін «унітарна держава» є чорною дірою в політичній науковій літературі... це залишкова категорія, яка використовується для порівняння унітарних і федеративних держав, щоб виділити характеристики останніх. Жодна унітарна держава не є повністю однорідною, і жодна унітарна держава не є повністю централізованою. Децентралізація – це стратегія боротьби за різноманітність. Існують типи і ступені децентралізації: деконцентрація, делегування і деволуція» (Carmichael, Massey & Rhodes, 2003, р. 4).

Геррі Маркс, який за визнанням Дж. Стівена, першим використав вираження «комплексний, багаторівневий процес прийняття рішень, що охоплює як нижчий, так і вищий рівень держави», а згодом і скорочене поняття «багаторівневе управління», обґрунтував перспективи його використання в глобальному масштабі через виділення локального, субнаціонального, національного, регіонального (в екстрадержавному розумінні) і глобального рівнів. Г. Маркс і Л. Хуг зазначають, що «багаторівневе управління – це не теорія євроінтеграції, а *прото-модель*, що включає регіональну інтеграцію, розширення прав субнаціональних акторів як частини більш загального феномену – (ре)артикуляції влади від центру» (Hooghe & Marks, 2001).

Дослідження багаторівневого управління спиралося на дослідження *політичних систем* Девіда Істона (Easton, 1953) та Габрієля Алмонда (Almond, 1956), де політична система розглядалася як *простір* дії правил, акторів політики. Контекст охопив і наднаціональні територіально-політичні системи. Мортон А. Каплан зазначав, що політична система характеризується тим, як «її правила визначають сфери юрисдикції для інших приймаючих рішення одиниць і забезпечує методи врегулювання конфліктів юрисдикції. Вона має ієрархічність в характері та територіальність у володінні» (Kaplan, 2005, р. 28). В книзі «Система і процес у міжнародній політиці» (1957 р.) він виділив шість типів міжнародних систем: 1) жорстка біполярна система з ієрархізацією обох блоків, відсутністю нейтральних держав, обмеженою роллю універсального актора в особі міжнародних організацій; 2) система балансу сил, в якій активні не менше п'яти великих держав; 3) гнучка біполярна система, де акторами є і держави, і блоки, і міжнародні організації. Такий тип системи може бути ієрархізованим, з домінуючою волею держави-лідера, або неієрархізованим, на основі консультацій; 4) універсальна система з переважаючою

ролю універсального актора з високим ступенем політичної однорідності; 5) система одиничного вето, в якій кожен актор може блокувати систему. Очевидно, що сегментована політична структура складної системи більш схильна до формальної та неформальної нестабільності, що підвищує ризики зниження ефективності інститутів політичної системи і сецесії.

При застосуванні концепції багаторівневих відносин до аналізу ЄС досліджується деволюція владних відносин і моделі відносин: а) ієрархізованого багаторівневого управління (MultiLevel Government) чи б) мережевого поліцентричного врядування (Polycentric Governance), що порушує питання інтеграції та суверенітету держав ЄС. Факт багаторівневого управління (MultiLevel Government, MLG) фіксує розподіл авторитетного прийняття рішень на різних територіальних рівнях ЄС. MLG є «системою постійних переговорів між вкладеними урядами на декількох територіальних рівнях – наднаціональному, національному, регіональному та місцевому – як результат процесу інституційного створення та перерозподілу рішень» (Bache & Flinders, 2004, p. 34). При застосуванні моделі MLG до ЄС: національні держави розглядаються центральними акторами політики, але компетенція щодо прийняття рішень розподіляється та оскаржується суб'єктами, організованими на різних територіальних рівнях; колективне прийняття рішень в ЄС передбачає втрату обсягів суверенітету національними урядами; політична арена взаємопов'язана формально та неформально, а не шляхом інкорпорації; субнаціональні актори діють як на національній, так і на наднаціональній аренах, створюючи транснаціональні мережі; роль «вратаря» національних виконавців заперечується: ефективність реагування варіюється залежно від національних територіальних структур управління (Hooghe & Marks, 2003). MLG концепція містила як вертикальний, так і горизонтальний виміри, визначаючи посилення як вертикальної взаємозалежності суб'єктів, що діють на різних територіальних рівнях, так і горизонтальної – між урядами та неурядовими суб'єктами (Bache & Flinders, 2004, p. 35). Дослідження децентралізації та дифузії управління спиралися на *практики багаторівневого управління в міжнародному масштабі* на основі режимів багатостороннього співробітництва та *глобального управління* (Hooghe & Marks, 2003). Концепція *фрагментації* Джеймса Розенау, щодо комбінації процесів фрагментації та інтеграції, пояснювала співпрацю і паралельне змагання непостійних коаліцій різних акторів, де принцип ієрархічної підпорядкованості замінюється рівноправною взаємодією урядів, бізнесу та громадянського суспільства, що призводить до стирання поділу між внутрішньодержавними та закордонними справами, коли локальні проблеми можуть набувати глобальне значення (Rosenau, 1997). Одночасно, виникли концепції *федералізму як співвідношення юрисдикцій* (У. Оутс, А. Бенц, Р. Сімеон, Д. Райт); *багатоцентричного управління* (Дж. Кінкейд, К. Ніколадіс); *матриці повноважень* (Д. Елейзер); *FOCJ – Functional, Overlapping, Competitive Jurisdictions* (Б. Фрей і Р. Ейхенбергер). Так, концепція FOCJ Бруно Фрея і Райнерма Ейхенбергера активувала дискурс щодо альтернативи *ієрархізованому багаторівневому управлінню* у вигляді *поліцентричного врядування як функціонального* (політичний статус внаслідок виконання функцій); *паралельного* (функція виконується на різних паралельних територіальних рівнях); *конкуруючого* (центри прийняття владних рішень різних територіальних рівнів конкурують за виконання функції на основі подання кращих управ-

лінських пропозицій); *юрисдикційно розділеного* (одиниці є урядовими, мають право на примусову силу і можуть стягувати податки). ФОСЖ тлумачилися як вільні і гнучкі елементи, що виникають, коли це необхідно і згортаються, коли не потрібні (вихід громадян з ФОСЖ означає скорочення податкової бази). Досвід їх організації має частина кантонів Швейцарії. Критики моделі стверджують, що вона неприйнятна для незахідних націй через їх недисциплінованість, низьку ініціативність, орієнтацію на авторитаризм. Прихильники концепції, вказують, що умова ФОСЖ – це робота інститутів і відносин. Філіпп Шміттер, описуючи можливості неурядових акторів, використовує латинізмами *консорцію* і *кондомініо*, за допомогою яких ЄС досліджується як лабораторія дифузивних практик (Schmitter, 1996). Кондомініуми пропонуються як механізми, побудовані на мінливості як функціональної, так і територіальної клієнтури. Замість єдиного центру пропонується мережа автономних юрисдикцій зі змінними: членством, правилами прийняття рішень, терміном існування.

Альтернативність «багаторівневого управління» та «поліцентричного врядування» зводиться до протистояння концепцій *обмеженого числа багатofункціональних юрисдикцій загального призначення з непересічними межами* і протилежних концепцій обґрунтування акторності *гнучких, відкритих і функціонально орієнтованих одиниць*. Хоча концепції протиставлені одна одній, вони схожі в ідеї запровадження гнучкості розподілу управління між декількома юрисдикціями в порівнянні з зосередженням в одній. Обидві мають переваги, які здатні реалізуватися в різних контекстах. Вони доповнюють одна одну і орієнтовані на долання методологічного націоналізму;

3) третьою «тілкою» територіальної політики стали дослідження «*електоральної географії*», оформлені в першій половині ХХ ст. в роботах Е. Кребхайла, Ф. Тернера, Дж. Райта, А. Зігфріда, Р. Гартшорна, Дж. Прескотта (Uzun, 2021, р. 118). Застосування методів електоральної географії при дослідженні архітектури багаторівневого етнонаціонального представництва, децентралізації та стабілізації політичних систем, а також при аналізі значення партійних систем для розвитку багаторівневого управління – знаходимо в розробках В. Рікера (Riker, 1964), Ст. Роккана та С. Ліпсета (Lipset & Rokkan, 1967); К. Дешуєра (Deschouwer, 2003); Б. Фореста (Forest, 2018); П. Дарданеллі (Dardanelli, 2009); Т. Карозерса (Carothers, 2002). Наприклад, Вільям Рікер в праці «Федералізм: походження, функціонування, значення» визнав структуру партійної системи єдиним надійним показником стану децентралізації держави: «відносини централізовані у відповідності зі ступенем, в якому партії, організовані для управління центральним (національним) урядом, контролюють партії, організовані для управління регіональними урядами. [...] Причиною відмінностей в ступені централізації або («периферізації») в конституційній структурі... є відмінність в ступені партійної централізації» (Riker, 1964). Популярності отримали дослідження технологій джеррімендерінгу (Levine, 2021);

4) четвертим напрямом «*компаративної територіальної політики*» постає напрям досліджень «*проблем меншин*» в контексті захисту їх прав на політичне представництво, забезпечення політичної участі, про що йдеться в роботах Р. Патнема (Putnam, 1993); К. Ентоні (Anthony, 2006); П. Дарданеллі (Dardanelli, 2009); М. Віммра (Vimmar, 2015); І. Блумраад (Bloemraad, 2013). Прихильник долання методологічного націоналізму Хайме Луч в роботі «Автономізм та федералізм»,

пояснює доцільність використання концепту «*політичної територіальності*» тим, що цей концепт дозволяє пов'язати територію як «змінну» в процесі побудови нації з ідеями нового регіоналізму та регіональної держави, а це дозволяє уявити не лише «регіональний націоналізм» як «регіоналізм», але й «локальний націоналізм» як «локалізм», «автономізм» чи «парохіалізм» (Lluch, 2011). Так, автономізм, як територіальний, так і позатериторіальний, визнається більш широкою формою самовизначення ніж федералізм, який надто уніфікує політичну систему. Автономізм є інструментом консоціативної демократії, що передбачає сегментарну автономію, дію принципів співрозмірності та вета меншості, великої коаліції, а також правила «*правління меншості над самою меншістю у питаннях, які є виключною турботою меншості*» (Lluch, 2011, р. 13, 20). Децентралізація не зводиться до адміністративно-територіальної оптимізації (укрупнення адміністративно-територіальних одиниць і скорочення числа органів місцевого самоврядування) під гаслом об'єднання бюджетів для бюджетної спроможності (автономності), і має гарантувати демократизацію: спрощення доступу жителів до політичної участі, вирішення питань представництва інтересів локальних і регіональних спільнот, створення інституційної основи вирішення конфліктів між рівнями територіальних влади.

5) п'ятим напрямом є *урбаністичні дослідження («Urban Development Studies»)*, на що вказував Ніл Бреннер в праці «Глобальні міста, глокальні держави: глобальне місто та стан територіальної реструктуризації в порівняльній Європі» (Brenner, 1998). Реконцептуалізація значення сіноїкізму, агломераційного розвитку як розвитку поліцентричної міжнародно-політичної мережі нових глокальних відносин пов'язується з ренесансом глобальної акторної діяльності міста (М. Барнетт та К. Сіккінг, Дж. Найман, Е. Гідденс, М. Голдсміт, Дж. Гобсон). Дж. Найман зазначає: «...відродження міста як глобального актора свідчить про перехід від міжнародного до глобального суспільства і це кидає виклик державоцентризму теорій міжнародних відносин та права, пропонує подальший розвиток неосередньовіччя для пояснення конститутивної ролі міських прав у глобальному суспільстві» (Nijman, 2016, р. 209, 211). А. Уотсон в праці «Еволюція міжнародного суспільства» вказує, що сучасна Вестфальська міжнародна система суверенних територіальних держав ніколи не була історичною даністю і включає міста як міжнародних акторів, в значенні «протодержави» (Watson, 1992, р. 14). Дж. Найман продовжує: «Історія запрошує прийняти до уваги існування до-Вестфальського порядку, у якому міста, імперії, суверенні держави – усі мали легітимність у складному і паралельному управлінні, були залучені до співпраці та конфлікту в межах однієї культурної матриці з визнаними правилами, інститутами, нормами поведінки» (Nijman, 2016, р. 213). Тому, сучасна соціологія міжнародних відносин пропонує вийти на межі реалізму та державоцентризму, а Дж. Гобсон, як і К. Браун, Р. Патнем, Б. Хокінг, М. Акуто, С. Кьортіа та ін. проголошують сенс «реконцептуалізації «міжнародного» та «реконфігурації» домінуючого аналітичного світогляду» (Hobson, 2011, р. 3). І. Дучачек зазначає: «субнаціональна присутність на міжнародній арені стала фактом життя у взаємозалежному світі» (Duchasek, 1990). Т. Камінські, Р. Батлер, П. Солдатос, М. Саломон, Б. Леффел та ін. розмірковують про «інституційну міжнародну діяльність субнаціональних урядів», про відповідність часу явищ парадипломатії, мікродипломатії, багаторівневої дипломатії, дипломатії міст, муніципальної зовнішньої

політики». Популярною думкою є та, що сьогодні є два світи дипломатії: державоцентричний та багатоцентричний.

В соціокультурній логіці постмодерну процеси другої половини ХХ ст. – децентралізація і автономізація, розглядаються як природні процеси територіально-політичного самовизначення. Однак, логіка Вестфальського Модерну як логіка націонал-протекціонізму, що проявляється сьогодні як «Пост-Постмодерн» (відповідно до схеми Гегеля «заперечення заперечення») тлумачить децентралізацію і автономізацію як небезпечні для держави процеси. Сецесіонізм посилює опір децентралізації, позначаючи автономізм як антидержавне явище. Протистояння логік Постмодерну і Постпостмодерну диктує протистояння децентралізації і централізму, що забезпечує балансування територіально-політичних систем, що прагнуть стабілізації – балансу обох тенденцій. Компаративістські дослідження збалансованості в моделях багаторівневого управління представляють науково-практичний інтерес. На це вказують порівняння моделей держав-установ та держав-корпорацій в роботах ХІХ ст., порівняння моделей «держав-націй» і «національних держав» в ХХІ ст. (Linz, Stepan & Yadav, 2011).

Висновки. В умовах поглиблення деколонізації та глобалізації відбулася докорінна зміна в баченні подальшого розвитку територіально-політичних систем. Критика етатизму та централізму, а також теоретико-методологічних підходів, орієнтованих на знеособлення та деполітизацію наукових досліджень, обумовили зсув від домінуючого позитивізму до конструктивізму та структуралізму. В системі політологічних дисциплін це проявилось як відмова від «методологічного націоналізму» та «дисциплінарного націоналізму в політології», як заміна *низхідної перспективи* національних порівнянь *висхідною*. На межі ХХІ ст. недіюча дихотомія унітарних та федеративних держав обумовила впровадження концепту «багаторівневих відносин» в дослідженнях *компаративної територіальної політики*, які стали інтегральними для наукових напрямків, де *територіальні атрибути політики*, або *політичні атрибути території* є значимими.

Повернення суб'єкта в процеси диференціації територіально-політичних систем, як детермінованих соціальною дією з когнітивним переосмисленням реальності, обумовило застосування *методологічних парадигм конструктивної, семіотичної, онтологічної, соціоконструктивної та ментальної* в процесах проектування політичного простору. Тип обраної парадигми обумовлює визнання територіально-політичної системи як такої, що є результатом конструювання, або такою, що існує об'єктивно. Втім, процес дослідження формує нові схеми, образи, перцепції щодо угруповання схожих систем, а останні знову піддаються інтерпретації як об'єктивні. Відтак, будь-який аналіз, що передбачає диференціацію простору та виокремлення територіально-політичних систем, а також їх порівняння передбачає процес суб'єкт-об'єктної орієнтації та застосування усіх вище перелічених парадигм як комплексу. Схематичне та картографічне визначення ТСС та ТПС містить процес ментального конструювання та символічного відтворення системних та міжсистемних відносин. Онтологічні параметри впорядкованості, задані контекстами культури та соціальної структури простору, проявляються в когнітивних та ментальних картах. Критеріями виокремлення цілісних територіально-політичних систем є наявність: системоутворюючого місцевозвитку як фокальної точки відліку; гравітаційність (доцентровість) концентрації субрівнів; горизонтальна та вертикальна взаємодія; про-

сторово-часова стадіальність розвитку; стабільність в умовах мультиплікативної детермінованості розвитку.

У підходах щодо диференціації політичного простору основою розмежування є відмінності у визначенні природи простору: як *об'єктивної, суб'єктивної, або інтерсуб'єктивної*. Якщо донедавна природа простору в політології прямо пов'язувалася з територією, то останні десятиліття категорія «політичного простору» тлумачиться як комунікаційне середовище, залишаючись синонімом «території» та «місця», зберігаючи дуалізм матеріального та уявного. Це проявилось зміною базових концептів політичного дискурсу: від «територіального володіння» і «територіального верховенства» до «просторового розвитку».

Різноманіття інтерпретацій визначення політичного простору пояснюється відмінностями в теоретико-методологічних підходах. Системний, системно-історичний підходи, інституціоналізм і неоінституціоналізм, структурний функціоналізм, конструктивізм, когнітивний конструктивізм, конструктивний реалізм, феноменологічний конструктивізм, комунікативний підхід, організаційну теорію – використовують сьогодні для аналізу таких об'єктів дослідження, як територіальні суспільні системи, політичні чи партійно-політичні системи, діаспоральні системи, системи самоврядування, регіональні системи, транскордонні системи, глобальні та транснаціональні системи співпраці.

Політичний простір, який об'єктивується внаслідок інтеракцій суб'єктів політичної дії проявляється як поліморфний. Він може бути віртуальним, або «територіалізованим». Територіалізація трансформує простору в *регулярність* ставить мету *впорядкованість* через виокремлення субстанцій (модулей аналізу, таких як ТСС та ТПС. Територіалізація є інструментом привласнення простору, встановлення контролю над ним, презентацією політичних відносин. Просторовий поліморфізм є результатом поліморфізму логік носіїв політичних інтересів, проєкцією їх внутрішньої структури: ієрархічної, мережевої, мультимодальної, симетричної / асиметричної, закритої / відкритої, моноцентричної / поліцентричної. У територіальному втіленні поліформізм політичного простору проявляється особливостями територіальної морфології систем. Хронотопічна динаміка розвитку складних територіально-політичних систем, яку демонструють мозаїчна змінність акторів (великі держави, визнані, частково визнані держави, залежні, віддалені, ін.) та утворювані за їх участю Порядки в макросистемах, також виявляє поліморфізм простору, як і типологія складних територіально-політичних систем (етнополітичні, династичні, імперські, цивілізаційні, комплексні угруповання держав) та інструментальна основа підтримки різнорівневих Порядків (локального, регіонального, державного, національного).

References [Список використаної літератури]

- Agranoff, R. (2004). Autonomy, Devolution and Intergovernmental Relations. *Regional & Federal Studies*, 14(1), 26 – 65 [in English]. [Agranoff R. Autonomy, Devolution and Intergovernmental Relations. *Regional & Federal Studies*. 2004. Vol. 14. Is. 1. P. 26 – 65].
- Almond, G. (1956). Comparative Political Systems. *The Journal of Politics*, 18(3), 391–409 [in English]. [Almond G. Comparative Political Systems. *The Journal of Politics*. 1956. Vol. 18. No. 3. P. 391 – 409].
- Anthony, K. (2006). The Political Representation of Ethnic and Racial Minorities. *Briefing Paper 3/06. NSW Parliamentary Library Research Service* [in English]. [Anthony K. The Political Representation of Ethnic and Racial Minorities. *Briefing Paper 3/06. NSW Parliamentary Library Research Service*. 2006. 95 p.]
- Bache, I., & Flinders, M. (2004). Multi-Level Governance and the Study of the British State. *Public Policy and Administration*, 19(1), 31 – 51 [in English]. [Bache I., Flinders M. Multi-Level Governance and the Study of the British State. *Public Policy and Administration*. 2004. Vol. 19. Is. 1. P. 31 – 51].

- Bennett, R.J. (1993). European Local Government Systems. *Local Government in the New Europe*. London – NY: Belhaven Press [in English]. [Bennett R. J. European Local Government Systems. *Local Government in the New Europe*. London – NY: Belhaven Press. 1993. P. 28 – 47].
- Bloemraad, I. (2013). Accessing the Corridors of Power: Puzzles and Pathways to Understanding Minority Representation. *West European Politics*, 36(3), 652 – 670 [in English]. [Bloemraad I. Accessing the Corridors of Power: Puzzles and Pathways to Understanding Minority Representation. *West European Politics*. 2013. Vol. 36. No. 3. P. 652 – 670].
- Bogdanor, V. (1979). Devolution in the United Kingdom. Oxford: OUP [in English]. [Bogdanor V. Devolution in the United Kingdom. Oxford: OUP, 1979. 342 p.]
- Brenner, N. (1998). Global Cities, Glocal States: Global City Formation and State Territorial Restructuring in Contemporary Europe. *Review of International Political Economy*, 5(1), 1 – 37 [in English]. [Brenner N. Global Cities, Glocal States: Global City Formation and State Territorial Restructuring in Contemporary Europe. *Review of International Political Economy*. 1998. Vol. 5. No. 1. P. 1 – 37].
- Bulpitt, J. (1983). Territory and Power in the United Kingdom: an Interpretation. Manchester: Manchester University Press [in English]. [Bulpitt J. Territory and Power in the United Kingdom: an Interpretation. Manchester: Manchester University Press, 1983. 250 p.]
- Burgess, M. (2006). Territoriality and Federalism in the Governance of the European Union. *State Territoriality and European Integration* / M. Burgess and H. Vollaard (eds.). London: Routledge, 100 – 119 [in English]. [Burgess M. Territoriality and Federalism in the Governance of the European Union. *State Territoriality and European Integration* / M. Burgess and H. Vollaard (eds.). London: Routledge, 2006. P. 100 – 119].
- Burrows, B., & Denton G. (1980). Devolution or Federalism. Basingstoke: Macmillan [in English]. [Burrows B., Denton G. Devolution or Federalism. Basingstoke: Macmillan, 1980. 94 p.]
- Carmichael, P., Massey, A., McMillan, J., & Rhodes, R.A.W. (2003). Decentralizing the Civil Service from Unitary State to Differentiated Polity in the United Kingdom. Buckingham: Open University Press [in English]. [Carmichael P., Massey A., McMillan J., Rhodes R.A.W. Decentralizing the Civil Service from Unitary State to Differentiated Polity in the United Kingdom. Buckingham: Open University Press, 2003. 208 p.]
- Carothers, T. (2002). The End of the Transition Paradigm. *Journal of Democracy*, 13(1), 5 – 21 [in English]. [Carothers T. The End of the Transition Paradigm. *Journal of Democracy*. 2002. Vol. 13. No 1. P. 5 – 21].
- Dardanelli, P. (2009). Europeanization as Heresthetics: Party Competition over Self-Government for Scotland, 1974–97. *Party Politics*, 15(1), 49 – 68 [in English]. [Dardanelli P. Europeanization as Heresthetics: Party Competition over Self-Government for Scotland, 1974–97. *Party Politics*. 2009. Vol. 15. No. 1. P. 49 – 68].
- De Witte, B., Ott, A., & Vos, E. (2017). Between Flexibility and Disintegration: The Trajectory of Differentiation in EU Law. Cheltenham: Edward Elgar Publishing [in English]. [De Witte B., Ott A., Vos E. Between Flexibility and Disintegration: The Trajectory of Differentiation in EU Law. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2017. 448 p.]
- Deschouwer, K. (2003). Political Parties in Multi-Layered Systems. *European Urban and Regional Studies*, 10, 213 – 226 [in English]. [Deschouwer K. Political Parties in Multi-Layered Systems. *European Urban and Regional Studies*. 2003. No. 10. P. 213 – 226].
- Duchacek, I.D. (1987). Comparative Federalism: The Territorial Dimension of Politics. Lanham. MD: University Press of America [in English]. [Duchacek I. D. Comparative Federalism: The Territorial Dimension of Politics. Lanham. MD: University Press of America, 1987. 370 p.]
- Duchacek, I.D. (1990). Perforated Sovereignties: Towards a Typology of New Actors in International Relations / Federalism and International Relations / *The Role of Subnational Units*. Ed. By H. J. Michelman and P. Soldatos. Oxford: Clarendon Press, 1–33 [in English]. [Duchacek I. D. Perforated Sovereignties: Towards a Typology of New Actors in International Relations / Federalism and International Relations / *The Role of Subnational Units*. Ed. By H. J. Michelman and P. Soldatos. Oxford: Clarendon Press. 1990. P. 1–33].
- Easton, D. (1953). The Political System, an Inquiry into the State of Political Science. NY: Alfred A. Knopf Inc [in English]. [Easton D. The Political System, an Inquiry into the State of Political Science. NY: Alfred A. Knopf Inc. 1953. 320 p.]
- Elazar, D.J. (1966). American Federalism: A View from the States. NY: Crowell [in English]. [Elazar D. J. American Federalism: A View from the States. NY: Crowell, 1966. 228 p.]
- Elazar, D.J. (1993). International and Comparative Federalism. *PS: Political Science & Politics*, 26(2). 190 – 195 [in English]. [Elazar D. J. International and Comparative Federalism. *PS: Political Science & Politics*. 1993. Vol. 26. Is. 2. P. 190–195].
- Forest, B. (2018). Electoral Geography: From Mapping Votes to Representing Power. *Geography Compass*, 12(1) [in English]. [Forest B. Electoral Geography: From Mapping Votes to Representing Power. *Geography Compass*. 2018. Vol. 12, Is. 1].

- George, St. (2004). Multi-Level Governance and the European Union, 107 – 126 [in English]. [George St. Multi-Level Governance and the European Union. *Multi-level Governance* / I. Bache, M. Flinders (eds.). Oxford: OUP. 2004. P. 107–126].
- Hechter, M., Mueller, S. & Siroky D. S. (2016). Center-Periphery Bargaining in the Age of Democracy. *Swiss Political Science Review*, 22(40), 439 – 453 [in English]. [Hechter M., Mueller S., Siroky D. S. Center-Periphery Bargaining in the Age of Democracy. *Swiss Political Science Review*. 2016. Vol. 22. Is .4. P. 439 – 453].
- Heinelt, H. & Hlepas, T. (2006). Typologies of Local Government Systems. *The European Mayor Political Leaders in the Changing Context of Local Democracy*, 21 – 42 [in English]. [Heinelt H., Hlepas T. – K. Typologies of Local Government Systems. *The European Mayor Political Leaders in the Changing Context of Local Democracy* / H. Bäck, H. Heinelt, A. Magnier (eds.). Wiesbaden: VS Verlag. 2006. P. 21 – 42].
- Hobson, J. (2011). What's at Stake in 'Bringing Historical Sociology Back into International Relations'? Transcending 'Chronofetishism' and 'Tempo Centrism' in International Relations [in English]. [Hobson J. What's at Stake in 'Bringing Historical Sociology Back into International Relations'? Transcending 'Chronofetishism' and 'Tempo Centrism' in International Relations. *Historical Sociology of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 3–41].
- Hooghe, L., & Marks, G. (2001). Multi-level Governance and European Integration. Oxford: Rowman [in English]. [Hooghe L., Marks G. Multi-level Governance and European Integration. Oxford: Rowman & Littlefield, 2001. 251 p.]
- Hooghe, L., & Marks, G. (2003). Unraveling the Central State, but How? Types of Multi-Level Governance. *American Political Science Review*, 2, 233 – 243 [in English]. [Hooghe L., Marks G. Unraveling the Central State, but How? Types of Multi-Level Governance. *American Political Science Review*. 2003. No. 2. P. 233 – 243].
- Hooghe, L., & Marks, G. (2020). A Postfunctional Theory of European Integration [in English]. [Hooghe L., Marks G. A Postfunctional Theory of European Integration. URL: http://www.unc.edu/depts/europe/conferences/euroskepticism/papers/hooghe_marks.doc (дата звернення 15.02.2023)].
- Jeffery, Ch., & Wincott, D. (2010). The Challenge of Territorial Politics: Beyond Methodological Nationalism. *New directions in political science: Responding to the challenges of an interdependent world*, 167 – 188 [in English]. [Jeffery Ch., Wincott D. The Challenge of Territorial Politics: Beyond Methodological Nationalism. *New directions in political science: Responding to the challenges of an interdependent world* / C. Hay (ed.). Basingstoke: Palgrave Macmillan. 2010. P. 167 – 188].
- Kaplan, M.A. (2005). System and Process in International Politics. UK: ECPR Press, University of Essex in Colchester [in English]. [Kaplan M. A. System and Process in International Politics. UK: ECPR Press, University of Essex in Colchester, 2005. 253 p.]
- Keating, M. (2001). Plurinational Democracy: Stateless Nations in a Post-Sovereignty Era. Oxford [in English]. [Keating M. Plurinational Democracy: Stateless Nations in a Post-Sovereignty Era. Oxford: OUP, 2001. 212 p.]
- Keating, M. (2008). Thirty Years of Territorial Politics. *West European Politics*, 31(1), 60 – 81 [in English]. [Keating M. (2008) Thirty Years of Territorial Politics. *West European Politics*. 2008. Vol. 31. Is. 1. P. 60 – 81].
- Larkins, J. (2009). From Hierarchy to Anarchy: Territory and Politics before Westphalia. NY: Palgrave Macmillan [in English]. [Larkins J. From Hierarchy to Anarchy: Territory and Politics before Westphalia. NY: Palgrave Macmillan, 2009. 269 p.]
- Lefebvre, H. (2009). State, Space, World: Selected Essays. Minneapolis: University of Minnesota Press [in English]. [Lefebvre H. State, Space, World: Selected Essays. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2009. 330 p.]
- Lefebvre, H. (1991). The Production of Space. Oxford: Blackwell Publishers [in English]. [Lefebvre H. The Production of Space. Oxford: Blackwell Publishers, 1991. 454 p.]
- Leonardi, R., Nanetti, R.Y., & Putnam, R.D. (1993). Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton: Princeton University Press [in English]. [Leonardi R., Nanetti R. Y., Putnam R. D. Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton: Princeton University Press, 1993. 280 p.]
- Levine, S. (2021, 22 Aug). 'From dark art to dark science': the evolution of digital gerrymandering. *The Guardian* [in English]. [Levine S. (2) 'From dark art to dark science': the evolution of digital gerrymandering. *The Guardian*. 22 Aug 2021. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2021/aug/22/gerrymandering-us-electoral-districts-congress>].
- Linz, J., Stepan, A., & Yadav, Y. (2011). Crafting State-Nations: India and Other Multinational Democracies. Baltimore: Johns Hopkins Press [in English]. [Linz J., Stepan A., Yadav Y. Crafting State-Nations: India and Other Multinational Democracies. Baltimore: Johns Hopkins Press, 2011. 336 p.]
- Lipset, S.M., & Rokkan, S. (1967). Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. NY: Free Press, 1 – 64 [in English].

- [Lipset S. M., Rokkan S. Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives* / S. M. Lipset, and S. Rokkan (eds.). NY: Free Press, 1967. P. 1 – 64].
- Lluch, J. (2011). Autonomism and Federalism. *The Journal of Federalism* [in English]. [Lluch J. Autonomism and Federalism. *The Journal of Federalism*. 27.05.2011. P. 1 – 28].
- Loughlin, J. (2007). *Subnational Government: The French Experience*. Houndmills, Basingstoke, and NY: Palgrave Macmillan [in English]. [Loughlin J. *Subnational Government: The French Experience*. Houndmills, Basingstoke, and NY: Palgrave Macmillan, 2007. 239 p.]
- Mueller, S. (2012). Federalism and the Concept of Political Territoriality Towards an Analytical Framework for Comparative Territorial Politics. *Dans L'Europe en Formation*, 1(363), 95 – 120 [in English]. [Mueller S. Federalism and the Concept of Political Territoriality Towards an Analytical Framework for Comparative Territorial Politics. *Dans L'Europe en Formation*. 2012. Vol. 1 No. 363. P. 95 – 120].
- Muller, H., & Matthijs, B. (2001). Unravelling Territoriality in the European Union: Reconfiguring Territorial Affairs by Reconsidering the Guardian and Commercial Systems of Survival. *Open Journal of Social Science*, 9(5) [in English]. [Muller H., Matthijs B. Unravelling Territoriality in the European Union: Reconfiguring Territorial Affairs by Reconsidering the Guardian and Commercial Systems of Survival. *Open Journal of Social Sciences*. 2001. Vol. 9. No. 5].
- Nijman, J.E. (2016). The Renaissance of the City as a Global Actor – The Role of Foreign Policy and International Law Practices in the Construction of Cities as Global Actors'. *The Transformation of Foreign Policy: Drawing and Managing Boundaries from Antiquity to the Present*. Oxford University Press, 209–241 [in English]. [Nijman J. The Renaissance of the City as a Global Actor – The Role of Foreign Policy and International Law Practices in the Construction of Cities as Global Actors'. *The Transformation of Foreign Policy: Drawing and Managing Boundaries from Antiquity to the Present* / Eds. by Andreas Fahrmeier et al. Oxford University Press, 2016. P. 209–241].
- Page, E.C. (1992). Localism and Centralism in Europe: The Political and Legal Bases of Local Self-Government. Oxford: OUP [in English]. [Page E. C. Localism and Centralism in Europe: The Political and Legal Bases of Local Self-Government. Oxford: OUP, 1992. 200 p.]
- Penrose, J. (2002). Nations, States and Homelands: Territory and Territoriality in Nationalist Thought. *Nations and Nationalism*, 8(3), 280 – 281 [in English]. [Penrose J. Nations, States and Homelands: Territory and Territoriality in Nationalist Thought. *Nations and Nationalism*. 2002. Vol. 8. No. 3. P. 280 – 281].
- Raffestin, C. (1984). Territoriality – A Reflection of the Discrepancies Between the Organization of Space and Individual Liberty. *International Political Science Review*, 5(2), 139 – 146 [in English]. [Raffestin C. Territoriality– A Reflection of the Discrepancies Between the Organization of Space and Individual Liberty. *International Political Science Review*. 1984. Vol. 5. No. 2. P. 139 – 146].
- Riker, W. (1964) *Federalism: Origin, Operation, Significance*. Boston: Little, Brown and Company [in English]. [Riker W. *Federalism: Origin, Operation, Significance*. Boston: Little, Brown and Company, 1964. 169 p.]
- Rommele, A. (1999). Cleavage Structure and Party Systems in East and Central Europe. *Cleavages, parties and voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland and Romania* [in English]. [Rommele A. Cleavage Structure and Party Systems in East and Central Europe. *Cleavages, parties and voters: Studies from Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland and Romania* / Lawson K., et. al. (eds.). Westport: Praeger, 1999. P. 3 – 17].
- Rosenau, J.N. (1997). *Along the Domestic-Foreign Frontier. Exploring Governance in a Turbulent World*. NY: CUP [in English]. [Rosenau J. N. *Along the Domestic-Foreign Frontier. Exploring Governance in a Turbulent World*. NY: CUP, 1997. 467 p.]
- Schmitter, P.C. (1996). Examining the Present Euro-Polity with the Help of Past Theories. *Governance in the European Union* / G. Marks, F. Scharpf, P. Schmitter (eds.) London: Sage, 1–14 [in English]. [Schmitter P. C. Examining the Present Euro-Polity with the Help of Past Theories. *Governance in the European Union* / G. Marks, F. Scharpf, P. Schmitter, W. L. Streeck. (eds.) London: Sage Publications. 1996. P. 1 – 14].
- Smith, B.C. (1985). *Decentralization: The Territorial Dimension of the State*. London: G. Allen & Unwin [in English]. [Smith B. C. *Decentralization: The Territorial Dimension of the State*. London: G. Allen & Unwin, 1985. 227 p.]
- Soja, E.W. (1971). *The Political Organization of Space*. Washington, D.C.: Resource paper No. 8., Association of American Geographers. Commission on College Geography [in English]. [Soja E. W. *The Political Organization of Space*. Washington, D.C.: Resource paper No. 8., Association of American Geographers. Commission on College Geography. 1971. 54 p.]
- Vimr, M. (2015). Political Representation of Ethnic Minorities at Local Level: Factors, Context and Empirical Examples. *Slovak Journal of Political Sciences*, 15(4), 352 – 373 [in English]. [Vimr M. Political

- Representation of Ethnic Minorities at Local Level: Factors, Context and Empirical Examples. *Slovak Journal of Political Sciences*. 2015. Vol. 15. Is. 4. P. 352 – 373].
- Walsh, D. (2018). *Territorial Self-Government as a Conflict Management Tool*. London: Palgrave Macmillan [in English]. [Walsh D. *Territorial Self-Government as a Conflict Management Tool*. London: Palgrave Macmillan, 2018. 245 p.].
- Watson, A. (1992). *The Evolution of International Society*. London and New York: Routledge [in English]. [Watson A. *The Evolution of International Society*. London and New York: Routledge, 1992. 346 p.].
- Uzun, Y.V. (2021). Appropriation of space: organisation of interaction in complex political systems. Odesa: Phoenix [in Ukrainian]. [Узун Ю. В. Привласнення простору: організація взаємодії в складних політичних системах. Оdesa: фенікс, 2021. 378 с.].

Стаття надійшла до редакції 27.02.2024

Uzun Yu. V.

Department of Political Sciences

Odesa I. I. Mechnikov National University

r. 37, French blvd, 24/26, Odesa, 65082, Ukraine

TERRITORIAL POLICY IN MULTICOMPONENT SYSTEMS AS AN OBJECT OF THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS

Summary

The article "Territorial Policy in Multicomponent Systems as an Object of Theoretical and Methodological Analysis" is devoted to the analysis of the evolution of methodological approaches to the scientific study of territorial policy. The article indicates the stages of methodological development of the analysis of territorial-political systems (TPS), which was accompanied by the transformation of the dominant object of research from: 1) "large" hierarchical "living spaces" of nation-states; to 2) "meso-level" of TPS and to 3) "multimodal spatial units", which operate according to the postmodern logic of political actors and have been studied since the 60s of the twentieth century on the basis of structuralism and constructivism. It is noted that the political processes of the last seven decades demonstrate the deconstruction of the world order, accompanied by the restructuring of national political systems due to increased glocalisation. The article examines the breakdown of "methodological nationalism" and the replacement of the top-down logic of analysis with the bottom-up one, when the decentralisation of the national in the global shifted the attention of researchers and became an instrument of spatial and territorial deconstruction. The article notes that the political process being constructed in the global dimension demonstrates the transformation of territorial and political space from a condition of the political process to the result of political construction, where territorial policy is a set of measures to ensure territorial development and stabilisation of political systems. In the first part of the article, "Territorial Possession" VS. "Spatial Development", the author examines the methodological turn associated with the institutionalisation of European integration into the EU against the backdrop of the transformation of political relations in postcolonial systems. It is noted that the EU has become a model for implementing the strategy of spatial development of complex political systems in the context of deterritorialisation of the political process, where the concept of "territorial possessions" has been transformed into "spatial development", and the region has become a modular unit of dehierarchisation and decentralisation of the TPS. The second part of the article examines the theoretical areas integrated into the complex of "territorial policy" research: Federal Studies, Local Government Studies, Multilevel Government Studies, Polycentric Governance, Electoral Geography and Urban Studies.

Key words: territorial policy, methodology, political processes, deconstruction of the world order, constructivism, spatial development, decentralization.

**ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ
В МІЖНАРОДНОМУ, РЕГІОНАЛЬНОМУ
ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ КОНТЕКСТАХ**

**POLITICAL INSTITUTIONS
AND PROCESSES IN INTERNATIONAL,
REGIONAL AND NATIONAL CONTEXTS**

УДК 327:004.056 ЄС

Абрат С. Б.

аспірант,
кафедра політології та міжнародних відносин,
НУ «Львівська політехніка»,
кім. 314, 4 н.к., вул. Митрополита Андрея, 5,
м. Львів, 79016, Україна
E-mail: serhii.b.abrat@lpnu.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0004-4378-3460>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.14>

СПІВРОБІТНИЦТВО ЄС ТА КРАЇН-УЧАСНИЦЬ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ КІБЕРБЕЗПЕКИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті проаналізовано особливості співробітництва ЄС та країн Східного партнерства у сфері кібербезпеки. Виокремлені основні формати співпраці між ЄС та країнами регіону у питанні кіберзахисту. Проаналізовані ключові інструменти ЄС щодо посилення системи кібербезпеки країн Східного партнерства. Серед них виокремлено Ініціативу ЄС «Східне партнерство», програму ЄС «EU4Digital», угоди про асоціацію з Україною, Молдовою та Грузією. Здійснено аналіз Глобального індексу кібербезпеки країн регіону. Встановлено, що найбільший захист кіберпростору мають Азербайджан та Грузія, а найменший – Вірменія та Білорусь. На основі аналізу Індексу кібербезпеки розроблено класифікацію за критерієм стійкості кіберзахисту, зокрема: держави із високим рівнем кібербезпеки (Азербайджан та Грузія); держави із прогресуючою системою кіберзахисту (Україна, Молдова); держави із слабкою системою кібербезпеки (Білорусь та Вірменія). Досліджено ключові внутрішні та зовнішні виклики системі кібербезпеки країнам Східного партнерства. Встановлено, що наявна низка зовнішніх викликів, зокрема геополітична складність регіону, гібридні атаки РФ, відсутність бажання частини країн Східного партнерства інтегруватись до ЄС. До внутрішніх викликів системі кібербезпеки досліджуваних держав можна віднести слабкість або відсутність імплементації стратегій кібербезпеки, застарілі системи кіберзахисту, відсутність ресурсів на покращення системи кібербезпеки, низька інтенсивність впровадження європейський стандартів. Також подані рекомендації щодо посилення співпраці між ЄС та країнами Східного партнерства у сфері кіберзахисту та протидії гібридним викликам. Зокрема варто посилити інтеграцію країн регіону до Єдиного цифрового ринку ЄС, що дасть змогу мати більш надійну систему кіберзахисту. Розглянуті перспективи та можливі сценарії щодо посилення співпраці ЄС-країни Східного партнерства у галузі кібербезпеки.

Ключові слова: ЄС, Східне партнерство, кібербезпека, кіберзагрози, співробітництво.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що в епоху цифрових технологій стрімко розвивається транснаціональна кіберзлочинність. В умовах ведення гібридних воєн інструмент кібератак на інформаційні системи держав став одним із найбільш популярних методів злочинності. ЄС позиціонує себе як глобальний лідер, тому одним із важливих його завдань у світі є побудова миру та безпеки у інших країнах. Регіон Східного партнерства вже давно став пріоритетом зовнішньої політики для ЄС. Одним із пріоритетів політики об'єднання щодо країн Східного партнерства є забезпечення безпеки. В контексті поширення

засад цифрового компасу ЄС, інтеграції країн СХП до єдиного цифрового ринку ЄС важливим є забезпечення в державах регіону стійкості системи кібербезпеки. Особливо актуальним є співпраця у цьому напрямку між ЄС та країнами регіону в контексті гібридної війни РФ та великої кількості кібератак на національні інформаційні системи досліджуваних держав.

Методологія дослідження. Методологічною основою дослідження послугували низка наукових методів. Зокрема, за допомогою порівняльного методу було співставлено ступінь розвитку кібербезпеки у країнах Східного партнерства. Інституційний метод допоміг проаналізувати ключові формати співпраці між ЄС та країна Східного партнерства у сфері кіберзахисту. Метод прогнозування сприяв формуванню ключових сценарії посилення взаємодії ЄС та країн регіону у напрямі кібербезпеки. Використання методу узагальнення допомогло сформулювати ключові висновки на основі проаналізованих даних. Також вагомим у дослідженні є аналіз Глобального індексу кібербезпеки, що допомогло встановити рівень кіберзахисту країн Східного партнерства. Аналіз тематики дослідження здійснюється крізь призму трансформаційної, розумної та м'якої сили ЄС. Союз активно впливає на країни Східного партнерства з метою проведення реформ, посилення демократії та безпеки у них. За допомогою інструментів «Єдиного цифрового ринку ЄС» та «Цифрового компасу ЄС» Союз намагається інтегрувати цифрові ринки країн регіону до свого, посилити їхню безпеку у інформаційному просторі.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі особливостей співпраці між ЄС та країнами Східного партнерства у сфері кібербезпеки, виокремленні ключових викликів та виробленні рекомендацій щодо посилення кіберстійкості досліджуваних держав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питання кібербезпеки є відносно новою проблематикою, що зумовлено стрімким розвитком цифрових технологій лише в останнє десятиріччя. Наявний брак комплексних досліджень щодо особливостей співпраці між ЄС та країнами Східного партнерства у сфері безпеки. Більшість наукових праць сфокусовані на вивченні питань безпеки кіберпростору виключно ЄС чи окремої країни-учасниці Ініціативи ЄС «Східне партнерство». Зокрема комплексно досліджено особливості співробітництва та ключові виклики в рамках Східного партнерства у цифровій сфері у монографії колективу українських авторів Ярини Турчин, Ольги Івасечко, Олега Цебенка, Ірини Сухорольської, Домініки Рослонь «Перспективи розвитку Ініціативи ЄС «Східне партнерство» в умовах сучасних геополітичних викликів» (Turchyn, Ivasechko, Tsebenko, Sukhorolska, Roslon, 2022). Ключові виклики у сфері безпеки аналізують українські дослідниці Ольга Івасечко та Аліна Яблонська у статті «Загрози миру та безпеці в країнах-адресатах Східного партнерства» (Ivasechko, Yablonska, 2022). Стан та тенденції кібербезпеки в Україні та ЄС комплексно проаналізовано у Інформаційно-аналітичний дайджесті «Кібербезпека в інформаційному суспільстві» за редакцією О. Довганя (Derzhavna naukova ustanova «Instytut informatsii, bezpeky i prava NAPrN Ukrainy», 2023). Інше аналітичне дослідження «Україна і Східне партнерство: візія 2025 року», здійснене ГО «Рада зовнішньої політики “Українська призма”» розглядає перспективи співпраці України та ЄС у цифровій сфері (НО «Rada zovnishnoi polityky “Ukrainska pryzma”», Ofis Fondu Konrada Adenauera v Ukraini 2021). Особливості політики кібербезпеки ЄС проаналізовано у статті зарубіжних дослідників

Агнеса Каспера та Влада Вернигори «Кібербезпека ЄС: стратегічний наратив кібердержави чи заплутана політика для локального спільного ринку?» (Kasper, Vernygora, 2021). Важливою основою нашого дослідження послугувало аналітичне дослідження в рамках програми EU4Digital «Керівні принципи з кібербезпеки для Східних країн-партнерів», де проаналізовані ключові особливості та стан кібербезпеки в країнах Східного партнерства (EU4Digital, 2020).

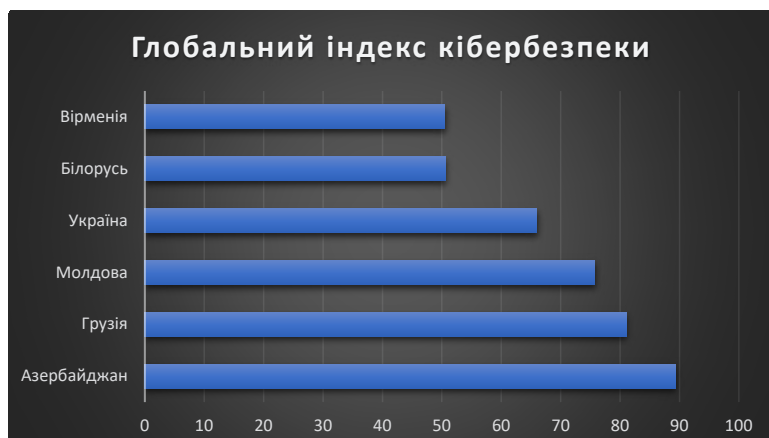
Виклад основного матеріалу. ЄС є лідером у впровадженні цифрових технологій. Ключовим пріоритетом для ЄС на сьогоднішній день є цифровізація усіх сфер суспільного життя. Варто зазначити, що ЄС має амбіції глобального лідерства, тому часто його внутрішні політики поширюються поза кордони держав-членів. В контексті глобальних амбіцій для досягнення цілей ЄС застосовує активно трансформаційну, м'яку та розумну силу для реалізації перетворень, європеїзації та демократизації країн, що не є членами об'єднання. В рамках цифрової політики об'єднання було прийнято «Цифровий компас ЄС», «Кіберстратегію ЄС», активно розвивається «Єдиний цифровий ринок» (Kasper, Vernygora, 2021). Усі ці політики активно імплементуються у зовнішній політиці ЄС. Пріоритетом для політики союзу є країни-учасниці Східного партнерства. На сьогодні регіон має надскладну геополітичну ситуацію, що впливають на європейську систему безпеки. В контексті зміцнення власної системи безпеки для ЄС важливо посилити систему кібербезпеки країн Східного партнерства. Одним із найбільших викликів є постійні кібератаки на цифрову систему ЄС та країн регіону СХП. В контексті цього важливим є пошук дієвих механізмів співпраці та посилення ролі ЄС у забезпеченні безпеки кіберпростору країн регіону.

Ключові інструменти впливу ЄС на посилення системи кібербезпеки країн Східного партнерства: 1. Безпекова ініціатива PESCO. Цифровий компас ЄС. 2. Стратегія кібербезпеки ЄС. 3. Проект Ради Європи CyberEast. 4. Програма EU4Digital. 5. Програма Horizon 2020. 6. Кібердипломатія ЄС. 7. Підвищення кіберстійкості в країнах Східного партнерства. 8. М'яка, трансформаційна та розумна сили ЄС в країнах Східного партнерства (Abrat, 2023; Council of Europe, 2019; EU4Digital, 2020).

Основні форми співпраці між ЄС та країнами Східного партнерства у сфері кіберзахисту: 1. Ініціатива ЄС «Східне партнерство». 2. Інтеграція країн Східного партнерства до єдиного цифрового ринку ЄС. 3. Співпраця у сфері розвитку та розбудова кіберпотенціалу. 4. Угоди про асоціацію. 5. Міжінституційна співпраця між профільними структурами. 6. Угоди про співпрацю у сфері кіберзахисту. 7. Обмін досвідом та інформацією. 8. Навчання кіберфахівців країн СХП у ЄС (Tsebenko, Ivasechko, Turchyn, Holoshchuk, 2022; Turchyn, Ivasechko, Tsebenko, Sukhorolska, Roslon, 2022).

З метою аналізу стану кібербезпеки в країнах Східного партнерства нами було проаналізовано Глобальний індекс кібербезпеки за 2021 рік (Діаграма 1) (European Commission, 2021).

Згідно аналізу даних можемо зазначити, що найбільш стійку систему безпеки кіберпростору мають Азербайджан (89,31) та Грузія (81,06). Дещо гірша система кібербезпеки в Республіки Молдова (75,78) та України (65,93). Досить слабкою є кібербезпека у Білорусі (50,57) та Вірменії (50,47). Можемо зробити висновки про значний розрив у стійкості кібербезпеки країн Східного партнерства. Варто зазначити, що рівень кібербезпеки у деяких країн регіону не завжди корелюється

Діаграма 1. Глобальний індекс кібербезпеки 2021

із євроінтеграційними досягненнями (Азербайджан). На основі аналізу Індексу кібербезпеки розроблено класифікацію за критерієм стійкості кіберзахисту, зокрема: держави із високим рівнем кібербезпеки (Азербайджан та Грузія); держави із прогресуючою системою кіберзахисту (Україна, Молдова); держави із слабкою системою кібербезпеки (Білорусь та Вірменія) (European Commission, 2021).

Цифрова сфера є пріоритетною у співпраці між ЄС та країнами Східного партнерства. Ключове місце у ній займає сфера кібербезпеки. В сучасних геополітичних умовах сфера цифровізації країн Східного партнерства має низку зовнішніх та внутрішніх викликів (таблиця 1) (Abrat, 2023; Ivasechko, Yablonska, 2022; Ratsiborynska, 2021).

Таблиця 1

Зовнішні та внутрішні виклики системі кібербезпеки держав СХП

Зовнішні виклики	Внутрішні виклики
Постійні кібератаки на країни регіону з боку Росії	Відсутність національної стратегії кібербезпеки в деяких країнах СХП
Відсутність стратегії кібербезпеки ЄС щодо цього регіону	Застарілість національного законодавства у сфері кібербезпеки
Геополітична напруженість в регіоні СХП	Стандарти країн СХП у сфері кібербезпеки не відповідають нормам ЄС
Транснаціональна кіберзлочинність	Низький рівень цифрової грамотності населення країн регіону
Швидкий розвиток кіберзлочинності	Прийняті стратегії кібербезпеки слабо імplementовуються
	Низький рівень цифровізації
Відсутність єдності країн СХП щодо інтеграції до ЄС	Брак кадрів у сфері кіберзахисту
	Обмеженість ресурсів у фінансуванні кіберзахисту
	Застарілі системи кіберзахисту

Аналіз таблиці показав, що кібербезпека країн Східного партнерства має значну кількість загроз, що зумовлює необхідність її посилення, зокрема через посилення співпраці із ЄС. Одним із найбільш загрозливих викликів є геополітична напруженість в регіоні та постійні кібератаки Росії на системи більшості країн-учасниць Східного партнерства. Не позбавлена ця сфера і внутрішніх викликів, серед яких найбільш значними є застарілість систем кіберзахисту, відсутність стратегій кібербезпеки або видимого прогресу їх імплементацій країнами Східного партнерства, відсутність фінансових ресурсів для покращення кіберінфраструктури.

Рекомендації щодо посилення співпраці між ЄС та країнами Східного партнерства у сфері кібербезпеки (Council of Europe, 2019; НО «Rada zovnishnoi polityky «Ukrainska pryzma», 2021; Ukrainian Prism, 2022):

1. Посилення інтеграції країн регіону до ЄС.
2. Інтеграція країн регіону до Єдиного цифрового ринку ЄС.
3. Впровадження європейський стандартів та законодавства у цифровій сфері в країнах Східного партнерства.
4. Впровадження кращих практик ЄС у сфері кібербезпеки в країнах Східного партнерства.
5. Формування спільних центрів протидії кіберзагрозам.
6. Прийняття та імплементація національних стратегій кібербезпеки.
7. Спільна стратегія ЄС-країни Східного партнерства щодо протидії гібридним атакам РФ.
8. Формування за підтримки та контролю ЄС стійкої кіберполіції в країнах Східного партнерства.
9. Фінансування ЄС реформ національних систем кібербезпеки.
10. Підготовка фахівців у сфері кібербезпеки за стандартами ЄС та НАТО.

Потенційні сценарії зміцнення системи кіберзахисту країн Східного партнерства в контексті інтеграції до Єдиного цифрового ринку ЄС:

Сценарій 1. Повна інтеграція країн Східного партнерства до Єдиного цифрового ринку ЄС та включення у систему європейську систему кібербезпеки. Малоімовірний варіант, оскільки частина держав регіону не проявляє значних зрушень у євроінтеграційних бажаннях (Вірменія та Азербайджан), а Білорусь припинила у 2021 році співпрацю із ЄС.

Сценарій 2. Частина держав Східного партнерства інтегрується у цифровій сфері до ЄС. Високоімовірний варіант, оскільки країни «Асоційованого трію» демонструють стрімке бажання інтегруватись до ЄС. В свою чергу об'єднання, в умовах сучасної гібридної війни Росії, зацікавлене у посиленні кіберстійкості та інтеграції цих країн.

Сценарій 3. Відбудуться дезінтеграційні процеси в країнах-учасницях Східного партнерства, що призведуть до зменшення впливу ЄС на цифрові ринки країн регіону. Малоімовірний варіант, оскільки Україна, Молдова та Грузія зробили значні євроінтеграційні потуги, а ЄС навряд чи дасть можливість Росії посилити свій геополітичний вплив у цих країнах.

Сценарій 4. Країни-учасниці Східного партнерства самостійно розвиватимуть власну стійку систему кібербезпеки та не потребуватимуть зовнішньої підтримки. Малоімовірний варіант, оскільки ці країни мають слабкий ресурсний потенціал та все ж залежні від зовнішньої підтримки.

Висновки дослідження. На сьогодні цифровий простір держав піддається великій кількості атак. З метою розвитку цифрових технологій кіберзлочинність стрімко зростає. ЄС є лідером у світі серед розвитку цифрових технологій, тому кібербезпека є пріоритетним напрямком їх внутрішньої та зовнішньої політики. Регіон Східного партнерства піддається постійним кібератакам, головню із сторони РФ. Посилення безпеки кіберпростору цих країн є важливим завданням для розвитку європейської системи безпеки. Пріоритетними форматами співпраці ЄС та країн Східного партнерства у сфері кібербезпеки є Ініціатива ЄС «Східне партнерство», програма EU4Digital. Аналіз Індексу кібербезпеки показав, що Азербайджан та Грузія є найбільш захищеними у сфері кібербезпеки. Найбільші проблеми із захистом цифрових даних є у Білорусі та Вірменії. Система кібербезпеки країн регіону має низку зовнішніх та внутрішніх викликів, серед яких кібератаки РФ, транснаціональна кіберзлочинність, відсутність єдності країн регіону щодо питання євроінтеграції, слабкість національних систем кіберзахисту, відсутність кіберстратегій у деяких країн СХП, відсутність ресурсів на посилення національної системи кібербезпеки. ЄС необхідно посилювати співпрацю з країнами регіону, формувати спільні координаційні структури, посилити фінансування розвитку цифрової інфраструктури в державах регіону, оскільки це напряму пов'язано із їхньою власною системою безпеки. Найбільш ймовірним варіантом є інтеграції України, Молдови та Грузії до Єдиного цифрового ринку ЄС та його кіберпростору, що в свою чергу посилить їх кібербезпеку. Перспективним виглядає також посилення співпраці ЄС із Вірменією у цьому напрямі.

References [Список використаної літератури]

- Abrat, S. (2023). The security dimension of cooperation within the framework of the EU Initiative "Eastern Partnership", *International relations, public communications and regional studies*, 2(16), 6–20. Retrieved from: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/309/287> [in Ukrainian]. [Абрят С. Безпековий вимір співпраці в рамках Ініціативи ЄС «Східне партнерство». *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2023. Вип 2. Т.16. С. 6–20. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/309/287> (дата звернення: 10.02.2024)].
- Council of Europe (2019). *Cybercrime and cybersecurity strategies in the Eastern Partnership region*. Retrieved from: <https://rm.coe.int/eap-cybercrime-and-cybersecurity-strategies/168093b89c> [in English]. [Cybercrime and cybersecurity strategies in the Eastern Partnership region. *Council of Europe*. 2019. URL: <https://rm.coe.int/eap-cybercrime-and-cybersecurity-strategies/168093b89c> (дата звернення: 11.02.2024)].
- State Scientific Institution "Institute of Information, Security and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine (2023). *Cyber security in the information society: Informational and analytical digest* [ed. Dovhan, O.]. Kyiv. 11. 330 p. [in Ukrainian]. [Кібербезпека в інформаційному суспільстві. [за заг. Ред. О. Довганя]. *Інформаційно-аналітичний дайджест*. Київ: Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України». 2023. №.11. 330 с.].
- EU4Digital (2020). *Cybersecurity guidelines for the Eastern Partner countries*. Retrieved from: <https://eufordigital.eu/wp-content/uploads/2020/10/Cybersecurity-guidelines-for-the-Eastern-Partner-countries.pdf> [in English]. [Cybersecurity guidelines for the Eastern Partner countries. *EU4Digital*. 2020. URL: <https://eufordigital.eu/wp-content/uploads/2020/10/Cybersecurity-guidelines-for-the-Eastern-Partner-countries.pdf> (дата звернення: 11.02.2024)].
- European Commission (2021). *Global Cyber Security Index*. Retrieved from: <https://composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/explorer/indices/GCI/global-cyber-security-index> [in English]. [Global Cyber Security Index. *European Commission*. 2021. URL: <https://composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/explorer/explorer/indices/GCI/global-cyber-security-index> (дата звернення: 13.02.2024)].
- Ukraine and the Eastern Partnership: the vision of 2025. NGO "Foreign Policy Council "Ukrainian Prism", Office of the Konrad Adenauer Foundation in Ukraine. Kyiv. 66 p. [in Ukrainian]. [Україна і Східне партнерство: візія 2025 року. *ГО «Рада Зовнішньої політики «Українська Призма»», Офіс Фонду Конрада Аденауера в Україні*. Київ. 66 с.]

- Ivasechko, O., & Yablonska, A. (2022). Threats to peace and security in the recipient countries of the Eastern Partnership (2014-2022). *Regional study*. 31. 91–96. Retrieved from: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/31/17.pdf> [in Ukrainian]. [Івасечко О., Яблонська А. Загрози миру та безпеки в країнах-адресатах Східного партнерства (2014-2022 рр.). *Регіональні студії*. №31. С. 91–96. URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/31/17.pdf> (дата звернення: 15.02.2024)].
- Kasper, A., & Vernygora, V. (2021). The EU's cybersecurity: a strategic narrative of a cyber power or a confusing policy for a local common market? *Cuadernos Europeos de Deusto*. 65. 29–71. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.18543/ced-65-2021pp29-71> [in English]. [Kasper A., Vernygora V. The EU's cybersecurity: a strategic narrative of a cyber power or a confusing policy for a local common market? *Cuadernos Europeos de Deusto*. № 65. P. 29-71. URL: <http://dx.doi.org/10.18543/ced-65-2021pp29-71> (дата звернення: 15.02.2024)].
- Ratsiborynska, V. (2021). EU-NATO and the Eastern Partnership countries against hybrid threats: From the EU Global Strategy till the war in Ukraine. *Horizon Insights*. 4(4), 20–31. [in English]. [Ratsiborynska V. EU-NATO and the Eastern Partnership countries against hybrid threats: From the EU Global Strategy till the war in Ukraine. *Horizon Insights*. №4. Т.4. С. 20–31].
- Tsebenko, O., Ivasechko, O., Turchyn, Y., & Holoshchuk, R. (2022). EU Digital Market: the Future of Eastern Partnership. *SCIA-2022 CEUR Workshop Proceedings*. 3296. 4–17. Retrieved from: <https://ceur-ws.org/Vol-3296/paper1.pdf> [in English]. [Tsebenko O., Ivasechko O., Turchyn Y., Holoshchuk R. EU Digital Market: the Future of Eastern Partnership. *SCIA-2022 CEUR Workshop Proceedings*. 2022. №3296. С. 4–17. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-3296/paper1.pdf> (дата звернення: 16.02.2024)].
- Turchyn, Ya., Ivasechko, O., Tsebenko, O., Sukhorolska, I., & Roslon, D. (2022). *Prospects for the development of the EU initiative «Eastern Partnership» in the conditions of geopolitical challenges: monograph*. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 224 p. [in Ukrainian]. [Турчин Я., Івасечко О., Цебенко О., Сухорольська І., Рослон Д. Перспективи розвитку Ініціативи ЄС «Східне партнерство» в умовах геополітичних викликів: монографія. Львів: видавництво Львівської політехніки, 2022. 224 с.]
- Ukrainian Prism (2022). *Resilient digital transformation in the Eastern Partnership region: State of play in 2022 and recommendations*. Retrieved from: <https://prismua.org/en/english-resilient-digital-transformation-in-the-eastern-partnership-region-state-of-play-in-2022-and-recommendations/> [in English]. [Resilient digital transformation in the Eastern Partnership region: State of play in 2022 and recommendations. *Ukrainian Prism*. 2022. URL: <https://prismua.org/en/english-resilient-digital-transformation-in-the-eastern-partnership-region-state-of-play-in-2022-and-recommendations/> (дата звернення: 19.02.2024)].

Стаття надійшла до редакції 27.02.2024

Abrat S. B.

Department of Political Science and International Relations
Lviv Polytechnic National University
r. 314, 4 n.k., Mytropolyta Andreia str., 5, Lviv, 79016, Ukraine

COOPERATION OF THE EU AND EASTERN PARTNERSHIP COUNTRIES IN THE FIELD OF CYBERSECURITY: CHALLENGES AND PROSPECTS

Summary

The article analyzes the peculiarities of cooperation between the EU and the Eastern Partnership countries in the field of cybersecurity. The main formats of cooperation between the EU and the countries of the region in the field of cyber defense are highlighted. The key EU instruments for strengthening the cybersecurity system of the Eastern Partnership countries are analyzed. Among them are the EU's Eastern Partnership Initiative, the EU's "EU4Digital" program, and the Association Agreements with Ukraine, Moldova, and Georgia. The Global Cybersecurity Index of the countries of the region is analyzed. It was found that Azerbaijan and Georgia have the greatest protection of cyberspace, and Armenia and Belarus have the least. Based on the analysis of the Cybersecurity Index, a classification on the criterion of cybersecurity resilience is developed, in particular: states with a high level of cybersecurity (Azerbaijan and Georgia); states

with a progressive cybersecurity system (Ukraine, Moldova); states with a weak cybersecurity system (Belarus and Armenia). The key internal and external challenges to the cybersecurity system of the Eastern Partnership countries are analyzed. It is established that there are a number of external challenges, including the geopolitical complexity of the region, hybrid attacks by the Russian Federation, and the lack of desire of some EaP countries to integrate into the EU. The internal challenges to the cybersecurity system of the studied countries include weakness or lack of implementation of cybersecurity strategies, outdated cybersecurity systems, lack of resources to improve the cybersecurity system, and low intensity of implementation of European standards. Recommendations are also made to strengthen cooperation between the EU and the Eastern Partnership countries in the field of cyber defense and countering hybrid challenges. In particular, the integration of the countries of the region into the EU's Digital Single Market should be strengthened, which will allow for a more reliable cyber defense system. The prospects and possible scenarios for strengthening EU-Eastern Partnership countries cooperation in the field of cybersecurity have been considered.

Key words: EU, Eastern Partnership, cybersecurity, cyber threats, cooperation.

УДК 808.51:324

Ворчакова І. Є.

к. політ. наук, доцент,
кафедра психології, філософії
та соціально-гуманітарних дисциплін,
НУК імені адмірала Макарова,
просп. Героїв України, 9,
м. Миколаїв, 54025, Україна
E-mail: vorchakova@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-4334-1793>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.15>

СПІЧРАЙТИНГ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПОЛІТИЧНОГО КОНСАЛТИНГУ

У статті показана роль політичного спічрайтерства в сфері публічної політики та його вплив на організацію передвиборчої діяльності кандидатів на державні та політичні посади. Доведено, що спічрайтерство є невід'ємним структурним елементом політичного консалтингу. На прикладі політологічного аналізу праць західних наукових експертів піднімається питання про те, що робота політичних спічрайтерів має набагато ширше функціональне навантаження, ніж підготовка промов для кандидатів. Показується, що з роками робота спічрайтерів набуває все більшої затребуваності і має перманентний характер. Їх професійна діяльність може мати лімітарні форми, але часто не завершується після виборчих змагань. В дослідженні представлені різні підходи до інтерпретації понять «спічрайтер» і «спічрайтерство» та їх компонентні складові. До того ж здійснено розмежування дефініцій «спічрайтерство» та «політичне спічрайтерство». В статті наводяться приклади ефективності та неефективності політичних технологій, які використовують спічрайтери при підготовці кандидатів до виступів. В межах цього дослідження, на основі проведеного корпоративного аналізу дебатів між кандидатами в президенти В. Зеленського та П. Порошенка, обґрунтовані варіації політичних технологічних прийомів, застосовані спічрайтерською командою та політтехнологами задля ефективного впливу на громадську свідомість. Визначено критерії, за якими можна характеризувати роботу спічрайтерів в контексті оцінки підготовки та презентації передвиборчих промов. Превалююча латентність такого явища як політичне спічрайтерство виправдала необхідність глобальних наукових досліджень в цьому напрямку. Останнє дозволило вивчати та формулювати гіпотези щодо функціонального навантаження професійних спічрайтерів. **Ключові слова:** спічрайтинг, спічрайтер, політичний консалтинг, політичне спічрайтерство, політичні технології.

Постановка проблеми. Спічрайтери грають значну роль в політичному житті суспільства, можна навіть сказати, що вони є латентними історичними постатями. Найчастіше саме вдало складена промова для політиків може стати вирішальною епохальною подією. Неможна недооцінювати спічрайтерів, оскільки саме від значної частини їх роботи залежить майбутнє політичних лідерів і, як наслідок, цілої країни, а подекуди й міжнародної системи. Їхнє відношення до сьогодення передбачає їхній вплив на поточні політичні, економічні та соціальні події в державі. Промови, створені спічрайтерами, є своєрідним ланцюгом між сьогоденням та політичним майбутнім суспільства. Відношення спічрайтерства

до майбутнього породжується його впливом на стосунки між людьми, установи та країни. У цьому контексті предметом нашого дослідження є спічрайтерство як необхідний елемент електоральної компанії та діяльності політичних акторів та їх функціонально-концептуальна складова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, що зачіпають різні наукові аспекти політичного спічрайтерства, показав, що на сьогоднішній день недостатньо представлено вивчення означеної теми в українській політичній науці. Феномен політичного спічрайтерства як динамічного явища дає підстави констатувати, що змінюються підходи та методи до його вивчення та аналізу. Беззаперечна актуальність цієї складової політичного консалтингу підкреслює необхідність в подальших предметних наукових доробках.

Метою роботи є аналіз досвіду політичного спічрайтерства в порівняльному контексті сучасних політичних технологій та з'ясування його характерних особливостей.

Методологічна основа дослідження. В роботі здебільшого був використаний компаративний метод дослідження в історичній ретроспективі, що дає можливість з'ясувати різновиди політичних технологій, які застосують спічрайтери під час написання промов для політичних лідерів. Гіпотетико-дедуктивний метод сприяв отриманню необхідних узагальнень щодо роботи політичних спічрайтерів через здійснення відповідних припущень.

Виклад основного матеріалу. Існують варіації підходів до інтерпретації понять «спічрайтерство», «спічрайтер» та «політичний спічрайтинг». Узагальнюючи широкий спектр дефініцій, можна підкреслити, що, здебільшого, науковці сходяться на тому, що «спічрайтер (англ. speech – «промова» + англ. write – «писати») – різновид діяльності людини, яка займається підготовкою доповідей та промов для публічних людей, політиків, бізнесменів, представників шоу-бізнесу» (Cheremskaya & Sukhenko, 2020, p. 238). «Спічрайтинг – це особлива PR-технологія, консалтинг-спічрайтинг тієї чи іншої особи з питань організації публічного виступу, а також створення текстів для цього виступу» (Isaykina, 2016, p. 180).

На політичній арені тексти для публічних виступів пишуться на місцевому, національному чи міжнародному рівнях для впливових осіб та лідерів.

Відмінною рисою політичного спічрайтингу є його постійність. Якщо бізнесові, громадські та інші організації і компанії можуть використовувати послуги спічрайтера епізодично – у разі необхідності створити фахову комунікацію, то політичні лідери практикують наймати спічрайтерів у штат працівників свого апарату. Спічрайтер відповідає за весь комплекс дій пов'язаних з підготовкою тексту публічного виступу для першої особи. Тому основним з професійно-особистісних якостей спічрайтера є комунікаційна культура та компетентність, а також професійні навички роботи з текстом. Крім того, він повинен мати високий рівень загальної культури та ерудиції, а також: професійну підготовку як спеціаліст по зв'язках з громадськістю; галузеву підготовку, що передбачає знання кон'юнктури відповідного ринку, аналіз інформаційної ситуації навколо суб'єкта, структуру управління та керівний склад, систему підрозділів суб'єкта; соціальну відповідальність за результати своєї праці та лояльність по відношенню до суб'єкта (Stadnichenko, 2020, p. 56).

До всього вищевказаного спектру обов'язків та функцій політичного спічрайтера додається ще й висока ступінь відповідальності. Вважається, що бути спічрайтером та писати політичні промови для провідних лідерів – це престижно,

але водночас, це й дуже складно і вимагає не тільки виграшного написання, але й високих навичок спілкування та співпраці. Знову ж таки, «на перший план виходить те, що спічрайтери мають різноманітні таланти у своїй лінгвістичній праці – вони можуть спеціалізуватися на письмі, але їхня повсякденна мовна робота набагато всеохоплююча. Визначальний елемент професії: спічрайтери є авторами, але ніколи не аніматорами своїх слів. І що важливо, ця відмінність означає, що вони також не є власниками своїх письмових робіт» (Richardson, 2017, p. 10).

Як зазначають закордонні вчені «американські політичні спічрайтери регулярно публікують статті для великих газет/видань; заяви для ЗМІ (можливі «саундбайти» або в наші дні «ретвіти»); записи для підготовки до дебатів; короткі звернення для прес-конференцій або для державних/федеральних законодавчих органів; і, звичайно, самі промови, які відрізняються відносною важливістю та довжиною. Наприклад, спічрайтери, які працюють над політичними кампаніями, відповідають за створення «простой промови», 5–10-хвилинного звернення, виголошеного на передвиборчих мітингах, яке передає виборцям загальну платформу кандидата. Все це означає, що типовий політичний спічрайтер повинен швидко й ефективно виконувати завдання відповідно до напруженого графіка кандидата чи політика» (Marpe, 2023, p. 270).

Вся діяльність спічрайтерів та політтехнологів спрямована на те, щоб створити відповідний імідж політичному лідеру.

Мовний імідж включає змістовну і виконавчу компоненту. Над змістовною компонентою працюють спічрайтери. До їхніх завдань входить написати грамотну, логічну промову, що відповідає очікуванням аудиторії та відповідну іміджу політика. Завданням з зірочкою для кожного спічрайтера є не просто написати хорошу промову, а промову такими словами і стилем, як говорить політик в житті, щоб його виступ не дуже відрізнявся від повсякденного спілкування. Виконавча складова – це робота політика. Вона включає володіння технікою мови і виконавчою майстерністю. Удосконалити виконавчу складову публічної персони допомагають фахівці з мовного іміджу (Trushchyn, 2023, p. 94).

Норвезький професор Дженс Е. К'елдсен (Kjeldsen, 2021) досліджував візуальні засоби для створення риторики уособлення та реальності. В своїй науковій праці він показав поєднання риторики та епістемології візуального та інформаційного дизайну з одного боку та політичної ораторії з іншого. На прикладі промови президента Барака Обами вчений довів ефективність застосування таких технологій (поширення в Інтернеті у вигляді так званих розширених версій, де телевізійні зображення виступу Обами з промовою супроводжувалися малюнками, графіками та таблицями, які використовувалися для переконання аудиторії щодо фактичного стану справ у Сполучених Штатах).

Більшість вітчизняних вчених оцінюють роботу спічрайтерів за допомогою контент-аналізу текстів підготовлених спічрайтерами промов для політичних лідерів. Так, А. Денисюк, аналізуючи тексти П. Порошенка за часів його каденства, дійшла висновку, що «промови написані простою мовою, зрозумілою звичайному слухачу. Однак виступи, адресовані зарубіжній аудиторії, більш складні. Це означає, що промови на міжнародних конференціях або в якості запрошеного оратора розраховані на аудиторію більш високого освітнього рівня. Меседжі для української та зарубіжної аудиторій схожі. У виступах перед українцями риторика П. Порошенко зміщується у ліву частину політичного спектра, а перед зарубіжними журналістами або політиками – трохи вправо з деякими варіаціями в динаміці за часом. Різниця в політичних позиціях пов'язана також

із певними темами й ситуаціями. Наприклад, в економічних і соціальних питаннях П. Порошенко демонструє ліві позиції, а під час звинувачень у терактах вони зміщуються вправо» (Denisyuk, 2017).

П. Порошенко вступив у президенство зі значним попереднім політичним досвідом, умів добре орієнтуватися в суспільних процесах, вільно володів ораторськими навичками. Не зважаючи на це, він тісно співпрацював зі спічрайтерами і довіряв координувати їх роботу, за свого президенства, політтехнологу Олегу Медведеву. Утім, п'ятий президент часто особисто брав участь у складанні промов і виступів. В. Зеленський також звертається за допомогою до консультантів. У медіапросторі можна зустріти інформацію, що шостому Президенту допомагають готувати тексти промов та безпосередньо готують його до зустрічі з громадськістю друзі з «Квартал 95». Одним із провідних авторів промов президента є Сергій Шефір (Isaykina, 2020, p. 109).

Будь-які передвиборчі політичні технології мають на меті вплив на громадську думку. Робота політичних спічрайтерів і полягає в тому, щоб всі промови кандидатів передвиборчої гонки писати так, щоб вони чинили продуманий вплив на електоральну поведінку.

Роботу спічрайтерської команди можна добре було прослідити на прикладі передвиборчих дебатів вищезгадуваних кандидатів у президенти – Петра Порошенка і Володимира Зеленського, яка показала наскільки вдало продумана і написана промова може стати вирішальною історичною подією. Проаналізуємо успішні і невдалі політичні технології, які були застосовані спічрайтерами при підготовці своїх кандидатів до виступів. Об'єднуючою складовою в промовах обох кандидатів було застосування маніпулятивних технологій, які є, на думку політичних експертів, найбільш дієвим впливом на електоральну свідомість. Так, наприклад, І. Большан зазначає, що «маніпулятивні технології діють через створення штучних умов, коли все відбувається як би «само собою», але в той же час згідно до чітко заздалегідь прописаного сценарію. У ході маніпулятивного впливу людина не відчуває зовнішнього примусу, йому здається, що він сам приймає рішення і вибирає форму своєї поведінки або ж що відбуваються навколо нього події виправдані реаліями нашого світу» (Bolshan, 2022, p. 11).

Написані промови кандидатам у Президенти України 2019 року були добре підготовлені спічрайтерами і неодноразово репетирувалися ораторами. Вважається, що до роботи спічрайтерів відноситься не тільки написання промов, але й підготовка до публічного виступу кандидатів. Політтехнологи, разом зі спічрайтерами, працюють над їх жестами, мімікою і вимовою.

Відповіді В. Зеленського на запитання опонента виглядали так, наче були передбачувані і заздалегідь підготовлені. А ось П. Порошенко був не підготовлений спічрайтерською командою до навали запитань від В. Зеленського. І, в свою чергу, череда запитань від останнього, була добре продуманим психологічним прийомом. Саме він показав, що політтехнологи і спічрайтери повинні мати неабиякий досвід в роботі з public relations (зв'язки з громадськістю). Вони моніторять ситуацію в інтернетпросторі, відслідковують політичні настрої громадян і саме завдяки їх вивченню і аналізу, у виступі В. Зеленського постановка перманентних запитань П. Порошенкові була, на нашу думку, найбільш яскравим моментом в промові вже діючого українського президента. До того ж перш ніж поставити ці запитання В. Зеленський підкреслив, що їх попросили його поставити громадяни України в інтернетплатформі («Як так вийшло, що Україна практично найбідніша держава при найбагатшому президентові за всю історію?

Чому підпалювачів магазину «Рошен» знайшли за 4 години, а підпалювачів військових складів і підривачів автомобіля Павла Шеремета не можуть знайти кілька років? Як ви спите ночами? Чому ніхто не сидить за Іловайськ і Дебальцеве? Чому через 5 років ми так і не знаємо імен убивць на Майдані? Чому не покарані прибічники Януковича? Чому не знято недоторканність з депутатів?).

Ще однією вдалою політичною технологією, застосованою в промові В. Зеленського, на нашу думку, було апелювання до народу, точніше демонстрація «парня з народу». Наприклад, використання жаргонної лексики – це пряма демонстрація В. Зеленським, що він ближче до простого народу і одночасно дорікання П. Порошенку щодо провальної медичної реформи. Чи, наприклад, вислів, що президентом повинен бути не олігарх, а людина з народу, натякаючи на себе і подавляючи опонента. В. Зеленський часто говорив «у нас», причисляючи себе до народу.

Спічрайтери та політтехнологи В. Зеленського добре скористалися ситуацією, що є фактично вчинки П. Порошенка, за які йому можна дорікнути. В свою чергу, єдиний політичний прийом, яким апелювали спічрайтери Порошенко, був відсутність досвіду в В. Зеленського і його некомпетентність. Звичайно, обидва кандидата, в більшості своїй, під час виступу звинувачували один одного в тих чи інших вчинках, однак робили це цивілізовано, що є нормальною умовою демократичного способу проведення дебатів. Як говорив відомий економіст і філософ 19 століття Дж. С. Мілль, «соціальний і науковий прогрес відбувається через бурхливі дебати за участю протилежних точок зору. Для формування різних точок зору люди повинні мати свободу думки і слів» (Resnik, 2008, p. 32).

Як зазначалося вище, робота спічрайтера включає також, при підготовці до виступу кандидата, удосконалення його навичок щодо узгодженості тексту і вимови з мімікою, рухами і жестами. У Порошенка на дебатах з В. Зеленським була впевнена, рівна спина і схрещені пальці, що вважається показником дискусійної майстерності. Однак, незрозумілим був його рух в бік опонента під час виступу останнього. Можна передбачити, що такий технологічний прийом був застосований з метою залякування і збиття з думки свого опонента. Однак, такий психологічний спосіб виявився провальним, тому що В. Зеленський ні жестом, ні інтонацією не дозволив собі сторопіти і продовжив промову наче нічого не відбувається.

Таким чином, на основі проведеного порівняльного аналізу виступів двох кандидатів в президенти, ми приходимо висновку, що роботу спічрайтерів в контексті оцінки підготовки та презентації передвиборчих промов можна характеризувати за певними критеріями:

- застосування інноваційних технологій;
- актуальність інформації;
- змістове та лінгвістичне навантаження промови;
- креативність подання інформації;
- підготовка кандидата до виступу (постанова, жести, міміка);
- передбачуваність запитань від опонента;
- сприйняття аудиторією;
- психологічна взаємодія з опонентом.

Висновки. Концептуально-теоретичний аналіз політичного спічрайтерства дав можливість розширити його змістове навантаження. Відтак, доведено, що робота політичних спічрайтерів не обмежується лише написанням промов для кандидатів на державні та політичні посади, а й включає широкий спектр діяльності: участь у створенні іміджу кандидата через його вербальне позиціонування; допомога політику удосконалювати техніку мови і виконавчу майстерність;

робота з електоратом через письмове спілкування в соціальних сетях та ведення соціальних сторінок кандидатів в інтернет-мережі тощо. Часто задля правильного донесення суті промови, написаною спічрайтером, останньому приходится працювати над вимовою, інтонацією і жестами кандидата.

Метод порівняльного аналізу дав можливість визначити критерії за якими можна характеризувати роботу спічрайтерів в контексті оцінки підготовки та презентації передвиборчих промов. До основних критеріїв ми віднесли: застосування інноваційних технологій; актуальність представленої інформації; змістове та лінгвістичне навантаження промови; креативність подання інформації; підготовку кандидата до виступу (постанова, жести, міміка); передбачуваність запитань від опонента; сприйняття промови аудиторією; психологічну взаємодію з опонентом.

Політичні технології як невід’ємна частина будь-якої PR-компанії показали, що вони мають обов’язкову маніпуляційну складову. Політичні спічрайтери, готуючи політичні промови замовникам, думають в першу чергу про вплив на громадську думку, застосовуючи всебічний спектр психологічних прийомів. Відтак, політичний спічрайтер – це спеціаліст, у першу чергу, в галузі іміджології та лінгвістики, що повинен ще мати достатній рівень знань з психології, дипломатії, історії та політології.

Таким чином, динамічність політичних процесів та модифікації в міжнародній дипломатичній системі, що відбуваються останніми роками, дають підстави стверджувати, що змінюються імідж і політична поведінка основних політичних акторів, а відтак і роль політичних спічрайтерів у цих процесах буде залишатися важливою. Це свідчить про необхідність продовжувати ґрунтовні дослідження в галузі політичного спічрайтерства як невід’ємної складової політичного консалтингу.

References [Список використаної літератури]

- Bolshan, I.V. (2022). Political consulting and the influence of political technologies on electoral opinion. *Politicus: scientific journal*, 3, 7–14 [in Ukrainian]. [Большан І. В. Політичний консалтинг та вплив політичних технологій на електоральну думку. *Політикус: науковий журнал*. 2022. Вип. 3. С.7–14].
- Cheremyska, O.S., & Sukhenko, V.G. (2020). Innovative vocabulary in the era of political transformations: enrichment or loss of identity. *Challenges and achievements of European countries in the area of philological researches: collective monograph*, 2, 237–252 [in Ukrainian]. [Черемська О. С., Сухенко В. Г. Інноваційна лексика в добу політичних трансформацій: збагачення чи втрата ідентичності. *Challenges and achievements of European countries in the area of philological researches: Collective monograph*. Vol. 2. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2020. P. 237–252].
- Denisyuk, A.V. (2017). Political speechwriting as a PR technology. *International Scientific and Practical Conference "Scientific Problems of State-Building of Ukraine": theses of reports*. Retrieved from <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/e-democracy/e-democracy2017/schedConf/presentations> [in Ukrainian]. [Денисюк А. В. Політичний спічрайтинг як PR-технологія. *Міжнародна науково-практична конференція «Наукові проблеми державотворення України»*: тези доп., 7-8 листопада 2017 року, м. Вінниця / Вінниц. нац. техн. ун-т. Вінниця, 2017. С. 103–106. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/e-democracy/e-democracy2017/schedConf/presentations> (дата звернення: 10.02.2024)].
- Isaykina, O. (2020, May 13). Historical aspects of the development of speechwriting. *History, archaeology, information, library and archival affairs: current problems of science and education: theses of reports* [in Ukrainian]. [Ісайкіна О. Історичні аспекти розвитку спічрайтерства. *Історія, археологія, інформаційна, бібліотечна та архівна справа: актуальні проблеми науки та освіти*: тези доп. I Міжнар. наук. конф., м. Кропивницький, 13 трав. 2020 р. / Центральньоукр. нац. техн. ун-т. Кропивницький, 2020. С. 107–110].
- Isaykina, O.D. (2016). Speechwriting as a basic technology of political PR. *Society. Document. Communication*, 2, 177–188 [in Ukrainian]. [Ісайкіна О. Д. Спічрайтинг як базова технологія політичного піару. *Соціум. Документ. Комунікація*. 2016. Вип. 2. С. 177–188].
- Kjeldsen, J.E. (2021). The Rhetoric of Digital Presentation Tools in Politics: The Case of Visual Knowledge in President Obama's Enhanced State Of the Union. *Knowledge design visual rhetoric in science communication*, 37(4), 86–102 [in English]. [Kjeldsen J.E. The Rhetoric of Digital Presentation Tools in

- Politics: The Case of Visual Knowledge in President Obama's Enhanced State Of the Union. *Knowledge design visual rhetoric in science communication*. 2021 Vol. 37, Is. 4. P. 86–102].
- Mapes, G. (2023). The life of a political speech(writer): metadiscursive text trajectories in high-end language work. *Journal of Linguistic Anthropology*, 33(3), 264–284 [in English]. [Mapes G. The life of a political speech(writer): metadiscursive text trajectories in high-end language work. *Journal of Linguistic Anthropology*. 2023. Vol. 33, Is. 3. P.264–284].
- Resnik, D.V. (2008). Freedom of Speech in Government Science. *Issues in Science and Technology*, 24 (2), 31–34 [in English]. [Resnik D. V. Freedom of Speech in Government Science. *Issues in Science and Technology*. 2008. Vol. 24 Is. 2. P. 31–34].
- Richardson, M. (2017). Ghosting politics: speechwriters, speechmakers and the (re)crafting of identity. *Cultural Studies Review*, 23 (2), 3–17 [in English]. [Richardson M. Ghosting politics: speechwriters, speechmakers and the (re)crafting of identity. *Cultural Studies Review*. 2017. Vol. 23, Is. 2. P. 3–17].
- Stadnichenko, O. (2020). Speechwriting: art and technology of political PR. *Problems and prospects of the development of modern science in the countries of Europe and Asia: materials of the XXXI International science and practice internet conference*, 55–57 [in Ukrainian]. [Стадніченко О. Спічрайтинг: мистецтво і технологія політичного PR. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії* : матеріали XXXI Міжн. наук.-практ. інтернет-конф. Переяслав, 2020. С. 55–57].
- Trushevyh, G.B. (2023). Image-making in modern political technologies: Ukrainian experience: *Doctor's thesis*. 052. Odesa, 205 p. [in Ukrainian]. [Трушевич Г. Б. Іміджмейкінг у сучасних політичних технологіях: український досвід : дис...доктора філософії : 052. Одеса, 2023. 205 с].

Стаття надійшла до редакції 19.02.2024

Vorchakova I. E.

Department of Psychology, Philosophy and Social and Humanitarian Disciplines
Admiral Makarov National University of Shipbuilding
Heroiv Ukrainy Ave., 9, Mykolaiv, 54025, Ukraine

SPEECHWRITING AS AN ESSENTIAL COMPONENT OF POLITICAL CONSULTING

Summary

The article shows the role of political speechwriting in the field of public policy and its influence on the organization of pre-election activities of candidates for state and political positions. It has been proven that speechwriting is an integral structural element of political consulting. Using the example of a political analysis of the works of Western scientific experts, the question is raised that the work of political speechwriters has a much wider functional load than the preparation of speeches for candidates. It is shown that over the years the work of speechwriters is becoming more and more in demand and has a permanent nature. Their professional activity may have liminal forms, but often does not end after the election contests. The study presents different approaches to the interpretation of the concepts of "speechwriter" and "speechwriting" and their component parts. In addition, the definitions of "speechwriting" and "political speechwriting" were distinguished. The article provides examples of the effectiveness and ineffectiveness of political technologies used by speechwriters when preparing candidates for speeches. Within the framework of this study, based on the conducted corporate analysis of the debate between presidential candidates V. Zelensky and P. Poroshenko, justified variations of political technological techniques applied by the speechwriting team and political technologists to effectively influence public consciousness. The criteria for characterizing the work of speechwriters in the context of evaluating the preparation and presentation of pre-election speeches have been determined. The prevailing latency of such a phenomenon as political speechwriting has eliminated the need for global scientific research in this direction. The latter made it possible to study and formulate hypotheses regarding the functional load of professional speechwriters.

Key words: speechwriting, speechwriter, political consulting, political speechwriting, political technologies.

УДК 32.341.3

Завгородня Ю. В.

к. політ. наук, доцент,
кафедра політичних теорій,
НУ «ОЮА»,
вул. Фонтанська дорога, 23,
м. Одеса, 65009, Україна
E-mail: julija020890@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3500-8638>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.16>

КРАУДСОРСИНГ ЯК ПОЛІТИЧНА СКЛАДОВА КІБЕРКОНФЛІКТІВ (КОНЦЕПТ КІБЕРДІЙ УКРАЇНИ ТА АГРЕСОРА)

Дворічна війна для української держави пронизана негативними процесами та трансформацією політичної свідомості. Разом з тим, події які супроводжують цю війну спонукають до оціночних та аналітичних дій з метою розвитку політико-правової дійсності, які переживає весь глобальний світ за ці два роки в кіберпросторі. Одним з актуальних процесів у російсько-українській війні є кібернетичне протиборство як важливий компонент до загальної боротьби, оборони та захисту, який здійснюється не на полі бою, а в цифровому просторі з виходом за межі територіального протікання військових дій. Кіберконфлікт між владою України та росії фактично розпочався задовго до повномасштабного вторгнення у 2014 році, а інтенсивність кібератак віщувала що певні політичні дії чи процеси. За пів року до повномасштабного вторгнення концентрація атак країни агресора збільшилась з геометричною прогресією та стала однією з ознак до підготовки ворога до масштабної війни з захоплення українських земель та кібернетичного простору, управління свідомістю громадян та впливу на політичну систему. Не реалізовані задуми спонукали сторони військово-політичного конфлікту до відшукування нових форм і методик з метою досягнення бажаних результатів. Механізмом до дій в кібернетичному просторі стала краудсорсингова кібервійна, яка дозволила залучати велику кількість талановитих людей, до боротьби у кіберпросторі. Тому, виникає актуальність дослідження такого явища, як питання політичного наслідку для суспільства, держави та глобального світу.

Ключові слова: краудсорсинг, кіберконфлікти, кібердії, Україна, країна агресор.

Постановка проблеми в загальному вигляді, її зв'язок з науковими або практичними задачами. Актуальність теми сформована сучасними політико-військовими діями російсько-українського протистояння у формі кібератак. Проблема краудсорсингової кібервійни для політичної системі криється у дестабілізації інститутів управління, як зовні так і зсередини. Адже, вирішення однієї проблеми провокує небезпеку для майбутнього. Оскільки рішення влади інколи не враховують інтереси окремих регіонів чи верств населення, а тому можлива провокація обурень та протестів. Проте, якщо звичайний мітинг чи протест регулюється нормативно, а тому порушення порядку провокує застосування санкцій, то кібернетичні дії мають волю до дій керуючись лише ідеологічними переконаннями чи нав'язаною політичною думкою, застосування санкційних норм ускладнено, містить політичний підтекст щодо волі до застосування санкцій та відсутність фактичних засобів щодо впливу не на виконавця дій у кіберпросторі, а на замовника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, методологічної основи дослідження. Роль інформаційного простору стрімко зростає і її роль відзначалась ще Кіссінджером Г. до повномасштабної війни в Україні, як складової формування нового світового порядку (Kissindzher, 2020, р. 231). В умовах повномасштабного вторгнення науковці активно розвивають тему кібернетичного протистояння, як загрози нового зразка, яка потребує обговорення, дискусії та нормативного становлення і регулювання. Так, варто підтримати думку авторського колективу Панченко О., Гнатенко В. про те, що «кібератаки, що здійснюються державами чи недержавними акторами, здатні посягти хаос у країні, що стала їхньою мішенню, тому кібератаки мають бути прирівняні до воєнних злочинів» (Panchenko & Hnatenko, 2023, р. 16). Разом з тим, Хомик Х. вважає, що «Україні вкрай важливо продовжувати надавати пріоритет дискредитації російської пропаганди, дозволяючи своїм громадянам і світовій спільноті формувати добре поінформовану думку на основі точної інформації та протистояти поточним та запобігати майбутнім наслідкам цього руйнівного конфлікту» (Khomuk, 2023, р. 44).

Окрім цього, авторським колективом Завгородньою Ю. та Кормич Л. відзначено, що «інформаційно-комунікаційні системи державних органів України та об'єкти критичної інформаційної інфраструктури піддаються впливу агресора з метою виведення їх з ладу (кібердиверсія), отримання прихованого доступу і контролю, здійснення розвідувальної та розвідувально-підривної діяльності» (Kormych & Zavhorodnia, 2023). Тому, питання кібернетичної площини активно розвивається з формуванням системи заходів по захисті цифровізованих об'єктів, які мають суспільно-важливу роль.

Під час дослідження актуалізованої тематики було використано ряд методів, а саме: статистичний метод, який допоміг побачити математичні показники щодо ролі кіберпротистояння; метод моделювання, продемонстрував позитивні та негативні аспекти краудсорсингової кібервійни, працюючи на перспективу розвитку повоєнних політичних подій; компаративістський метод, що допомагає порівняти різні політичні події, які відбуваються в рамках кібервійни та сигналізують про краудсорсинг в кіберпросторі; метод спостереження допоміг показати, що у зв'язку з конфронтацією та подальшою ескалацією процесів у війні кібернетичні процеси також набувають активного вжитку.

Виділення невирішених раніше частин проблеми, яким присвячується стаття. Усі попередні дослідження в напрямку російсько-української війни демонструють узагальнену картину щодо ролі протистояння інформаційного у війні, проте аналіз окремої форми краудсорсингової кібервійни демонструє високий рівень ескалації, цифрову небезпеку та суспільний дисбаланс, стреси, психологічні розлади. Окрім того, не визначеним залишається питання що буде робити таке велике кібервійсько після фактичного закінчення протистояння та політичного балансу між сторонами конфлікту.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Формулювання цілей статі. Основною ціллю наукового дослідження є визначення ролі краудсорсингової складової у російсько-українському кіберконфлікті. Адже, дослідження має в політичному процесі завжди акцентувало можливість непередбачуваного розвитку подій. Велика кількість людей об'єднаних ідеологічно в спільних діях досягають бажаного результату коли концентруються в просторі, кількості та часі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів. Сучасною формою об'єднання задля реалізації в спільних політичних діях та завданнях можна назвати кіберпроцеси, які мають негативні наслідки для інфраструктури, котра забезпечує ефективне функціонування політичної системи. Російсько-українська війна продемонструвала ряд негативних дій та процесів в кіберпросторі з залученням великої кількості людей, які мають мінімальну кількість знань про комп'ютерний світ, специфіку діяльності та цифровізовані процеси. Цей процес містить накопичувальну систему, адже процеси кібервпливу сторін розвиваються ще з 2014 року. Проте, для країни агресора це явище було актуальне і раніше, але відомостей про краудсорсинг немає, як правило, політичні еліти намагались робити це латентно.

Але, війна в Україні набула не лише матеріального значення (боротьба за українські землі, корисні копалини, матеріальні багатства розвинуті українським суспільством), але й духовно-ідеологічного характеру (боротьба за індивідуалізацію мови, релігії, культури українського народу), що спонукало кожного громадянина розпочати свій фронт боротьби. Як набули загострення процеси російсько-української війни на полі бою, так і загострилися процеси кіберпросторових атак, які проявилися з залученням великих мас людей.

Як відзначають кіберспеціалісти «краудсорсингова кібервійна може набувати різних форм, у тому числі розподілених атак типу «відмова в обслуговуванні» (DDoS), коли сервери цільової мережі переповнені трафіком, що робить їх тимчасово недоступними. Іншою поширеною тактикою є розповсюдження шкідливого програмного забезпечення через фішингові електронні листи або скомпрометовані веб-сайти, що дозволяє зловмисникам отримати несанкціонований доступ до систем і викрасти цінну інформацію. Ці атаки можуть мати далекосяжні наслідки, порушуючи критично важливу інфраструктуру, ставлячи під загрозу національну безпеку та завдаючи економічних збитків» (Kryvenko, 2023).

Яскравим прикладом таких дій є атаки країни агресора на компанію мобільного зв'язку в Україні «Київстар». Як виявилось пізніше, щоб досягти такого результату ворог більше року знаходився в системі компанії і накопичував сили. Такі наслідки лише частина публічно оголошеного впливу, які відчули користувачі мережі. Відчуття цифровізованого дисбалансу в умовах дворічного стресу насправді не мало такого значного ефекту, як планував агресор. Проте, перешкодив певним логістичним та економічним трансферам по країні на один день. Разом з тим, події блек-аутів та ракетних атак створили певні бар'єри психологічного захисту для більшості населення. Це лише створює бажання до відповіді.

Тому, такий затяжний процес війни на території української держави формує таке поняття як «кібервійна з натовпом» що означає практику вербування індивідів з громадськості для прийняття участі в кібератаках від імені організації чи нації. Як правило, такі особи мають володіти відповідними навичками у кодуванні, хакерстві чи інших сферах кібербезпеки. Особи, які приймають участь у кібератаках «мотивовані поєднанням ідеології, патріотизму та фінансових стимулів» (Kryvenko, 2023).

Краудсорсинг (англ. crowdsourcing; crowd – «натовп», sourcing – «підбір ресурсів») – це термін, який вперше введений письменником Джефом Хау та редактором журналу Wired Марком Робінсоном (Howe Jeff, 2009). У сучасному розумінні під даним поняттям варто розуміти: «передача виробничих функцій стороннім виконавцям або виконання інших завдань за допомогою добровільних помічни-

ків, при цьому здійснюється взаємодія із застосуванням сучасних інформаційних технологій; передача певних функцій зі створення споживчих цінностей, а потім, у зв'язку з цим, і інших маркетингових функцій невизначеному колу осіб з числа реальних і потенційних споживачів на підставі публічної оферти (пропозиції) з боку фірми-виробника; мобілізація ресурсів людей за допомогою інформаційних технологій з метою вирішення завдань, що стоять перед бізнесом, державою і суспільством загалом; практика отримання необхідних послуг, ідей або контенту шляхом прохань про сприяння, звернених до великих груп людей, особливо до онлайн-співтовариства, на відміну від звичайних співробітників або постачальників» (Maistrenko, 2017, p. 507).

Враховуючи специфіку існуючих визначень даного поняття, може дійти висновку, що краудсорсинг у кібервійні політичного спрямування це залучення правлячими елітами усіх бажаних талановитих спеціалістів, які використовуються свої ресурси для політичних цілей та завдань, а також з економічним чи/та ідеологічним. Залучення до кіберпротиборства великої кількості людей, сприятиме впливу на кілька цілей одночасно, тим самим збільшуючи їхні шанси на успіх.

Саме російсько-українська війна продемонструвала численні приклади війни в кіберпросторі з використанням краудсорсингу. Так, ще у 2015 році «коли група українських хакерів, відома як «КіберБеркут», здійснила серію DDoS-атак на сайти російського уряду. Ці атаки були помстою за анексію Криму росією та мали на меті порушити їх присутність в Інтернеті. Український уряд публічно визнав і високо оцінив зусилля цих хакерів, вважаючи їх патріотами, які захищають інтереси своєї країни в кіберпросторі» (Крувенко, 2023).

На противагу таким діям, «росія також прийняла краудсорсингову кібервійну, як засіб для досягнення своїх цілей. Російський уряд заснував ініціативу «Патріотичні хакери», яка вербувала кваліфікованих людей для здійснення кібератак від імені держави. Ці хакери атакували українські державні веб-сайти, засоби масової інформації та критичну інфраструктуру, викликаючи масові збої та посилюючи недовіру серед українського населення» (Крувенко, 2023).

В російсько-українській кібервійні мотиваційний чинник краудсорсингу може містити різні складові. Адже, кібервійна – це складна і багатогранна діяльність, де важко чітко визначити правила поведінки, умови на яких сторони змагаються та роль переконань, які ними керують. Якщо кіберфахівці відносяться до української чи російської кіберармії через приналежність до громадянства чи національності, то основним руйнівним чинником їх діяльності є ідеологічні переконання, адже обидві країни працюють над переконанням власного населення щодо цінності патріотичного та ідеологічного чинників у свідомості власного населення. Тому, навіть з метою реалізації окремих завдань в кіберпросторі, кіберфахівці отримують завдання, орієнтири та напрямки до колегіальних атак в кіберпросторі та приступають до їх виконання.

Ще однією складовою мотивації є матеріальний чинник, який допомагає підтримувати таку діяльність та залучати нових фахівців, спеціалістів з незалежних міжнародних організацій. Так, «уряди пропонують винагороди або можливості працевлаштування кваліфікованим хакерам, які сприяють їхнім зусиллям у кібервійні» (Крувенко, 2023).

Така діяльність дестабілізує систему міжнародно-правових відносин, щодо правил працевлаштування, сплати податкових зборів та фактичного вербу-

вання кіберфахівців, як агентів для блага окремих політичних сил чи країни. Окрім цього, використання фактичної домовленості без нормативних форм взаємодії між урядами та децентралізованими мережами фахівців-хакерів зберігає можливість першим заперечувати причетність до здійснюваних атак. У зв'язку з такою специфікою мобілізація таких кіберфахівців важко визначити приналежність атак до конкретної держави чи політиків, а тому ускладнюється реакція міжнародного співтовариства на процеси ескалації.

Звичайно, що у кіберпротистовистві у російсько-українському конфлікті краудсорсингова війна мала значний вплив, є вигідною для сторін та обмежена у персоналізації кібердій сторін. Проте, протягом двох років повномасштабної війни великі ефективні операції в кіберпросторі навіть стали персоналізувати зі спецслужбами обох країн, демонструючи рівень професіоналізму таких фахівців, які виконують роботу щодо боротьби з кібератаками та кіберзахистом інфраструктури державного значення. Однак, залучення великої кількості фахівців з різних країн та регіонів не оприлюднюється та замовчується з різних причин, а саме:

- в цілях безпеки фахівців, які працюють на країну, яка має інші ідеологічні погляди, як країна громадянином якої є особа;
- в цілях зменшення ризиків щодо збільшення кібератак на країни, які допомагають в кіберборотьбі Україні;
- з метою зменшення ризиків розповсюдження планів щодо кібердій на агресора;
- задля зменшення можливостей підрахунку кібервійська сторонами протистовиства;
- з метою зниження інформаційної дезінформації, посилення розколу в країні чи суспільстві, формування атмосфери низького рівня довіри до оточуючих.

Звичайно, що наявність великого кібервійська допомагає підірвати довіру до окремих інформаційних джерел чи комунікаційних платформ, а тому суспільство зменшує свою публічну активність з метою зменшення ризиків щодо можливих форм компрометації або відстеження певних дій. А тому, виникає попит на якісні форми кібербезпеки для політичних суб'єктів в кіберпросторі з метою збереження та захисту цифрових активів, збереження репутації.

Активні атаки та небезпеки, які активізувались в кіберпросторі стали стимулом до розвитку передових технологій щодо кібербезпеки, адже органи управління держав прагнуть відчувати захищеність від суспільних активних груп, які можуть нести небезпеку. Разом з тим, існує низький рівень захищеності для пересічних громадян, адже механізм їх захисту не розроблено, пріоритет це загальносуспільна інфраструктура.

Одну з вирішальних складових у сприянні краудсорсингу для війни в кіберпросторі відіграли платформи соціальних медіа. Адже, саме там можна вербувати осіб для отримання інформації, реалізовувати координацію дій між кіберфахівцями, поширювати пропаганду, яка привертає увагу прибічників такої думки, отримувати зворотній зв'язок у вигляді коментарів та підтримки, розуміючи що тебе можуть помітити на написати особисто.

Окрім того, соціальні мережі допомагають поширити дезінформацію, дозволяючи групам замовників маніпулювати думкою громадян, а однодумцям ділитися ресурсними можливостями, методами і технікою однотипних атак, разом з тим полегшуючи координацію атак.

Так, на думку Кривенко П. «поширеність соціальних мереж у сучасному суспільстві також полегшила урядам пошук потенційних новобранців. Відстежуючи онлайн-активність і аналізуючи профілі користувачів, спецслужби можуть ідентифікувати людей з бажаним набором навичок і ідеологічними пристрастями. Цей цілеспрямований процес набору гарантує, що лише найбільш кваліфіковані та віддані люди будуть відібрані для цих кіберкампаній» (Kryvenko, 2023).

Для того, щоб говорити про можливість впливу на краудсорсингову кібервійну варто враховувати такі аспекти:

- технологічний прогрес;
- міжнародна співпраця;
- інвестування в інфраструктуру кібербезпеки критично важливих систем країнами консолідовано.

Оскільки, повернутись до попередніх варіантів уже не можливо, варто враховувати співіснування в кіберпросторі таких дій, а урядові форми впливу можуть сформувати захист для глобальної системи. Цифровізація усіх суспільно-політичних процесів повинна спонукати органи управління до безпеки кіберпростору, комп'ютерної техніки, та розширити знання про соціальні мережі їх можливості та небезпеку серед пересічних громадян.

Висновки дослідження та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Як показує практика саме в зимовий період коли на полі бою відбуваються позиційні бої, а суспільству потрібно надавати певні рівні досягнень, активно використовується кіберпростір у боротьбі та застосуванні краудсорсингової війни.

Тому, краудсорсингова кібервійна – це зростаюче явище, котре трансформує ландшафт для сучасної боротьби. Російсько-українська війна є підтвердженням того, що уряди використовують можливості людей, задля того, щоб максимізувати власні кібер-можливості. Тому, що напруженість між державами лише підвищується, очікується, що кількість кібератак з боку натовпу збільшуватиметься.

У зв'язку з цим, міжнародна діяльність щодо колегіального вирішення проблеми кібератак натовпу транснаціонального характеру потребує чітко встановлених вказівок щодо дій урядів у правилах реалізації кіберпротистояння, створення кіберкультури та культури спілкування в соціальних мережах, заохочувати поведінку відповідальних користувачів, створювати перешкоди для протиправних/шкідливих дій. Також, важливо обмінюватись даними розвідки, що стало практикою допомоги в умовах війни в Україні.

Сучасні тенденції щодо реакції на загрозу краудсорсингу для політики та політичних процесів є досить повільна та знаходиться на стадії обговорення та дискусії, проте самі форми комунікації мас удосконалюються та покращуються, а політичні рішення не несуть важливого значення. Наслідки бездіяльності лише спонукають до подальшої ескалації в глобальному масштабі. Небажані наслідки для системи управління, підприємств, установ та організацій можуть лише зростати, а відсутність міжнародної чіткої позиції створює простір нестабільності і невизначеності, де нації самостійно формують порядок ведення кібердій.

В сучасних видатках держав з'являється нова галузь, яка потребує якісного інвестування це кіберпросторова сфера з чіткими правилами поведінки міжнародного характеру. Активність краудсорсингової війни залежить від консолідованих зусиль урядів щодо кібербезпеки та моніторингу кіберпросторового порядку.

Новизна дослідження направлена на виявлену небезпеку масштабних хаотичних атак у кіберпросторі, спричинених політичними процесами та рішеннями. Російсько-українське військове протистояння сприяло виявленню в кіберпросторовій діяльності специфічної форми активності з залученням великої кількості людей, які підтримують ідеологічні вподобання сторін конфлікту, без офіційно встановлених відносин з органами управління країнами.

References [Список використаної літератури]

- Kissindzher, H. (2020). World order. Reflections on the nature of nations in a historical context. K.: Vyd-vo Nash Format [in Ukrainian]. [Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті. К.: Вид-во Наш Формат, 2020. 320 с.]
- Panchenko, O., & Hnatenko, V. (2023). Information security in the modern dimension. *Political consequences of the war of the Russian Federation against Ukraine and ways to overcome them: scientific and practical materials. seminar (Kyiv, May 26, 2023)* / edited by G. P. Sytnyk, L. M. Shipilova. Kyiv: Education and Science. University of Publ. example and state services Kyiv. national Taras Shevchenko University, 14–17 [in Ukrainian]. [Панченко О., Гнатенко В. Інформаційна безпека в сучасному вимірі. *Політичні наслідки війни російської федерації проти України та шляхи їх подолання: матеріали наук.-практ. семінару* (Київ, 26 трав. 2023 р.) / за ред. Г. П. Ситника, Л. М. Шипілової. Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2023, С.14–17].
- Khomyk, Kh. (2023). Countering disinformation during the Russian Federation's war against Ukraine. *Political consequences of the war of the Russian Federation against Ukraine and ways to overcome them: scientific and practical materials. seminar (Kyiv, May 26, 2023)* / edited by G. P. Sytnyk, L. M. Shipilova. Kyiv: Education and Science. University of Publ. example and state services Kyiv. national Taras Shevchenko University, 43–44 [in Ukrainian]. [Хомяк Х. Протидія дезінформації під час війни російської федерації проти України. *Політичні наслідки війни російської федерації проти України та шляхи їх подолання: матеріали наук.-практ. семінару* (Київ, 26 трав. 2023 р.) / за ред. Г. П. Ситника, Л. М. Шипілової. Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2023, С. 43–44].
- Kormych, L., & Zavorodnia, Y. (2023). The concept of modern political confrontation in cyber space. *Journal of Cybersecurity*, Volume 9, Issue 1 [in English]. [Kormych L., Zavorodnia Y. The concept of modern political confrontation in cyber space. *Journal of Cybersecurity*. 2023. Vol. 9, Is. 1. URL: <https://academic.oup.com/cybersecurity/article/9/1/tyad017/7240366> (дата звернення: 27.03.2024)].
- Kryvenko, P. (2023). Joint cyber conflict: Russia and Ukraine engage in ground-breaking crowdsourcing. *Cyber security: comments from experts* [in Ukrainian]. [Кривенко П. Спільний кіберконфлікт: росія та Україна беруть участь у новаторському краудсорсингу. *Кібербезпека: коментарі експертів*. 2023. URL: <https://cacds.org.ua/> (дата звернення: 27.03.2024)].
- Howe, J. (2009). Crowdsourcing: Why the power of the crowd is driving the future of business. *Crown Business* [in English]. [Howe J. Crowdsourcing: Why the power of the crowd is driving the future of business. *Crown Business*, 2009. 336 p.]
- Maistrenko, O.V. (2017). Crowdsourcing: essence, types, principles and application tools. *Economy and society*, 9, 507–511 [in Ukrainian]. [Майстренко О. В. Краудсорсинг: сутність, види, принципи та інструменти застосування. *Економіка та суспільство*. 2017. №9. С. 507–511].

Стаття надійшла до редакції 28.02.2024

Zavhorodnya Yu. V.

Department of Political Theories

National University "Odesa Law Academy"

Fontanskaya road str., 23, Odesa, 65009, Ukraine

CROWDSOURCING AS A POLITICAL COMPONENT OF CYBER CONFLICTS (THE CONCEPT OF UKRAINE CYBER AND THE AGGRESSOR)

Summary

The two-year war for the Ukrainian state is permeated by negative processes and the transformation of political consciousness. At the same time, the events that accompany this war encourage evaluative and analytical actions in order to develop the political and legal reality that the entire global world is experiencing in these two years in cyberspace. One of the relevant processes in the Russian-Ukrainian war is cybernetic confrontation as an important component of the general struggle, defense and protection, which is carried out not on the battlefield, but in the digital space, going beyond the territorial flow of military operations.

The cyber-conflict between the authorities of Ukraine and Russia actually began long before the full-scale invasion in 2014, and the intensity of cyber-attacks foreshadowed certain political actions or processes. Half a year before the full-scale invasion, the concentration of attacks by the aggressor country increased exponentially and became one of the signs of the enemy's preparation for a large-scale war to seize Ukrainian lands and cyberspace, control the consciousness of citizens and influence the political system. The unrealized ideas prompted the parties to the military-political conflict to find new forms and methods in order to achieve the desired results. The mechanism for actions in cyberspace was crowdsourced cyberwar, which allowed to attract a large number of talented people to fight in cyberspace. Therefore, there is an urgency to study such a phenomenon as a question of political consequences for society, the state, and the global world.

Key words: crowdsourcing, cyber conflicts, cyber activities, Ukraine, aggressor country.

УДК 327:351.746-027.541]:355.353(560)

Острякова В. Г.

кафедра міжнародних відносин,
факультет міжнародних відносин, політології та соціології,
ОНУ імені І. І. Мечникова,
к. 32, Французький бул., 24/26,
м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: viktoria2612q@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-7493-2114>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.17>

ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКА СТРАТЕГІЯ ТУРЕЧЧИНИ: ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ НА БЕЗПЕКУ ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ

Стаття присвячена дослідженню військово-морської стратегії Туреччини в аспекті забезпечення геополітичного впливу на безпекову ситуацію в Чорноморському регіоні. Відзначено, що геополітична ситуація у Чорноморському регіоні постійно змінюється та викликає занепокоєння у різних гравців, які мають інтереси в цьому регіоні. З'ясовано структуру національних інтересів Туреччини у Чорноморському регіоні, яка формує модель регіональної безпеки. Розглянуто еволюцію, цілі та сучасний стан військово-морської стратегії Туреччини в Чорноморському басейні. Обґрунтовані основні детермінанти військово-морської політики Туреччини у Чорноморському регіоні. Проаналізовані моделі регіональної кооперації у сфері військово-морської безпеки в Чорноморському регіоні. Відзначено роль Організації чорноморського економічного співробітництва для безпеки Чорноморського регіону. Охарактеризований Документ причорноморських країн про заходи зміцнення довіри та безпеки у військово-морській області на Чорному морі. Визначені завдання військово-морської групи оперативної взаємодії BLACKSEAFOR. З'ясовано мету створення Чорноморського командного та комунікаційного центру. Розглянуто цілі військово-морської операції «Чорноморська гармонія». Обґрунтоване значення військово-морського флоту Туреччини як інструменту втілення турецької доктрини «Блакитна Батьківщина». Вказується, що у XXI століття військово-морські сили Туреччини відіграють більш активну роль у зовнішній політиці країни. Охарактеризована сучасна структура військово-морського флоту Туреччини. Дослідниками стверджується, що Туреччина буде свої військово-морські сили, які оснащені передовими технологіями, з довгостроковою мобільністю у відкритому морі. Зроблено висновок, що сьогодні військово-морська стратегія Туреччини виступає національним силовим інструментом, який допомагає забезпечити безпеку в Чорноморському регіоні.

Ключові слова: військово-морська стратегія, Туреччина, Чорноморський регіон, геополітика, безпека, регіональна співпраця, військово-морські сили.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У XXI столітті військово-морська стратегія відіграє важливу роль не лише у забезпеченні національної безпеки Туреччини, а й у реалізації національних інтересів шляхом демонстрації військової морської сили, підтримки миру, виконання гуманітарної допомоги та пошуково-рятувальних операцій. Військово-морська стратегія становить важливу частину зовнішньої політики Туреччини, а також виступає інструментом як жорсткої, так і м'якої сили, який робить значний внесок у конкурентоспроможність Туреччини в глобальній політиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Військово-морську стратегію Туреччини та її вплив на архітектуру політичних відносин в Чорноморському регіоні досліджували значна кількість як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Так, Москалик Д. (Moskalyk, 2021) розглянув військово-морські сили Туреччини з точки зору інструменту впровадження турецької зовнішньої політики. Седляр Ю. (Sedlyar, 2018) проаналізувала безпекову політику Туреччини у Чорноморському регіоні у постбіполярну добу. Вчені Центру Разумкова (2011) обґрунтували напрями зміцнення безпеки в Чорноморському регіоні та перспективи турецько-українського співробітництва. Черник П. та А. Шумка (Chernyk & Shumka, 2012) описали Чорноморський регіон як зону стратегічного домінування. Екер К. та Г. Бахтіяр (Eker & Bahtiyar, 2019) проаналізували особливості фінансування процесу створення військово-морського флоту в період Атаатюрка. Сивіс Е. (Sivis, 2019) розглянув Чорноморський регіон у контексті регіоналізму в період після холодної війни. Туцак Е. (Tutak, 2023) дослідив посилення впливу турецьких військово-морських сил у зовнішній політиці в 100-річчя республіки. Йилмаз С. (Yilmaz, 2007) описав зміну балансу в Чорному морі та Туреччині.

Методологічною основою дослідження став комплексний підхід. Дослідження охоплює широкий спектр аспектів, включаючи аналіз геополітичної ситуації в Чорноморському регіоні, структуру національних інтересів Туреччини, еволюцію та цілі її військово-морської стратегії, а також взаємодію з регіональними безпековими ініціативами. Автори спирається на аналіз політичних та військових аспектів. Дослідження включає аналіз військово-морської політики Туреччини та її вплив на регіональну безпеку, а також роль Організації чорноморського економічного співробітництва. Текст спирається на історичний та порівняльний аналіз. Дослідження розглядає історичну еволюцію та сучасний стан військово-морської стратегії Туреччини, що дозволяє зрозуміти динаміку змін у її підходах та тактиці. Автором використано дескриптивний аналіз для опису військово-технічного розвитку Туреччини. Окрема увага приділяється військово-технічним аспектам, включаючи оснащення флоту Туреччини передовими технологіями та їх вплив на довгострокову мобільність флоту. Спеціальні методи синтезу інформації з різних джерел інформації, включаючи офіційні документи (наприклад, Документ причорноморських країн про заходи зміцнення довіри), дозволити аналіз діяльності військово-морських груп та операцій.

Метод наукової абстракції та узагальнення дозволив зробити автору висновки про роль військово-морської стратегії Туреччини у забезпеченні безпеки в Чорноморському регіоні. Отже, дослідження має багатовимірний характер, включаючи політичний, історичний, військово-технічний аналіз, а також розгляд міжнародних і регіональних безпекових ініціатив.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В сучасному науковому політологічному дискурсі військово-морська стратегія Туреччини, як правило, не пов'язана із зовнішньою політикою країни. Ця ситуація свідчить про те, що військові місії та місії військово-морських сил Туреччини в рамках жорсткої сили взяли на себе свої дипломатичні обов'язки в мирний час. Однак військово-морська стратегія Туреччини також включає елементи м'якої сили, такі як присутність прапору, гуманітарна допомога, пошуково-рятувальна діяльність. У цьому відношенні вона може вплинути на інші держави, забезпечуючи важливе національне джерело сили для зовнішньої політики Туреччини.

При цьому аспект реалізації військово-морської стратегії Туреччини відносно забезпечення безпеки у Чорноморському регіоні часто залишається поза увагою експертів та аналітиків.

Формулювання цілей статті. Основними цілями статті є дослідження концептуальних засад, еволюції та сучасного стану військово-морської стратегії Туреччини, а також геополітичного впливу військово-морської стратегії Туреччини на безпекову ситуацію в Чорноморському регіоні.

Виклад основного матеріалу дослідження. З географічної точки зору Чорноморський регіон являє собою територію, до якої входять: прибережні держави Чорного моря – Туреччина, Болгарія, Румунія, Україна, Грузія та РФ; Молдова, яка не має прямого виходу до Чорного моря, але з'єднана з ним річковим шляхом; Вірменія та Азербайджан, які використовуються для транспортування каспійських енергоресурсів на Захід і знаходяться в коридорі, що сполучає Азію з Європою (Yılmaz, 2007, p. 46).

Слід зазначити, що Чорноморський регіон надає можливості співпраці між країнами в таких сферах, як зовнішня торгівля, транспорт, економіка, енергетика, навколишнє середовище та соціально-економічний розвиток. Крім того, унікальне географічне розташування між Європою, Центральною Азією та Близьким Сходом робить Чорноморський регіон стратегічно важливим не лише для чорноморських держав, але й для різних гравців, які мають інтереси в цьому регіоні (Sivis, 2019, p. 566).

У 1992 році було створено Організацію чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) зі штаб-квартирою в Стамбулі з метою зосередження країн-учасниць на взаємовигідних ініціативах і таких сферах співпраці, як безпека, економіка, стабільність, мир і процвітання. Членство в організації не обмежувалося лише країнами, що межують з Чорним морем, а також включало країни ширшого регіону. У цьому контексті ОЧЕС складається з дванадцяти держав-членів, три з яких є членами Європейського Союзу: Албанія, Вірменія, Азербайджан, Болгарія, Грузія, Греція, Молдова, Румунія, РФ, Сербія, Туреччина та Україна. ОЧЕС розташований на двох континентах із загальним населенням 335 мільйонів людей та складається з країн, що межують з Чорним морем, держав на Балканах і на Кавказі. Це робить дану організацію найбільшим транспортним та енергетичним коридором у Європі.

Хоча за роки існування ОЧЕС Чорноморський регіон не був повністю інституціалізований з точки зору регіональної інтеграції та глибокої співпраці між країнами-членами, сьогодні важливість Чорноморського регіону безсумнівна. Домінування двох регіональних держав (Туреччина та РФ), їхня зацікавленість перетворити цю можливість на отримання регіонального суверенітету, безперервна політична напруженість між РФ та іншими державами-членами ОЧЕС, війна розв'язана РФ в Україні, а також позиція Туреччини щодо проток за Конвенцію Монтре ще більше ускладнюють безпекову ситуацію в Чорноморському регіоні. У зв'язку з цим, Туреччина задля забезпечення безпеки в Чорноморському регіоні постійно використовує та розвиває свою військово-морську стратегію відповідно до геополітичних та регіональних умов, що постійно змінюються.

У цьому контексті слід відзначити, що ще з самого початку утворення Турецької Республіки (29 жовтня 1923 року) її засновник Газі Мустафа Кемаль Ататюрк виступав з ініціативами щодо відновлення та зміцнення турецьких військово-

морських сил. Ататюрк завжди підкреслював, що Турецька Республіка, яка оточена морями з трьох боків, повинна мати сильну структуру військово-морських сил, і визнавав важливість досконалого і боездатного військово-морського флоту для забезпечення безпеки в Чорноморському регіоні. У період правління Ататюрка значні фінансові ресурси було спрямовано на зміцнення військово-морської інфраструктури. Хоча здебільшого військово-морський інвентар постачався шляхом імпорту, з іншого боку, робилися спроби здійснити будівництво військових кораблів власними силами, і навіть ремонт іноземних кораблів почали здійснювати на національних верфях (Eker & Bahtiyar, 2019, p. 23).

Військово-морська стратегія Ататюрка включала не тільки зміцнення військово-морського флоту, але й створення загальної морської обізнаності в комерційному, культурному та дипломатичному контекстах. Турецька військово-морська стратегія, яка започаткувалася Ататюрком від заснування республіки й дотримувалася аж до XXI століття, загалом базується на чотирьох стратегічних цілях: по-перше, це зобов'язання Туреччини, як півострівної держави, отримати владу на морі; по-друге – підготовка кваліфікованого морського персоналу; по-третє – загальна обізнаність турецької нації про море; по-четверте – створення глобальної морської держави з національними елементами. Військово-морські сили Туреччини, які виконують свою місію для досягнення цих чотирьох головних цілей, з початку 2000-х років почали служити реалізації національних інтересів активніше та більш ефективно.

У той час як зміни в геополітичному та стратегічному балансі на глобальному та регіональному рівнях у XX столітті викликають багатоглибкі загрози у сфері безпеки, особливо в Чорноморському регіоні, подолання цих загроз та захист національних інтересів вимагає військово-морської сили, підкріпленої комплексною політикою. Крім того, під впливом технологічного розвитку та глобалізації обсяг переваг, які держави отримують від морських просторів, розширився, таким чином моря стали найбільш критичною зоною влади у XXI столітті (Tutak, 2023, p. 116).

У зв'язку з цим, командування військово-морських сил Туреччини, які адаптуються до глобальних подій, перераховує, чому морські райони такі важливі для Турецької Республіки:

- 1) вважається, що загрози інтересам і безпеці країни, швидше за все, виходять з моря;
- 2) моря мають важливе значення для постачання та розподілу енергії для Туреччини, яка залежить від іноземних джерел постачання енергії та має потреби в енергії що зростають;
- 3) як і в усьому світі, зовнішня торгівля Туреччини в основному здійснюється морем;
- 4) з розвитком економіки Туреччини збільшуються іноземні інвестиції та виникає необхідність захисту прав у цих сферах;
- 5) морська юрисдикція Туреччини містить багаті природні ресурси, гарантовані міжнародним правом для держави та майбутніх поколінь (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2023).

Очевидно, що завдяки винятковій військово-морській могутності та взаємодії з НАТО, Туреччина здатна захистити себе від ймовірних військових, а також асиметричних загроз та ризиків у Чорноморському регіоні. Однак без відсутності

взаємодії з чорноморськими державами – не членами НАТО, політична стабільність та військова безпека Чорноморського регіону постбіполярної доби неможлива. Очевидна перевага турецьких ВМС у Чорному морі здатне викликати підозрілість інших регіональних держав щодо намірів та цілей Анкари. У зв'язку з цим Туреччиною розроблена збалансована військово-морська стратегія, яка спрямована на регіональну кооперацію з іншими причорноморськими державами у сфері військово-морської безпеки.

Прагнення Туреччини до рівно векторних стосунків як з НАТО, так і з чорноморськими державами, продиктувало ініціювання та участь Туреччини у кількох моделях співробітництва між країнами Чорноморського регіону, що певною мірою сприяло зростанню довіри між прибережними державами.

Одним із перших кроків на шляху до встановлення тісної кооперації у сфері військово-морської безпеки країн Чорноморського регіону було ухвалення у 2002 році в Києві главами зовнішньополітичних відомств Болгарії, Грузії, Румунії, РФ, Туреччини та України «Документа про заходи зміцнення довіри та безпеки у військово-морській області на Чорному морі» (Центр Разумкова, 2011, с. 52). Згідно з Документом держави-учасниці мали обмінюватися інформацією про сукупну кількість бойових надводних кораблів водотоннажністю з повним завантаженням 400 тонн і більше, підводних човнів водотоннажністю в зануреному стані 50 тонн і більше, десантних кораблів та затвердженої чисельності особового складу мирного часу, що знаходиться у районі застосування. У рамках цієї ініціативи проводився обмін візитами між військово-морськими експертами та офіцерами всіх рівнів, здійснювалися контакти між відповідними військово-морськими установами, надавалися запрошення кораблям до портів або до військово-морських баз, реалізовувалися програми обміну для офіцерів військово-морських сил та мічманського складу, проводилися щорічні військово-морські навчання довіри.

Іншим важливим кроком у сфері військово-морської кооперації, зробленим з ініціативи Туреччини, було створення у 2001 році в м. Гельджюк військово-морської групи оперативної взаємодії BLACKSEAFOR (Black Sea Naval Cooperation Task Group) у складі 6 прибережних держав – Туреччини, України, Болгарії, Румунії Грузії та РФ. Серед основних завдань BLACKSEAFOR були визначені: пошуково-рятувальні та гуманітарні операції, морське розмінування, екологічний моніторинг, спільні навчання, візити доброї волі, які сприяють зростанню взаємної довіри та підвищенню навичок взаємодії сил військово-морських флотів причорноморських держав. Як підкреслюється в науковій літературі, «активізація спільної Чорноморської групи військово-морського співробітництва BLACKSEAFOR розглядалася в перспективі як морський компонент багатонаціональних миротворчих сил у Чорному морі» (Sedlyar, 2018, с. 70).

В рамках військово-морської стратегії Туреччини у 2003 році з її ініціативи у болгарському місті Бургас було створено Чорноморський командний та комунікаційний центр (Black Sea Regional..., 2024) для забезпечення координації та сприяння обміну інформацією між силами берегової охорони прибережних держав Чорноморського регіону. Центр забезпечує прямий контакт та зв'язок між силами берегової охорони та прикордонної поліції Чорноморських держав, інтегруючи обмін інформацією на національному та регіональному рівнях.

Ще одна регіональна ініціатива Туреччини – це реалізація з 2004 року турецькими ВМС військово-морської операції «Чорноморська гармонія» (Black Sea

Harmony Operation, 2024), яка спочатку проводилася за погодженням з НАТО. Головна її мета – забезпечення контролю за судноплавними шляхами, отримання повних і перевірених даних про пересування суден у Чорноморському регіоні (Chernyk & Shumka, 2012, с. 120).

При цьому ініціатива «Чорноморська гармонія» не передбачає силових заходів щодо підозрюваного судна у відкритому морі, проте дозволяє проводити висадку на борт судна та його огляд зі згоди капітана та держави прапора. Операція «Чорноморська гармонія» покликана стати свого роду лабораторією з відпрацювання порядку функціонування механізмів BLACKSEAFOR для протидії асиметричним загрозам. В рамках цієї операції (на відміну від BLACKSEAFOR) ВМС країн-учасниць залишаються під національним командуванням, а Постійний координаційний центр операції (Operation's Permanent Coordination Center) розташований у турецькому місті Ереглі.

Поєднання BLACKSEAFOR та «Чорноморської гармонії», як вважають експерти, дозволяє Туреччині домінувати у сфері військово-морської безпеки у Чорноморському регіоні, враховуючи обмежену військово-морську міць інших прибережних країн Чорноморського регіону. Однак варто відзначити, що військово-морське домінування Туреччини в Чорноморському регіоні досягається завдяки переважаючому військово-морському потенціалу цієї держави, а BLACKSEAFOR та «Чорноморська гармонія» є інструментами, які швидше компенсують цю перевагу. На думку експертів, BLACKSEAFOR та «Чорноморська гармонія» мають стати «інструментами, що пов'язують інтереси НАТО з тими прибережними державами, які зацікавлені у вступі до євроатлантичної системи безпеки» (Erdogan, 2007).

Структурні, технологічні та стратегічні розробки, які наявні у військово-морських силах Туреччини станом на 2023 рік (на 100-річчя заснування Турецької Республіки), призвели до появи військово-морського флоту, який впливає на зовнішньополітичні події, а не флоту, на який впливають події у зовнішній політиці. В XXI столітті військово-морський флот Туреччини, зміцненими національними ресурсами, здатен діяти в глобальному масштабі. В результаті модернізації своїх військово-морських сил Туреччина, яка з трьох сторін оточена морями, зуміла досягти необхідної потужності для захисту своїх національних інтересів.

Зараз керівництво Туреччини наголошує на необхідності мати військово-морські сили достатньої якості та кількості для присутності в морських юрисдикціях під назвою «Блакитна батьківщина» (усі національні та міжнародні моря, де існують національні права та інтереси). Вперше доктрину «Блакитна Батьківщина» озвучив у 2006 році Дж. Гюрденіз, який на той момент був начальником штабу військово-морських сил Туреччини. У 2010 році цю концепцію більш докладно описав Ц. Яйчи, колишній начальник відділення планування штабу військово-морського флоту Туреччини у своїй книзі «Загальне морське право». Сьогодні доктрина «Блакитна Батьківщина», постульована Р. Ердоганом і владною партією Туреччини, виступає одним із важливих векторів зовнішніх відносин Турецької Республіки.

При цьому військово-морському флоту відводиться ключове значення як інструменту втілення турецької доктрини «Блакитна Батьківщина». Слід підкреслити, що Туреччина створила власний військово-морський флот, маючи при цьому менш потужний промисловий та економічний потенціал, ніж передові

морські країни. Використання іноземних технологій та суднобудівної промисловості, співпраця з іноземними корпораціями та розвиток власного військово-промислового комплексу дозволили Туреччині створити військово-морський флот що налічує 150 кораблів. З них основну ударну силу представляють 16 фрегатів, 12 субмарин та 10 корветів. Військово-морські сили Туреччини налічують й 112 допоміжних кораблів. Важливим елементом турецького військово-морського флоту є його підводні сили, що включають 12 дизель-електричних багатоцільових підводних човнів німецького проектування, оснащених торпедними апаратами та протикорабельними ракетами. Продовжуючи курс на автономізацію військово-морського комплексу держави, в Туреччині тривають роботи над проектами субмарини, розвідувального корабля, десантно-штурмового човна, безпілотного човна. Також Туреччина активно займається розробкою власних систем морських озброєнь, які мають замінити закордонні зразки на нових судах (Moskalyk, 2021, с. 101).

Отже, можна стверджувати, що військово-морська потужність Туреччини, сучасні військово-морські сили та оборонна промисловість, яка зростає, забезпечують значну стратегічну перевагу в зовнішній політиці країни.

Висновки дослідження та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Збереження безпеки та стабільності у Чорноморському регіоні є пріоритетним питанням для Туреччини. У зв'язку з цим, військово-морська стратегія Туреччини – це національний силовий інструмент, який допомагає забезпечити безпеку в Чорноморському регіоні. При цьому військово-морська стратегія Туреччини виступає як жорсткою, так і м'якою силою в Чорноморському регіоні. На даний час військово-морські сили Туреччини представляють собою один із сучасних і ефективних національних силових інструментів впливу на безпекову ситуацію в Чорноморському басейні завдяки своїх могутності та потужності порівняно з іншими причорноморськими країнами. Військово-морська стратегія Туреччини захищає зону стратегічних інтересів Туреччини навколо її узбережжя, і в майбутньому цей інструмент буде значно підсилений, що збільшить позиції Туреччини в Чорноморському регіоні та сприятиме успіхам її зовнішньополітичних операцій. Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є вивчення того, як розв'язана війна РФ в Україні 2022–2024 років вплинула на військово-морську стратегію Туреччини в Чорноморському регіоні.

References [Список використаної літератури]

- Chernyk, P., & Shumka, A. (2012). The Black Sea region as a zone of strategic dominance. *Bulletin of Lviv University*, 31, 118–132 [in Ukrainian]. [Черник П., Шумка А. Чорноморський регіон як зона стратегічного домінування. *Вісник Львівського університету*. 2012. Vol. 31. P. 118–132].
- Eker, K., & Bahtiyar, G. (2019). Financing of the navy creation process during the Atatürk period. *From Blue Homeland to Open Seas Magazine*, 1(3), 16–23 [in Turkish]. [Eker K., Bahtiyar G. Atatürk döneminde donanma oluşturma sürecinin finansmanı. *Mavi Vatan'dan Açık Denizlere Dergisi*. 2019. Vol. 1, Is. 3. P. 16–23].
- Erdogan, I. (2007). The Black Sea region and Ukraine's place in it. Retrieved from <https://day.kyiv.ua/article/svitovi-dyskusiyyi/chornomorskyu-rehion-i-mistse-v-nomu-ukrayiny> [in Ukrainian]. [Ердоган І. Чорноморський регіон і місце в ньому України. 200. URL: <https://day.kyiv.ua/article/svitovi-dyskusiyyi/chornomorskyu-rehion-i-mistse-v-nomu-ukrayiny> (дата звернення: 25.01.2024)].
- Moskalyk, D.D. (2021). The «Blue Motherland» doctrine and the Turkish naval forces as a tool for the implementation of Turkish foreign policy. *Politicus*, 4, 99–104 [in Ukrainian]. [Москалик Д. Д. Доктрина «Блакитна Батьківщина» та військово-морські сили Туреччини як інструмент впровадження турецької зовнішньої політики. *Політикус*. 2021. Vol. 4. P. 99–104].

- Naval Forces Command (2023). Principles and priorities. Retrieved from <https://www.dzkk.tsk.tr/Arge/icerik/ilke-ve-onceliler> [in Turkish]. [Deniz Kuvvetleri Komutanlığı. İlke ve öncelikler. 2023 URL: <https://www.dzkk.tsk.tr/Arge/icerik/ilke-ve-oncelikler> (дата звернення: 08.01.2024)].
- Razumkov Center (2011). Strengthening security in the Black Sea region and the prospects of Turkish-Ukrainian cooperation. Kyiv, Zapovit, 92 [in Ukrainian]. [Центр Разумкова. Зміцнення безпеки в Чорноморському регіоні і перспективи турецько-українського співробітництва. Київ: Заповіт, 2011, 92 с.].
- Sedlyar Yu. (2018). Security policy of Turkey in the Black Sea region in the post-bipolar era. *Scientific Bulletin of Mykolaiv National University named after V. O. Sukhomlynskyi*, 2, 69–74 [in Ukrainian]. [Седляр Ю. Безпекова політика Туреччини у Чорноморському регіоні у постбіполярну добу. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2018. Vol. 2. P. 69–74].
- Sivis, E. (2019). Black Sea Region within the context of regionalism: foreign policy dynamics in the post-cold war period. *Ömer Halisdemir University Faculty of Economics and Administrative Sciences Journal*, 12(4), 563–577 [in Turkish]. [Sivis E. Bölgeselcilik Kavramı Işığında Karadeniz Bölgesi: Soğuk Savaş Sonrası Dış Politika Dinamikleri. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 2019. Vol. 12, Is. 4. P. 563–577].
- Tutak, E. (2023). The Increasing Influence of the Turkish Naval Forces in Foreign Policy in the 100th Anniversary of the Republic. *Süleyman Demirel University Visionary Magazine*, 14, 108–126 [in Turkish]. [Tutak E. Cumhuriyetin 100. Yılında Türk Deniz Kuvvetleri'nin Dış Politikada Artan Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*. 2023. Vol. 14. P. 108–126].
- Yilmaz, S. (2007). Changing Balances in the Black Sea and Türkiye. *Black Sea Research*, 15, 45–66 [in Turkish]. [Yilmaz S. Kardeniz'de Değişen Dengeler ve Türkiye. *Karadeniz Araştırmaları*. 2007. Vol. 15. P. 45–66].

Стаття надійшла до редакції 24.01.2024

Ostriakova V. G.

Department of International Relations
Odessa I. I. Mechnikov National University
r. 32, French blvd, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

MILITARY AND NAVAL STRATEGY OF TÜRKİYE: GEOPOLITICAL IMPACT ON THE SECURITY OF THE BLACK SEA REGION

Summary

The article is devoted to the study of Türkiye's naval strategy in the aspect of ensuring geopolitical influence on the security situation in the Black Sea region. It was noted that the geopolitical situation in the Black Sea region is constantly changing and causes concern among various players who have interests in this region. The structure of Türkiye's national interests in the Black Sea region, which forms a model of regional security, is clarified. The evolution, goals and current state of Türkiye's naval strategy in the Black Sea basin are considered. The main determinants of Türkiye's naval policy in the Black Sea region are substantiated. Analyzed models of regional cooperation in the field of naval security in the Black Sea region. The role of the Black Sea Economic Cooperation Organization for the security of the Black Sea region was noted. Characterized Document of the Black Sea countries on measures to strengthen trust and security in the naval region on the Black Sea. The tasks of the BLACKSEAFOR naval operational interaction group have been defined. The purpose of the creation of the Black Sea Command and Communication Center has been clarified. The objectives of the naval operation "Black Sea Harmony" were considered. The justified importance of the Turkish Navy as a tool for implementing the Turkish doctrine «Blue Motherland». It is indicated that in the 21st century, the Turkish Navy plays a more active role in the country's foreign policy. The modern structure of the Turkish Navy is characterized. The author claims that Türkiye is building its naval forces, which are equipped with advanced technologies, with long-term mobility in the open sea. It was concluded that today Türkiye's naval strategy acts as a national power tool that helps ensure security in the Black Sea region.

Key words: naval strategy, Türkiye, Black Sea region, geopolitics, security, regional cooperation, naval forces.

UDC 327.88:341.485](460:569.4)

Khmel A. O.

PhD in History, Assistant Professor,
International Relations and of Foreign Policy Department,
Petro Mohyla Black Sea National University,
68 Desantnykiv str., 10,
Mykolaiv, 54000, Ukraine
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.18>

HYBRID THREATS BASED ON ANTISEMITISM AND ANTI-ISRAELI PROPAGANDA IN CURRENT SPANISH-ISRAELI RELATIONS

Israel and Spain have faced a range of security challenges in recent years, including terrorism, cyber-attacks, and disinformation campaigns. Though Spain-Israeli relations have been constantly developing, the researchers point out the contrary views towards Israel within Spanish society and politics. There are organizations as well as individuals within Spanish society that spread antisemitism and anti-Israeli propaganda, often based on a distorted and biased view of the Arab-Israeli conflict mixed with misconceptions, stereotypes, and misinformation about Israel and its policies. Moreover, they are not only threatening the Jewish people, but also undermining the values of tolerance, respect, and human dignity of non-Jewish population in Spain, which are either countering such crimes or supporting them directly or indirectly. Therefore, fighting the antisemitism and anti-Israeli propaganda by Spain with the support from Israel, can strengthen the human rights policies in these countries and contribute to the development of a more tolerant international society.

Methodology of this study combines the methods of comparative and descriptive analysis, that are used to investigate the dynamics of mutual relations between Israel and Spain in countering hybrid threats, focusing on antisemitism and anti-Israel propaganda within the context of international relations. The comparative method was used to compare different events in Spain-Israeli relations in order to identify the patterns and tendencies in mutual relations. The descriptive method was used to characterize these peculiarities.

Research objectives of this study are aimed at analyzing of the hybrid threats based on antisemitism and anti-Israeli propaganda in current Spanish-Israeli relations and suggest the ways of countering these threats and promoting a more constructive and mutually beneficial relationship. The study seeks to identify mutual mistakes in current Spanish-Israeli relations, and offer a complex understanding of the cooperative efforts necessity.

Specific features of this study: the human security problems in international relations are researched, focusing on the examination of the complexities of antisemitic and anti-Israel narratives, mistakes and misconceptions of Spain towards Israel. The study has the following **scientific novelty**: for the first time in Ukrainian science, the hybrid threats based on antisemitism and anti-Israeli propaganda in current Spanish-Israeli relations have been researched.

Main Results of the Study: the clear evidence of increasing antisemitism and anti-Israeli propaganda in Spain, the absence of forceful statements and actions from Spanish authorities towards terrorists and their supporters in EU and the Spanish government's opposition to recognizing the full and legitimate right of Israel to protect the population of the Holy Land from the Arab terrorist organizations, raises serious concerns and negatively affect the mutual relations between countries.

Key words: Spain, Israel, hybrid threats, antisemitism, anti-Israeli propaganda, international relations, human security.

Problem statement. Hybrid threats, antisemitism, and anti-Israeli propaganda are three separate phenomena, they are highly interconnected in the modern world and pose serious challenges to regional and international stability, human security and mutual cooperation.

Hybrid threats refer to the usage of various means of offensive: subversion, sabotage, diversionary tactics, and influence operations with fake news, defamatory campaigns, manipulations and disinformation in social media to one's own advantage. Antisemitism is based on the hatred and aggression toward Jews as a nation and anti-Israeli propaganda refers to false narratives designed to delegitimize Israel's existence or actions through selective presentation of facts, fabrication, distortion or omission of facts. All three have shared goals and are often used jointly to reinforce one another's objectives in order to maximize the negative effects on the safety of Jewish communities in the targeted countries, to turn the population of these countries against their Jewish communities and spread the activities aimed at international defamation and isolation of Israel.

Though the issues of antisemitism and anti-Israeli propaganda have deep historical roots in Spanish history, especially from the Inquisition era (when Jews were forced to convert to other religion, otherwise have been killed), nowadays there is the rise of Spanish radical left political parties together with the immigrants and locals, who support the Arab terrorist HAMAS, Hezbollah, Islamic jihad. These groups spread the antisemitic rhetoric, promote hatred against Israel and often employ conspiracy theories blaming Jewish communities for various societal problems such as economic instability and immigration issues. In this way they create hybrid threats for Spanish government and society. Ignoring these problems could lead to negative consequences. Therefore it is crucial for Spain's authorities to address these issues and take swift and effective steps to stop the growth of these problems.

Analysis of previous research and publications. Ukrainian academic scholars from international relations, political science, and sociology have explored different aspects of hybrid threats as well as issues of antisemitism and anti-Israeli propaganda. It is important to name some authors and few of these studies: Yu. Maneliuk, D. Pashchenko analyzed the key concepts of antisemitism as a political ideology (Maneliuk & Pashchenko, 2022), Yu. Radchenko studied the new perspectives in researching the history of the Holocaust in Ukraine (Radchenko, 2022), V. Palyvoda explored the ways to counter the hybrid threats in EU on the example of Slovakia (Palyvoda, 2020).

The foreign authors are largely contributing to researches of these topics. One of the recent research papers are M. Robin "European anti-propaganda policies" (Robin, 2023) as well as W. Bennett and S. Livingston "The disinformation order: Disruptive communication and the decline of democratic institutions" (Bennett & Livingston, 2018).

Despite the numerous publications on these issues, there are still no Ukrainian and no foreign academic papers that are analyzing the issues of antisemitism and anti-Israeli propaganda as the core components of hybrid threats in the context of Spain-Israeli relations.

Primary purpose is to research the hybrid threats based on antisemitism and anti-Israeli propaganda in current Spanish-Israeli relations and present the ways of countering these threats in for improving the mutual relations between the nations.

Presenting main material. The scientists point out the presence of opposite views within Spanish politics towards Israel, ranging from supportive to critical. It is important to review several recent events that highlight the controversial policies by Spanish government, politicians and political parties and how they can be used as hybrid threats.

Some political decisions can be viewed as one-sided and even biased, mainly because they were influenced by the rise of antisemitism and anti-Israeli propaganda in Spain. It is essential to consider that all the world countries are experiencing issues of antisemitism and anti-Israeli propaganda, and Spain is not an exception. The May 2023 survey by the Anti-Defamation League (ADL) suggests that one in four Europeans share antisemitic views with Spain having 26 percent of the population sharing these beliefs (Klein, 2023b). According to this report Spain has the highest of all Western European countries level of antisemitism (Klein, 2023b).

Furthermore the high level of antisemitic views in Spain increases the effectiveness of hybrid threats against the country because they provide a fertile ground for attackers, which target not only the security of Jewish individuals and Jewish communities but also universal values of tolerance, respect, and human dignity. For Spain it is increasingly important to counter antisemitism and anti-Israel propaganda, considering the tragic and painful history of Jewish people in this country, who were constantly facing diverse security threats and crimes: Spanish inquisition crimes against them, anti-Jewish laws, fostering the exile of the Jewish people from their own property and other human rights violations. In order to strengthen the Spanish society it is absolutely important to spread information about the 7 universal human laws according to traditional Judaism. In many Spanish big cities as well as in other big world cities, there are groups that learn these universal laws for non-Jews according to traditional Judaism (Artzi, 2021).

It is also necessary to mention that the current Spanish government constantly makes statements against the counter-terrorist actions of Israel on the territories of the settlements and Jerusalem. Therefore, it doesn't fully agree to support Israel's counter-terrorist operations; the Israel's sovereign authority over all its territories, especially the territories of settlements and condemn the Arab terrorist attacks, Arab illegal construction and so on (Government urges, 2023). In 2023 the Israeli parliamentarians abolished the disengagement law in northern Samaria and made statements about focusing their attention on the development of the Jewish communities on the territories of Israeli settlements as well as increasing the human security level on these territories (Knesset repeals, 2023). The actions by all the members of current Israeli government, especially Permanent Representative Gilad Erdan in UN, are aimed at spreading the knowledge among other nations about Israel, Jewish people, Judaism and its values as well as: "...the legitimate right of the Jewish people coming home to the land that God promised us" and "... Israel has been, is and always will be the homeland of the Jewish people...". (Erdan holds, 2023). It is highly recommended that Spain finally recognize the legitimate right of the Jewish people on the whole territory of Holy Land. In fact, Spanish government itself were struggling to keep the integrity of their country, they did not recognize the full autonomy of its administrative region - Catalonia and prohibited the separatist movement, suggesting that this movement is most far-right and xenophobic and finally arresting its members for terrorist offenses (Gorvett, 2023). It is highly suggested for Spain to fully support the integrity of the Land of Israel.

One-sided approach, in particularly to the Arab-Israeli conflict could be seen as biased and can only harm the beneficial cooperation between the countries. Moreover, as Isabel Diaz Ayuso, a Spanish politician has said during her visit to Israel in February 2023: “Coming to Israel or talking to Israelis is essential to understanding the reality of life in Israel. Otherwise, you will get a picture of violence that leads to brutality, and that is the only thing you will know about Israel” (Kahana, 2023). According to her, this is the result of fake news, that distort the understanding of Israel and Jewish people abroad. She is also very positive and supportive for the Israeli government’s judicial reform, because it indicates that: “Israel is a democratic country” (Kahana, 2023). Diaz Ayuso is constantly promoting the positive image of Israel in Spain, EU and on the international arena, fights against the boycott of Israel (Kahana, 2023).

Furthermore, some Spanish politicians as well as parties and organizations to which they belong, are openly supporting organizations, which are considered terrorist by the European Union and Israel. In February of 2023 some of the Spanish EU delegation members, particularly Ana Miranda (Greens/European Free Alliance group) and Manu Pineda (Spanish Communist Party), were not allowed to visit Israel on a diplomatic mission due to their support for terrorist organizations: Ana Miranda openly credits the anti-Israeli policy of Hamas (is terrorist according to the European Union and Israel legislation) and Manu Pineda praises policies of Hamas and PFLP (is terrorist based on Israel legislation). The Spanish government officially opposed such policy of Jerusalem. Israel authorities reported that the decision was based only on the Israeli legislative documents prohibiting the support for terrorist organizations. (Sherman, 2023). Later, on the 6th of June 2023 Pineda received award from the GCRP organization’s general coordinator, Sheikh Yusuf Abbas, the leader of anti-Israel movement against normalization between Israel and Arab states, who is involved closely with Hezbollah (designated as a terrorist organization by Israel) (Lempkowicz, 2023d).

The use of Spanish political parties and individual politicians by terrorist organizations could be seen as leverage to spread the antisemitic ideas in order to achieve the objectives of these terrorist organizations. Spain's position as the country with the highest level of antisemitism in Western Europe increases its attractiveness as a target for hybrid attacks from such terrorists. Israel's decisions are completely based on legitimate security concerns. All these terrorist organizations openly seek to harm Israel and Jewish people as well as destabilize the Middle East region as a whole. Hence, Israel aims to ensure its human security and counter hybrid threats that appear from the Gaza Strip, Judea and Samaria and other territories. Spanish government, as a partner in countering hybrid threats, needs to respect and understand Israel's security policy and recognize the significance of countering and preventing terrorist activities that pose a threat not only to Israel but also to regional and international stability.

Another example of the anti-Israeli policies is the actions of the Podemos' Spanish populist left-wing party. Being a member of the Spanish government coalition and a part of EU Parliament (with 5 seats out of 54) this party demonstrates a highly critical attitude towards Israel in EU Parliament, giving it 0% support out of the 71 analyzed EU Parliament members' votes on Israel, whereas the European Conservatives and Reformists Party (there members from Spain in this party) gives 96,18% of votes in favor of Israel (Lempkowicz, 2023a).

The Spanish left-wing parties frequently use antisemitism and anti-Israeli propaganda for their Spanish target audiences and for their supporters abroad. For example, in June 2023 Amparo Rubiales, leader of the PSOE in Sevilla, called Elias Bendodo, the leader of the Spanish Conservative party, a “Nazi Jew”. After Bendodo and Spanish Conservative party supporters demanded rectification from Rubiales, she did exactly the opposite: made anti-Israeli statements, repeated her insults and didn't offer an apology for her behavior. Finally, she was dismissed from her position (Lempkowicz, 2023c).

Previously, in February 2023 Barcelona Mayor Ada Colau terminated the twinning agreement with Tel Aviv and gave antisemitic and anti-Israeli statements, calling Israel “apartheid” (Hajdenberg, 2023). The European Jewish Congress and Israeli Foreign Ministry criticized the decision, viewing it as motivated by anti-Israel bias and lending support to extremists and terrorist organizations (Hajdenberg, 2023).

The radical wings of left parties are also targeting the Israeli officials and pro-Israeli activists. In February 2023 several dozen left radical pro-Arab activists, associated with Unidas Podemos attacked the Israel's Ambassador to Spain Rodica Radian-Gordon, who was invited to speak at Universidad Complutense of Madrid. The attack on the Ambassador could be also seen as a part of a trend in Spanish society towards radicalization of individuals, which further become engaged in hybrid threat activities. Spanish government was constantly advised to condemn such acts of violence, arrest the initiators of attacks and take measures to prevent similar incidents from occurring in the future (Lempkowicz, 2023b).

Social media, which are often used by offenders to spread the anti-Israeli propaganda and antisemitism have also currently faced criticism. Different anti-Israeli international organizations, agencies and groups affiliated with terrorists, that are shaping the EU narrative about Israel, are considered to pose hybrid threats in Spain-Israel relations. According to reports of Israel's Foreign Ministry on Twitter the number of antisemitic posts went up to 106% weekly increase in 2022 since Elon Musk became its director, as well as the total rise of the anti-Israel propaganda online (Muallem, 2023).

In May 2023 it became known that 7amleh - NGO, that boycotts Israel, makes anti-Israeli campaigns, praises the terrorists and attacks against Israelis is a “trusted partner” of Meta and a member of Twitter's “Trust and Safety Council.”, which gives them advises on Israel content moderation. Owners of the platforms according to Israel's Foreign Ministry constantly refuse to remove the anti-Israeli propaganda and antisemitic posts, hiding behind the “freedom of expression” statements. Opposite to “freedom of expression” the antisemitic and anti-Israeli narratives are used to manipulate public opinion and spread hate against Israel and Jewish people (Harkov, 2023).

The anti-Israeli propaganda and antisemitism as the components of hybrid threats are also used in UN by its members as a tool for issuing anti-Israeli resolutions, maintaining non-diplomatic behavior, and disrespect for legitimate claims of Israel. In the context of countering the hybrid threats Israel aims to combine its efforts at the UN with countries to struggle against the deception, lies and disinformation of Russia and its allies and those who support the anti-Israeli policies in the region (Wagenheim, 2023).

In May 2023 Miguel Moratinos, Spanish diplomat and politician, who is currently in charge of monitoring the issues of antisemitism at the UN, announced a meeting in Cordoba, Spain, in June to discuss an action and response plan for combatting antisemitism in UN and its member countries. Nevertheless, the meeting was

postponed to September as well as the official plans to adopt the universal International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA) working definition in UN, which was passed by 40 states and more than 1,100 organizations around the world. Anti-Israeli propaganda in UN serves as a catalyst for the spreading of antisemitic ideologies, increasing the potential hybrid threats towards UN countries (Cooper, 2023).

Despite the fact that the Cordoba meeting was postponed, in June 2023 the representative from Spain which is the member of Israel Allies Foundation took part in a policy summit in Prague on countering EU regulations on labeling products from the Golan Heights, Judea and Samaria, Jerusalem and boycott movements by EU. The aim of this summit was to reinforce and scale up the responses to these highly discriminational policies. Dr. Josh Reinstein, president of Israel Allies Foundation explained that: “Labeling products exclusively from the one and only Jewish State violates the internationally-accepted IHRA definition of antisemitism” (Klein, 2023a).

Since the terrorist attack on Israel made by the terrorist of Hamas, Islamic jihad, Hezbollah on the 7th of October 2023, the level of antisemitism in Spain has risen dramatically, with thousands attending anti-Israeli rallies, with the widespread propaganda of violence against Israel in Spain, appearance of many antisemitism graffiti on the Jewish buildings, especially synagogues. Maxo Benalal, Secretary General of the Federation of Jewish Communities in Spain, urged the government of Spain and Spanish society that the situation is “truly terrifying” (Gillott, 2023).

Amidst the clear evidence of increasing antisemitism in Spain, the absence of forceful statements and actions against terrorist supporters in EU from Spanish authorities and the lack of the unwavering commitment of the Spanish government to full and legitimate right of Israel to protect the population of the Holy Land, attacked by “barbaric” terrorists, raises serious concerns.

In contrast to the EU leaders and officials, who arrived in Israel to express their full support to Israeli people, to learn more about the terrorist attacks of the Arab terrorist groups and to respond to threats in EU posed by terrorists with military, legal, law-enforcement and diplomatic counter-terrorism actions, Spain's Prime Minister Pedro Sanchez and government officials openly refused to visit Israel and failed to express the strong support to Israeli people. Pedro Sanchez and Spanish government officials chose to call for a “humanitarian ceasefire”. It is evident that such approach of the Spanish government fails to recognize the hatred towards the people of Israel and antisemitism as the root causes of this conflict and to address the urgent need for Israel to exercise its fundamental right to self-defense (Faggionato, 2023).

Moreover, many high officials within the ruling Spanish coalition made statements questioning Israel's legitimacy to defend itself against terrorists. One notable example is the social rights minister Ione Belarra, who openly questioned whether Israel had committed war crimes in response to Hamas' terrorist attacks, persistent rocket fire and abduction of Israeli civilians. She even went so far as to suggest that Spain should consider breaking off diplomatic relations with Israel if it was found guilty of committing such crimes. Her words have been met with strong condemnation across much of the Jewish community in Spain and abroad. Such statements of Spanish authorities are certainly fanning the flames of hostility towards Jews in Spain and abroad rather than seeking to legally prosecute violent Arab terrorists of Hamas, Hezbollah, Islamic jihad and their Spanish supporters as well as EU supporters (Spanish minister wants the world to isolate Israel, 2023).

Additionally, the current Spanish government encouraged the statements made by UN Secretary General António Guterres, in which he said: “It is important to also recognize the attacks by Hamas did not happen in a vacuum” (Staff, T. & AFP, 2023). Israel and its nations-supporters are deeply disappointed by Guterres' statement suggesting that there may have been justifiable reasons behind Hamas' actions. The undoubtful fact is that Hamas conducted an organized campaign of terrorist acts against the innocent Israeli civilians, launching thousands of rockets from Gaza and sending thousands of terrorists and their supporters across the border to carry out deadly attacks on both civilians and soldiers, Hamas terrorists abducted children and women (Staff, T. & AFP, 2023).

The Arab terrorist organizations such as Hamas openly use violent tactics of targeting schools, hospitals, and other civilian infrastructure, use human shields and child recruitment tactics, which further illustrates the cruelty and depravity of their methods. These actions are a clear violation of international law as well as human rights conventions and cannot be excused or rationalized under any circumstances. Therefore, there is no doubt that Hamas must be held accountable for their horrific terrorist attacks on Israel.

Many Jewish communities are currently raising serious questions about the future of their safety and security in EU countries, especially in Spain. Unless the Spanish government takes immediate and decisive action to disassociate itself from supporting the terrorist organizations such as Hamas, Hezbollah, Islamic jihad, legally prosecute them, as well as their EU supporters and clearly reaffirm its commitment to Israel's essential right to exist, the longstanding relationship between Spain and Israel will likely suffer irreparable harm.

Why is it important for Spain to work together with Israel in order to develop a mutual policy against the hybrid threats based on antisemitism and anti-Israeli propaganda and ways of countering these threats? It is the Jewish people, who have always been exposed to these issues both in the past and nowadays. Therefore, Israel can help Spain and other nations to counter these threats, respect each other and find mutual opportunities.

Lubavitcher Rebbe King Moshiach explains that Jewish uniqueness is caused by both the external factors like antisemitic violence, the treating of ashamed Jews by other nations as the separate people (which occasionally reinforced Jewish identity), and internal factors like personal decisions “to hold fast to the Torah, to the Jewish faith and tradition” (Inner Conviction). That according to the Rebbe has kept the people of Israel “alone” amongst the nations and preserved the uniqueness of Jewish people for two thousand years, despite “the lack of a country of their own, while enduring persecutions”. It is well-known that the most tragic of mass murder of Jews in the previous years was the Holocaust, which was also caused by propaganda of hatred and violence against the people of Israel (Inner Conviction).

In conclusion, the collaboration between Spain and Israel offers a comprehensive and effective approach to countering hybrid threats, especially those that are based on antisemitism and anti-Israeli propaganda. In order to counter these threats, it is suggested that Spain inevitably actively support the legitimate right of the Jewish people on all the Holy Land, as well as Israel's settlement, anti-terrorist security policies. In order to fully understand the Jewish people, their values, it is recommended that Spanish government should include the information about the

7 universal human laws according to traditional Judaism in the study curriculum as well as spread these laws on different levels of Spanish society. In this way Spanish society will become resilient to hybrid threats, based on the antisemitism and anti-Israeli propaganda. Additionally, by increasing the number of online and offline events with their partners from Israel: conferences, meetings, presentations or talks the Spanish government will increase their awareness about the reality of Israeli life and will counter fake news, anti-Israeli and antisemitism campaigns, manipulations and disinformation in social media.

It is highly recommended for Spanish lawmakers to pass laws that prohibit the activity of those Spanish political parties and individual politicians that are directly or indirectly involved in terrorist media activities, terrorist anti-Israeli and antisemitism campaigns, in particularly because they could be manipulated by terrorist organizations, which aim to generate the civil disobedience, turmoil and unrest within the Spanish society in order to complete their terrorist objectives.

Conclusions. Therefore, the antisemitism and anti-Israeli propaganda are very deep-rooted problems especially in Spain. They are used as key elements of anti-Israeli propaganda and antisemitism campaigns, social media manipulation and disinformation, political interference and manipulation of elections, terrorist media activities, for social unrest and civil disobedience effected by external actors (to create political turmoil), by political parties and individual politicians to exert ideas against Israel and Jewish people. The biased narratives, false information, and misrepresentations, as well as anti-Israeli propaganda distort the reality of the Arab-Israeli conflict and fuel hostility towards Jewish nation. Recognizing antisemitism and anti-Israeli propaganda as part of hybrid threats is crucial for effectively countering them, promoting mutual understanding, and developing actions that foster dialogue, education and awareness programs.

Such hybrid threats cannot be defeated unilaterally by Spain, only in cooperation with Israel and Jewish people, who are constantly struggling with these issues: different types of political, economic, and informational threats, which are aimed against them. Spanish government, as a partner in countering hybrid threats, needs to support the legitimate right of the Jewish people on all the territories of the Holy Land, especially settlements as well as Israel's security policy against terrorist activities that pose a threat to Israel, Spain and international society. Additionally, it is absolutely important for Spanish government to spread information about the 7 universal human laws according to traditional Judaism in order to strengthen Spanish society against the hybrid threats, based on the antisemitism and anti-Israeli propaganda. The passing of laws that prohibit the activity of Spanish political parties and individual politicians, which are a part of terrorist media activities, terrorist anti-Israeli and antisemitism campaigns, could also increase the security level against the hybrid threats in Spain.

References [Список використаної літератури]

- Artzi, D. (2021, March 15). Las 7 Leyes de Noaj. *Breslev Israel*. Retrieved from <https://es.breslev.com/485591/> [in English]. [Artzi D. Las 7 Leyes de Noaj. *Breslev Israel*, 2021, March 15. URL: <https://es.breslev.com/485591/> (дата звернення: 29.06.2023)].
- Bennett, W.L., & Livingston, S. (2018). The disinformation order: Disruptive communication and the decline of democratic institutions, *European Journal of Communication*, 33 (2), 122–139. Retrieved from <http://surl.li/iotec> [in English]. [Bennett W. L., Livingston S. The disinformation order: Disruptive communication

- and the decline of democratic institutions. *European Journal of Communication*. 2018, 33 (2). P. 122–139. URL: <http://surl.li/iotec> (дата звернення: 29.06.2023)].
- Cooper, A. (2023, June 18). UN Secretary-General Guterres: On UN International Day for Countering Hate Speech, Help Curb Antisemitic Hate Speech at the UN. *The Media Line Ltd*. Retrieved from <http://surl.li/iovqo> [in English]. [Cooper A. UN Secretary-General Guterres: On UN International Day for Countering Hate Speech, Help Curb Antisemitic Hate Speech at the UN. *The Media Line Ltd*. 2023, June 18. URL: <http://surl.li/iovqo> (дата звернення: 29.06.2023)].
- Erdan holds mock Passover seder at UN attended by 70 ambassadors. (2023, March 30). *Jewish News Syndicate*. Retrieved from <https://shorturl.at/bhlzQ> [in English]. [Erdan holds mock Passover seder at UN attended by 70 ambassadors. *Jewish News Syndicate*. 2023, March 30. URL: <https://shorturl.at/bhlzQ> (дата звернення: 29.06.2023)].
- Faggionato, G. (2023, November 25). Israel accuses Spain, Belgium leaders of backing 'terrorism' after Gaza remarks, *Politico*. Retrieved from: <http://surl.li/pfbbr> [in English]. [Faggionato G. Israel accuses Spain, Belgium leaders of backing 'terrorism' after Gaza remarks, *Politico*. 2023, November 25. URL: <http://surl.li/pfbbr> (дата звернення: 30.11.2023)].
- Gillott, H. (2023, October 19). 'Truly terrifying' rise in Jew hate in Spain as thousands attend pro-Palestinian rallies *The Jewish Chronicle*. Retrieved from <http://surl.li/pfbcg> [in English]. [Gillott H. 'Truly terrifying' rise in Jew hate in Spain as thousands attend pro-Palestinian rallies *The Jewish Chronicle*. 2023, October 19. URL: <http://surl.li/pfbcg> (дата звернення: 30.10.2023)].
- Gorvett, J. (2023, May 20) Catalonia Can't Quit Madrid. *Foreign Policy (FP)*. Retrieved from <https://shorturl.at/kxzFW> [in English]. [Gorvett J. Catalonia Can't Quit Madrid. *Foreign Policy (FP)*. 2023, May 20. URL: <https://shorturl.at/kxzFW> (дата звернення: 29.06.2023)].
- Government urges Israel to respect humanitarian law following violence escalation in Gaza (2023, May 10). *The Diplomat in Spain*. Retrieved from <https://shorturl.at/cosGZ> [in English]. [Government urges Israel to respect humanitarian law following violence escalation in Gaza. *The Diplomat in Spain*. 2023, May 10. URL: <https://shorturl.at/cosGZ> (дата звернення: 29.06.2023)].
- Hajdenberg, J. (2023, February 9). Barcelona mayor severs ties with twin city of Tel Aviv, citing Israeli 'apartheid'. *Jewish News*. Retrieved from <https://shorturl.at/oHTY9> [in English]. [Hajdenberg J. Barcelona mayor severs ties with twin city of Tel Aviv, citing Israeli 'apartheid'. *Jewish News*. 2023, February 9. URL: <https://shorturl.at/oHTY9> (дата звернення: 29.06.2023)].
- Harkov, L. (2023, May 24). Terror-supporting NGO advises Facebook on Israel content moderation. *Jerusalem Post*. Retrieved from <http://surl.li/iouuw> [in English]. [Harkov L. Terror-supporting NGO advises Facebook on Israel content moderation. *Jerusalem Post*. 2023, May 24. URL: <http://surl.li/iouuw> (дата звернення: 29.06.2023)].
- Inner Conviction. (n.d.). <https://www.torahinten.org>. Retrieved from <https://www.torahinten.org/blog/inner-conviction> [in English]. [Inner Conviction. (n.d.). URL: <https://www.torahinten.org/blog/inner-conviction> (дата звернення: 29.06.2023)].
- Kahana, A. (2023, February 16). "We cannot put a question mark on Israel". *Israel Hayom, Jewish News Syndicate*. Retrieved from <https://shorturl.at/cuwz3> [in English]. [Kahana A. "We cannot put a question mark on Israel". *Israel Hayom, Jewish News Syndicate*. 2023, February 16. URL: <https://shorturl.at/cuwz3> (дата звернення: 29.06.2023)].
- Klein, Z. (2023a, June 10). Israel's allies meet in Europe to combat labeling regulations. *Jerusalem Post*. Retrieved from <http://surl.li/iovsi> [in English]. [Klein Z. Israel's allies meet in Europe to combat labeling regulations. *Jerusalem Post*. 2023a, June 10. URL: <http://surl.li/iovsi> (дата звернення: 29.06.2023)].
- Klein, Z. (2023b, May 31). One in four Europeans harbor antisemitic attitudes, new ADL survey shows. *Jerusalem Post*. Retrieved from <https://shorturl.at/qrMT2> [in English]. [Klein Z. One in four Europeans harbor antisemitic attitudes, new ADL survey shows. *Jerusalem Post*. 2023b, May 31. URL: <https://shorturl.at/qrMT2> (дата звернення: 29.06.2023)].
- Knesset repeals disengagement law for northern Samaria. (2023, March 21). *Jewish News Syndicate*. Retrieved from <https://shorturl.at/xHIR8> [in English]. [Knesset repeals disengagement law for northern Samaria. *Jewish News Syndicate*. 2023, March 21. URL: <https://shorturl.at/xHIR8> (дата звернення: 29.06.2023)].
- Lempkowicz, Y. (2023a, April 26). First-ever ranking of EU Parliament members vote on Israel presented in Brussels. *European Jewish Press*. Retrieved from <https://shorturl.at/bopKS> [in English]. [Lempkowicz Y. First-ever ranking of EU Parliament members vote on Israel presented in Brussels. *European Jewish Press*. 2023a, April 26. URL: <https://shorturl.at/bopKS> (дата звернення: 29.06.2023)].
- Lempkowicz, Y. (2023b, February 12). Israel's ambassador to Spain attacked by pro-Palestinian activists during conference in Madrid University. *European Jewish Press*. Retrieved from <http://surl.li/ioupq> [in English]. [Lempkowicz Y. Israel's ambassador to Spain attacked by pro-Palestinian activists during conference in Madrid University. *European Jewish Press*. 2023b, February 12. URL: <http://surl.li/ioupq> (дата звернення: 29.06.2023)].
- Lempkowicz, Y. (2023c, June 13). Spanish Socialist politician resigns after calling her rival 'Nazi Jew'. *European Jewish Press*. Retrieved from: <https://shorturl.at/bpzEH> [in English]. [Lempkowicz Y. Spanish

- Socialist politician resigns after calling her rival ‘Nazi Jew’. *European Jewish Press*. 2023c, June 13. URL: <https://shorturl.at/bpzEH> (дата звернення: 29.06.2023)].
- Lempkiewicz, Y. (2023d, June 6). Spanish Member of the European Parliament receives an award from Hezbollah-affiliated organization in Beirut. *European Jewish Press*. Retrieved from <https://shorturl.at/xEH37> [in English]. [Lempkiewicz Y. Spanish Member of the European Parliament receives an award from Hezbollah-affiliated organization in Beirut. *European Jewish Press*. 2023d, June 6. URL: <https://shorturl.at/xEH37> (дата звернення: 29.06.2023)].
- Maneliuk, Yu., & Pashchenko, D. (2022). Antisemitism as a political ideology: origins and modernity. *Actual problems of politics, issue 69*, 27–34 [in Ukrainian]. [Манельюк Ю. М., Пащенко Д. Г. Антисемітизм як політична ідеологія: витоки і сучасність. *Актуальні проблеми політики*. 2022. Вип. 69. С. 27–34. <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1298> (дата звернення: 29.06.2023)].
- Mualem, M. (2023, May 21). Antisemitism skyrockets on Twitter, as Israel's requests go ignored. *Al-Monitor*. Retrieved from <http://surl.li/iouss> [in English]. [Mualem M. Antisemitism skyrockets on Twitter, as Israel's requests go ignored. *Al-Monitor*. 2023, May 21. URL: <http://surl.li/iouss> (дата звернення: 29.06.2023)].
- Palyvoda, V. (2020). Slovakia's approaches to combating hybrid threats: analyst from NISS expert. National Institute for Strategic Studies. Retrieved from <https://niss.gov.ua/en/node/3492> [in Ukrainian]. [Паливода В. Підходи Словаччини до боротьби з гібридними загрозами: аналітика від експерта НІСД. *Національний інститут стратегічних досліджень*, 2020. URL: <https://niss.gov.ua/en/node/3492> (дата звернення: 29.06.2023)].
- Radchenko, Yu. (2022). New Perspectives on the Study of the Holocaust in Ukraine from the Perspective of Multiculturalism. *Ideology and Politics Journal*, 2 (21), 85–104 [in Ukrainian]. [Радченко Ю. Нові перспективи дослідження історії Голокосту в Україні з позиції мультикультуралізму. *Журнал «Ідеологія і політика»*, 2020, 2 (21). С. 85–104].
- Robin, M. (2023). European anti-propaganda policies. *Robert Schumann Foundation, European Issues*, 665. Retrieved from <http://surl.li/pfbcr> [in English]. [Robin M. European anti-propaganda policies. *Robert Schumann Foundation, European Issues*, 665. 2023. URL: <http://surl.li/pfbcr> (дата звернення: 29.06.2023)].
- Sherman, Sh. (2023, February 21). Israel refuses entry to member of EU parliament for terror ties. *Jewish News Syndicate*. Retrieved from <https://shorturl.at/uJS24> [in English]. [Sherman Sh. Israel refuses entry to member of EU parliament for terror ties. *Jewish News Syndicate*. 2023, February 21. URL: <https://shorturl.at/uJS24> (дата звернення: 29.06.2023)].
- Spanish minister wants the world to isolate Israel (2023, November 9) *MercoPress*. Retrieved from <http://surl.li/pfbdn> [in English]. [Spanish minister wants the world to isolate Israel. *MercoPress*. 2023, November 9. URL: <http://surl.li/pfbdn> (дата звернення: 13.11.2023)].
- Staff, T., & AFP (2023, October 24). Israel demands UN chief resign after he says Hamas attacks ‘did not occur in vacuum’ *The Times of Israel* Retrieved from <http://surl.li/pfbcd> [in English]. [Staff T., AFP. Israel demands UN chief resign after he says Hamas attacks ‘did not occur in vacuum’ *The Times of Israel* 2023, October 24. URL: <http://surl.li/pfbcd> (дата звернення: 30.10.2023)].
- Wagenheim, M. (2023, April 25). Protesting UN debate on Yom Hazikaron, Israeli ambassador reads names of fallen Israelis. *Jewish News Syndicate*. Retrieved from <http://surl.li/iowbw> [in English]. [Wagenheim M. Protesting UN debate on Yom Hazikaron, Israeli ambassador reads names of fallen Israelis. *Jewish News Syndicate*. 2023, April 25. URL: <http://surl.li/iowbw> (дата звернення: 29.06.2023)].

Стаття надійшла до редакції 12.01.2024

Хмель А. О.

кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
вул. 68 Десантників, 10, м. Миколаїв, 54003, Україна

ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ, ЩО ҐРУНТУЮТЬСЯ НА АНТИСЕМІТИЗМІ ТА АНТИ-ІЗРАЇЛЬСЬКІЙ ПРОПАГАНДІ В СУЧАСНИХ ІСПАНСЬКО-ІЗРАЇЛЬСЬКИХ ВІДНОСИНАХ

В останні роки Ізраїль та Іспанія зіткнулися з низкою безпекових викликів, включаючи тероризм, кібератаки та дезінформаційні кампанії. Хоча іспансько-ізраїльські відносини постійно розвиваються, дослідники вказують на існування суперечливих позицій відносно Ізраїлю в іспанському суспільстві та політиці. В іспанському

суспільстві існують організації та окремі особи, які поширюють антисемітизм та анти-ізраїльську пропаганду, часто засновану на викривленому та упередженому погляді на арабо-ізраїльський конфлікт, спотвореному хибними уявленнями, стереотипами та дезінформацією про Ізраїль та його політику. Більше того, вони не лише загрожують єврейському народу, але й підривають цінності толерантності, поваги та людської гідності нееврейського населення Іспанії, яке або протидіє таким злочинам, або підтримує їх прямо чи опосередковано. Тому боротьба з антисемітизмом та анти-ізраїльською пропагандою з боку Іспанії за підтримки Ізраїлю може покращити політику в галузі прав людини в цих країнах і сприяти розвитку більш толерантного міжнародного суспільства.

Методологія дослідження включає в собі методи порівняльного та описового аналізу, які використовуються для вивчення динаміки взаємовідносин між Ізраїлем та Іспанією у сфері протидії гібридним загрозам, з акцентом на антисемітизм та анти-ізраїльську пропаганду в контексті міжнародних відносин. Порівняльний метод використовувався для зіставлення різних подій в іспано-ізраїльських відносинах з метою виявлення закономірностей і тенденцій у взаєминах. Описовий метод використовувався для характеристики цих особливостей відносин.

Завдання цього дослідження – проаналізувати гібридні загрози, засновані на антисемітизмі та анти-ізраїльській пропаганді, в сучасних іспансько-ізраїльських відносинах і запропонувати шляхи протидії цим загрозам та сприяння більш конструктивним і взаємовигідним відносинам. Дослідження має на меті виявити взаємні помилки в сучасних іспансько-ізраїльських відносинах і запропонувати цілісне усвідомлення необхідності спільних зусиль.

Особливості дослідження: досліджено проблеми людської безпеки в міжнародних відносинах з акцентом на вивченні складностей антисемітських та анти-ізраїльських наративів, помилок і хибних уявлень Іспанії щодо Ізраїлю. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в українській науці досліджено гібридні загрози, засновані на антисемітизмі та антиізраїльській пропаганді, в сучасних іспансько-ізраїльських відносинах.

Основні результати дослідження: очевидні факти посилення антисемітизму та анти-ізраїльської пропаганди в Іспанії, відсутність рішучих заяв та дій з боку іспанської влади щодо терористів та їх прихильників в ЄС, а також протидія іспанського уряду визнанню повного і законного права Ізраїлю захищати населення Святої Землі від арабських терористичних організацій, викликають серйозне занепокоєння та негативно впливає на взаємовідносини між державами.

Ключові слова: Іспанія, Ізраїль, гібридні загрози, антисемітизм, анти-ізраїльська пропаганда, міжнародні відносини, гуманітарна безпека.

УДК 342.5

Шаповалова А. М.

к. політ. наук, доцент,
кафедра філософії та історії,
ТНУ імені В. І. Вернадського,
вул. Джона Маккейна, 33,
м. Київ, 01042, Україна
E-mail: shapovalova.alla@tnu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4920-5539>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.19>

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ РЕІНТЕГРАЦІЇ АР КРИМ

Стаття розглядає політичні наслідки реінтеграції Криму та перспективи його розвитку після повернення під контроль України. Аналізується вплив повернення Криму на політичну ситуацію в Україні, враховуючи можливі зміни в політичному ландшафті, стосунках з міжнародними партнерами та реакцію національних політичних сил. Досліджуються перспективи розвитку АР Крим після його повернення під український суверенітет, враховуючи економічні, соціокультурні та інші аспекти. У статті стверджується, що реінтеграція Криму може мати значний вплив на політичну стабільність в Україні та відносини з міжнародними партнерами. Авторка аналізує можливі реакції різних політичних сил в Україні на цей процес, відмічаючи ризики та переваги для кожної з них. Крім того, зазначається, що відновлення суверенітету над Кримом може сприяти розвитку економіки та інфраструктури регіону, а також зміни динаміки соціокультурного життя населення. Аналізуються шляхи реалізації політики щодо реінтеграції Автономної Республіки Крим та міста Севастополя з боку держави та владних структур. Розглядаються потенційні виклики, які можуть виникнути в процесі реінтеграції Криму, такі як соціальні напруження, внутрішні конфлікти та економічні труднощі. Дослідниця аналізує можливі стратегії управління цими складнощами та вироблення ефективних механізмів для забезпечення стабільності та розвитку регіону в умовах перехідного періоду. Оцінюється вплив громадських інституцій та угруповань, міжнародні координаційні механізми та їх роль у реінтеграції АР Крим, зокрема Кримської платформи. У висновку зазначається, що реінтеграція Криму є складним процесом, який вимагає уважного аналізу всіх його аспектів та врахування різноманітних факторів. Попереднє планування та співпраця з міжнародним співтовариством можуть забезпечити успішний та мирний перехід Криму під український суверенітет, сприяючи стабільності та розвитку як самого регіону, так і всієї країни.

Ключові слова: деокупація, державна політика, окупація, перспективи, правопорядок, реінтеграція, реформування.

Постановка проблеми в загальному вигляді, її зв'язок з науковими або практичними задачами. Російська агресія триває вже понад 10 років. За цей час, безперервна військова, соціальна та економічна окупація АР Крим значно вплинула як на сам півострів, так і на можливі шляхи реінтеграції цієї території з боку України. Повномасштабна війна, яка розпочалась 24-го лютого 2022-го року з нападом росії на Україну, ще більше з актуалізувала задану проблематику, дозволяючи нам говорити вже про реальні стратегії майбутньої реінтеграції Криму, після повалення диктаторського режиму. Чіткий аналіз полі-

тичних наслідків можливої реінтеграції Криму та прогнозування перспектив його розвитку після повернення під контроль України має велике значення для забезпечення регіональної та міжнародної безпеки, стабільності та розвитку в майбутньому. Наголосимо, що врахування соціально-економічних, політичних та культурних аспектів розвитку Криму після його повернення під український суверенітет є необхідним для забезпечення стабільності та процвітання регіону.

Проведення комплексного аналізу можливих сценаріїв розвитку регіону дозволить розробити ефективні стратегії управління та сприятиме побудові майбутнього, яке спрямовано на забезпечення благополуччя та інтеграції Криму в українське суспільство. Чільне місце в цьому процесі відводиться політичним рішенням нашої держави, яка повинна будувати стратегію лише з урахуванням сучасних, поточних реалій, вибудовувати механізми як міжнародної співпраці, так і координації з громадськими об'єднаннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, методологічної основи дослідження. Питання російської збройної агресії та окупації АР Крим було систематично висвітлено в роботах окремих вітчизняних та зарубіжних авторів. В той же час згадані наукові дослідження в основному зосереджувалися на аналізі міжнародно-правових аспектів злочинних дій агресора та його окупаційних сил і структур. Аналіз огляду законодавства України щодо тимчасово окупованих територій, міжнародно-правовому регулюванню активно висвітлювались у роботах Б. Бабіна, Є. Борисова, О. Задорожнього, О. Мережка, Е. Плешка, А. Приходька та інших. В той же час, актуальних робіт, щодо розгляду безпосередньої реінтеграції АР Крим обмаль, що робить нашу статтю не лише актуальною, але й нагальною науково-політичною розвідкою. Під час дослідження та написання статті ми скористалися різноманітними методами, зокрема методом спостереження, методом аналізу та синтезу для визначення ключової інформації, також індуктивний та дедуктивний методи для виявлення закономірностей та особливостей обраної тематики. Використання цих методів дозволило нам отримати чітке та вичерпне уявлення про те, якими можуть бути потенційні політичні наслідки реінтеграції та перспективи розвитку Криму після його повернення до складу України.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Формулювання цілей статті. Стаття насамперед акцентує увагу на дослідженні саме політичних наслідків для Криму в контексті майбутньої реінтеграції. Основну увагу буде приділено вивченню правових аспектів реінтеграції Криму, зокрема, питанню розробки та впровадження необхідного законодавства для забезпечення прав та свобод місцевого населення, а також врегулюванню власницьких прав на нерухомість та природні ресурси. Окрім того, не менш важливим буде прорахувати майбутні перспективи розвитку Криму в парадигмі політичної свідомості та громадянського суспільства. Метою статті є ґрунтовне та всебічне дослідження політичних наслідків реінтеграції та висвітлення перспектив розвитку Криму після повернення під контроль України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів. Розгляд політичних наслідків реінтеграції Криму у контексті його майбутнього існування є надзвичайно актуальним у зв'язку зі складними викликами, що виникають після довготривалої окупації та анексії території росією. Зокрема, звернення до політичних аспектів реінтеграції стає необхідним для розуміння можливих шляхів подальшого розвитку півострова

та його взаємодії з українською державою. Станом на зараз, держава активно шукає нові шляхи та рішення, задля побудови якісної та практично дієвої стратегії, яка включатиме не лише питання самого Криму, але й світовий порядок, який прийде після перемоги у війні.

Варто зауважити, що реінтеграція – це процес, який логічно настає після деокупації і розглядається як комплекс заходів державної політики, спрямованих на повне відсутність збройних формувань та окупаційної адміністрації російської федерації на території України, яка була тимчасово окупована. Ці заходи передбачають встановлення загального ефективного контролю України на цій території, повернення її під загальну юрисдикцію України та відновлення конституційного ладу (Medyanyk, 2023, p. 72).

Водночас, з настанням активної фази війни проти росії, нашій державі слід активніше та ґрунтовніше закладати підвалини реінтеграції. Як слушно зазначає І. Медяник: «...проте ця політика вимагає постійного вдосконалення відповідно до змін у політико-правовій ситуації. Реалізація окремих її елементів активно обговорюється в українській науковій спільноті» (Medyanyk, 2023, p. 72).

На наше переконання, дослідження питання деокупації є важливим. Доцільним є те, що стратегія деокупації має включати чіткий план дій, спрямований на визволення та повну інтеграцію українського Криму. Суттєво важливо, щоб нормативно-правові акти, пов'язані з де окупацією, були взаємно узгоджені чинним законодавством України, Стратегією деокупації та Планом заходів, які не повинні суперечити одне одному, але, натомість, мають доповнювати одне одного, уникати надмірної кількості нових законів та нормативних актів, та відповідати міжнародним нормам права.

Проте важливо розуміти, що починаючи з 2014-го року, Україною було прийнято цілий ряд законів та підзаконних актів, а також створено відповідні структури та посади в органах виконавчої влади України для реалізації державної політики щодо Криму. Першим таким кроком було ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення дати початку тимчасової окупації», що фактично стало фундаментом для подальших стратегій з реінтеграції.

Окрім того, якісно нове зрушення відбулось у 2021-му році, коли шостий президент України Володимир Зеленський зніціював Стратегію деокупації та реінтеграції Автономної Республіки Крим та міста Севастополя (On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 11, 2021 "On the Strategy for Deoccupation and Reintegration of the Temporarily Occupied Territory"). У виконання цієї стратегії був затверджений План заходів, який передбачав реалізацію 158 заходів у різних сферах життя регіону, включаючи захист прав і свобод людини, економічну політику, соціальну і гуманітарну політику, інформаційну політику, зміцнення національної стійкості, міжнародне співробітництво, оборонну та безпекову політику.

Л. Корнат зазначає, що саме «...стратегія є комплексним рамковим документом, який формує державну політику з цього питання та охоплює більшість напрямів державної політики деокупації та реінтеграції Криму: захист прав та свобод людини; захист прав фізичних та юридичних осіб, порушених внаслідок окупації; економічна політика; соціальна та гуманітарна політика; екологічна політика; зміцнення міжнаціональної єдності; міжнародне співробітництво; оборонна та безпекова політика тощо» (Kornat, 2021, p. 46).

Підкреслимо, що навіть з настанням повномасштабної війни росії проти України, Стратегія кардинально не змінилась. Як зазначається в документі, значну частину заходів держава і надалі буде проводити, фіксуючи як порушення з боку росії, так і поступово розробляти та втілювати план в дію. Подібне рішення справедливо зустріло дещо негативний відклик у експертів та науковців, адже зміна ситуації вимагає реформування підходів, опираючись вже на нинішній стан речей, а не спиратись на документи, створені ще до повномасштабного вторгнення.

Цілком зрозуміло, що території після деокупації характеризуються нестабільним станом у сферах соціальної, економічної, політичної та інших сферах. Вони зазвичай, стикаються з розладом у соціально-економічній інфраструктурі та міжнаціональними конфліктами. Крім того, окупаційний режим завжди призводить до зсувів у світогляді, ідеології та соціокультурній свідомості населення окупованих територій.

Зважаючи на це, наголошення на існуванні практичної стратегії дійсно є. Цікаво, що подібних стратегій у світовому досвіді вдосталь. Так, Г. Нівня пише: «Серед існуючих сьогодні моделей реінтеграції найбільш популярною поміж українських експертів є Хорватська модель. Проте і вона має свої слабкі сторони. В даних умовах важливо враховувати передумови та особливості наявного військового конфлікту» (Nivnia, 2023, p. 173).

Отже, можемо засвідчити, що Україні буде доцільним використовувати як власні напрацювання, так і покеровуватись успішними стратегіями інших країн, що пройшли подібний шлях та знають цей процес на практичному досвіді.

Зазначимо, що за весь час окупації АР Крим, українська влада заявляла, що державна політика України стосовно деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій базується на пріоритеті забезпечення безпеки людини та захисту її прав і основних свобод. Зокрема, український парламент відзначає, що відновлення територіальної цілісності України в рамках її міжнародно визнаного державного кордону, включаючи деокупацію Криму, та забезпечення державного суверенітету України є ключовою умовою завершення війни та встановлення миру.

Вирішення конфлікту, ініційованого російською федерацією проти України, шляхом територіальних уступок державі-агресору, є неприпустимим. Це зокрема, зазначено в постанові «Про Заяву Верховної Ради України про пріоритетні напрями державної політики України у сфері деокупації, реінтеграції і відновлення Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» (№9626) (Draft Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine on the priority directions of the state policy of Ukraine in the field of deoccupation, reintegration and restoration of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol").

Важливим в реінтеграції Криму є вплив правозахисних неурядових організацій, котрі разом з державними інституціями, активно діють в процесі як деокупації, так і постійній фіксації злочинних дій з боку влади росії. На думку О. Щербанюка та О. Сінкевича, – держава наголошує на тому, що без неурядових правозахисних організацій їй самостійно буде важко боротись з наслідками збройної агресії (через масовість порушень прав людини, їх кількість тощо). Тому, співпраця з правозахисними НУО визначається як успішний крок для деокупації та реінтеграції Криму (Shcherbanjuk & Sinkevich, 2023, p. 377).

Варто відмітити, що в процесі реінтеграції активно діють такі організації, як «Альменда», «Кримський ресурсний центр», «КримSOS», «Жовта стрічка» та ін. Усі вони активно допомагають фіксувати злочини росії, проводити статистику політично ув'язнених осіб, депортації та утиски кримських татар.

Зазначимо, що громадські правозахисні організації відіграють ключову роль на рівні, порівняному з урядом України, у справах захисту прав людини, деокупації та подальшої реінтеграції тимчасово окупованого Криму. Вони здійснюють міжнародну адвокацію, документування воєнних злочинів і злочинів проти людяності, моніторинг прав людини в Криму, а також надають підтримку та захист постраждалим від репресій.

Ще одним важливим прикладом політичної реінтеграції Криму є «Кримська платформа» – ініційована Україною у міжнародний координаційний механізм для повернення питання Криму до порядку денного, захисту прав людини в Криму та сприяння деокупації півострова, зміцнення європейської та глобальної безпеки, що був започаткований на установчому саміті в Києві 23 серпня 2021 року (Crimean platform. Official site).

Окрім того, питання Кримської платформи стало ще більш актуальним з початком повномасштабної війни росії про Україну, коли Крим постійно стає об'єктом інформаційних приводів та консолідує значні скупчення живої сили та техніки, зокрема Чорноморського флоту. Учасники Кримської платформи мають чіткий намір примусити росію зайнятися переговорами з метою мирного вирішення конфлікту та деокупації (Dorosh, 2021).

Безперечним є той факт, що Кримська платформа отримала широку підтримку як в Україні, так і на міжнародному рівні. Групи підтримки «Кримської платформи» були створені в Парламентській асамблеї НАТО, а також у Сеймі Литовської Республіки та Сеймі Латвійської Республіки відповідно 11 та 15 травня 2021 року. Як слушно зазначає Л. Корнат: «Ініційована Кримська платформа вперше за багато років вивела питання Криму на найвищий міжнародний рівень та є новим інструментом формування регіональної і глобальної безпеки, що відповідає цілям Стратегії зовнішньополітичної діяльності України» (Kornat, 2021, p. 47).

На нашу думку, українська влада намагається активно залучати усі можливості для успішної реінтеграції окупованого Криму. А саме: неурядові організації, міжнародні платформи, молодіжні форуми, серед яких слід виділити «Крим Wave», присвячений темі реінтеграції та деокупації півострова.

Водночас, як зазначив один з ініціаторів цього форуму Анатолій Стельмах: «Ми працюємо над першими кроками, які будуть зроблені після звільнення Кримського півострова. Перший із них – це, безперечно, забезпечення безпеки громадян, які там проживають. Другий – демілітаризація півострова від російських баз. Третій крок – притягнення винних до відповідальності. Люди, які вчиняли кримінальні злочини стосовно нашої держави, будуть притягнуті до відповідальності. А ті, хто незаконно перебув на півострів, мають його залишити, ми їх будемо видворяти» (On the priority steps after the deoccupation of Crimea: the youth forum "Crimea Wave" took place in Kyiv).

Окрім того, в процесі реінтеграції, держава враховує не лише на ухваленні закони та постанови, але й на поточну геополітичну ситуацію. Велику увагу приділяється державним органам та структурам, котрі знаходяться в тимчасово оку-

пованому Криму та в період реінтеграції, будуть потребувати повної реформації та заміни чинних діячів та чиновників.

Так, через досить тривалий відрізок часу, у порівнянні з іншими тимчасово окупованими регіонами України, реінтеграція буде вимагати значних зусиль через наявність вже сформованих російських структур та заглиблену владну корупцію. Проте важливо зрозуміти, що після звільнення від окупації, необхідно буде відновлювати українську ідентичність та довіру до держави серед мешканців півострова.

Як зазначає керівник прокуратури автономії Ігор Поночовний в інтерв'ю виданню «Телеграф»: «Реінтеграція Криму після звільнення від окупації не буде простою, але вона відбуватиметься із чітким дотриманням прав людини та цивілізованими, демократичними методами. Водночас прокуратуру АР Крим та м. Севастополя на півострові треба буде відновлювати з нуля» (Glyanko, 2023).

Підкреслимо, що питання інституцій та державних утворень стала ще більш актуальною з початком повномасштабної війни. Н. Шаптала та Н. Камінська зазначають, що «своєрідним є досвід інституту військових адміністрацій в Україні, який виконує координаційні, стабілізаційні, відновлювальні та інші функції. Тим самим не варто применшувати роль і значення інших органів публічної влади, волонтерської діяльності, інститутів громадянського суспільства в цій ситуації» (Kaminska & Shaptala, 2022, p. 65).

На наше переконання, вдалим кроком в процесі реінтеграції було б використати вже наш, вітчизняний досвід переформатування та створення таких інституцій, які могли б безперебійно працювати на території Криму, зважаючи на ризики повторної окупації чи сепаратизму на місцях. Аналізуючи програмні державні документи, стратегії та плани, можемо зауважити, що перспективи розвитку Криму після повернення під контроль України дійсно є.

Означене вище переконує, що забезпечивши справедливість, демократичність та прозорість під час процесу реінтеграції, українській владі вдасться відновити рівні можливості для всіх мешканців півострову, незалежно від їхньої етнічної, релігійної та культурної належності. Все це включатиме доступ до освіти, медичних послуг, працевлаштування та інших сфер життя без будь-якої форми дискримінації чи переслідування. Запобігання можливим проявам дискримінації та переслідування за політичними переконаннями чи іншими мотивами буде важливим кроком у зміцненні демократичних засад у регіоні та забезпеченні гармонійного розвитку його населення.

Нарешті, з політичної точки зору, доцільним буде активно співпрацювати з рядом країн, серед яких особливу роль можуть відіграти США, Польща, Великобританія та європейські країни, а також країни, що є членами міжнародних організацій, таких як ООН, Європейський Союз і НАТО. Тут доцільним буде як співпраця в межах Кримської платформи, так і ухвалення міжнародних угод щодо допомоги у вирішенні важливих питань та проблем.

Співпраця з США має велике значення, оскільки ця демократична країна є одним з ключових гравців на міжнародній арені і має значний вплив у світі. Співробітництво з Сполученими Штатами може включати надання економічної та фінансової допомоги для відновлення економіки Криму, а також підтримку у впровадженні програм і проектів з розвитку інфраструктури та соціальних сфер.

Польща також забезпечить важливу підтримку в процесі реінтеграції, оскільки вона має великий досвід у перехідних процесах та розвитку демократії після закінчення комуністичного режиму. Польський досвід буде корисним для України у впровадженні реформ, зокрема у сферах правосуддя, адміністративної реформи та боротьби з корупцією. Великобританія може забезпечити допомогу на морі в розмінуванні і відбудові півострова.

Ще одним, не менш важливим аспектом є політична коаліція у питанні реінтеграції Криму. Вітчизняна партійна структура характеризується своєю різноманітністю та присутністю чималого проросійського елемента, як у вигляді окремих посадовців, так і у вигляді цілих політичних партій, як ліквідована де-юре «ОПЗЖ». Однак присутність людей проросійського напрямку, в українській політиці не зменшилась настільки, щоб не говорити про неї та про її можливості. Саме тому, дуже важливо, під час реінтеграції Криму, мати чітку, сплановану та спільну систему дій та позицій, і бути готовими до можливих провокацій та ескалації в політичному дискурсі.

Натомість, щоб процес реінтеграції був успішним, потрібна злагоджена робота трьох напрямків: державна політика, суб'єкти (виконавці), засоби реінтеграції (інструменти). Серед засобів реінтеграції важливо створити такий документ, який би стосувався пріоритетних заходів, які Україна планує провести після деокупації Криму. У ньому повинні визначатись необхідність відновлення публічної влади на півострові, формування кадрових ресурсів, відновлення правосуддя на території Криму, а також притягнення до відповідальності тих, хто винен у міжнародних злочинах та злочинах проти національної безпеки, зокрема громадян, що сприяли окупації території України.

І насамкінець, головне щоб народу України ці кроки пояснювались, бо це повинно бути відкритим процесом з залученням суспільної думки та пропозицій, адже як зауважив Л. Корнат: «Успішність політики деокупації Криму залежить від злагоджених дій держави, органів виконавчої влади на місцях та місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства за підтримки світової спільноти» (Kornat, 2021, p. 48).

Висновки дослідження та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Реінтеграція Криму є складним і багатогранним процесом, який потребує уважного аналізу всіх його аспектів та врахування різноманітних факторів. Попереднє планування та співпраця з міжнародним співтовариством є важливими елементами успішного та мирного переходу Криму під український суверенітет. Цей процес сприятиме стабільності та розвитку самого регіону, людини та міжнародних стандартів. Україна, починаючи з 2014-го року, активно займається питанням реінтеграції, створює постанови, представляє концепції. Однак на сучасному етапі, враховуючи повномасштабну війну з росією, нам необхідно створити єдину дієву систему реінтеграції, засновану як на досвіді минулого, так і покеровуючись сучасною геополітичною ситуацією та нашим післявоєнним становищем. Успішна реінтеграція Криму під контролем України залежить від співпраці з міжнародним співтовариством, активним залученням громадськості та розвинутої стратегії відновлення. Важливою повинна стати підтримка інших країн, міжнародних організацій та громадських ініціатив у зусиллях з реінтеграції Криму та забезпеченні його розвитку в мирі, безпеці та процвітанні.

References [Список використаної літератури]

- Crimean platform. Official site (2024). Retrieved from <https://crimea-platform.org/> [in Ukrainian]. [Кримська платформа. Офіційний сайт. 2024. URL: <https://crimea-platform.org/> дата звернення: 06.02.2024].
- Dorosh, S. (2021). The Crimean platform: what is it and will it help Ukraine to return Crimea. BBC News, August, 5 [in Ukrainian]. [Дорош С. Кримська платформа: що це таке і чи допоможе Україні повернути Крим. BBC Новини, Серпень, 5. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-57974995> (дата звернення: 09.06.2023)].
- Draft Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine on the priority directions of the state policy of Ukraine in the field of deoccupation, reintegration and restoration of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol" (2023) [in Ukrainian]. [Проект Постанови Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України про пріоритетні напрями державної політики України у сфері деокупації, реінтеграції і відновлення Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» від 18.08.2023 № 9626. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/D109767?an=1> дата звернення: 06.02.2024].
- Glyanko, K. (2023). The reintegration of Crimea will take place with clear observance of human rights – Ponochevny. *Suspilne media*, August, 15 [in Ukrainian]. [Глянько К. Реінтеграція Криму відбуватиметься з чітким дотриманням прав людини — Поночовний. *Суспільне новини*. 2023. Серпень, 15. URL: <https://suspilne.media/551107-reintegracia-krimu-vidbuvatimetsa-z-citkim-dotrimannam-prav-ludini-ponocovnij/> (дата звернення: 09.06.2023)].
- Kaminska, N., & Shaptala, N. (2022). State policy of Ukraine on issues of temporarily occupied territories: problems of conceptualization in modern scientific discourse. *Philosophical and methodological problems of law*, 1, 57–69 [in Ukrainian]. [Камінська Н., Шаптала Н. Державна політика України з питань тимчасово окупованих територій: проблеми концептуалізації в сучасному науковому дискурсі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. №1. С. 57–69].
- Kornat, L.Ya. (2021). State policy of deoccupation of Crimea: key results and prospects. *Regional studios*, 27, 43–49 [in Ukrainian]. [Корнат, Л. Я. Державна політика деокупації Криму: ключові результати та перспективи. *Регіональні студії*. 2021. Вип. 27. С. 43–49].
- Medyanuk, I.S. (2023). Theoretical and legal issues of reintegration of temporarily occupied and annexed territories in national and international science. *Scientific bulletin of Uzhhorod University: series: Law*, 79, 70–75 [in Ukrainian]. [Медяник І. С. Теоретико-правові питання реінтеграції тимчасово окупованих та анексованих територій у вітчизняній та світовій науці. *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право*. 2023. № 79. С. 70–75].
- Nivnia, G.O. (2023). The problem of reintegration: World experience. *Crimea is Ukraine: the strategy of deoccupation and reintegration: materials of the International Scientific and Practical Round Table*, 171–174 [in Ukrainian]. [Нівня Г.О. Проблема реінтеграції: Світовий досвід. *Крим – це Україна: стратегія деокупації та реінтеграції: матеріали Між-народного науково-практичного круглого столу*. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. С. 171–174].
- On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 11, 2021 "On the Strategy for Deoccupation and Reintegration of the Temporarily Occupied Territory [...] Decree of the President of Ukraine (2021) [in Ukrainian]. [Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року "Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території [...] Указ Президента України; Стратегія від 24.03.2021 № 117/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117/2021#Text> дата звернення: 06.02.2024].
- On the priority steps after the deoccupation of Crimea: the youth forum "Crimea Wave" took place in Kyiv (2023). Army inform, April, 26 [in Ukrainian]. [Про першочергові кроки після деокупації Криму: у Києві відбувся молодіжний форум «Крим Wave». *Армія inform*. 2023. Квітень, 26. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/04/26/pershochergovi-kroku-pislya-deokupaciyi-krymu-u-kyuievi-vidbuvsya-molodizhnyj-forum-krym-wave/> (дата звернення: 09.06.2023)].
- Shcherbanjuk, O.V., & Sinkevich, O.V. (2023). Deoccupation and reintegration of Crimea: the influence of human rights non-governmental organizations. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 79, 375–380 [in Ukrainian]. [Щербанюк О. В., Сінкевич О. В. Деокупація та реінтеграція Криму: вплив правозахисних неурядових організацій. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Вип. 79. С. 375–380].

Стаття надійшла до редакції 28.02.2024

Shapovalova A. M.

Department of Philosophy and History
Vernadsky Taurida National University
John McCain str., 33, Kyiv, 01042, Ukraine

PROSPECTS AND CHALLENGES OF THE REINTEGRATION OF THE AUTONOMOUS REPUBLIC OF CRIMEA

Summary

The article examines the political consequences of the reintegration of Crimea and the prospects for its development after returning to the control of Ukraine. The impact of the return of Crimea on the political situation in Ukraine is analyzed, taking into account possible changes in the political landscape, relations with international partners and the reaction of national political forces. Prospects for the development of Crimea itself after its return to Ukrainian sovereignty are studied, taking into account economic, socio-cultural and other aspects. The article claims that the reintegration of Crimea can have a significant impact on political stability in Ukraine and relations with international partners. The author analyzes the possible reactions of various political forces in Ukraine to this process, noting the risks and benefits for each of them. In addition, it is noted that the restoration of sovereignty over Crimea can contribute to the development of the economy and infrastructure of the region, as well as change the dynamics of the socio-cultural life of the population. Ways of implementing the policy regarding the reintegration of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol on the part of the state and power structures are analyzed. Potential challenges that may arise in the process of reintegration of Crimea, such as social tensions, internal conflicts and economic difficulties, are considered. The author analyzes possible strategies for managing these difficulties and developing effective mechanisms to ensure the stability and development of the region in the conditions of the transition period. The influence of public institutions and groups, international coordination mechanisms and their role in the reintegration of the Republic of Crimea, in particular the Crimean platform, is evaluated. The conclusion states that the reintegration of Crimea is a complex process that requires careful analysis of all its aspects and consideration of various factors. Advance planning and cooperation with the international community can ensure a successful and peaceful transition of Crimea under Ukrainian sovereignty, contributing to the stability and development of both the region itself and the entire country.

Key words: de-occupation, state policy, occupation, prospects, law and order, reintegration, reformation.

УДК 32:322.5(2-67)

Насіківська В. М.

аспірантка,
кафедра міжнародних відносин,
ОНУ ім. І. І. Мечникова,
к. 32, Французький бул., 24/26,
м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: vira.nasikivska@onu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0770-8864>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.20>

РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ НОРМАЛІЗАЦІЇ НАСИЛЬСТВА: ПРИКЛАДИ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В РУАНДІ ТА РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Статтю присвячено аналізу впливу релігійних організацій на зародження та хід міждержавних і міжетнічних конфліктів на прикладі Католицької церкви в Руанді та Російської православної церкви (РПЦ) і, підпорядкованої їй, Української православної церкви Московського патріархату (УПЦ МП). Дослідження базується на констативностіському підході, згідно з яким зміна дискурсу може трансформувати ідентичність акторів та формувати нову реальність, тобто призводить до дії, які здавались неможливими за попереднього дискурсу. У статті розглянуто, як участь Католицької церкви в Руанді у побудові расистської дискримінаційної системи в державі, а також підтримка або відсутність засудження церквою дій влади, спрямованих проти народу тутсі, сприяли появі дискурсу, в якому вбивство представників цієї етнічної групи сприймалось як морально допустиме. Це в результаті призвело до геноциду в країні, який забрав життя до 800 тисяч людей за 100 днів.

Також стаття фокусується на тому, як пропагандистська діяльність РПЦ та УПЦ МП, спрямована на повернення пострадянських держав у підпорядкування Росії, стала передумовою початку війни Російської Федерації проти України у 2014 році. Особлива увага приділяється діяльності церкви після 2014 року. Використання церквою таких термінів, як «миротворча місія» і «громадянська війна», для позначення російської агресії протягом 2014–2022 років перекладало вину за початок бойових дій на жертву та породжувало серед прихожан віру в невинуватість Росії. А відкрите схвалення повномасштабної війни з боку РПЦ допомагає російській владі забезпечувати широку народну підтримку війни та виправдовує в очах прихожан це кровопролиття з моральної та духовної точки зору. Автор дослідження доходить висновку, що виправдовування і замовчування насильства релігійними організаціями, а також спонукання до нього, перетворює насильство на нову норму та впливає на готовність населення брати в ньому участь, що, в свою чергу, відкриває дорогу для виникнення таких гострих конфліктів, як війни та геноциди.

Ключові слова: Католицька церква в Руанді, РПЦ, УПЦ МП, геноцид в Руанді, війна Росії проти України.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена десятирічною війною, яку Російська Федерація веде проти України. Як і в будь-якій війні чи іншому збройному конфлікті, провина за цю агресію лежить не тільки на владній верхівці, яка віддала прямий наказ чинити насильство, а й на всіх, хто є причетним до створення ідеологічного супроводу цього конфлікту, виправдовує його,

замовчує або генерує широку народну підтримку агресивних дій. Сприяння кровопролиттю є таким же злочином, як і безпосередня участь у ньому.

На особливу увагу заслуговують випадки, коли до виправдання та інспірування насильства долучаються структури, покликані боротися з його проявами, наприклад, релігійні організації.

Роль, яку відіграла Католицька церква в геноциді в Руанді у 1994 році, є яскравим прикладом такої діяльності. Участь у побудові системи расової нерівності, відсутність засудження чи взагалі будь-якої реакції на злочини та репресії проти певної групи осіб, що могло бути сприйняте прихожанами церкви як схвалення цих дій, подекуди пряма участь у вбивствах – все це робить Католицьку церкву в Руанді відповідальною за геноцид, що відбувся на території цієї країни.

Хоча політичні обставини геноциду в Руанді та російської війни проти України різняться, але роль церкви в цих двох конфліктах можна порівнювати. Російська православна церква (РПЦ) та її філія Українська православна церква Московського патріархату (УПЦ МП) розділяють вину за цю війну, адже допомагали готувати її ідеологічне підґрунтя та маніпулювали суспільною свідомістю, породжуючи у своїй пастві думку про допустимість та справедливість війни. Заслужують уваги також випадки співпраці священників РПЦ і УПЦ МП з окупаційною владою та армією РФ. Варто відмітити й причетність РПЦ до викрадення Росією українських дітей, що визнається Парламентською асамблеєю Ради Європи діями, які мають ознаки геноциду.

Метою дослідження є аналіз впливу, який має нормалізація насильства релігійними організаціями на зародження та розвиток гострих конфліктів у міждержавних та міжетнічних відносинах.

Теоретичне підґрунтя цієї роботи становить теорія конструктивізму. Терміном конструктивізм ми завдячуємо Ніколасу Онуфу, який вперше вжив його у 1989 році (Onuf, 1989), висуваючи теорію про те, що міжнародна політика є соціально сконструйованою. Але найчастіше теорія конструктивізму асоціюється з роботами Александра Вендта, який підкреслював, що на відносини між акторами більше впливають ідеї, ніж матеріальні фактори. (Wendt, 1992). Національні інтереси держав конструюються в процесі соціальної взаємодії між ними і залежать від глобальної культури, яка панує в системі міжнародних відносин, та від ідентичності держав, а не лише від об'єктивних чинників. (Wendt, 1992, р. 394) Поведінка держав залежить від ідей та норм, що існують в структурі міжнародних відносин, але в той же час ці ідеї є не лише характеристикою системи, а й мають здатність впливати на цю систему та видозмінювати її.

Теорія конструктивізму Вендта постає як критика неореалізму та неолібералізму, які вважають, що ідентичності та національні інтереси держав є сталими та базуються на структурі міжнародної системи, а змінюватися може лише поведінка держав. Такий біхевіористський підхід, на думку Вендта, ігнорує соціологічні і психологічні фактори, що впливають на дії держав (Wendt, 1992, pp. 391–392). Вендт вважає, що сила та інтереси у міжнародних відносинах є залежними змінними, а отже можуть трансформуватися.

Якщо структурний конструктивізм, представником якого є А. Вендт, робить основний акцент на міжнародній структурі та нормах, то ще одна з течій конструктивізму, постмодерністський конструктивізм, орієнтується на дискурсивний аналіз та шукає відповіді на питання, як певні ідентичності були сконстру-

йовані за допомогою конкретних соціальних процесів, таких як мова, символи, знаки та інші форми спілкування.

Одним з яскравих представників постмодерністської конструктивізму є дослідниця Р. Доті (Doty, 1993). Основу методології Доті складає аналіз того, як відбувається лінгвістичне конструювання реальності через дискурсивні практики. На думку Доті, дискурси мають здатність продукувати ідентичності та протиставляти суб'єктів один одному задля підтвердження та укріплення їх ідентичностей. «Політичні діячі також функціонують у ... [такому] дискурсивному просторі, який приносить сенси у їхній світ і таким чином створює реальність» (Doty, 1993, p. 303).

Конвенційні підходи до аналізу міжнародних відносин, такі як неореалізм або неолібералізм, зазвичай задаються питанням «чому?». Основне питання, яким задаються дослідники-конструктивісти – це «як можливо?» (Doty, 1993, p. 298). Використовуючи підхід конструктивістів, задамо питання: як було сконструйовано реальність, в якій геноцид у Руанді став можливим? У цій статті буде проаналізовано, яким чином Католицька церква долучилась до створення такої політичної реальності. Ще одним питанням буде: як було сконструйовано ідентичність Росії, що війна проти України стала можливою? Це створює простір для аналізу внутрішньополітичного дискурсу в Росії, який продукує сенси, що в свою чергу вибудовують реальність не тільки всередині цієї держави, а й за її межами. Російська православна церква, що є одним із стовпів і творців російської ідентичності, доклалась, як до конструювання дискурсу, так і до конструювання реальності, що стала можливою в результаті цього дискурсу.

Аналіз останніх досліджень. Тема геноциду в Руанді, як одного з найбільших злочинів сучасності, отримала широке висвітлення у роботах багатьох дослідників, серед яких можна особливо виділити ґрунтовну працю Ж. Прюньє (Prunier, 1995), який детально проаналізував шлях, що привів цю країну до трагедії геноциду. Що стосується робіт, присвячених ролі Католицької церкви у цих подіях, варто відзначити дослідження Дж. Дж. Карні (Carney, 2013), в якому він описує зв'язок католицької політики та етнічного дискурсу в Руанді. Також уваги заслуговує робота Т. Лонгмана (Longman, 2001), у якій він аналізує, як дії та бездіяльність церкви зробили геноцид проти тутсі можливим.

Ролі РПЦ та УПЦ МП у війні Росії проти України, зважаючи на актуальність теми, присвячено цілу низку робіт українських науковців. Провідним дослідником у цій сфері можна вважати С. Здіорука (Zdioruk, 2022), чії роботи спрямовані на викриття участі РПЦ та УПЦ МП у розповсюдженні російської пропаганди. Також релігійний аспект російської війни проти України досліджується в роботах В. Д. Яремчука (Yaremchuk, 2015) та О. Висовень і Ю. Фігурного (Vysoven&Fihurnyi, 2022).

Католицька церква та геноцид в Руанді

Зв'язки Католицької церкви з урядом Руанди зіграли важливу роль у сприянні геноциду тутсі. До колонізації Руанда була королівством, яким правив король із племені тутсі. Хоча еліту в країні склали представники саме цього народу, більшість населення були представниками племені хуту. Королівство було побудоване на феодалних зв'язках між тутсі, які займалися тваринництвом, і землеробами-хуту. Хоча перехід з однієї групи в іншу був обмеженим, але все ж соціальні та економічні відмінності між ними не призводили до конфлікту (Safari, 2010, p. 876).

У 1896 році Руанда стала колонією Німеччини, а після закінчення Першої світової війни, коли африканські колонії Німеччини були перерозподілені між союзниками, Руанда перейшла під управління Бельгії. Під час свого правління бельгійці підтримували систему расової нерівності в Руанді та спричинили серйозне загострення протиріч, що існували між народами хуту та тутсі (Safari, 2010, p. 876).

Бельгійці поділили жителів Руанди на окремі категорії, відповідно до їхнього кольору шкіри, зросту, довжини носа й розміру голови. Колоніальна влада надавала перевагу народу тутсі, представники якого вважались більш високими та світлошкірими, у порівнянні з народом хуту. Отримавши контроль над Руандою, бельгійці призначили тутсі на керівні посади в країні, закріпивши їхній статус «вищого» правлячого класу. Хуту в цей час були позбавлені політичних та багатьох економічних можливостей. Крім того, колоніальна бельгійська влада також ввела ідентифікаційні картки, в яких зазначалась етнічна приналежність людини, що ще більше закріпило розбіжності між різними групами (Prunier, 1995, pp. 26–28).

Колонізація Руанди супроводжувалась її активною християнізацією. Перші католицькі місіонери в Руанді, відомі як «Білі отці», прибули на її територію у 1900 році. Вони були переконані, що співпраця з місцевими елітами є необхідною для навернення населення у християнство. Завоювавши прихильність у керівних колах та серед місцевих вождів, місіонери невдовзі отримали можливість просувати католицьких кандидатів на владні позиції (Longman, 2001, p. 168).

Бельгійці також бажали бачити Руанду християнською державою та використовували Католицьку церкву для реорганізації країни. У 1931 році «Білі отці» сприяли переходу влади від короля Мусінги, який відмовився приймати католицизм, до його сина, який приязно ставився до християнської віри. Король Мутара III Рудахігва, представник племені тутсі, зійшовши на престол, прийняв католицизм. Це сприяло пришвидшеній християнізації еліт, і до 1945 року 95 відсотків тутсі стали католиками (Cantrell, 2014, pp. 427–428).

Бельгійський уряд будував школи, що управлялись католицьким духовенством, щоб забезпечувати підтримку католицького короля. Ці школи були відкриті в першу чергу для тутсі, які займали більш вигідне економічне становище, ніж хуту, і мали більше можливостей вносити плату за навчання (Longman, 2001, p. 173). Таким чином, Католицька церква не тільки зайняла важливе місце у владній структурі країни, а й активно сприяла дискримінації частини населення за етнічним принципом.

З часом соціальні протиріччя в Руанді загострилися настільки, що в 1959 році в країні вибухнула революція, і владні позиції перейшли від тутсі до хуту. Невдовзі в Руанді було ліквідовано монархію, і відбулися перші вибори, а в 1962 році держава стала незалежною. Першим президентом Руанди було обрано представника хуту Грегуара Каїбанду (Longman, 2001, p. 169). Зміна влади в країні супроводжувалась етнічними чистками проти тутсі. Хуту здійснювали напади на тутсі, підпалювали їхні будинки. Сотні тутсі були вбиті, ще десятки тисячі вимушені були емігрувати до сусідніх Уганди та Конго, щоб врятуватись від розправи над ними (Carney, 2013, pp. 125–126).

Хоча хуту отримали головні посади в уряді держави, тутсі все ще контролювали церкву в Руанді. Також вони очолювали більшість католицьких шкіл у країні. Хуту були незадоволені ситуацією, що склалась, і в 1966 році усі католицькі

школи були націоналізовані. Ватикан зробив заяву, у якій засудив прояви расизму проти тутсі. Католицька церква в Руанді також заявила, що расистські групи не повинні звільняти тутсі з посад, які вони займали, або відстороняти від навчання (Safari, 2010, p. 879).

З цього моменту уряд почав замінювати тутсі, що стояли на чолі Католицької церкви в країні, на хуту. Уряд попередив церкву, що якщо вона продовжить втручатись у справи держави, то він візьме діяльність церкви під свій контроль. З цього моменту Католицька церква зберігала мовчання щодо політичних питань, навіть коли тисячі тутсі та ті хуту, що співчували їм, були змушені покинути країну, щоб врятувати своє життя. Єдина критика надходила від окремих священників, які після цього зіштовхнулися з репресіями з боку держави. Народ Руанди сприйняв мовчання церкви як схвалення тієї системи, що була встановлена в країні (Safari, 2010, p. 881).

У 1973 році в результаті військового перевороту до влади в Руанді прийшов Жувеналь Габ'ярімани. Він намагався знизити напругу в суспільстві, запровадивши політику, згідно з якою кількість тутсі у школах та на державних посадах мала бути пропорційною тому відсотку, який тутсі складали у населенні Руанди. Але на практиці, вони все одно залишались відстороненими від військової та державної служби. Церква залишалась єдиним місцем, де тутсі могли працювати, хоч їх і не допускали до вищих посад, але і вона все тісніше перепліталась з владними структурами.

Керівництво церкви було близьким до режиму генерала Ж. Габ'ярімани. Архієпископ Кігалі навіть входив до складу центрального комітету правлячої партії, доки в 1985 році Ватикан не змусив його піти у відставку. Таким чином, замість того, щоб відповідати моральним та духовним принципам католицизму і вимагати рівності для всього народу, церква перебувала на службі режиму (Safari, 2010, p. 874)

Наприкінці 1980-х суттєво погіршився економічний стан в Руанді, населення було невдоволене корупцією та відсутністю демократичних свобод. До того ж у жовтні 1990 року відбулося вторгнення сил Руандійського патріотичного фронту (РПФ) на території Руанди. РПФ складався з біженців-тутсі, які в 1960-х роках змушені були емігрувати до Уганди. Хоча РПФ швидко зазнав поразки від центральної влади, в країні розпочалась партизанська боротьба.

Політичні та економічні негаразди, а також громадянська війна між урядом і повстанцями з РПФ, загострили етнічні суперечності до надзвичайних масштабів. В колах екстремістів серед хуту почав зароджуватися план геноциду тутсі, яких було звинувачено в усіх проблемах в державі. Режим Габ'ярімани, що відчутно хитався через боротьбу опозиції, також був зацікавлений у тому, щоб знайти єдиного ворога, на якого можна було перекласти всю відповідальність, і почав активну пропаганду, спрямовану проти тутсі.

Точкою неповернення стала дата 6 квітня 1994 року, коли за загадкових обставин було збито літак президента Габ'ярімани. Це спровокувало найбільшу хвилю насильства протягом всього внутрішнього конфлікту між хуту та тутсі (Carney, 2013, pp. 194–95). Руандійські радіостанції почали транслювати заклики до хуту вбивати тутсі, яких вони звинуватили у загибелі президента. Газети також публікували статті подібного змісту, а в суспільстві відкрито лунали заклики вбивати тутсі. Ті хуту, які не погоджувались з планом винищення тутсі, були названі колаборантами і також ставали жертвами кривавої розправи (Prunier, 1995, p. 26).

Близько 800 тисяч тутсі та поміркованих хуту було вбито за 100 днів різанини, що розпочалась в Руанді. Більшість руандійців, які загинули за ці три місяці, були вбиті в церквах або на територіях церков, де вони намагались шукати захисту. Загони смерті оточували церкви і вбивали своїх жертв, стріляючи по них з автоматів, закидаючи гранатами і добиваючи тих, хто вижив, мачете і ножами (Longman, 2001, p. 163).

Представники католицького духовенства були як серед вбитих, так і серед учасників різанини. Частина священників хоч і не брали особисто зброю до рук, але направляли загони вбивць до своїх церков, де переховувались жертви.

У 1998 році місцевий руандійський суд засудив до страти двох католицьких священників, Жана Франсуа Каїрангу та Едуара Нкурікіє, які закликали близько 2000 тутсі заховатися в їхній церкві перед тим, як її атакували бойовики з хуту. Пізніше священники наказали знести будівлю церкви разом з тілами всередині.

Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди засудив католицького священника Атаназа Серомбу до 15 років ув'язнення за організацію вбивства близько 2000 тутсі. Серомба, дізнавшись, що не всі, хто переховувався у церкві загинули, наказав знести її разом з тими, хто вижив.

У 2006 руандійський трибунал заочно засудив католицького священника Вацлава Мун'еш'яку до довічного ув'язнення за звинуваченнями у з'валтуванні та допомозі бойовикам у скоєнні геноциду (Research Directorate, 2008). За свідченнями тих, хто вижив, Мун'еш'яка особисто скеровував бойовиків, які атакували його церкву, де шукали захисту близько 8 тисяч тутсі, та давав накази вбивати та гвалтували. У своїх месгах Мун'еш'яка неодноразово проповідував, що «таргани-тутсі» заслуговують смерті (Tashobya, 2015). І це лише декілька із засуджених служителів церкви, що мали безпосередній стосунок до геноциду тутсі.

Протягом десятиліть католицькі місіонери і священники в Руанді проповідували необхідність підкорятися владі та поважати керівні структури. Покора та послух підносились пастві як християнські чесноти, і церква виховала населення, яке звикло не ставити під сумнів владні авторитети, а отже не відчувало докорів сумління, відгукуючись на геноцидальні заклики з боку влади (Longman, 2001, p. 182). Навіть самотійно не проповідуючи насильство, етнічну ненависть і вбивства, церква не виконала свій духовний обов'язок навчати любові до ближнього, тому багато прихожан і не сприйняли геноцид, як щось, що суперечить християнським цінностям.

Міцні зв'язки між церковними лідерами та правлячим режимом зробили церкву зацікавленою у збереженні існуючого статус-кво. Співпраця з урядом принесла церковним чиновникам численні дивіденди, які вони могли втратити при зміні державного керівництва. До того ж вплив церкви залежав не тільки від цієї співпраці, а і від існування самої дискримінаційної системи, завдяки якій хуту, що знаходились на керівних церковних посадах, могли не боятися, що їхні місця займуть тутсі. Таким чином, будь-які зміни в етнічній політиці держави могли сприйматися церковними лідерами як загроза їхньому власному становищу (Longman, 2001, pp. 179–180).

Як результат, жодна церква в Руанді не засудила вбивства на етнічному підґрунті, що відбувалися в період з 1990 по 1993 рік, а коли почався геноцид лише окремі служителі церкви знайшли сміливість виступити проти нього і допомогти жертвам. Перед геноцидом і під час нього більшість церковних лідерів закли-

кали до підтримки режиму, що, звісно, сприймалось населенням, як схвалення діяльності та риторики влади, гостро спрямованої проти тутсі. Це призвело до того, що на місцевому рівні багато співробітників церкви і членів приходів самі долучались до груп бойовиків, які організовувались для боротьби тутсі, в чію загрозу вони вірили (Longman, 2001, p. 180).

Католицькі єпископи та лідери протестантських церков виступили із спільним закликом відновити мир та безпеку лише через декілька місяців після початку геноциду, коли найбільші вбивства вже відбулися. Але навіть тоді вони ні словом не обмовились про те, що саме тутсі були жертвами систематичних вбивств, і інтерпретували насильство, що панувало в країні, як породження війни, в якій обидві сторони були однаково винні (Longman, 2001, p. 180).

Офіційному Ватикану знадобилось 23 роки, щоб визнати участь католицьких священників та монахинь в геноцидальних діях. Увесь цей час у Ватикані погоджувались, що окремі служителі церкви були відповідальними за жахливі злочини, але заперечували інституційну провину церкви. Лише 20 березня 2017 року папа Франциск офіційно попросив вибачення у народу Руанди за ту роль, яку Католицька церква відіграла в подіях в цій державі. Незважаючи на вибачення папи, Католицька церква все ще не взяла на себе відповідальність за спроби приховати злочини, скоєні католицькими священиками в Руанді. Як заявила міністерка закордонних справ Руанди Луїза Мушіківабо, «заперечення геноциду та поверхневе ставлення до нього все ще продовжують процвітати в певних колах в середині церкви, а католицькі інституції приховують від правосуддя підозрюваних у скоєнні геноциду» (Pope Francis, 2017).

Згідно з теорією конструктивізму, зміна дискурсу, цінностей та норм, що існують в системі, призводять до дій, які раніше не відбувались. Таким чином ідеї створюють нову реальність, породжують те, що здавалося неможливим у минулій системі. Дискурс, в якому «тутсі» позиціонувалися як «вороги», «паразити» і винуватці всіх соціальних та економічних негараздів, в результаті призвів до їх дегуманізації в руандійському суспільстві та зробив можливим їхні масові вбивства. Геноцид не відбувся спонтанно, ідеї, які призвели до нього, ширилися в країні роками, і Католицька церква займала не останнє місце у формуванні цього дискурсу. Нормалізація расизму, дискримінації та маргіналізації цілої етнічною групи спричинила жахливу трагедію.

РПЦ і УПЦ МП та війна в Україні

Після розпаду Радянського Союзу Російська Федерація опинилась в ситуації, коли більше не могла вважати себе імперією, адже втратила більшість територій, які робили її такою. Однак імперська ідентичність Росії, в якій вона звикла існувати протягом століть, не зникла разом із отриманням незалежності колишніми радянськими республіками. Це спонукало Росію дуже швидко розпочати боротьбу за відновлення свого впливу над державами, які колись були поневолені нею. Таким чином, почала формуватися ідеологія нового російського імперіалізму та експансіонізму, яка отримала неофіційну назву ідеології «руського міра».

«Руський мір» важко охарактеризувати як цілісну ідеологічну доктрину, адже він базується на роботах цілої низки російських ідеологів, яких, щоправда, об'єднує спільна мета – обґрунтувати та виправдати втручання Росії у внутрішню політику пострадянських держав та посягання на їхні території. За роки після розпаду СРСР ідеологія «руського міра» пройшла шлях від набору ідей у працях

маргінальних російських політологів до гібридної зброї у російській інформаційній війні, і зрештою до ідеологічної основи російської війни проти України спочатку у 2014, а потім і в 2022 році.

Одним із основних стовпів, на якому тримався «руський мір» протягом всього періоду своєї еволюції, була і залишається Російська православна церква. На відміну від політичної влади, яку Росія втратила над колишніми радянськими республіками, РПЦ не втратила своєї релігійної влади. Статут РПЦ проголошує канонічну юрисдикцію над православними усіх країн колишнього СРСР, окрім Грузії та Вірменії (у тому числі над Україною, навіть після отримання Православною церквою України (ПЦУ) Томосу про автокефалію) (Statute of the Russian). В Росії це сприймається як одна із точок, від яких можна відштовхуватись у поверненні своєї політичної влади над цими територіями.

РПЦ не тільки погодилась із відведеною їй роллю, а й сама активно долучилась до процесу формування нової російської ідеології. Ще в перші роки після падіння Радянського Союзу РПЦ почала просувати псевдоісторичну ідею про нібито тисячолітню єдність слов'ян (росіян, українців та білорусів), яких спільна віра зробила одним народом, а нові державні кордони несправедливо розділили (Sherr&Kullamaa, 2019).

Протягом багатьох років теза про «братерство» слов'янських народів неодноразово повторювалась церковними сановниками різних рівнів, при цьому роль «старшого брата» неодмінно відводилась Росії. Подібною була і риторика підпорядкованих РПЦ церков, наприклад, Української православної церкви Московського патріархату. Таким чином РПЦ допомагала російській державі розмивати грані між росіянами та іншими народами колишнього СРСР, зокрема українцями та білорусами. Це породжувало у росіян віру в те, що українці відірвались від своєї історичної батьківщини, і їх потрібно повернути будь-якою ціною, а серед українців знижувало чутливість до відчуття загрози з боку Російської Федерації (Zdiuruk, 2022, p. 368).

Від початку війни Росії проти України у 2014 році ідеологічна функція РПЦ тільки посилилась. Російська церква називала агресію Росії то «громадянською війною», то «миротворчою місією», та послідовно вдавалась до сакралізації цієї війни, намагаючись висвітлити її як захист «канонічного православ'я». Також російські священники неодноразово заперечували право України захищати свою територіальну цілісність, називаючи війну «братовбивством» та «міжусобною бранню». Цей меседж передавався і Московським патріархатом в Україні, що впливало на розуміння багатьма українцями ролі реального винуватця у війні та спонукало їх підтримувати агресію проти власної держави (Yaremchuk, 2015).

Коли у 2014 році Росія розпочала війну, у лавах бойовиків-сепаратистів, що воювали на боці окупанта, опинились, у тому числі, і представники УПЦ МП та інших православних структур. Зокрема один із служителів Києво-Печерської Лаври УПЦ МП, Сергій Журіков, був снайпером сформованого спецслужбами РФ загону спеціального призначення «Крим», що брав участь у захопленні Слов'янська у квітні 2014 року. Ще 4 бойовика цього загону входили перед війною до складу охоронних структур Московського патріархату (Butusov, 2016).

УПЦ МП – єдина церква, яка не зазнала переслідувань на окупованих Росією територіях України, що свідчить про зрощення церкви з окупаційними структурами. За перший рік російської окупації частини території Донецької та Луганської областей, було вбито сім релігійних діячів (Vysoven & Fihurnyi, 2022). Торо-

ристи відкрито вели репресивну політику проти священнослужителів та вірян різних конфесій: католиків, греко-католиків, баптистів, протестантів та особливо православних Київського патріархату. За свідченнями керівника Донецької єпархії Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП) архієпископа Сергія, у лютому 2015 року з 40 парафій Київського патріархату на окупованих територіях Донбасу залишилось всього 10 парафій. Більшість священників були вимушені покинути окуповані території через тиск з боку окупаційної влади, а ті, що залишилися, були вимушені проводити релігійну діяльність підпільно (Karpitskii, 2015). У багатьох містах Донеччини терористи також захоплювали, а подекуди і руйнували, релігійні споруди, що супроводжувалось арештами, побиттям, викраденням та катуванням священнослужителів, захопленням у полон людей, які знаходилися на території церков (Vysoven & Fihurnyi, 2022).

Всіляких утисків зазнали і релігійні громади Криму після його анексії Російською Федерацією. Майже неможливою стала діяльність УПЦ КП, але найбільше з переслідуваннями зіштовхнулися мусульмани Криму. Відбувалися численні арешти кримських мусульман, серед яких, в першу чергу, представники кримськотатарського народу, за звинуваченнями в екстремізмі. Ці репресії були наслідком спротиву кримськотатарських активістів незаконній анексії Криму. За словами правозахисників, окремі випадки репресій, що застосовуються окупаційною владою по відношенню до кримських татар, можуть бути кваліфіковані як злочини проти людяності (Vysoven & Fihurnyi, 2022).

З початком повномасштабної агресії Росії у 2022 році очільник РПЦ патріарх Кирило неодноразово висловлював свою підтримку діям РФ та благословляв російську армію на війну в Україні. У своїй проповіді 25 вересня 2022 року патріарх Кирило заявив, що російський солдат, який гине на полі бою, приносить жертву, що «змиває всі гріхи, які людина скоїла» (Patriarchal sermon, 2022). Подібні індульгенції хоч і протирічать православним канонам, але з точки зору вірян РПЦ, знімають з них духовну та моральну відповідальність за скоєні злочини, а також заохочують брати участь в жорстокій російській війні проти українського народу, обіцяючи російським військовим спасіння душі, що є для релігійних християн усіх конфесій найбільшою цінністю.

Кирило також наголосив на необхідності військової, політичної і церковної мобілізації та фактично закликав росіян йти на війну «проти сил зла». Згадав він і про п'ятьох російських священників, які загинули, воюючи у складі окупаційної російської армії. За словами Кирила, ці священники «пішли в атаку», щоправда без зброї, щоб підтримувати духовний стан російських військових. Це лише один із багатьох доказів прямої участі представників РПЦ у війні проти українського народу та свідчення того, що російська церква служить злочинному російському режиму, а не духовним ідеалам православ'я (Patriarchal sermon, 2023).

На додачу, за інформацією українських спецслужб, Російська православна церква є причетною до створення приватних військових компаній (ПВК), призначених для ведення військових дій проти України. Як повідомляє Служба безпеки України, однією з таких ПВК є «Андріївський хрест», що діє на базі Кронштадтського Морського собору у Санкт-Петербурзі. На території собору відбувається вербування прихожан, які в подальшому проходять тренування для відправлення на фронт. Фінансування для ПВК надходить на рахунки РПЦ у вигляді добровільних пожертв для будівництва храмів (Kyiv accused, 2023).

Коли Росія розпочала повномасштабну війну проти України УПЦ МП вже не могла ігнорувати російську агресію, як раніше, адже українське суспільство не сприйняло б такої реакції. Тому митрополит Онуфрій, предстоятель УПЦ МП, виступив із закликом до Росії припинити війну. Однак риторика представників московського патріархату не очистилась від тез, притаманних російській ідеології. Навіть виступаючи з осудом війни, митрополит Онуфрій традиційно назвав її «братовбивчою» (Metropolitan of the UOC, 2022), а зустрівшись із полоненими російськими військовими на території Києво-Печерської Лаври, побажав «щоб Бог оберігав усіх людей на полі» (The Primate of UOC, 2022), стираючи таким чином грані між агресором та жертвою агресії.

Незважаючи на спробу УПЦ МП публічно дистанціюватися від РПЦ та заяву про розрив зі своєю материнською церквою, яка нібито відбулась після ухвалення нового Статуту УПЦ у травні 2022 року, за висновками релігієзнавчої експертизи, церковно-канонічний зв'язок між УПЦ та РПЦ зберігся, УПЦ МП не стала незалежною автокефальною церквою (The UOC (MP) has, 2023). Таким чином, УПЦ МП все ще залишається медіатором російського впливу, адже з інституційної точки зору продовжує підпорядковуватись РПЦ, очільник якої благословляє вбивць тих, кому УПЦ проповідує та дає духовні настанови.

Є також численні свідчення колаборантської діяльності священників УПЦ МП. До прикладу, Андрій Павленко, настоятель храму Московського патріархату в Северодонецьку співпрацював з агресором та вказував окупантам на священників із «конкуруючої» ПЦУ, яких «треба вбити». Крім цього, священник, який нібито виконував духовну місію та навіть показово відвідував поранених воїнів ЗСУ в госпіталі, передавав російським офіцерам інформацію про перебування та місцезнаходження українських військ, а також вказував на українських патріотів, яких російська армія повинна була заарештувати в Северодонецьку після окупації міста. Про це йдеться у матеріалах слідства, в результаті якого Павленка було засуджено на 12 років позбавлення волі за статтею про шпигунство. Наприкінці 2022 року священника-шпигуна передали Російській Федерації в обмін на громадянина США, якого окупанти захопили в полон на Херсонщині (Kramer, 2022).

Українська журналістка Вікторія Рощина, яка потрапила в полон до російських окупантів на початку повномасштабної війни в окупованому Бердянську, стверджує, що це відбулось з вини митрополита Запорізького і Мелітопольського Луки. Журналістка перебувала у складі гуманітарної колони, що рухалась із Запоріжжя до Маріуполя. Гуманітарний конвой супроводжував митрополит Лука, який, за свідченнями В. Рощиної, вказав на неї співробітникам Федеральної служби безпеки Росії як на агентку українських спецслужб, за що вона була затримана окупантами на блокпості. У той же день було опубліковано відео, в якому митрополит Лука скаржився, що рух гуманітарної колони «відбувається зі спокусами», оскільки в її складі знаходяться агенти СБУ, що прикриваються журналістськими посвідченнями (Roshchyna, 2022).

Митрополит Лука відомий своїми численними скандальними заявами, спрямованими проти помісної Православної церкви України та української влади, також виступав проти розриву УПЦ МП з РПЦ, незважаючи на відкриту підтримку останньою збройної російської агресії. У грудні 2022 року митрополит Лука потрапив до списку санкцій Ради національної безпеки і оборони України, які вона ввела проти представників УПЦ МП. Як свідчать українські правоохоронні органи, до

цього списку потрапили особи, які просували російську пропаганду, виправдовували війну РФ проти України, мали російське громадянство та чинили інші дії, спрямовані на підрив української державності (Roshchyna, 2022).

На жаль, це не вичерпний список осіб, пов'язаних з УПЦ МП, що займалися антиукраїнською діяльністю, користуючись своїм духовним саном, як прикриттям. Служба безпеки України відкрила численні кримінальні провадження проти священників УПЦ МП за різними звинуваченнями. За даними слідчих органів, серед священнослужителів цієї церкви є особи, які підтримували агресію РФ, співпрацювали з окупантами та інформували російські війська про пересування української армії, розпалювали релігійну ворожнечу та інше (Vynohradov, 2022). У цілої низки священників УПЦ МП було знайдено російські паспорти та проросійську літературу, яку вони розповсюджували серед вірян. Журналісти видання «Українська правда» провели розслідування, згідно з яким російське громадянство є навіть у самого очільника УПЦ МП митрополита Онуфрія (Tkach & Kizilov, 2023).

Також після початку повномасштабної війни на нові території, які Росія захопила розповсюдились гоніння проти священників, які не є представниками УПЦ МП. За даними правозахисників, щонайменше двоє священників ПЦУ були розстріляні окупантами, ще п'ять загинули внаслідок російських бомбардувань, 65 священників було викрадено, і доля 20 з них залишається невідомою. Ті священники, яким вдалося врятуватися з полону, розповідають, що окупанти піддавали їх жорстоким тортурам (The present-day Russian, 2024).

У лютому 2024 року російські загарбники вбили ще одного священника української церкви на окупованій Херсонщині. Священника Степана Подольчака викрали і закатували до смерті за його проукраїнську позицію. Степан Подольчак, незважаючи на тиск, погрози і неодноразові допити, що проводились Федеральною службою безпеки РФ, продовжував вести службу українською мовою, а також відмовився зраджувати присязі, яку дав Українській церкві, і переходити до Московського патріархату, як того вимагали окупанти (Tortured to death, 2024).

Також є свідчення того, що Російська православна церква має безпосередній стосунок до депортації українських дітей в Росію. За даними журналістів, представники РПЦ були серед тих, хто опікувався українськими дітьми з моменту їх потрапляння на територію РФ. Зокрема російські священнослужителі допомагали розміщувати дітей на території монастирів, відвідували дітей в інших місцях розміщення, проводили для них проповіді, спрямовані на «перевиховання» дітей у дусі російської пропаганди. З 2017 року діє угода про співпрацю між РПЦ та Міністерством у справах громадянської оборони, надзвичайних ситуацій та ліквідації наслідків стихійних лих (МНС) РФ. Саме в рамках угоди з МНС, російська церква займалась розселенням українських громадян та «духовним наставництвом» (Korniyenko, 2022).

За даними України, Російська Федерація може бути причетною до викрадення сотень тисяч дітей, але офіційно відомо лише про 20 тисяч депортованих дітей, чиє місцеперебування було достеменно встановлено українською стороною. Сама ж Росія заявила, що на її територію з моменту повномасштабної війни було перевезено близько 700 тисяч українських дітей (Lubinets, 2024). Багато українських дітей були вивезені на територію Росії з окупованих нею українських територій нібито у літні табори, після чого їх не повернули батькам. У таборах займалися

«перевихованням» дітей, нав'язуючи нову російську ідентичність та змушуючи позбутися української.

Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт президента РФ Володимира Путіна та уповноваженої з прав дитини Марії Львової-Белової за звинуваченнями у незаконній депортації українських дітей на території Росії. Також депортація українських дітей може бути кваліфікована як геноцид, адже згідно з конвенцією ООН 1948 року про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, однією з ознак геноциду є насильницька передача дітей однієї групи іншій групі.

Парламентська Рада Європи вже заявила, що викрадення українських дітей та їх русифікація є свідченням того, що Росія чинить геноцид проти українського народу, та звернулася з вимогою до парламентів країн-членів асамблеї прийняти відповідні резолюції, які визнаватимуть вимушене переміщення українських дітей на територію Росії геноцидом (New resolution, 2024). Таким чином, РПЦ є причетною до дій, які мають ознаки геноциду, і повинна розділити відповідальність за них з такими міжнародними кримінальними злочинцями, як В. Путін та М. Львова-Белова.

Знову повертаючись до тези конструктивістів, що ідеї змінюють реальність, можна дійти висновку, що війна як реальність не відбулась би, якби не було сформовано її ідейну основу. Як зазначає А. Вендт (Wendt, 1992, р. 396), «люди діють стосовно об'єктів, включаючи інших акторів, на основі значень, які ці об'єкти мають для них». Російській церкві було відведено центральну роль у формуванні та просуванні в російському та українському суспільствах ідеології «руського міра», на основі яких пізніше росіяни розпочали війну. Церква впливала на ідентичність росіян та деякої частини українців, змушуючи їх повірити, що вони є одним народом, а, значить, повинні жити в одній державі. На додачу, користуючись своєю монополією на визначення моральних та духовних цінностей, РПЦ брала участь у нормалізації насильства та допомагала викорінювати з суспільного дискурсу Росії ідею про те, що війна є неприйнятною та суперечить християнській моралі.

Висновки. З точки зору конструктивізму, постійне повторення певних ідей може змінити пануючий дискурс, сформувані нову ідентичність та закріпити в системі нові норми та цінності. Коли змінюється ідентичність, змінюється і політика, адже інтереси акторів, на думку конструктивістів, залежать не стільки від матеріальних факторів, скільки від їхнього сприйняття себе та противника. Систематичне виправдання, інспірування та замовчування насильства призводить до його нормалізації, що в свою чергу може відкривати дорогу для серйозних конфліктів, війн і навіть геноцидів. Нормалізація насильства такими впливовими структурами, як релігійні організації, відіграє винятково важливу роль у його подальшому поширенні.

Для вірян церква є безсумнівним моральним авторитетом, адже саме вона бере на себе місію опікуватися сферою духовного життя прихожан та формувати їхні моральні орієнтири. Навіть коли окрема церква йде проти загальнолюдських і загальнохристиянських цінностей, багато вірян готові слідувати за нею, оскільки звикли покладатися на церкву у питаннях духовності. Це означає, що церква має особливу здатність змінювати існуючий суспільний дискурс. Звісно, церква не несе одноосібну відповідальність за поширення певних ідей у державі і не є головним винуватцем подій, які розгортаються за злочинними наказами

керівництва держави, але коли церква виступає в тандемі з владної верхівкою, останній стає легше схилити суспільство до участі в будь-яких злочинах.

Можливо, Католицька церква в Руанді не змогла б одноосібно зупинити геноцид, а РПЦ і УПЦ не відвернули б війну в Україні, якби виступили проти диктаторського російського режиму, але в обох випадках церква могла би зменшити жахливі наслідки цих катастроф, використавши свій потужний ресурс. Якби Католицька церква в Руанді проповідувала не покору владі, яка культивувала ненависть до тутсі в руандійському суспільстві та намагалась перекинути на них вину за всі біди в державі, а вчила своїх прихожан любові до ближнього та заповіді «Не убий», цілком вірогідно, що менше хуту прийшли б до своїх сусідів-тутсі з мачете. Якби РПЦ не підтримувала імперську ідею про те, що росіяни та українці – це один народ, а УПЦ МП не повторювала її слова, якби РПЦ не схвалювала анексію Криму та окупацію Донбасу, а УПЦ МП не чинила розбрат в українському суспільстві, акумулюючи серед українських громадян підтримку дій Росії, можливо, агресія РФ не тривала б так довго. Врешті якби РПЦ не благословляла російських солдат вести криваву загарбницьку війну, можливо, підтримка агресії в російському суспільстві була би меншою, а режим Путіна скоріше би закінчив своє існування.

References [Список використаної літератури]

- Butusov, Y. (2016, July 17). The first battle of ATO April 13, 2014 – the militants of Hirkin's Federal Security Service unit open fire. *Censor.net*. [Бутусов Ю. Перший бій АТО 13 квітня 14-го – бойовики Московського патріархату у загоні ФСБ Гіркина відкривають вогонь. *Censor.net*. 17 липня, 2014. URL: https://censor.net/ru/resonance/397750/pervyyi_boyi_ato_13_aprelya_14go_boeviki_moskovskogo_patriarhata_v_otryade_fsb_girkina_otkryvayut_ogon (дата звернення: 20.02.2024)].
- Cantrell, Ph.A. (2014). 'We Were a Chosen People': The East African Revival and Its Return to Post-Genocide Rwanda. *Church History*, 83 (2), 422–445. DOI: 10.1017/S0009640714000080 [in English]. [Cantrell Ph. A. 'We Were a Chosen People': The East African Revival and Its Return to Post-Genocide Rwanda. *Church History*. 2014. Vol. 83. Is. 2. P. 422–445. DOI: 10.1017/S0009640714000080].
- Carney, J.J. (2014). *Rwanda Before the Genocide: Catholic Politics and Ethnic Discourse in the Late Colonial Era*. New York: Oxford University Press [in English]. [Carney J. J. *Rwanda Before the Genocide: Catholic Politics and Ethnic Discourse in the Late Colonial Era*. New York: Oxford University Press, 2014. 343 p.].
- Doty, R. (1993). Foreign Policy as Social Construction: A Post-Positivist Analysis of U.S Counterinsurgency Policy in the Philippines. *International Studies Quarterly*, 37 (3), 297–320 [in English]. [Doty R. Foreign Policy as Social Construction: A Post-Positivist Analysis of U.S Counterinsurgency Policy in the Philippines. *International Studies Quarterly*. 1993. Vol. 37. Is. 3 P. 297–320].
- Karpitskii, N. (2015, June 25). Freedom from conscience. The separatists have unleashed religious terror. *Tyzhden*. Retrieved from <https://tyzhden.ua/svoboda-vid-sovisti-separatysty-rozv-iazaly-relihijnyj-teror/> [in Ukrainian]. [Карпітській Н. Свобода від совісті. Сепаратисти розв'язали релігійний терор. 25 червня, 2015. URL: <https://tyzhden.ua/svoboda-vid-sovisti-separatysty-rozv-iazaly-relihijnyj-teror/> (дата звернення: 21.02.2024)].
- Korniyenko, Y. (2022, April 24). Deport your neighbour: how the Russian Orthodox Church together with the security forces forcibly relocate Ukrainians to Russia. (2022, April 24). *Slidstvo Info* [in Ukrainian]. [Корнієнко Я. Депортуя ближнього свого: як Російська православна церква разом із силовиками примусово переселяють українців до Росії. *Слідство Інфо*. 2022, 24 квітня. URL: <https://www.slidstvo.info/warnews/deportuj-blyzhnogo-svogo-yak-rosijska-pravoslavna-tserkva-razom-iz-sylovykamy-prymusovo-pereselyayut-ukrayintsiv-do-rosiyi/> (дата звернення: 21.02.2024)].
- Kramer, A.E. (2022, July 31). Clergymen or Spies? Churches Become Tools of War in Ukraine. *The New York Times* [in English]. [Kramer A. E. Clergymen or Spies? Churches Become Tools of War in Ukraine. *The New York Times*. 2022, July 31. URL: <https://www.nytimes.com/2022/12/31/world/europe/orthodox-church-ukraine-russia.html> (дата звернення: 21.02.2024)].
- Kyiv accused the ROC of creating "Orthodox PMCs" for the war in Ukraine. (2023, October 19). *Radio Svoboda* [in Ukrainian]. [Київ звинуватив РПЦ у створенні "православних ПВК" для війни в Україні. *Радіо Свобода*. 2023, 19 жовтня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/amp/news-rpts-pvk-viyna/32645187.html> (дата звернення: 21.02.2024)].

- Longman, T. (2001). Church Politics and the Genocide in Rwanda. *Journal of Religion in Africa*, 31 (2), 163–186. DOI: 10.1163/157006601X00112 [in English]. [Longman T Church Politics and the Genocide in Rwanda. *Journal of Religion in Africa*. 2001. Vol. 31. Is. 2. P. 163–186. DOI: 10.1163/157006601X00112].
- Lubinets: Ukraine's appeal to the UN court on the genocide that the Russians are perpetrating is a matter of time. (2024, February 1). *Holos Ameryky* [in Ukrainian]. [Лубинець: Звернення України до суду ООН щодо геноциду, який чинять росіяни, – питання часу. *Голос Америки*. 2024, 1 лютого. URL: <https://www.holosameryky.com/amp/sud-oon/7465574.html> (дата звернення: 22.02.2024)].
- Metropolitan of the UOC MP called on Putin to immediately stop the fratricidal war. (2022, February 24). *RISU* [in Ukrainian]. [Митрополит УПЦ МП Онуфрій закликав Путіна негайно припинити братовбивчу війну. *РІСУ*. 2022, 24 лютого. URL: https://risu.ua/mitropolit-urc-mp-onufrij-zaklikav-putina-negajno-pripiniti-bratovbivchu-vijnu_n126377 (дата звернення: 23.02.2024)].
- New resolution of PACE calls on the parliaments of the countries to recognize the abduction of Ukrainian children as genocide. (2024, January 25). *Holos Ameryky* [in Ukrainian]. [Нова резолюція ПАРЕ закликає парламенти країн визнати викрадення Росією українських дітей “геноцидом”. *Голос Америки*. 2024, 25 січня. URL: <https://www.holosameryky.com/a/pare-deportaciya-ditey-genocyd/7456943.html> (дата звернення: 22.02.2024)].
- Onuf, N. (1989). *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia: University of South Carolina Press [in English]. [Onuf N. *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia: University of South Carolina Press, 1989. 341 p.].
- Patriarchal sermon after the liturgy on the day of remembrance of the saint blessed prince Alexander Nevsky in the Saint Alexander Nevsky lavra. (2023, September 12). [Патріарша проповідь після Літургії в день пам'яті благовірного князя Олександра Невського в Олександро-Невській лаврі. 2023, 12 вересня. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/6058732.html> (дата звернення: 22.02.2024)].
- Patriarchal sermon on the 15th Sunday after Pentecost after the liturgy in the Saint Alexander Nevsky skete. (2022, September 25 [Патріарша проповідь у Тиждень 15-у після П'ятидесятниці після Літургії в Олександро-Невському скиту. 2022, 25 вересня. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5962628.html> (дата звернення: 22.02.2024)].
- Pope Francis asks for forgiveness for church's role in Rwanda genocide. (2017, March 20). *The Guardian* [in English]. [Pope Francis asks for forgiveness for church's role in Rwanda genocide. *The Guardian*. 2017, March 20. URL: <https://amp.theguardian.com/world/2017/mar/20/pope-francis-asks-for-forgiveness-for-churchs-role-in-rwanda-genocide> (дата звернення: 19.02.2024)].
- Prunier, G. (1995). *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*. New York: Columbia University Press [in English]. [Prunier G. *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*. New York: Columbia University Press, 1995. 389 p.].
- Research Directorate, Immigration and Refugee Board of Canada, Ottawa. (2008). *Canada: Immigration and Refugee Board of Canada, Rwanda: Involvement of Members of the Roman Catholic Clergy in the 1994 Genocide* [in English]. [Research Directorate, Immigration and Refugee Board of Canada, Ottawa. *Canada: Immigration and Refugee Board of Canada, Rwanda: Involvement of Members of the Roman Catholic Clergy in the 1994 Genocide*. 2008. URL: <http://www.refworld.org/docid/49b92b279.html> (дата звернення: 18.02.2024)].
- Roshchyna, V. (2023, January 11). Collaborators in robe? What awaits the Ukrainian Orthodox Church (not) of Moscow Patriarchate. *Ukrayinska Pravda* [in Ukrainian]. [Рощина В. «Колаборанти в рясі»? Що чекає на Українську православну церкву (не) Московського патріархату. *Українська правда*. 2023, 11 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/01/11/7384308/> (дата звернення: 21.02.2024)].
- Safari, P. C. (2010). Church, State and the Rwandan Genocide. *Political Theology*, 11 (6), 873–93. DOI: 10.1558/poth.v11i6.873 [in English]. [Safari P. C. Church, State and the Rwandan Genocide. *Political Theology*. 2010. Vol. 11. Is. 6. P. 873–93. DOI: 10.1558/poth.v11i6.873].
- Sherr, J., & Kullamaa, K. (2019). The Russian Orthodox Church: Faith, Power and Conquest. (Report). *International Centre for Defence and Security*. [in English]. [Sherr J., Kullamaa K. The Russian Orthodox Church: Faith, Power and Conquest. (Report). *International Centre for Defence and Security*. 2019. 32 p. URL: https://icds.ee/wp-content/uploads/2019/12/ICDS_EFPI_Report_The_Russian_Orthodox_Church_Sherr_Kullamaa_December_2019-1.pdf].
- Tashobya, A. (2015, October 15). Munyeshyaka, the Priest Who Turned on His Flock. *The New Times* [in English]. [Tashobya A. Munyeshyaka, the Priest Who Turned on His Flock. *The New Times*. 2015, October 15. URL: <https://www.newtimes.co.rw/section/read/193499> (дата звернення: 19.02.2024)].
- Statute of the Russian Orthodox Church. Retrieved from <http://www.patriarchia.ru/en/db/document/133114/> [in English]. [Statute of the Russian Orthodox Church. URL: <http://www.patriarchia.ru/en/db/document/133114/> (дата звернення: 22.02.2024)].

- The Primate of UOC (MP) Onufrii met with the Russian captives and wished “for God to protect all the people on the battlefield”. (2022, August 21). *New Voice* [in Ukrainian]. [Предстоятель УПЦ (МП) Онуфрій зустрівся з полоненими росіянами й побажав «щоб Бог оберігав усіх людей на полі бою». *New Voice*. 2022, 21 серпня. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/onufriy-zustrivsvya-z-polonenimi-rosiyanami-ivislovivsvya-pro-vynu-novini-ukrajini-50264673.html> (дата звернення: 21.02.2024)]
- The UOC (MP) has canonical church ties with the ROC – religious expertise. (2023, February 1). *Radio Svoboda* [in Ukrainian]. [УПЦ (МП) має церковно-канонічний зв'язок з РПЦ – релігієзнавча експертиза. *Радіо Свобода*. 2023, 1 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/amp/news-upts-mp-zvyazok-rpts/32249519.html> (дата звернення: 22.02.2024)].
- Tkach, M., & Kizilov, Y. Russian passports found on Metropolitan Onufrii and over 20 other priests of the UOC MP. (2023, April 7). *Ukrayinska Pravda* [in Ukrainian]. [Ткач М. Кізілов Є. В Онуфрія і ще понад 20 священників УПЦ МП знайшли російські паспорти. *Українська Правда*. 2023, 7 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/7/7396917/> (дата звернення: 21.02.2024)].
- Tortured to death: the Russians killed a Ukrainian priest in occupied Kalanchak. (2024, February 15). *24 kanal* [in Ukrainian]. [Закатували до смерті: в окупованому Каланчаку росіяни вбили українського священника. *24 канал*. 2024, 15 лютого. URL: https://24tv.ua/stepana-podolchaka-rosiyani-zakatuvali-dosmert-i-kachanchaku_n2495589/amp (дата звернення: 21.02.2024)].
- Vynohradov, O. (2022, November 22). Why is the UOC (MP) accused of working for Russia: the most notorious incidents. *Radio Svoboda*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/32143750.html> [in Ukrainian]. [Виноградов О. Чому УПЦ (МП) звинувачують у роботі на Росію: найгучніші інциденти. *Радіо Свобода*. 2022, 22 листопада. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/32143750.html> (дата звернення 22.02.2024)].
- Vysoven, O., & Fihurnyi, Y. (2022). The attitude of the Russian aggressors and their proxies to believers of different denominations in Ukraine (2014–2022). *Ukrayinoznavstvo*. Vol. 3. Is. 84. P. 51–67 [in Ukrainian]. [Висовень, О. Фігурний, Ю. Ставлення російських агресорів та їх проксі до віруючих різних конфесій в Україні (2014–2022). *Українознавство*. 2022. № 3(84). С. 51–67].
- Wendt, A. (1992). Anarchy is What States Make of It. *International Organization*, 46(2), 391–425 [in English]. [Wendt A. Anarchy is What States Make of It. *International Organization*. 1992. Vol. 46. Is. 2. P. 391–425].
- Yaremchuk, V.D. (2015). The ROC in Donbas as an instrument of information-propagandistic policy of the Russian Federation. Attempts and forms of counteraction of the state and society to the church-religious destruction / *Donbas in the system of information security of the state: regional features, external challenges, instruments to combat anti-Ukrainian propaganda*: analytical report, eds. Bevz, T. A. & Zorych O. O. et al. Kyiv: I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies. The National Academy of Sciences of Ukraine. P. 123–160 [in Ukrainian]. [Яремчук В. Д. РПЦ на Донбасі як інструмент інформаційно-пропагандистської політики Російської Федерації. Способи і форми протидії держави і суспільства церковно-релігійній деструкції / *Донбас у системі інформаційної безпеки держави: регіональні особливості, зовнішні виклики, інструменти боротьби з антиукраїнською пропагандою: аналіт. доп.*/ Т. А. Бевз, О. О. Зорич [та ін.]. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2015. С.123–160].
- Zdiuruk, S., & Palinchak, M. (2022). The influence of the Moscow Patriarchate on national identity in the context of Russia’s war against Ukraine. *Ukrayina dyplomatychna*. P. 366–377 [in Ukrainian]. [Здіорук С., Палінчак М. Вплив Московського патріархату на національну ідентичність у контексті війни Росії супроти України. *Україна дипломатична*. Київ, 2022. С. 366–377].
- “The present-day Russian Federation is an immanent enemy of the freedom of conscience.” A press-conference on the crimes of the occupiers against religious communities and clergymen was held in Kyiv. (2024, January 24). *Center for Civil Liberties* [in Ukrainian]. [“Нинішня РФ є іманентним ворогом свободи совісті”. У Києві відбулася пресконференція щодо злочинів окупантів проти релігійних громад та священнослужителів. *Центр громадянських свобод*. 2024, 24 січня. URL: <https://ccl.org.ua/news/pynishnya-rf-ye-imanentnym-vorogom-svobody-sovishi-u-kyuevi-vidbulasya-preskonferenciya-shhodo-zlochyniv-okupantiv-protu-religijnyh-gromad-ta-svyashhennosluzhyteliv/> (дата звернення 21.02.2024)].

Стаття надійшла до редакції 28.02.2024

Nasikivska V. M.

Department of International Relations
Odesa I. I. Mechnikov National University
r. 32, French blvd, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

RELIGIOUS ORGANIZATIONS AS AN INSTRUMENT OF NORMALIZATION OF VIOLENCE: THE EXAMPLES OF THE CATHOLIC CHURCH IN RWANDA AND THE RUSSIAN ORTHODOX CHURCH

Summary

This paper analyzes the influence of religious organizations on the emergence and development of inter-state and inter-ethnic conflicts on the examples of the Catholic Church in Rwanda and the Russian Orthodox Church (ROC). The research is based on the constructivist approach, according to which a change of discourse can transform the identities of actors and form a new reality, in other words, it can lead to actions that seemed impossible under the previous discourse. The paper demonstrates how the fact that the church took part in the creation of a racist discriminatory system in Rwanda and also supported the government's anti-Tutsi actions or stayed silent about them contributed to the emergence of a discourse that treated the killings of Tutsis as morally acceptable. This resulted in a genocide that took the lives of around 800 thousand people in 100 days. The paper also focuses on how the propaganda activities carried out by the Russian Orthodox Church and the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate, aimed at bringing the post-Soviet countries back under Russia's control, became a prerequisite of the war of the Russian Federation against Ukraine in 2014. Special attention is paid to the activities of the church after 2014. The fact that the church used the terms "peacekeeping mission" and "internal conflict" to describe the Russian aggression during 2014-2022 shifted the blame to the victim and made the worshippers believe in Russia's innocence. After 2022, the open support of the full-scale war by the ROC helped the Russian authorities to ensure broad popular support for this war and justified the bloodshed from the moral and spiritual perspective in the eyes of the believers. The paper concludes that when religious organizations justify the violence, stay silent about it, or encourage it, this turns the violence into a new norm and influences the willingness of the population to take part in it, which in turn paves the way to such violent conflicts as wars and genocides.

Key words: Catholic Church in Rwanda, Russian Orthodox Church, Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate, genocide in Rwanda, Russia's war against Ukraine.

UDC 327

Poble D. K.

Professor Assistant,
Department of International Relations,
Odessa I. I. Mechnokov National University,
Frantsuzkyi blvd, 24/26,
Odesa, 65058, Ukraine
E-mail: dmitry_poble@onu.edu.ua, dmitrypoble@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5898-3343>
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.21>

Tsyberman A. V.

Bachelor's degree student,
Department of International Relations,
Odessa I. I. Mechnokov National University,
Frantsuzkyi blvd, 24/26,
Odesa, 65058, Ukraine
E-mail: tsibermand@gmail.com
DOI <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.21>

RUSSIA'S PROPAGANDA IN THE MIDDLE EAST OR INTERCULTURAL ADVANTAGE?

The primary purpose of the study is to indicate the increasing role of “the war of ideas” in modern conflicts of a different kind. Today, Russia practices information warfare, combining a number of well-known tools of influence with a new embrace of new technologies and capabilities, such as the Internet. Nevertheless, Russia has also initiated the updating of the principles of subversion. These new approaches cover internally and externally concentrated media with a significant online presence (RT and Sputnik are the most known sources), the use of social media (like online discussion boards and comment pages) as a force multiplier to ensure Russian narratives achieve broad reach and penetration, and language skills with the purpose of engaging with target audiences on a wide scale. In this connection, it is considered appropriate to pay attention to the experience of creating the US Foreign Service Institute in the 1950s. The need for the theoretical development of a special course, later a separate science called “intercultural communication”, appeared after the Second World War. Experience of international cooperation during the war and after it, in particular, Peace Corps activists who were sent to various countries for help, revealed a lack of knowledge and skills in intercultural and interethnic communication. Therefore, the article aims to identify the difference between the so-called ethical component and the ultimate goal of the American means of intercultural communication and the persistent attempts of the Russian propaganda machine to attract modern tools and spread its narratives, as well as to identify the specifics of the possible impact on the system of international relations and to avoid negative feedback from the affected population all over the world in general and in the Middle East in particular.

Key words: the war of ideas, tools of influence, principles of subversion, social media, Russian narratives, intercultural communication, ultimate goal, affected population.

Introduction. The research topic “Russia’s Propaganda in the Middle East or Intercultural Advantage?” doesn’t provide an answer to the stated question only, but

it demonstrates its relevance and timeliness at the same time. It seems important to emphasize what techniques and methods are used to form pro-Russian opinion and beliefs among people living in the Middle East, as well as to find out what contributes to the penetration of Russian propaganda into the region. The subject appears to have been covered enough by scientific studies, monographs, analytical articles by leading domestic and foreign scientists. Therefore, the new circumstances caused by aggressive Russian propaganda all over the world and especially in its parts where the population tends to be nostalgic towards the former Soviet Union required a certain need for new analysis and research work.

Aim. The study aims to identify the specifics of the possible impact at the system of international relations and to avoid negative feedback from the affected population not in the Middle East only but in the other parts of the world by means of objective clarification of the reasons and motives for Russia's armed aggression against Ukraine.

Materials and methods. The study is based on the texts of international documents, research papers of international think tanks, articles by national and international scientists, analytical reviews of the mass media, etc. The case study, event analysis, and fragmentary comparative methods were applied to analyze the relative success of Russia's propaganda in the defined region, the principles of its practical implementation, broad feedback from scientists, politicians, and experts. The instruments of discourse analysis were applied to indicate Russian narratives which are subject to dissemination in the information space of the Middle East and Africa.

Results and Discussions. The Middle East region, which has long been the target of the Kremlin's information operations, is flooded with disinformation from Moscow against the backdrop of the invasion of Ukraine, launched on February 24, 2022. This campaign involves the use of various propaganda tools, including mass media, social networks, cultural events etc. Russian disinformation is quite effective and successful and aims to create a favorable image of Russia in the eyes of the local population. Therefore, the study of the problem of the reasons for the successful promotion of Russian propaganda policy in the Middle East is an important task for understanding geopolitical processes in the region.

One of the key actors in this matter is the Russian Federation and its propaganda. Russian propaganda is one of the main weapons in the hands of the Kremlin, which allows it to influence world politics, public sentiment in other countries and realize its great power ambitions.

According to the US-researcher McLuhan, the “sheer inclusiveness” of information as a medium and as a concept expands both the field of battle and the semantic field of war. “Real, total war has become information war,” notes McLuhan in *The Medium is the Massage*, “it is being fought by subtle electric informational media – under cold conditions, and constantly” (MacDonald, 2012).

Russia's information war in Ukraine is a systematic campaign of influence in the information space on the public worldview and opinions of the people, which aims to create a negative image of Ukraine and its authorities. Knowledge of the methods and techniques used in information warfare to spread propaganda and disinformation can help Ukraine more effectively fight Moscow's provocations and protect itself from its negative influence. The Middle East is a region where conflicts and tense situations have always existed.

Considering the specifics of the relative success of Russian propaganda in the Middle East, there is a certain possibility to turn to the example of the creation of the US Foreign Service Institute in the 1950s. The need for theoretical development of a special course, a later and a separate science, "Intercultural communication", appeared after the Second World War. Experience of international cooperation during the war and after her, in particular, Peace Corps activists who were sent to various places for help, revealed a lack of knowledge and skills in intercultural and interethnic communication, which led to failures in positive intentions of volunteers. This became the impetus for the creation in 1946 in the USA special Institute of Foreign Service (Foreign Service Institute), which was led by Edward Hall. This became the impetus for the creation in 1946 in the USA special Institute of Foreign Service (Foreign Service Institute), which was led by Edward Hall. This institution was supposed to train diplomats, scouts, Peace Corps volunteers, international military and other specialists to work abroad, and promote the elimination of interracial and interethnic conflicts. E. Hall involved specialists from various fields – psychologists, ethnologists, anthropologists, sociologists, culturologists, etc.

Intercultural communication as an academic discipline is taking its toll beginning in 1951–1955, associated with the name of the American researcher, anthropologist Edward H. Hall. It is he who introduces the scientific Intercultural communications discourse term "intercultural communication", and considers it "the goal of ideal that a person should strive for in his desire as best as possible and adapt more effectively to the surrounding world." Intercultural communication is interaction between people of different cultures. The first study of intercultural communication originated in the United States in 1946, when the Diplomatic Service Institute in Washington passed the Diplomatic Service Act. It provides linguistic and anthropological training for foreign diplomats (Jandt, 2020). The courses prepare American diplomats and other specialists to develop their professional skills. It helps them build relationships with other countries and cultures. Finally, it helps them promote the capabilities of the US foreign policy community.

Russian propaganda can be used to support various parties in these conflicts and spread an ideology that opposes the interests of Ukraine and the region in general. Therefore, studying the impact of Russian propaganda on the Middle East can help Ukraine and its partners in the region understand how to defend their interests in this context. Moreover, Russian propaganda can affect diplomatic relations between the countries of the Middle East and change the attitude towards Ukraine and its partners.

If the first actor of the problem is Russia, then the second is undoubtedly the Middle East. This is a region in Western Asia and North Africa, which at one time was traditionally the geopolitical sphere of the USSR. Although Moscow has not been able to regain the level of influence it enjoyed before the collapse of the Soviet Union, Putin is now doing his best to change that, largely through propaganda.

Russia has always made efforts to extend its influence where political instability and regional security crises exist or are potentially brewing. The Middle East is a conflict-prone region with complex relations between states and peoples due to territorial conflicts, religious and ethnic differences, as well as geopolitical interests. Conflicts in the Middle East are often international in nature, involving external actors, which makes it much more difficult to solve all the existing problems. It is worth emphasizing that a large part of the Middle Eastern states have authoritarian

and undemocratic regimes that sympathize with the Russian regime. Authoritarian regimes characterize the state of political life of society, in which there is a partial or complete removal of the people from state power, restrictions and violations of formally declared rights and freedoms of man and citizen (Tsvik, 2006, p. 117). Rigid authoritarian regimes of the patriarchal-traditional type persist in Qatar, UAE, Yemen, Iraq, Oman, Bahrain and Egypt. Jordan and Kuwait have a moderate-authoritarian regime. Syria and Saudi Arabia are classified as totalitarian states. In such countries, there is usually no independent media, freedom of speech, human rights and other democratic freedoms (Тымчук, 2009, p. 52).

Authoritarian countries see support and strength in Russia because of its opposition to the ideas of globalization, loud speeches about the responsibility of the United States and its European allies for instability in the Middle East, and help in the fight against terrorism. Russia, in turn, equates the preservation of the status quo in the Middle East with the reduction of terrorist threats on the territory of its state, the increase in opportunities for concluding agreements with autocratic states, and the reduction of US influence in the region (Jensen, 2018, p.266). Moscow seeks to support the existing state structures and governments of the Middle East against both external intervention and internal insurgencies.

It is not surprising that for such purposes, the Russian Federation not only helps countries militarily and economically, but is also ready to defend them on the international stage, using its influential position, putting forward the issue to help its Middle Eastern allies. For example, Russia can block UN resolutions criticizing authoritarian regimes in the Middle East or use its veto vote in the Security Council.

Russia actively spreads its version of events in the Middle East and uses information resources to influence the local population.

It has found a rich source of material for criticism of the West while cultivating a sympathetic regional audience. The development of digital technologies in the Middle East and the increasing dependence of people's political organizations on social media platforms (YouTube, Facebook, Twitter) creates the conditions for Russia to promote a disinformation agenda – especially since the most active users of social media are young people, who tend to be the driving force of street protests and representing almost half of the entire population.

The two most prominent Kremlin media outlets in the region are RT Arabic and Sputnik Arabic. Their goal is to strengthen the Kremlin's legitimacy and discredit the West. The channel covers a wide range of events in the world from the point of view of the Russian government. Instead of using straight propaganda or hard ideological narratives, RT Arabic creates its own style of persuasive soft power on social media. Over the past few decades, two major developments have turned RT Arabic into an important asset. First, the "Arab Spring" and the role of social media in the upheavals made Russia realize that the Middle Eastern information space provides the Kremlin with ample opportunities to promote its strategic narratives.

Polls conducted seven months before Russia's military intervention in Syria showed that RT Arabic was among the three most popular news channels in six Arab countries (Egypt, Morocco, Saudi Arabia, Jordan, the UAE and Iraq). Second, Russia's military intervention in Syria in 2015 marked Russia's return to the region and thus forced the Kremlin to establish a local propaganda unit. While Moscow's military intervention in Syria was an exceptional escalation since the end of the Cold

War, running counter to its traditional policy of avoiding direct intervention, the intervention is in line with Russia's support for a longtime ally.

Skillfully balancing exposure and concealment, RT Arabic fulfills a legitimate function of portraying Russia's presence and power in a positive light (Jensen, 2018, p. 270). The Arab-speaking population believes that Putin is the man who led his country out of the chaos of perestroika orchestrated by Western leaders who conspired to collapse the Soviet Union, just as they tried to fragment the Arab region through the 2011 uprisings. In addition, in their opinion, he is a leader who challenged the Western conspiracy to democratize Eastern Europe, created the West's dependence on Russian energy resources, interfered in the US presidential election, successfully stabilized the Syrian regime despite opposition from the West and Islamic groups, and moved closer to Arab governments as their differences with the West deepened (Salah, 2022).

Regional polls conducted in 2018 showed that the percentage of young Arabs who consider the US an ally fell from 63% in 2016 to 35%, while Russia is increasingly seen as the main non-Arab ally and 20% see it as the region's best friend outside the Middle East (Attias, 2019). Reliance on the news platforms of social media in the Middle East allows Moscow to reach millions of people. Russia Today and Sputnik Arabic generate much more on Twitter content than BBC Arabic or Al Jazeera. Meanwhile, RT Arabic and Sputnik Arabic publish an average of 180 and 87 tweets per day, Al Jazeera averages 55 tweets and BBC Arabic only 32 (Janadze, 2022). There are many topics that appeal to the Middle Eastern population. For example, the essence of one of them in the context of the Russian-Ukrainian war is that Russia allegedly opposes "external interference in the sovereign affairs of the country", as stated in the report of the Marshall Center. This is exactly what the people of Iraq can appeal to, into which US and allied troops were introduced in 2003. (Sher and Hassan, 2022).

In general, RT and Sputnik cultivate the image of Moscow as a stabilizing force. Given the anger felt by many in the Middle East over failed Western operations on their soil, the decline in trust in the US over inefficient policies in the region, and the proliferation of protests and demonstrations, this narrative naturally works.

Russia's main narratives regarding disinformation in the region originate from the superpower complex inherited from the USSR. Russia's strategy in the Middle East is still influenced by the Soviet way of thinking, which depicts the world in a simplistic but pernicious dichotomy of Russia versus the West. The Soviet Union built close relations with many countries in the Middle East during the 1950s and 1960s, taking advantage of anti-American sentiment through Washington's support for Israel. However, the collapse of the Soviet Union came as a shock to Russia and left the country's foreign policy in disarray. Given the political upheavals of the 1990s and the severe economic crisis, The Kremlin was forced to focus on the economic dimension of relations with the Middle East, but Russia's great power ambitions did not disappear completely.

The Middle East is fertile ground for Russia to advance its dominant foreign policy narrative that demonizes the West. When the COVID-19 pandemic broke out, Russian-funded satellites broadcasting in Arabic began to popularize a barrage of conspiracies about the origin of the virus, accusing the West of creating it in a laboratory. The absurdity of these narratives can only be explained by the delusional ideology and outdated bipolar worldview that still dominates the thinking of key Kremlin officials today. Most of them were trained by the State Security Committee,

better known as the KGB, so the vast majority of Russian intelligence and security officials are nostalgic for the superpower status that Soviet Russia once enjoyed (Janadze, 2022).

The official reaction of the West to the Russian invasion of Ukraine is another element in the formation of support for Putin among the Arab population. For Putin's supporters, the Western response to the Ukrainian crisis demonstrates double standards and contradicts the prevailing Western discourse on the Arab crisis. As for the case of Ukraine, the main Western countries characterized the Russian war as an invasion in violation of international law, stated that Russia's annexation of Ukrainian land is illegal, and called for global protests against Russia.

They urged free and democratic nations to supply arms and ammunition to enhance the Ukrainian resistance, support its right to use force against the aggressor, and encourage Russia's boycott while isolating its facilities from global finances and banks (Salah, 2022).

And vice versa, in the case of the Arab countries, the same Western countries ignored it, either participating in the US invasion of Iraq in 2003 or not. The invasion, which was seen as a violation of international law, was framed as an act of "liberation." In addition, for decades, Western countries did not pay attention to the Israeli occupation of the Palestinian lands, ignored the actual annexation of the Palestinian territories by the Israeli government, and considered the resistance of Palestinians and Iraqis as terrorism. In fact, the Arab world is quite polarized by prevailing dualities, and the doubts about the veracity of the Western pro-Ukrainian narrative seem to serve the Russian narrative, which often highlights these contradictions (Salah, 2022).

Today, many media platforms in Arab countries (including but not limited to Alikhbaria Syria, Sky News Arabia, Al Mayadeen, and Alchourouk in Tunisia) are adopting a narrative that justifies the Russian invasion by citing Russia's right to defend its national security. It follows that Ukraine is a puppet of the West, which initiated hostilities and threatened Russia. Furthermore, to make the war more understandable to the Arab mass audience, comparisons are often made between a series of color revolutions in Eastern Europe and the unrest of the Arab Spring, arguing that these two events are simply a conspiracy of the West (Salah, 2022).

The dream of a multipolar world may be another explanation for Putin's support throughout the Arab region. Russia's invasion of Ukraine helped advance narratives about a new world order emerging, motivated by China's growing economic influence and Russia's geopolitical expansion. In this narrative, analysis is intertwined with wishful thinking, nostalgia, and Arab discontent with the prevailing unipolar system. As mentioned earlier, the global institutions created by the West seem politically inconsistent in relation to the Arab crisis. Except for the Arab oil monarchies, development and production figures in the Arab world today remain dire.

In this context, many inhibitors of the Arab world live in poverty and war conditions, some of them are forced to emigrate, while several Arab countries are on their way to turning into failed states. Recovery measures for these countries may take decades. In fact, future ambitions are mixed with collective memories of the Cold War and, nostalgia for the USSR as an ally of Arab regimes, some kind of guarantor for the balance of power, a reliable source of military and economic aid, and a political supporter of ambitious plans.

Below are some of the most common methods used by the Kremlin to spread false stories and disinformation: a misleading headline; false facts; fake visual effects; denial of facts; lack of evidence; exaggeration or overgeneralization; changing the source, citation or context; load of words or metaphors; ridicule, discredit, belittlement; totum pro parte ("whole for part"); whataboutism; concealment of sources; conspiracy theories; joining the group; drowning facts with emotions; creating a context (Jensen, 2018).

Authoritarian regimes, along with Russia, are using social media to portray Russia's unprovoked war against Ukraine as David vs. Goliath – and, incredibly, Western powers as Goliath vs. Russia's David. On Twitter, for example, simply typing "Ukraine" in Arabic [Ukraniya] results in a bunch of mostly pro-Russian messages. Arab coverage of Russia's war against Ukraine and its widespread anti-democratic message is a pressing issue, likely to lead to thousands of militants joining the war on Russia's side to fight the West in Ukraine. If liberal democracies continue to ignore the information warfare waged by authoritarian states around the world, a Syria or Libya scenario may develop in the heart of Europe (Oweidat, 2022)

Russia's close cooperation with the Middle Eastern countries, as one of the consequences of a successful propaganda policy, has led to the fact that Iran is now supplying the Russian Federation with Shahed-136/131 combat drones, with which the Russian occupiers seek to destroy civilian infrastructure. The Arab world has largely taken a wait-and-see attitude toward this conflict. True, the most influential Arab countries supported Ukraine during the vote for the resolution in the UN General Assembly. Jordan, Saudi Arabia, Oman, Qatar, Kuwait, Bahrain, Libya voted for it. Iraq and Algeria abstained; Morocco did not vote. As expected, the only open ally of the Russian aggressor among the Arab countries was the Assad regime in Syria. The Arab countries are extremely alarmed by the fact that, as a result of the war, Ukraine will not be able to supply the previously estimated amount of grain and other agricultural products to the foreign market this year, which will lead to serious problems.

Russian propaganda in the Middle East actively spreads misinformation about Ukraine and its citizens. This can lead to an increase in the number of false and negative stereotypes about the country, its culture and people.

This problem is important for Ukraine both from the point of view of security and from the point of view of the country's economic and political situation. The consequence of the propaganda may be distrusted by Middle Eastern countries towards Ukraine, which may undermine Ukraine's efforts to attract international support in the fight against Russian aggression. This, in turn, will lead to the escalation of the conflict.

Conclusions. As a result of the conducted research, it is possible to draw certain conclusions. The use of various ideological means and tools to promote its risky political course in the Russian case is aimed at spreading propaganda and falsification of the real goal of aggression against neighboring countries and Ukraine personally and to spread its influence as a descendant of the Soviet Union in the Middle East. In the American case, the ultimate goal of implementing the principles of intercultural communication is aimed at establishing trusting relationships with representatives of countries with different cultures and customs, particularly Middle Eastern countries. The USA, implementing its course of intercultural communication, aims foremost to find a common language and understanding among its opponents based on democratic

values, aspiration for freedom, and free choice for its existence. Russia, in turn, tries to justify the seizure of foreign territories and the forcing of the population on the occupied lands to the ambiguous standards and values of its Russian peace.

One of Russia's main tools for promoting its own propaganda in the Middle East is television, in particular RT Arabic and Sputnik Arabic, channels used to spread propaganda and disinformation among the Arabic-speaking population. In its programs, RT Arabic demonizes the US and the West, claiming that they have a negative impact on the development of the region, and actively promotes the position of Russia as an important player and partner that ensures security in the region. The increase in the number of people using the Internet leads to an increase in the influence of social networks and other online resources on the formation of public opinion, and Russia successfully uses this to spread its ideas.

The reasons for the strengthening of Russian propaganda in the world and in the Middle East region are the strengthening of Russian foreign policy, the expansion of Russia's influence on the international arena, the desire to discredit the actions of its competitors, the attraction of Middle Eastern countries into its sphere of influence, as well as the strengthening of its own internal and external authority.

The negative impact of Russian propaganda at the Middle East is that it can influence the attitude of the population towards Russian politics and even affect geopolitical relations between countries, as well as have consequences for stability and security in the region. To prevent the influence of disinformation, it is necessary to take measures to strengthen media and information freedom, implement counter-propaganda, as well as promote the development of critical thinking and information literacy among the population and journalists, providing support and funding for the development of free and independent media that can provide access to objective information and true information.

References [Список використаної літератури]

- Attias, S. (2019, July 26). Russian Soft Power in the Middle East. *BASA/The Begin-Sadat Center for Strategic Studies. Perspectives Paper, 1*(238) [in English]. [Attias S. Russian Soft Power in the Middle East. *BASA/The Begin-Sadat Center for Strategic Studies. Perspectives Paper*. 2019, July 26. No. 1 (238). URL: <https://besacenter.org/russian-soft-power-middle-east>. (дата звернення 20.02.2022)].
- Janadze, E. (2022, September 7). Russia and the digital Middle East: An old game made new? *Middle East Institute/Policy Analysis* [in English]. [Janadze E. Russia and the digital Middle East: An old game made new? *Middle East Institute/Policy Analysis*. September 7, 2022. URL: <https://www.mei.edu/publications/russia-and-digital-middle-east-old-game-made-new>. (дата звернення 20.02.2022)].
- Jandt, F. (2020, July). An Introduction to Intercultural Communication: Identities in a Global Community. The 10th Edition – California State University, San Bernardino. SAGE Publications, Inc. [in English]. [Jandt F. An Introduction to Intercultural Communication: Identities in a Global Community. The 10th Edition – California State University, San Bernardino. SAGE Publications, Inc. July 2020. 520 p. (дата звернення 20.02.2022)].
- Jensen, D. (2018). Russia in the Middle East: A New Front in the Information War? *The Jamestown Foundation*. Washington DC, 265–289 [in English]. [Jensen D. Russia in the Middle East: A New Front in the Information War? *The Jamestown Foundation*. Washington DC. 2018. P. 265–289. URL: <https://jamestown.org/wp-content/uploads/2018/12/Russia-in-the-Middle-East-online.pdf>. (дата звернення 20.02.2022)].
- MacDonald, M. (2012, June 26). Martial MacLuhan II: The Military is the Message. *Enculturation/a journal of rhetoric, writing, and culture* [in English]. [MacDonald M. Martial MacLuhan II: The Military is the Message. *Enculturation/a journal of rhetoric, writing, and culture*. June 26, 2012. URL: <https://enculturation.net/martial-mcluhan-2>. (дата звернення 20.02.2022)].
- Oweidat, N. (2022). The Russian Propaganda in Arabic Hidden from the West. *Fikra Forum: an initiative of the Washington Institute for near east policy* [in English]. [Oweidat N. The Russian Propaganda in

- Arabic Hidden from the West. Fikra Forum: an initiative of the Washington Institute for near east policy. 2022. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/russian-propaganda-arabic-hidden-west>. (дата звернення 20.02.2022)].
- Salah, A. (2022). Why Does Some of the Arab Public Support Putin's War in Ukraine? *Carnegie Endowment for International Peace* [in English]. [Salah A. Why Does Some of the Arab Public Support Putin's War in Ukraine? *Carnegie Endowment for International Peace*. 2022. URL: <https://carnegieendowment.org/sada/87353> (дата звернення 20.02.2022)].
- Sher, C., & Hassan, E. (2022, August 26). How the Kremlin is winning the information war in the Middle East. *Deutsche Welle. Politics* [in Ukrainian]. [Шер К., Хассан Е. Як Кремль перемагає у інформаційній війні на Близькому Сході. *DW / Політика*. 2022. 26 серпня. URL: <https://www.dw.com/uk/propaganda-rf-ak-kreml-peremagae-u-informacijnij-vijni-na-blizkomu-shodi/a-62925686> (дата звернення 20.02.2022)].
- Tsvik, M., Petrishin, O., & Avramenko, L. (2009). General Theory of the state and Law: Textbook for students of law higher educational institutions. Kharkiv [in Ukrainian]. [Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; Харків: Право, 2009. 584 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009/ТеоріяDerjav_2009.pdf (дата звернення 20.02.2022)].
- Тумчук, О. (2009). Political and legal features of modern authoritarian political regimes. Institute of Management and Law of Zaporizhzhya National Technical University. *Bulletin of the Zaporizhzhya National University/ Legal Sciences*, 2, 48–54 [in Ukrainian]. [Тимчук О. Політико-правові особливості сучасних авторитарних політичних режимів. Інститут управління і права Запорізького національного технічного університету. *Вісник Запорізького національного університету / Юридичні науки*. 2009, №2, С. 48–54. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2009/urist-2-2009/files/law-2009-2_8.pdf. (дата звернення 20.02.2022)].

Стаття надійшла до редакції 22.02.2024

Побле Д. К.

кафедра міжнародних відносин

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
к. 306, Французький бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

Циберман А. В.

кафедра міжнародних відносин

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
к. 306, Французький бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

ПРОПАГАНДА РОСІЇ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ ЧИ МІЖКУЛЬТУРНА ПЕРЕВАГА?

Резюме

Основна мета дослідження – вказати на зростання ролі «війни ідей» у сучасних конфліктах різного характеру. Сьогодні Росія практикує інформаційну війну, поєднуючи низку добре відомих інструментів впливу з новими охопленням нових технологій і можливостей, таких як Інтернет. Тим не менш, Росія теж ініціювала оновлення принципів підривної діяльності. Ці нові підходи охоплюють внутрішні та зовнішні концентровані медіа зі значною присутністю в Інтернеті (RT і Sputnik є найвідомішими джерелами), використання соціальних медіа (як онлайн-форуми та сторінки коментарів) як примножувач сили для забезпечення широкого охоплення російських наративів проникнення та мовні навички з метою залучення цільової аудиторії в широкому масштабі. У зв'язку з цим вбачається за доцільне звернути увагу на досвід створення Інституту дипломатичної служби США в 1950–х роках. Потреба в теоретичній розробці спеціального курсу, згодом окремої науки під назвою «міжкультурна комунікація», виникла після Другої світової війни. Досвід міжнародної співпраці під час війни та після неї,

зокрема, активістів Корпусу Миру, яких відправляли на допомогу в різні країни, виявив брак знань та навичок міжкультурного та міжетнічного спілкування. Тому стаття має на меті виявити різницю між так званою етичною складовою та кінцевою метою американських засобів міжкультурної комунікації та наполегливими спробами російської пропагандистської машини залучити сучасні інструменти та поширити свої наративи, а також виявити специфіку можливого впливу на систему міжнародних відносин та уникнення негативних відгуків від постраждалого населення в усьому світі загалом і на Близькому Сході зокрема.

Ключові слова: війна ідей, інструменти впливу, принципи підривної діяльності, соціальні медіа, російські наративи, міжкультурна комунікація, кінцева мета, постраждале населення.

АВТОРИ

CONTRIBUTORS

АВТОРИ

МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Країни БРІКС у російсько-українській війні: позиція, загрози та наслідки (укр. мовою) – Катерина Вакарчук, Дарія Сілукова

Вакарчук Катерина – кандидат політичних наук (з 2010 р.), доцент кафедри міжнародних відносин Факультету міжнародних відносин, політології та соціології, Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (з 2022 р.). Була аспірантом кафедри політології, Інституту соціальних наук, Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (з 2006 р.). Дисертація мала назву «Місцеве самоврядування як форма народовладдя: особливості інституційної моделі в Україні». Наукові інтереси: зовнішня політика та міжнародні відносини країн Латинської Америки, російська дезінформація у Латинській Америці. Викладач курсів: Країни Латинської Америки в світовій політиці, Актуальні проблеми розвитку країн ібероамериканського світу, Зовнішня політика країн Латинської Америки, Стратегічне планування в МВ. Є автором статей, досліджень та співавтором книг. Останні з них: Країни Латинської Америки в світовій політиці в умовах російської агресії проти України С. 171–211. Глобальні, регіональні та локальні чинники формування сучасної системи міжнародних відносин / Під. ред. Коваля І.М., Брусиловської О.І. Одеса: Астропринт, 2023.

E-mail: katiavak30@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7352-5316>

Сілукова Дарія – магістр (з 2023 р.) з Міжнародних відносин Одеського Національного Університету імені І. І. Мечникова, Україна. Вивчала китайську мову; навчання з уклоном на зовнішню політику Китаю. Магістерська робота «Позиція БРІКС у російсько-українській війні» (2023). Сфера наукових інтересів: міжнародні відносини, українська зовнішня політика та напрямки, Глобальний Південь. Брала участь у конференції «Ind MEDITERreg Graduate Conference for master's students and early stage researchers» та опублікувала тези (вихідні дані), її результати були опубліковані в 36-му випуску журналу «Міжнародні та політичні дослідження» у 2023 році.

E-mail: d.silukova00@gmail.com

Концепція нейтралітету як інструментарій міжнародних відносин: історична ретроспекція та сучасність (укр. мовою) – Дмитро Коротков

Коротков Дмитро – кандидат політичних наук (з 2011 р.), доцент кафедри міжнародних відносин, політичних наук і практичної філософії Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця. Наукові інтереси зосереджуються на проблемах політичних еліт в контексті електоральних процесів в Україні; на аналізі геополітичного характеру міжнародних відносин, діяльності неурядових міжнародних організацій. Автор 115 публікацій, з них 1 авторська і 1 колективна монографії, публікації у Scopus та Web of Science.

Персональна сторінка: <http://www.kafmvp.hneu.edu.ua/коротков-дмитро-сергійович/>

E-mail: Dmytro.korotkov@hneu.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2732-0824>

«Міжмор'я» – важливий регіональний альянс у процесі становлення України як європейської держави (укр. мовою) – Дарина Сех

Сех Дарина – аспірантка Львівського національного університету імені Івана Франка, кафедра міжнародних відносин і дипломатичної служби, факультет міжнародних відносин. Здобуває ступінь доктора філософії у галузі міжнародних відносин. Наукові інтереси зосереджені на концепції «Міжмор'я» та його впливі на сучасні міжнародні відносини, особливий акцент робиться на розгляді геополітичного значення «Міжмор'я» для України та регіону. Досягнення включають публікації в наукових журналах та участь у міжнародних конференціях, в тому числі статті в колективних монографіях та наукових виданнях, де розглядаються аспекти концепції «Міжмор'я» в контексті сучасних геополітичних реалій.

E-mail: Darynka_Sekh@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-2963-587X>

Мінілатералізм у фреймах мультилатералізму: синтез тенденцій (укр. мовою) – Анастасія Сичова

Сичова Анастасія – кандидат політичних наук, докторантка кафедри політології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Наукові інтереси зосереджуються на наступних сферах: політична довіра; геополітика; трансформаційні процеси у геополітичному просторі; транснаціональні колаборації; глобальна архітектура безпеки. Авторка 40 публікацій, аналітикиня дослідницьких проєктів, присвячених дезінформації та боротьбі з російської пропагандою (Український інститут медіа та комунікацій, 2022, 2023).

E-mail: sychovaanastasiia13@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0273-8469>

Співробітництво України та Європейського Союзу у сфері реформування системи місцевого самоврядування (укр. мовою) – Богдан Федірко

Федірко Богдан – аспірант кафедри політології та міжнародних відносин, Національного університету «Львівська Політехніка» з 2022 року. Наукові інтереси зосереджені на процесах децентралізації, реформі місцевого самоврядування в Україні та пострадянських країнах; впливу європейських інституцій на процес реформування системи місцевого самоврядування; розвиток системи місцевого самоврядування та його роль в євроінтеграційному процесі. Автор 5 наукових публікацій з зазначеної вище тематики.

E-mail: bohdan.o.fedirko@lpnu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-5160-1945>

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

«Занепад правди» і популізм: підрив демократії в 21-му столітті
(англ. мовою) – Дмитро Гаращук

Гаращук Дмитро – аспірант кафедри міжнародних відносин і політичного менеджменту державного університету «Житомирська політехніка». Наукові пошуки автора збагачені професійним досвідом у комерційному секторі, який перетинається з міжнародними відносинами, геополітикою та глобальними політичними тенденціями. Автор здобув значний досвід у сфері міжнародного співробітництва та розвитку, відточуючи навички геополітичного аналізу та розробки політики. Досвід автора в сфері управління складними міжнародними проектами слугує підґрунтям для досліджень у сфері політичної комунікації, міжнародних відносин та політичної психології. Дослідницькі інтереси автора охоплюють широке коло тем, включаючи міжнародну політику та комунікацію, геополітику, глобальні політичні тенденції, міжнародне співробітництво та розвиток, лобіювання, міжкультурний менеджмент, соціальні медіа, інформаційні технології та політику, політичні ідеології, політичну культуру, що ґрунтуються на міждисциплінарному підході, який поєднує практичний досвід з академічним дослідженням.

E-mail: dmygar@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9878-4110>

Причини активізації іредентистської риторики у країнах Центральної і Східної Європи на початку XXI століття (укр. мовою) – Наталя Горло

Горло Наталя – доктор політичних наук (2019), доцент кафедри політології факультету соціології та управління Запорізького національного університету (з 2005). Наукові інтереси зосереджуються на політичній і економічній історії України; історії політичної думки; міжетнічних конфліктах; ролі іредентистського чинника у міжнародних політичних відносинах; регіональних політичних процесах на субнаціональному рівні; реформі децентралізації влади в Україні; проблемах формування і взаємодії локальної, регіональної та національної ідентичностей; політиці ідентичності. Автор 143 публікацій, з них 1 авторської (Концептуальні засади і практика іредентизму: внутрішньополітичний і міжнародно-політичний контексти, 2019) і 3 колективних монографій.

Персональна сторінка: https://sites.znu.edu.ua/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=37028&lang=ukr&news_code=gorlo-natalya-vitaliyivna

E-mail: ngml@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0872-9333>

Парадокс «легальності-нелегальності партизана» К. Шмітта та його значення для розуміння військових конфліктів в сучасній світ-системі
(укр. мовою) – Євген Огаренко

Огаренко Євген – кандидат філософських наук (з 1986 р.), доцент кафедри політології факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (з 2010 р.). Викладач курсів: Теорія влади, Політичні комунікації. Політичні та соціальні технології, Техно-

логії «кольорових революцій», Філософія політики. Відповідальний виконавець науково – дослідної теми кафедри «Динаміка локальних політичних процесів в умовах глобальної світ-системної трансформації» 2023–2027 років. Коло наукових інтересів: глобальна політична динаміка в контексті сучасних світ-системних трансформацій, парадоксальні аспекти політики і влади. Серед нещодавніх публікацій: Огаренко Є. С. Три парадокси теорії демократії. – *Inter Polis*. Міжнародні та політичні дослідження. Випуск 35. 2022. С. 169–178. Співавтор і член редколегії колективної монографії «Соціокультурні чинники трансформації політичної реальності у XXI столітті». Одеса: ОНУ, 2020. 296 с. Працює над персональною монографією «Політичні парадокси сучасної світ-системної динаміки».

E-mail: ogarenko.eu@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0015-032X>

Меморіальна політика та деконструкція політичних систем: епістемологічний та гносеологічний виміри (укр. мовою) – **Микита Петраков**

Петраков Микита – кандидат політичних наук (2010), докторант кафедри політології та права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». У 2010 році захистив кандидатську дисертацію на тему «Професійна етика і мораль як чинники сталого політичного розвитку» за спеціальністю 23.00.02 – Політичні інститути та процеси. Наукові інтереси: політична культура, меморіологія, історична політика, морально-етичні комплекси в політичних процесах.

E-mail: Petrakov.nikita.np@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-9373-5111>

Війна як феномен світової історії: філософсько-політичний аналіз (укр. мовою) – **Василь Попков, Фуад Хамід**

Попков Василь – доктор філософських наук (соціальна філософія та філософія історії) з 2012 року, професор, академік Академії наук вищої школи України, професор кафедри політології факультету міжнародних відносин, політології, соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Одеса, Україна), запрошений професор Шанхайського університету (Китай). Учасник міжнародних конференцій у Франції (Париж, Сорбонна), Бельгії (Брюссель), ФРН (Берлін, Регенсбург, Вальдкрайбург, Оснабрюк), Австрії (Відень), Греції (Афіни, Родос), Туреччині (Стамбул, Трабзон), Болгарії (Габрово). Автор 148 публікацій, 4 авторських і 3 колективних монографії. Учасник міжнародного проекту «DIVERSECHANCE – EAST», учасник розробки проекту “Horizon Europe: Culture, Creativity and Inclusive Society” (Hochschule Osnabrück, Germany).

Персональна сторінка: <https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/polit/staff/5292-popkov-vasil-vasilovich>

E-mail: vpopkov951@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4284-6747>

Хамід Фуад – аспірант кафедри політології факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (з 2020 року). Громадянин Палестини. Магістр у галузі правознавства, ОНУ ім. Мечникова (з 2004 року). Сфера наукових інтересів – політичні процеси в глобальному, регіональному, національному контекстах, світ-системний аналіз.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0728-3635>

Комунікативний поворот у філософії та національне питання: пошук нових дискурсивних практик (укр. мовою) – Роман Сирінський

Сирінський Роман – кандидат філософських наук (з 2002 р., КНУ ім. Тараса Шевченка), головний редактор Інформаційного агентства «Контекст-Причорномор'я» (м. Одеса) з 2019 року. Працював на науковій роботі у Державній науковій установі «Енциклопедичне видавництво», Національному інституті стратегічних досліджень та Національному інституті проблем міжнародної безпеки при РНБО України. Викладав філософію у Національному аграрному університеті та Київському бізнес-коледжі.

Наукові інтереси зосереджуються на національній безпеці, міжкультурній взаємодії та етнічних процесах. Автор 15 наукових публікацій, з них 3 колективні монографії (серед інших: «Україна в системі міжнародної безпеки». Київ, 2009).

E-mail: syrinsky@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-0273-4120>

Лінгвокультурологічний концепт біженець у грецькомовному суспільно-політичному і медійному дискурсі (укр. мовою) – Оксана Сніговська, Андрій Малахіті

Сніговська Оксана – доцент кафедри міжнародних відносин (з 2016 р.), кандидат педагогічних наук (2014 р.). З 1998 р. працює в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова. Викладає грецьку мову для майбутніх фахівців ОП «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». Вона є співредакторкою навчального посібника для студентів «Лінгвокраїнознавство. Частина I, II» (Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2018, 2021) та авторкою розділу «Кіпр» тощо. До того ж, вона є однією з авторів підручників та робочих зошитів «Новогрецька мова» МОН України (Чернівці: Букрек, 2016, 2017, 2018, 2019, перевидання 2020 та 2021) для 8, 9 класів, 10 і 11 класів ЗОШ. О. Сніговська є однією з перекладачів антології малої новогрецької прози кінця XIX – початку XX ст. «Мрія у хвилях» (Львів: Априорі, 2021). До наукових інтересів відносяться також соціолінгвістика, політичний дискурс і методика викладання новогрецької мови. Вона опублікувала різноманітні статті в таких сферах, як формування професійних мовних компетенцій майбутніх фахівців із міжнародних відносин і перекладачів; іноземна мова в дипломатичній практиці та міжнародному спілкуванні.

Персональна сторінка: <http://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/interrelations/staff/459-snigovska>

E-mail: snigovska@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3516-9706>

Малахіті Андрій – з 1998 р. по теперішній час є старшим викладачем кафедри міжнародних відносин факультету міжнародних відносин, політології та соціології ОНУ імені І. І. Мечникова. Викладає новогрецьку мову та курс лекцій «Іноземна мова в дипломатичній практиці та міжнародному спілкуванні». Його дослідження охоплюють різні аспекти грецької культурної спадщини, але особливо зосереджуються на історії, соціолінгвістиці, регіональній географії та лінгвогеографії. Це знайшло відображення у численних публікаціях в українських і міжнародних журналах, у тому числі в таких напрямках, як реалізація лінгвокультурологічної концепції у професійній іноземній мовній підготовці спеціалістів з міжнародних відносин. Також він є співавтором підручників для загально-

освітньої школи «Новогрецька мова як іноземна» (Чернівці, Україна, 2016, 2017, 2018, 2019). Серія містить зошити та словники.

Персональна сторінка: <http://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/interrelations/staff/462-malahiti>

E-mail: a.malakhiti@onu.edu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9662-2629>

Територіальна політика в багатоскладових системах як об’єкт теоретико-методологічного аналізу (укр. мовою) – Юлія Узун

Узун Юлія – доктор політичних наук (з 2021 р.), доцент кафедри історії та світової політики факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (з 2003 р.). Наукові інтереси: теорії та практика регіональної геополітики; територіальна політика та соціально-політична взаємодія в складних політичних системах; процеси децентралізації в умовах територіально-політичної деволуції; динаміка територіального порядку та інституціонального дизайну у багатонаціональних державах; розвиток місцевого самоврядування та взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування. Автор навчальних курсів: Основи геополітики; Політична географія; Міграційна політика в державах ЄС; Теорії та практики конституціоналізму; Державне управління та місцеве самоврядування; Взаємодія з органами державної влади; Вибори та виборчі системи; Політика та права людини; Політика національної безпеки; Європейська безпека та Україна. Автор понад 90 статей та розділів у монографіях (серед інших «Регіональне будівництво в геополітиці західних сусідів України: постправда постімперій» у праці «Міжнародні відносини та зовнішня політика держав у епоху постправди». Одеса, 2018). Автор монографії «Привласнення простору: організація взаємодії в складних політичних системах» (2021). Відповідальний редактор журналу «Міжнародні та політичні дослідження» (з 2018 р.).

Персональна сторінка: <https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/polit/staff/101-uzun>

E-mail: uzun.ulia76@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3575-3139>

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ В МІЖНАРОДНОМУ, РЕГІОНАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ КОНТЕКСТАХ

Співробітництво ЄС та країн-учасниць Східного партнерства у сфері кібербезпеки: виклики та перспективи (укр. мовою) – Сергій Абраг

Абраг Сергій – аспірант кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка» за спеціальністю 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, 2-й рік навчання. Тема майбутньої дисертації «Безпековий вимір ініціативи ЄС «Східне партнерство». Наукові інтереси – міжнародна безпека, євроатлантична інтеграція, європейська система безпеки, безпека в регіоні Східного партнерства, міжнародні конфлікти.

E-mail: serhii.b.abrat@lpnu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-4378-3460>

Спічрайтинг як невід’ємна складова політичного консалтингу (укр. мовою) – Ірина Ворчакова

Ворчакова Ірина – кандидат політичних наук (з 2010 р.), доцент (з 2015 р.), доцент кафедри психології, філософії та соціально-гуманітарних дисциплін Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова та доцент кафедри гуманітарних дисциплін Миколаївського науково-навчального інституту права Національного університету «Одеська юридична академія». Наукові інтереси зосереджуються на: гендерній політиці, гендерному квотуванні та жіночому політичному лідерстві; регіональному лобізмі в сучасній політичній системі та регіональних політичних елітах; соціально-гуманітарній політиці; соціально-правовому забезпеченні гендерної рівності під час війни в Україні; вживанні фемінітивів у сучасному науковому політологічному дискурсі; важливості вивчення англійської мови за професійним спрямуванням; політичному консалтингу. Автор близько 70 публікацій: з них 1 одноосібна монографія і одна колективна, 6 навчально – методичних посібників, співавтор 4 підручників, присвячених політичним доктринам та ідеологічним концепціям тощо.

E-mail: vorchakova@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-4334-1793>

Краудсорсинг як політична складова кіберконфліктів (концепт кібердій України та агресора) (укр. мовою) – Юлія Завгородня

Завгородня Юлія – кандидат політичних наук (з 2015 р.), доцент (з 2021), доцент кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія». Сфера основних наукових інтересів – політичні конфлікти і способи їх розв’язання, кіберзагрози в сучасному політичному просторі. Автор понад 50-ти публікацій, з них дві колективні монографії.

Персональна сторінка: <https://www.onua.edu.ua/ua/personalii-kafedry>

E-mail: julija020890@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3500-8638>

Військово-морська стратегія Туреччини: геополітичний вплив на безпеку Чорноморського регіону (укр. мовою) – Вікторія Острякова

Острякова Вікторія – студентка I курсу магістратури факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». Брала участь у міжнародній студентській конференції «Cross-border cooperation, experience and prospects», Romania, 2022. Наукові інтереси включають зовнішню політику Туреччини, безпеку Чорноморського регіону, НАТО. Науковий керівник – Глебов Сергій Володимирович, кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

E-mail: viktoria2612q@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-7493-2114>

Гібридні загрози, що ґрунтуються на анти-семітизмі та анти-ізраїльській пропаганді в сучасних іспансько-ізраїльських відносинах (англ. мовою) – Анастасія Хмель

Хмель Анастасія – доцент (з 2020 р.), кандидат (всесвітня історія, 2013 р.). Вона працює в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили (м. Миколаїв) з 2009 року; очолює факультет політичних наук з 2022 року. Анастасія Хмель захистила кандидатську дисертацію в Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького (м. Черкаси) на тему «Дипломатичні відносини франкістської Іспанії з європейськими країнами. 1939–1975». Наукові інтереси включають зовнішню політику Іспанії XXI ст., безпекову політику Європи, євроскептицизм. Член редакційної колегії українського наукового журналу категорії Б: «Старожитності Лукомор'я». Має 15 років наукового та викладацького досвіду. Автор понад 60 наукових праць, опублікованих у наукових журналах та колективних монографіях в Україні та за кордоном. Останні з них: Боротьба із гібридними загрозами в ЄС (за нормативно-правовою базою) . *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI, 2022*. С. 91–101.; Богданова Т.Є., Тихоненко І.В., Хмель А.О. Республіка Північна Македонія у сучасному безпековому просторі. *«Республіка Північна Македонія: погляд з України»* / За редакцією О.М. Маклюк, М.М. Бессонової, С.С. Черкасова, Г.М. Васильчука. Запоріжжя, 2023. С. 172–210.

E-mail: khmel@chmnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4881-7859>

Перспективи та виклики реінтеграції АР Крим (укр. мовою) – Алла Шаповалова

Шаповалова Алла – кандидат політичних наук (з 2009 р.), вчене звання доцента по кафедрі політології, соціології та соціальної роботи МАУП (з 2019). Доцент кафедри філософії та історії Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Коло наукових інтересів – PR, політична конфліктологія, політичні інститути і процеси, громадянське суспільство, місцеве самоврядування, економічна та регіональна політика, політична психологія. Автор понад 100 наукових і науково-методичних

праць, з них: методичні комплекси, тези, книги, статті у фахових, вітчизняних та міжнародних виданнях (SCOPUS, Web of Science).

Персональна сторінка:

<https://scholar.google.com.ua/citations?user=iVSq2EcAAAAAJ&hl=ru>

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57290271500>

E-mail: shapovalova.alla@tnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4920-5539>

Релігійні організації як інструмент нормалізації насильства: приклади Католицької церкви в Руанді та Російської православної церкви (укр. мовою) – Віра Насіківська

Насіківська Віра – аспірантка (з 2021 р.) кафедри міжнародних відносин Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. З 2020 року викладач турецької мови в Одеському національному університеті ім. І. І. Мечникова. Сфера наукових інтересів: російська дезінформація, Російська православна церква, війна Росії проти України. Учасниця програм мобільності Erasmus+ у Сіваському республіканському університеті (Сівас, Туреччина, 2022) та Університеті ім. Ататюрка (Ерзурум, Туреччина, 2023). Брала участь у Eastern Summer School, школі для молодих науковців (Польща, Варшавський університет, 2022).

Персональна сторінка: <http://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/interrelations/staff/5352-nasikivska-vira-mikolajivna>.

E-mail: vira.nasikivska@onu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0770-8864>

Пропаганда Росії на Близькому Сході чи міжкультурна перевага? (англ. мовою) – Дмитро Побле, Анастасія Циберман

Побле Дмитро – старший викладач кафедри міжнародних відносин факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. До 2011 року перебував на дипломатичній роботі в закордонних установах України на Близькому Сході та у регіональних організаціях Європи. З 2011 року викладач кафедри міжнародних відносин. Викладач курсів – Арабська мова, Дипломатичний протокол і етикет, Консульська служба. Автор 9 публікацій. Брав участь у конференціях «Європейська інтеграція в контексті світових глобалізаційних процесів» (Одеса, 2016); «Європейська конференція соціальних наук і теорії біхевіоризму» (Одеса, 2017); «Актуальні проблеми філологічної науки: сучасні наукові дискусії» (Одеса, 2018); «Європейська інтеграція в контексті світових глобалізаційних процесів» (Одеса, 2019); «Сучасний рух науки» (Дніпро, 2020).

Персональна сторінка: <http://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/interrelations/staff/464-poble>

E-mail: dmitry_poble@onu.edu.ua; dmitrypoble@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5898-3343>

Циберман Анастасія – здобувач бакалаврського рівня освіти, кафедра міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова.

E-mail: tsibermand@gmail.com

CONTRIBUTORS

INTERNATIONAL MEASURING OF TRANSFORMATION PROCESSES

BRICS countries in the Russian-Ukrainian war: position, threats and consequences (in Ukrainian) – **Kateryna Vakarchuk, Dariia Silukova**

Vakarchuk Kateryna – PhD in Political Sciences (since 2010), Associate Professor of the Department of International Relations, Faculty of International Relations, Political Science and Sociology, Odessa I. I. Mechnikov National University (since 2022). She has been a postgraduate student at the Department of Political Science, Institute of Social Sciences, Odessa I. I. Mechnikov National University (since 2006). The dissertation was entitled «Local Self-Government as a Form of Democracy: Features of the Institutional Model in Ukraine». Research interests: foreign policy and international relations of Latin American countries, Russian disinformation in Latin America. Teaching courses: Latin American Countries in World Politics, Current Problems of Development of the Countries of the Ibero-American World, Foreign Policy of Latin American Countries, Strategic Planning in IR. She is the author of numerous articles, studies and co-author of books – the latest ones being: Latin American Countries in World Politics in the Context of Russian Aggression against Ukraine P. 171–211. Global, regional and local factors of formation of the modern system of international relations. Ed. Koval I.M., Brusilovska O.I. Odesa: Astroprint, 2023.

E-mail: katiavak30@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7352-5316>

Silukova Dariia – MA (International relations) since 2023 at the Odesa I. I. Mechnikov National University of Odesa, Ukraine. Studied Chinese, emphasised studies on Chinese foreign policy. MA thesis is «BRICS's response to Russia's war on Ukraine» (2023). Research interests: foreign affairs, Ukrainian foreign policy and direction, Global South. Participated in the “IInd MEDITERreg Graduate Conference for master's students and early stage researchers” conference and publishing theses (source data), and its results were published in the 36th issue of the International and Political Studies journal in 2023.

E-mail: d.silukova00@gmail.com

The concept of neutrality as an instrument of international relations: historical retrospection and modernity (in Ukrainian) – **Dmytro Korotkov**

Korotkov Dmytro – PhD in Political Sciences (since 2011), Associate Professor at the Department of International Relations, Political Science and Practical Philosophy at the Semen Kuznets Kharkiv National University of Economics. His research interests are focused on the problems of political elites in the context of electoral processes in Ukraine; on the analysis of the geopolitical nature of international relations, the activities of non-governmental international organizations. The author of more than 115 publications, including 1 author's and 1 collective monograph, publications in Scopus and Web of Science.

Personal page: <http://www.kafmvp.hneu.edu.ua/коротков-дмитро-сергійович/>

E-mail: Dmytro.korotkov@hneu.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2732-0824>

“Mizhmorya” – an important regional alliance in the process of the formation of Ukraine (in Ukrainian) – **Daryna Sekh**

Sekh Daryna – Postgraduate student at Ivan Franko National University of Lviv, Department of International Relations and Diplomatic Service, Faculty of International Relations. She is pursuing a Ph.D. in international relations. Her research interests are focused on the concept of «Intermarium» and its impact on modern international relations, with a special emphasis on examining the geopolitical significance of «Intermarium» for Ukraine and the region. Her achievements include publications in scientific journals and participation in international conferences, including articles in collective monographs and scientific publications that explore various aspects of the «Intermarium» concept in the context of modern geopolitical realities.

E-mail: Darynka_Sekh@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-2963-587X>

Minilateralism in the framework of multilateralism: synthesis of trends (in Ukrainian) – **Anastasiia Sychova**

Sychova Anastasiia – Candidate of Political Sciences, Doctoral Student of the Political Science Department of Kharkiv V. N. Karazin National University. Scientific interests are focused on the following areas: political trust; geopolitics; transformational processes in geopolitical space; transnational collaborations; and global security architecture. Author of 40 publications, analyst of research projects devoted to disinformation and the struggle against Russian propaganda (Ukrainian Institute of Media and Communications, 2022, 2023).

E-mail: sychovaanastasiia13@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0273-8469>

Cooperation between Ukraine and the European Union in the reform of the local government system (in Ukrainian) – **Bohdan Fedirko**

Fedirko Bohdan – PhD candidate of the Department of Political Sciences and International Relations, National University "Lviv Polytechnic" from 2022. Scientific interests are focused on decentralization processes, local self-government reform in Ukraine and post-Soviet countries; the influence of European institutions on the process of reforming the system of local self-government; development of the local self-government system and its role in the European integration process. The author of 5 scientific publications on the above-mentioned topics.

E-mail: bohdan.o.fedirko@lpnu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-5160-1945>

THEORY AND HISTORY OF POLITICAL THOUGHT AND PROBLEMS OF POLITICAL DISCOURSE

"Truth decay" and populism: eroding democracy in the 21st century –
(in English) – **Dmytro Garaschuk**

Garaschuk Dmytro – Ph.D. student (Political Sciences) at the Department of International Relations and Political Management of Zhytomyr State Technological University. His academic pursuits are enriched by a diverse professional background in the commercial sector that intersects with international relations, geopolitics, and global political trends. Dmytro has gained extensive experience in international cooperation and development, honing skills in geopolitical analysis and policy development. His expertise in effective management of complex international projects underpins his research in political communication, international relations, and political psychology. Author's research interests encompass a broad range of topics including international politics and communication, geopolitics, global political trends, international cooperation and development, lobbying, intercultural management, social media, information technology and politics, political ideologies, political culture, all underpinned by an interdisciplinary approach blending practical experience with academic inquiry.

E-mail: dmygar@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9878-4110>

**Reasons for iridentist rhetoric activation in the Central and Eastern
Europe countries at the XXI century beginning** (in Ukrainian) – **Natalia Horlo**

Horlo Natalia – Dr. (Political Sciences), Associate Professor at the Zaporizhzhia National University, Faculty of Sociology and Management Political Science Department (since 2005). The author's scientific interests focus on the political and economic history of Ukraine; history of political thought; interethnic conflicts; the irredentist factor role in international political relations; regional political processes at the subnational level; reform of power decentralization in Ukraine; problems of local, regional and national identities formation and interaction; identity politics. Author of 144 publications, including 1 under sole authorship («Conceptual principles and practice of irredentism: domestic political and international political contexts», 2019) and 3 collective monographs.

Personal page: https://sites.znu.edu.ua/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=37028&lang=ukr&news_code=gorlo-natalya-vitaliyivna

E-mail: ngml@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0872-9333>

**The paradox of "legality-non-legality of a partisan" by K. Schmitt and
its significance for understanding military conflicts in the modern world-
system** (in Ukrainian) – **Yevhen Oharenko**

Oharenko Yevhen – Candidate of Philosophical Sciences (since 1986), Associate Professor of the Political Science Department of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of I. I. Mechnikov Odesa National University (since 2010). Course teacher: Theory of power, Political communications. Political and social technologies, Technologies of "color revolutions", Philosophy of politics. Responsible executor of the department's scientific and research topic "Dynamics of local political processes in the conditions of global world-system transformation" 2023–2027. Circle

of scientific interests: global political dynamics in the context of the modern world – systemic transformations, paradoxical aspects of politics and power. Among recent publications: Ogarenko E.S. Three paradoxes of the theory of democracy. *Inter Polis. International and Political Studies*. Is. 35. 2022. P. 169–178. Co-author and member of the editorial board of the collective monograph "Socio-cultural factors of transformation of political reality in the 21st century". Odesa: ONU, 2020. 296 p. He is working on a personal monograph "Political paradoxes of modern world-system dynamics".

E-mail: ogarenko.eu@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0015-032X>

Memorial politics and deconstruction of political systems: epistemological and gnoseological dimensions (in Ukrainian) – **Mykyta Petrakov**

Petrakov Mykyta – PhD in Political Sciences (2010), Doctoral Candidate at the Department of Political Science and Law of the South Ukrainian National University named after K. D. Ushynsky. In 2010, he defended his dissertation on "Professional Ethics and Morality as Factors of Sustainable Political Development" in the speciality 23.00.02 – Political Institutions and Processes. Research interests: political culture, memorial studies, historical politics, moral and ethical complexes in political processes.

E-mail: Petrakov.nikita.np@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-9373-5111>

War as a phenomenon of world history: a philosophical and political analysis (in Ukrainian) – **Vasyl Popkov, Fuad Hamid**

Popkov Vasyl – Doctor of Philosophy (Social Philosophy and Philosophy of History) since 2012, Professor, Academician of the Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine, Professor of the Department of Political Sciences, Faculty of International Relations, Political Sciences, Sociology, I. I. Mechnikov Odessa National University (Odesa, Ukraine), Visiting Professor at Shanghai University (China). Participant of international conferences in France (Paris, Sorbonne), Belgium (Brussels), Germany (Berlin, Regensburg, Waldkreisburg, Osnabrück), Austria (Vienna), Greece (Athens, Rhodes), Turkey (Istanbul, Trabzon), Bulgaria (Gabrovo). Author of 148 publications, including 4 individual and 3 collective monographs. Participant of the international project "DIVERSECHANCE – EAST", participant in the development of the new project "Horizon Europe: Culture, Creativity and Inclusive Society" (Hochschule Osnabrück, Germany).

Персональна сторінка: <https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/polit/staff/5292-popkov-vasil-vasilovich>

E-mail: vpopkov951@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4284-6747>

Hamid Fouad – is a PhD student at the Department of Political Sciences, Faculty of International Relations, Political Sciences and Sociology, I. I. Mechnikov Odessa National University (since 2020). He is a citizen of Palestine. Master's degree in Law, ONU (since 2004). Research interests: political processes in global, regional and national contexts, world-systems analysis.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0728-3635>

Communicative turn in philosophy and the national question: search for new discussional practices (in Ukrainian) – **Roman Syrinsky**

Syrinsky Roman – Candidate of Philosophical Sciences (since 2002, Taras Shevchenko KNU), editor in chief of the Context-Prychornomor'ya Information Agency (Odesa) since 2019. He worked as a researcher at the State Scientific Institution "Encyclopedic Publishing House", the National Institute of Strategic Studies and the National Institute of International Security Problems at the NSDC of Ukraine. He taught philosophy at the National Agrarian University and Kyiv Business College.

Research interests focus on national security, intercultural interaction and ethnic processes. Author of 15 scientific publications, including 3 collective monographs (among others: "Ukraine in the international security system". Kyiv, 2009).

E-mail: syrinsky@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-0273-4120>

Linguacultural concept of refugee in the Greek-speaking social-political and media discourse (in Ukrainian) – **Oksana Snigovska, Andrii Malakhiti**

Snigovska Oksana is an Associate Professor (Department of International Relations, Political Science and Sociology, 2016), Candidate of Pedagogical Sciences (2014). She has been working at Odesa I. I. Mechnikov National University since 1998. She teaches Greek for future specialists in the field of "International relations, public communications, and regional studies". She is a co-editor of the scientific manual for students "Linguistic and regional studies. Part I, II" (Odesa: Odesa I. I. Mechnikov National University, 2018, 2021) and the author of the section "Cyprus" and others. She is one of the authors of textbooks and workbooks "The Modern Greek language" of the Ministry of Education and Science of Ukraine (Chernivtsi: Bukrek, 2016, 2017, 2018, 2019, reprint 2020, reprint 2021) for grades 8, 9, 10 and 11 of a secondary school. Oksana Snigovska is one of the interpreters of the anthology of small modern Greek prose of the late 19th – early 20th centuries "Dream in Waves" (Lviv: Apriori, 2021). Oksana Snigovska's research interests also include sociolinguistics, political discourse, and methods of teaching the Modern Greek language. She has published various articles in area such as the formation of professional language competencies of future specialists in International Relations, translators and Foreign language in diplomatic practice and international communication.

Personal page: <http://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshy-strukturny-pidrozdily/interrelations/staff/459-snigovska>

E-mail: snigovska@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3516-9706>

Malakhiti Andrii is an Assistant Professor at the Department of International Relations of Faculty of International Relations, Political Science and Sociology. He has been working at Odessa I. I. Mechnikov National University since 1998. He teaches Modern Greek and a lecture course called Foreign language in diplomatic practice and international communication. His research has covered many different aspects of Greek cultural heritage but especially focuses on history, sociolinguistics, regional geography and linguistic geography. This is reflected in numerous publications in Ukrainian and international journals, including in such areas as the implementation of the linguistic and cultural concept in professional foreign language training for specialists in International Relations. Also, he is the co-author of the Secondary

School textbooks Modern Greek as a foreign language (Chernivtsi, Ukraine, 2016, 2017, 2018, 2019). The series contains exercise books and dictionaries.

Personal page: <http://onu.edu.ua/en/structure/faculty/isn/interrelations/staff/3213-malahiti2>

E-mail: a.malakhiti@onu.edu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9662-2629>

Territorial policy in multicomponent systems as an object of theoretical and methodological analysis (in Ukrainian) – **Yuliia Uzun**

Uzun Yuliia – Dr. (Political Sciences, since 2021), Associate Professor at the Department of History and World Politics, Faculty of International Relations, Political Science, and Sociology of I. I. Mechnikov Odesa National University (since 2003). Scientific interests: 1) Theories and Practice of Regional Geopolitics, 2) Territorial Policy and Socio-political Interaction in Complex Political Systems, 3) Processes of Decentralization in the Conditions of Territorial and Political Devolution, 4) Dynamics of Territorial Order and Institutional Design in the Multinational States, 5) Development of Local Self-Government and Interaction of State authorities and Local Self-Government. Author of training courses: Fundamentals of geopolitics; Political geography; Migration policy in EU countries; Theories and practices of constitutionalism; State administration and local self-government; Interaction with state authorities; Elections and electoral systems; Politics and human rights; National security policy; European security and Ukraine. Author of more than 90 articles and chapters in monographs (among others, "Regional construction in the geopolitics of Ukraine's western neighbors: post-truth post-empire" in work "International relations and foreign policy of states in the post-truth era". Odesa, 2018). Author of the monograph "Appropriation of space: organization of interaction in complex political systems" (2021). Editor-in-chief of the journal "International and Political Studies" (since 2018).

Personal page: <https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/polit/staff/101-uzun>

E-mail: uzun.ulia76@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3575-3139>

**POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES IN INTERNATIONAL,
REGIONAL AND NATIONAL CONTEXTS**

Cooperation of the EU and Eastern partnership countries in the field of cybersecurity: challenges and prospects (in Ukrainian) – **Serhiy Abrat**

Abrat Serhiy – PhD student at the Department of Political Science and International Relations of the Lviv Polytechnic National University, specializing in 291 – International Relations, Public Communications, and Regional Studies, second year of study. The topic of future thesis is "The Security Dimension of the EU's Eastern Partnership Initiative. Research interests include international security, Euro-Atlantic integration, the European security system, security in the Eastern Partnership region, and international conflicts.

E-mail: serhii.b.abrat@lpnu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-4378-3460>

Speechwriting as an essential component of political consulting (in Ukrainian) – **Iryna Vorchakova**

Vorchakova Iryna – PhD in political sciences (since 2010), Associate Professor (since 2015), Associate Professor at the Department of Psychology, Philosophy and Social and Humanitarian Disciplines at Admiral Makarov National University of Shipbuilding and associate professor of the department of humanities at Mykolaiv Scientific and Educational Institute of Law of the National University "Odesa Law Academy". Research interests focus on: gender politics, gender quotas and women's political leadership; regional lobbying in the modern political system and regional political elites; social and humanitarian policy; socio-legal provision of gender equality during the war in Ukraine; the use of feminines in modern scientific political discourse; the importance of learning English in a professional direction; political consulting. Author of about 70 publications: of them 1 individual monograph and one collective, 6 educational and methodological manuals, co-author of 4 textbooks devoted to political doctrines and ideological concepts, etc.

E-mail: vorchakova@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-4334-1793>

Crowdsourcing as a political component of cyber conflicts (the concept of Ukraine cyber and the aggressor) (in Ukrainian) – **Yuliya Zavhorodnya**

Zavhorodnya Yuliya – Candidate of Political Sciences (since 2015), Associate Professor (since 2021), Associate Professor of the Department of Political Theories of the National University "Odesa Law Academy". The sphere of main scientific interests is political conflicts and ways of their resolution, cyber threats in the modern political space. Author of more than 50 publications, including two collective monographs.

Personal page: <https://www.onua.edu.ua/ua/personalii-kafedry>

E-mail: julija020890@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3500-8638>

Military and naval strategy of Türkiye: geopolitical impact on the security of the Black Sea region (in Ukrainian) – **Viktorija Ostriakova**

Ostriakova Viktorija – 1st year master's student at the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odesa I. I. Mechnikov National University. She participated in the International student's conference "Cross-border cooperation, experience and prospects", Romania, 2022. Her research interests are Turkish foreign policy, security of the Black Sea region, NATO. Research supervisor – Sergii V. Glebov., Associate Professor, PH.D. in Political Science, Department of International Relations, Faculty of International Relations, Political Science and Sociology, Odesa I. I. Mechnikov National University.

E-mail: viktorija2612q@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-7493-2114>

Hybrid threats based on antisemitism and anti-Israeli propaganda in current Spanish-Israeli relations (in English) – **Anastasiia Khmel**

Khmel Anastasiia is an Associate Professor at the International Relations and of Foreign Policy Department (since 2020), PhD in history (since 2013). She has been working at the Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv) since 2009; heads the Faculty of Political Sciences from 2022. Anastasiia Khmel defended her PhD thesis at the Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy (Cherkasy) on the topic «Diplomatic relations of Franco's Spain with European countries. 1939–1975». Her research interests include the foreign policy of Spain in the 21st century, the security policy of Europe, and Euroscepticism. Member of the editorial board of the Ukrainian scientific journal category B: «Antiquities of Lukomorie». She has got 15 years of research and teaching experience. Author of more than 60 scientific works published in scientific journals and collective monographs in Ukraine and overseas. The last of them: Combating hybrid threats in the EU (by the European Union regulation and legal framework). *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*, 2022. P. 91–101.; Bohdanova T., Tykhonenko I., Khmel A. The Republic of North Macedonia in the modern security space. «*The Republic of North Macedonia: a view from Ukraine*» / Edited by O.M. Makliuk, M.M. Bessonova, S.S. Cherkasov, G.M. Vasyľchuk. Zaporizhzhia, 2023. P. 172–210.

E-mail: khmel@chmnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4881-7859>

Prospects and challenges of the reintegration of the Autonomous Republic of Crimea (in Ukrainian) – **Alla Shapovalova**

Shapovalova Alla – Candidate of Political Sciences (since 2009), Associate Professor at the Department of Political Science, Sociology and Social Work of IAPM (since 2019). Associate Professor of the Department of Philosophy and History at the Educational and Research Humanitarian Institute of the Vernadsky Taurida National University. Research interests: PR, political conflictology, political institutions and processes, civil society, local government, economic and regional policy, political psychology. Author of more than 100 scientific and methodological works, including: methodological complexes, abstracts, books, articles in professional, national and international publications (SCOPUS, Web of Science).

Personal page:

<https://scholar.google.com.ua/citations?user=iVSq2EcAAAAJ&hl=ru>

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57290271500>

E-mail: shapovalova.alla@tnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4920-5539>

Religious organizations as an instrument of normalization of violence: the examples of the Catholic Church in Rwanda and the Russian Orthodox Church (in Ukrainian) – Vira Nasikivska

Nasikivska Vira is a PhD student (since 2021) at the International Relations Department of the Odesa I. I. Mechnikov University. Since 2020, works as a Turkish language lecturer at the Odesa I. I. Mechnikov University. The area of her academic interests includes Russian disinformation, Russian Orthodox Church, Russian war against Ukraine. The participant of Erasmus+ academic mobility programmes in Sivas Republican University (Sivas, Turkey, 2022) and Ataturk University (Erzurum, Turkey, 2023). Took part in the Eastern Summer School, school for young scholars (Poland, University of Warsaw, 2022).

Personal page: <https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/social/staff/5732-nasikivska-vira-mikolajivna>.

E-mail: vira.nasikivska@onu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0770-8864>

Russia's propaganda in the Middle East or intercultural advantage? (in English) – Dmytro Poble, Anastasia Tsyberman

Poble Dmytro – Senior Lecturer of the Department of International Relations, Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of Odessa I. I. Mechnikov National University. Until 2011, he worked as a diplomat in foreign institutions of Ukraine in the Middle East and the regional organizations in Europe. Since 2011, a Lecturer at the Department of International Relations. Lecturer of courses – Arabic language, Diplomatic protocol and etiquette, Consular service. Author of 9 publications. He took part in the conferences "European integration in the context of world globalization processes" (Odesa, 2016); European Conference of Social Sciences and Theory of Behaviorism (Odesa, 2017); "Current problems of philological science: modern scientific discussions" (Odesa, 2018); "European integration in the context of world globalization processes" (Odesa, 2019); "Modern movement of science" (Dnipro, 2020).

Personal page: <http://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/kafedry-ta-inshi-strukturni-pidrozdily/interrelations/staff/464-poble>

E-mail: dmitry_poble@onu.edu.ua; dmitrypoble@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5898-3343>

Tsyberman Anastasia – is a Bachelor's degree Student, Department of International Relations, Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of Odessa I. I. Mechnikov National University.

E-mail: tsibermand@gmail.com

Реєстрація в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення (Рішення № 429 від 22.02.2024 р. Ідентифікатор R30-02962).

Наказом МОН України від 02 липня 2020 року № 886 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України» журнал «Міжнародні та політичні дослідження» включено до Переліку наукових фахових періодичних видань (політичні науки, спеціальності – 052, 291).

Випуск журналу затверджено до друку Рішенням Вченої Ради ОНУ імені І.І. Мечникова Протоколом № 8 від 26 березня 2024 року.

Гарнітура Times New Roman. Формат 70×100/16.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 22,11. Зам. № 0424/299. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

